

**INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY**

1933

ВІСНИК 1.

Випуск 1.

Т. І.

Січень

ВІСНИК

МІСЯЧНИК
ЛІТЕРАТУРИ,
МИСТЕЦТВА,
НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

Л Ї В І В

ВІСНИК ВИПУСК 1. ДРУКАРНІ СТАВРОП. ІНСТИТУТУ У ЛЬВОВІ.

З М І С Т :

ВІД РЕДАКЦІЇ	1
О. ОЛЬЖИЧ:	
* * *	2
Е. МАЛАНЮК:	
* * *	3
О. ТЕЛІГА:	
Або-або	4
В. БЛЯСКО ІБАНЄЗ:	
Милосердя	9
Е. ШВАРЦВАЛЬД:	
Нарікайлам	15
ДМ. ДОНЦОВ:	
Совітська молодь і ми	17
Б. ГАЛАЙЧУК:	
Культура низів, чи куль- тура верхів?	32
Д. Д.:	
Його Милість, Іван Ма- зєпа, гетьман	42
Л. МОСЕНДЗ:	
Криниця ніжності	45
В. ПОСТРИГАЧ:	
Місто	47
С. НАРІЖНИЙ:	
З петербурського сла- вянознавства	47
У. САМЧУК:	
Крик в порожнечу	53
О. В.:	
На світовій шахівниці	58
К. МИРСЬКИЙ:	
З галерії фінансових „геніїв“	65
А. СЮАРЕЗ:	
За і проти Ганді	70
Е. М.	
З мого Бльок-Ноту	73
М. Л.	
З пресового фільму	74
Бібліографія	75

Книгарня Наук. Т-ва ім. Т. Шевченка

у ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 10.

Телеф. 5—54.

та її відділи в ЛУЦЬКУ, вул. Ягайлонська 111

і в ПЕРЕМИШЛИ, Ринок 14

поручують

великий вибір українських книжок, які вийшли в краю або закордоном. Каталоги та проспекти висилаються відворотно.

Важкі економічні відносини не звільняють Вас від обов'язку забезпечення будучності Вашої Рідні.

Ви нині здорові, що буде завтра з Вами не знати, тому вже нині подбайте про забезпечення Вашого майбутнього й майбутнього Вашої Рідні в одиниці українським Товаристві забезпечень на життя й ренти

„КАРПАТІЯ“, Львів Ринок ч. 38.

Життєве забезпечення це найкраща і найпевніша льоката ощадностей.

Найкращі, найздоровші та найдешевші

цукорки, помадки, андрути і т. и. лише у своїй фірмі

„ФОРТУНА НОВА“

Львів, Кордецького 23.

К. Авдиковичева.

МАГАЗИН ВЗУТТЯ „КОМЕТА“

у Львові, Ринок 21.

поручається ласкавій увазі Шан. Громадянства. Магазин заосмотрений в величезний вибір взуття жіночого, мужського і дитячого, взуття гумового і спортивного, від найдешевшого до найвибагливішого.

СВІЙ ДО СВОГО!

СВІЙ ДО СВОГО!

КАВАРНЯ І РЕСТАВРАЦІЯ

„УНІОН“, Косцюшки, ріг Сикстуської,

по цілковитим відновленню і під новим зарядом. Обід з 3-х страв 1 зл. 20, вечеря — 1, 50. Віденське снідання — 1 зл., кава 0.40 гр. і 0.60 гр., чай — 0.40 гр. Буфет заосмотрений в напитки краєві і заграничні. Проситься відвідати.

Редакція припиненого ЛНВ-ка в порозумінні з своїми чоловіми співробітниками, спершись на матеріальну піддержку своїх прихильників, рішила розпочати видання цього журналу.

Прихильність, яку стрінула наша праця в ЛНВ. серед співзвучних кругів нашого громадянства в Галичині, на Волині і на еміграції як і відгомін її на Наддніпрянщині, з другої сторони — завзяте поборювання тої праці з боку елементів ворожих всякій критичній думці, — скріплює нас у вірі в потребу нашого органу.

Особливо підчас ідейного хаосу, підчас систематичного відгорожування від великих літературно-громадських течій Заходу, коли гасло „популярність (читай: примітивизм!) понад все!“ чинить спустошення серед нашої інтелігенції, є потреба в органі, який старався би не знижувати культурний рівень інтелігенції, лише створити з неї правдиву, вищу від загалу освітою провідну верству нації.

Розпочинаємо наш журнал з тими самими співробітниками, з тим самим напрямком і під тою самою редакцією, що й припинений ЛНВ. Всіх хто співчуває нашій десятилітній праці, кличемо активно підтримати наші заходи.

Редакція.

AP 58
U 5 V 834
1933
no. 1-3

О. Ольжич

* * *

Бог ясний між людьми ходить.
Бог навчає людей роботи.
— „Розбудіте, полийте потом,
І уродить земля, уродить.“

А Діявол його не чує.
Загадався, схилився на ногу.
— „Вепр забитий з лука тугого.
Коло ватри також смакує.“

Бог рече: „І будé громада,
Мудрі старці, врочисті свята,
Смирні діти, тихі дівчата,
Любі приятелі — розрада.“

А Діявол: „Не вірте казці!“
І натхнений, в болючій тузі:
„Дійсна втіха і справжні друзі —
В небезпеці і у нещасті!“

І на землю одні упали.
І схопились другі на ноги.
Закурилися по них дороги...
І сліди всі по них пропали.

* * *

Страшно в горах в ночі в самоті хати.
Небо чорне, низьке випива вічі.
Час біжить, час брентить, час сплива в вічність.
Тіло прагне дванадцять синів мати.

А на долах — там вірять в пору яру.
Душі — дзвінко стрункі і тіла — пружні.
І тортури стріва і стріва кару
Гордовита зухвалість, тверда мужність.

* * *

Маленька кузка, кола на воді,
Невинно-чиста усмішка дитини...
Які тонкі і ніжно невловимі
Акорди в грудях родяться тоді.

Але, як струни стануть рокотати,
Як арфа вся — сліпучість блискавиць,
У когож не віділле кров від лиць,
Хтож не забуде, що у нього мати.

І все, що може дати пара віч
Під милими тремтячими бровами?
Екстаза віз жене у млу сторіч
І ми його хапаємось без тями.

Евген Малайюк

...аби ти сіа плъкы ущекогаль, ска-
ча, славію, по мысл-ну древу, летая
умом подъ облакы, свивая, славію,
оба полы сего време и, ршца въ
трону Тр'яню чресь поля на горы.
Слово о Полку (р. 1187)

Сонце ватьмарює хмара ненависти...зві-
ці і голуби, і ті вже клацають зубами.
Лист в Україні р. 1931, XII.

Ти стелеш степовий килім
Знов гърсам, копитам та юртам
І очи застилає дим,
І кров нуртує тюркським нуртом,

Як і тоді. Батий? Тимур?
— Цілуй, цілуй кінець халату!
Не захистить софійський мур
Сліпий простір і ўтлу хату.

Бог не пожалував віка:
Вже сім століть ця епопея —
По камянистих ташликах
Та по рибальських балаклеях!

Рвучкий мутіться Кагарлік
І сонно котиться Синюха,
Та той-же зойк, та той-же крик
Лунає жалісно і глухо.

Вже сонце тьмарить хмара зла,
Ягнята клацають зубами, —
Ти-ж бурянами поросла
І замість хати — вовчі ями.

Та з бунту ще не збився гурт,
Гудзами не набрякли жили,
Важкої крові тюркський нурт
Залізне лезо не прошило

І воля не знайшла вістря...
Так, покриткою йдеш віками
І в дикім лоні, наче камінь,
Монгольське важчає байстря.

Олена Теліга.

Або—або.

(Фрагмент)

В канцелярії, де була занята Ніна, з самого ранку був надзвичайний рух. Працьовники бігали безнастанно по свідки, бо на завтра видавалися пайки й мануфактура.

Соняшний ранок, відлига, а тому на чоботах цілі фунти болота, що розкидалися мальовничими плямами по підлозі.

Біля самого входу, на лавці, сиділо декілька хлопців. Приїхали з села, щоб зробитися студентами, а сюди прийшли роспитати, як це перевести в життя. Кліпали очима, розглядалися довкола, а час-від-часу флегматично лушили зернята. Урядовці, минаючи їх, де-кілька разів кидали:

— Товариші, це вам не село! Або: — Товариші, цеж канцелярія!

Та на хлопців це не робило найменшого вражіння. Ніби не до них і зверталися.

З самого ранку Ніна була в русі. Вона була на посаді звичайного посильного, що розносить оповістки у всі кінці міста. Крім того, і оголошення виписувала, а поміж всіма роботами у канцелярії, позичали її до бібліотеки і до деканатів політехніки, в якій мурах вона працювала.

У Ніни був чудовий настрій — завтра вона мала отримати пайок і мануфактуру, а сьогодні, замість того, щоб хлопцати по болоті, їй довелося працювати на горі, в деканаті. Там помішницею завідуючого канцелярією була Наталочка, яку за це називали „канцелярійною крисою“, назва, яка так не личила їй, з її довгими косами.

„Канцкриса“ біла на машині повістки, а Ніна надписувала їх своїм не дуже то виробленим, п'ятнадцятьлітнім письмом. В кімнаті було тепло, низенька груба („буржуйка“) розпалася на червоно. А при ній так гарно було мріяти про минуле. Про дитячі роки з пухкими котлетами й золотими піржками, про вередливо недопите молоко, про незіджені зупи і сало відтятьте геть від шинки. Тепер було інакше: щоденний пшоняний куліш і брудна юшка, яка чомусь зветься кавою.

— Лектор Миколай Семенович Жаба, — перервала тишу Ніна, підписуючи якусь повістку. — Уяви собі, Наташо, виходиш ти заміж і робишся — пані Жаба! Чи могла б ти вийти заміж за людину, яка має таке прізвище, хоч би вона була найгарнійшою в світі?

Наташа вложила новий аркуш паперу, задумалася на хвилину:

— Це прикро, але, як би він був дійсно симпатичний, я все таки вийшла б за нього. Зрештою можна поставити на

кінці „о“ замість „а“ і все гаразд. Навіть гарно: пані Жабо! Е, Ніно, в наші часи прізвище взагалі нічого не значить. Не подобається одне — зміниш на друге. Раз-два й готово. Чи ти можеш бути певною, коли знайомишся з ким небудь, що він Кухаренко, а не Кохман, або ще якимось інакше? А ти вийшлаб заміж за цього Жабу?

— Я? Не знаю... Ні... Я взагалі ніколи не вийду заміж!

Ніна почервоніла. Невідомо чому згадала вона майбутню вечірку, згадала, що йде весна й на душі у неї стало так радісно, що вона забула свій голод, ненависну пшоняну кашу і зробила велику пляму на новій адресі.

— Якраз на повістці до нашого професора! Між иншим, що до нашого професора. . . Вимий руки, ти вся в атраменті. Обличча теж, ось тут, біля носу, як ти так вимазалась?.. Що до професора.. Ти чула, що з ним вчора було? Знавш старшого майстра, комуніста Бабенка? Ну, є такий. Ще молодий, амбітний, але цілком неінтелігентний, двохкласову школу скінчив. Та майстер, кажуть, дуже добрий. За те його всі цінять, алеж і бояться, бо, розумієш, комуніст, має звязки. А що до сентиментів, то не дуже... Цього самого Бабенка цілком не задовольняла та пошана, яку йому виявляли як здібному майстрові. Він захотів иншого. І уяви собі... ну, вгадай, чого він захотів?

— Звідки-ж я знаю? А може освідчився тобі?

— Ні! Цей Бабенко рішив зробитися ні більш, ні менш, як інженером механіком. Скромне бажання, правда?! Тільки не думай, що він для цього хотів кінчити вісім класів гімназії, а потім п'ять років політехнікума. Він вирішив відбутися пару практичних вправ у наших професорів, а потім просити, щоб йому підписали диплом. Просити! Чи ти знавш, що то за прохання? Коротко й ясно: „або—або“! І підписали: мовляв, скінчив повний курс механічного відділу й надається йому назва інженера. Але слухай далі.

Сіжу я вчора ввечері у нашого пана Олексія. Ще твоя мама була й моя теж. Сама знаеш, пані Ольга, після того, як дізналася про смерть свого сина, сама ледви живе, отже ми всі схилюємося хоч трохи її розважити.

Раптом входить посильний і подає старому повістку. Прохають прийти на урочистий підпис диплому інженера Бабенка, а потім на товариську вечерю до нього до дому.

Пан Олексій прочитав бідолаха це на голос, захвилювався, почервонів весь. А потім заходив швидко по кімнаті й як не почне викрикувати:

— Я порядна людина, мене ввечерю не підкупиш! Тридцять років вже префесорую, а ні одного ще диплому без іспитів не підписав!

І знов забігав по кімнаті, щось репетує, руками вимахує, а сам ледви не плаче.

— Ну і що ж, не пішов?

— А якже ж! Тільки він трохи заспокоївся, як почала охкати й плакати пані Ольга, мовляв, що з ним буде, куди вони подінуться й що вона хора буде робити... Адже-ж інші підуть, бо вони люблять свою родину, вона у них на першому місці. Від підпису рука не відвалиться, щож робити, коли тепер весь світ перевернувся, а з вовками жити — по вовчом у вити. Потім ще щось торохтіла про те, що вона йому все життя своє офірувала, а він для неї такої дрібниці не може зробити.

А він, уявляєш, Ніна, стоїть, старий, сивий і весь час повторює:

— Зрозумій, що не можу. Я не шахрай. Що ти на старі роки примушуєш мене зробити!

Довго вона його благала, нарешті замовкла й заплакала. Дивимось — й він замовк. Ми всі потихеньку й розішлися по своїх кімнатах.

Аж по хвилі стою я в передпокою й бачу: виходить він в свійому парадному френчу. Знаєш, що в зеленої порт'єри, права кишеня вища, ліва нища. Пройшов повз мене, ні слова не сказав, але ясно було, куди йде. А повернувся мабуть пізно, бо ніхто не чув. Вже сьогодні в деканаті дізналася, що всі до одного підписали диплом. А потім була чудова вечера з вином. Бабенко був в надзвичайному гуморі, дуже привітний, всіх частував, а нашому старому весь час підливав. Той відмовлявся, але потім пив як і всі...

— Яб не пішла й не пила, — сказала Ніна твердо.

— І пішлаб, і пилаб, колиб иншого виходу не було. Диви, яка героїня! Шарльота Корде! Та чого ти посмутніла? Ходім краще по квитки. Завканц вже мабуть верну з обіду.

На широкому коридорі було весело й соняшно. Довгомісячний порох аж танцював від радості в веселих проміннях. Сонце, весна й золото лилися крізь брудні вікна.

В канцелярії було порожньо. Тепер, коли в ній не було нікого, ще яскравіше кидався в очі її нечепурний вигляд. Підлога сіра від пороху, дивовижно вигаптована брунатним болотом, білими недокурками, якимись червоними скравками паперу й жовтим лушпинням гарбузового насіння. Біля дверей, під лавками, чітко вимальовувалися на темній підлозі декілька плевків майбутніх жреців науки. Але й тут, як і в коридорі цю вбогість і бруд весело освітлювало нахабне сонце, крізь вікно від бруду різнокольорове, мов вітраж, з відтиском чи їхсь пальців.

— Як жеж тут гидко, — подумала Ніна — як в помийній ямі.

Вона була сама. Наташа чекала її в коридорі.

Раптом двері відчинилися, але до кімнати ввійшов не завідуючий канцелярією, а звичайний собі сторож з ганчіркою, відром і щіткою.

На устах його блукала усмішка. Ні, не блукала, а сиділа міцно й певно. Ніна дала йому дорогу — мабуть прийшов робити порядки.

— А я до панночки справу маю — звернувся він до неї.
— Де-кілька разів сюда заходив, але вас не було.

— Я на горі писала, в деканаті — пояснила Ніна. (—Що за справа у нього до мене й чому „панночка“, а не „товариш“?) — В чому справа?

— А в тому, що ви, панночко, мусите тут сьогодні добренько змити підлогу: бачите, яка брудна, тай того... вікно теж треба змити і двері пошурувати варто, тай коридор, до сусідніх дверей. Я вже вам і води приніс і щітку. Ось вже й поміч вам, хоч і не мов це діло.

Ніна здивовано глянула на відро, на ганчірку, на усмішку сторожа й нарешті зрозуміла: хочуть, щоб вона після цілого дня праці, після всієї писанини поза годинами роботи, ще змила своїми руками весь цей бруд. Десь глибоко в душі зайнявся вогонь образи й гарячим полум'ям спалахнув на обличчі.

— Хто це сказав? — Знайшла вона нарешті силу запитати спокійно.

— Як хто? — здивувався сторож, — звичайно завканц. А ось і він іде. Я ось кажу, щоб вона мила, а вона вередує, — звернувся він до чоловіка, який входив до канцелярії — скажіть їй самі!

Він весело хіхикнув і відійшов на бік, цікавий сцени, яка має відбутися.

До кімнати ввійшов завканц. З його темного френча звисала ціла серія різних ремінців і якихось футлярів на олівці, сцизорики и навіть мапи. Розкішне галіфе пишню, як два самовари, віддувалося над високими чоботями із жовтої шкіри. Все це надавало йому військового вигляду, хоч з військом він зроду не мав нічого спільного.

— В чому справа? — пролунав його спокійний солідний голос — ви не хочете виконувати свої обов'язки, товариш?

— Це ніколи не було моїм обов'язком. Я роблю, що від мене вимагається. Цілі дні розвою повістки. Де ви бачили, щоб посильний складав каталоги, навіть німецькі? А я все роблю, бо то все я вмю, а підлогу змити не можу — швидко забелькотала Ніна — подивіться яка вона! В усіх деканатах це спеціальні баби роблять. Тай змучена я за цілий день праці і голодна дуже. Боже мій! Тільки бути спокійною — пронеслася думка — це мабуть помилка. Він сам зрозумів. Не з дерева ж він!

— Я вам кажу, — знов пролунав деревляний голос, що ви, товаришко, або вимите підлогу, або... я знайду собі иншу правдошницю, яка буде це робити. Не маємо стільки грошей, щоб розкидати їх на право й на ліво. Кажу вам в останнє: підлога мусить бути вимита сьогодні й то добре. Візьміть ласкаво своїми ручками ганчірку!

Сторож у кутку хіхікав. Ніна відчула, як кудись далеко відривається від неї вся радість, яку вона носила в собі цілий день. Відірвалася й покотилася далеко по недокурках і гарбузовому насінню...

Кинутися на коліна, під поглядами завканца й сторожа і скребти, дряпати, що в сили цю брудну вонючу підлогу? Кожна баба вимие її за годину, а вона буде вовтузитися цілий вечір, та й то добре не змие. Зробити їм цю приємність? Цей театр?!

Перед її очима встала постать матері, яка чекає на сукно й цукор. Перед очима затріпотіли всі олівці, ножики й мапи на грудях завканца й як крізь сон долетіли його слова:

— Бачу, що ви, товаришко, нарешті хочете мене послухати. Ось і добре. І столи відсуньте, всюди помийте. А я буду втікати, бо дійсно погано робиться в цьому оточенні!

— А якже-ж, і під столом треба, і під лавками — швидко заговорив сторож і затупотів до дверей. Цілим виразом свого обличчя він хотів продемонструвати, що й його нерви ні одної хвилини більше не зможуть витримати цієї атмосфери.

Ніна подивилася на ці два такі різні й однаково підлі обличчя. Хотілося ногою вдарити відро, а брудною ганчіркою хлеснути по задоволенім обличчі завканца й по його надзвичайному френчу.

— Не буду я мити вашу підлогу, мийте самі — крикнула вона й вибігла на коридор, не чуючи затрівожених питань Наташ.

Сонце по старому світило крізь вікно, але Ніна вже не бачила ні його золота, ні весни. І нічого веселого не було в танцях порошу у весняному промінні. Ні. Це просто був порошок, який давно було-б змити.

На душі було сіро, тяжко й брудно, як все довкола. Як жива стала перед очима мати, як живий став весь тяжкий завтрішний день, без отримання їжі й одягу.

Але раптом в душі щось сіпнуло й роспач звикла, як хорий вирваний зуб. І відразу ж хоре місце залила пекуча незнана до того часу хвиля ненависти. І замість жалісних — виривалися слова спокійні й шорсткі.

— Слухай, Наташа, я вже не буду тут працювати. Завканц примушував мене мити сьогодні підлогу. Розумієш просто йому треба було мене викурити або висміяти. Я його вже давно дратую. І не тому, що зле працюю, а якраз тому, що осмілилася не киснути дома, а працювати й заробляти. Навіть помилки того тумана на оголошеннях виправляти. Як би я ще працювала з виглядом мучениці, то може-б він стерпів мене. Бо я-ж мушу бути для нього „жертвою революції“ й ні до чого непридатним продуктом „гнилої інтелігенції“! Але коли цей „продукт“ радісно ганяє по місту з повістками,

а потім голодний до вечора пише всяку потребу, він не може цього знести.

Краще буду маківники продавати, на городах працювати. І повір мені, я з ним ще зустрінуся. Але в інших умовах і при інших обставинах.

На слідуючий день на місці Ніни працювала інша — родичка завканца.

Підлогу вимив сторож. Мануфактуру й пайок за цілий місяць одержала нова працювниця.

В. Бляско Ібанез.

Милосердя

(невидана новеля)

О 10 год. увечорі, граф де Сагрета увійшов до свого клубу на бульварі Капуцинів. Ціла служба миттю кинулася щоби забрати йому його палицю, капелюх, що відблискував різними кольорами і кожух, підшитий богатим футром. Коли його роздягнули, показався сніжнобілий плястрон, заткнута в петлиці гарденія і цілий, білий й чорний, люксусовий і скромний однострій джентельмена, що зявився на обід.

Новина про його руїну знана була вже в клубі. Йому так чудово удалося змарнотравити на право й на ліво свій маєток, так гарно знаний якихсь п'ятнадцять літ тому в Парижі, що з нього не лишилося майже нічого. Він жив з останніх окрухів колишніх достатків, як ті корабельні розбитки, що носяться по хвилях, на відламках пароплаву очікуючи з тривогою прихід останньої години. Навіть кельнери, які поралися коло нього, — умундуровані невільники — знали про його нещастя, росповідаючи собі про грошові клопоти, яких він соромився; але найменший відблиск нахабної цікавості не каламутив безбарвну поверхню їх задубілих в службі очей. Він був такий великий пан, він таким величавим рухом викидав свій гріш за вікно.

Зрештою це був правдивий аристократ, належав бо до тої стародавньої шляхти, яка здобувала до себе пошанівок навіть серед міщан, яких батьки робили революцію. Не був це один з тих сарматських графів, які дають себе утримувати жінкам, ні один з тих італійських маркізів що кінчать як картярі-шахраї, ні один з тих російських «великих панів», які часто є на платні поліції. Це був правдивий аристократ, гранд Еспанії. Може деякі з його

предків мали яку ролю в «Сіді» чи в якихсь інших трагедіях, граних в «Комеді Франсезк».

Граф увійшов до клубових сальонів з піднесеним чолом, самопевним кроком, вітаючи приятелів легким і елегантним усміхом, мішаниною легковаження і дустотливости.

Він мав майже сороківку, але все ще був «гарним» Сагредою, як колись прозвали його нічні бувальці Максима й ранішні амазонки з Гаїв. Кілька білих волосків на скронях, маленькі зморщки в кутиках повік зраджували горячкове життя людини, що знаходилася в безнастанних клопотах. Але очі були все ще молоді, пристрасні й сумовиті нараз: власне завдяки їм прозвали його приятелі і приятельки «мурином».

В клубі всі говорили про руїну Сагреди зі стриманим співчуттям. Бідний граф! І подумати, що жадний новий спадок не звалиться йому з неба! Що не стріне він жадного американського мільонера, який зацікавився би його особою і його титулами! Конче треба було би щось зробити, щоби вратувати його...

Сагрета не робив собі жадних оман що до свого майбутнього. Всі кривні, які могли його поставити на ноги відповідним заповітом, вже зробили йому давно ту прислугу, що покинули сцену цього світу. На цій землі не лишилося нікого, хтоби міг думати про нього. В Еспанії мав він лише якусь невиразну родину, зі старої аристократії, звязану з ним більше історичними узами, аніж родинним привязанням. Вони були з ним на «ти», але відтіля не міг він сподіватися нічого, пріч добрих рад або докорів з приводу його божевільного марнотравства... Отже все було скінчено, скінчено на все. Пятнацять літ виставного життя зжерли багату спадщину, з якою колись прибув до Парижу Сагрета. Його дібра в Андалузії з їх чередами корів і стадинами перейшли в інші руки, не бачивши навіть свого марнотравного й вічно відсутного пана. Нарешті його розлогі лани в Кастилії й його рижовища в околицях Валенсії, його розкидані по різних провінціях ферми, цілий отой дійсно князівський маєток давних графів де Сагрета змінив власника, подібно як і оті всі, полишені йому його ріжними тітками, старими побожними дівичами, а рівнож записи інших кривних, що померли від старости в своїх розлогіх і стародавних посіlostях.

Життя в Парижі і по елегантних літнісках протягом кількох літ зіли йому цілу ту фортуна.

Спомин його голосних амурів з двома модними актрисами, тужлива усмішка десятка великих дам неприступної ціни, завмерлий відгомін кількох поединків, слава безпри-

страстного й зухвалого грача, і лицарського й непохитного в справах чести дуелянта, — ось все, ще лишилося від «гарного Саґреди» від часу його руїни.

Він жив з своєї давньої слави, затягаючи нові довги у деяких відважників, які числили на поправу його фортуни, пригадуючи подібні його катастрофи в минулім. Але граф не поділяв їх сподіванок, з ним все було скінчено, він це добре знав. Коли його заженуть в кут, він знатиме, що треба буде зробити. Забитися?... Ніколи. Люде його кругу забиваються лише задля картярських або довгів чести. Деякі з його предків, покритих славою, були винні значні суми людям, що стояли нижче їх в соціяльній драбині, не забиваючи через це себе. Коли вірителі замикали перед ним свої двері, або коли грозили йому скандалом і судом, граф де Саґреда робив над собою певне зусилля і покидав на час солодке життя в Парижі. Його предки були вояки-колонізатори. Отже чому-б не міг він піти в їх сліди? Він затягнеться до чужинецького Легіону, або відплине до Америки, завойованої його предками: він перебіжить як ковбой полудневі пустині Чилі або безкраї степи Патагонії.

А втім, аж до приходу цього страшного кінця, його теперішнє життя, таке очайдушне і смутне водночас, яке змушувало його до вічної брехні, було найкращим моментом його існування. З своєї останньої подорожи по Іспанії, де він їздив для ліквідації дрібних рештків своєї спадщини, він вернув з жінкою, молодою провінціяльною дівчиною, підбитою його славою великого пана, якого горяча й віддана приязнь мала в собі стількиж подиву як і любови. Жінка. Вперше Саґреда зрозумів значіння цього слова, так ніби досі він про це навіть поняття не мав. Його теперішня товаришка була «правдива» жінка, бо всі оті зденервовані і вибагливі дівчата, з фалшивою усмішкою на висмарованім обличчі, розбещені виставним життям, — належали до іншого світу.

І якраз в тій хвилині, коли в його життя увійшла ота правдива жінка, гріш на завше вислизнув йому з рук! Через примху химерної долі лиха година прийшла до нього разом з любовю.

— — —

Саґреда занурювався з кожним днем чим раз глибше, але з усмішкою на устах, задоволений з себе, з свого життя, з своєї солодкої мрії, яка була остання і яка ніби чудом не кінчилася. Доля, яка так суворо трактувала його ці останні роки, коли він пускав на вітер свій маєток до останнього гроша в Монте Карльо, в Остенде і по бульварах, зглянулася над ним, змилосердившись над його новим життям. Що вечора, пообідавши в модній реставрації з

своєю товаришкою, він лишив її в театрі, а сам удався до свого клубу, єдиного кутка, де чекала його доля. Він не грав велику гру. От, звичайні партії «екарте» з добрим, товаришами молодости, які, наділені великою фортуною, не переставали провадити веселе життя, або які, устаткувавшись завдяки багатій женячці, лише хіба через стару привичку, все ще вчашали до цього дистингованого клубу.

Ледві граф сів до столу, з картами в руці, лицем до лица з своїми друзями, як доля зачинала пестити його своїм гарячим подихом. Ці приятелі, незмордовані програюю, що ввечора запрошували його — один по другім — на партію. Його виграни не могли його збогатити: раз десять люї, раз двадцять п'ять, інколи Сагрета вставав з сороками золотими монетами в кишені. Але завдяки оцій майже щоденній грі, він міг направити щілини, які захитували — готовою завалитися — фасадою, його великопанського життя, так, що він міг огорнути свою подругу атмосферою добробуту і любови, здобуваючи наново віру в майбутнє. Хто знає, чи не чекали на нього кращі дні?

Завваживши в однім з сальонів віконта де ля Тремзінера, він усміхнувся до нього з приязним викликом:

— Може партію?

— Як собі бажаєте, мій любий Веляскезе.

— Сім пунктів по п'ять франків, щоби не загонятися. Бо я певний виграни. Доля сприяє мені.

Партія зачалася при скромнім світлі електричних свічок, серед вигідної мовчанки м'яких килимів і тяжких портер.

Сагрета як завше вигравав. Здавалося, його щаслива зоря хотіла, щоб він побідно виходив з найтяжчої опресії. Він вигравав навіть без карт. Хоч би й не мав атути, хоч би з кепськими картами: карти його противника були ще гірші, і по кождім роздаванню, його чекав чудесний майже успіх.

Перед ним лежало вже двадцять п'ять люї, коли один сталий гість, що валенсався з нудів з салі до салі, зупинився коло грачів. Партія його зацікавила. Спершу він став коло Сагрети, але потім перейшов на бік віконта, який, здавалося, був досить заклопотаний і зденервований його присутністю.

— Алеж це божевілля!, скричав зненацька цікавий. Ви не граєте вашу гру, віконте. Ви відкладаєте на бік атути а граєте лише кепськими картами. Що за неосторожність!...

Йому не удалося вимовити більше ні слова. Сагрета перервав свою гру. Він був дуже блідий, зеленаво блідий.

Очима, широко відчиненими, він наче сверлував віконта. Потім він встав.

— Я зрозумів, сказав він зимно. Позвольте мені віддалитися.

А тоді, нервовим рухом, він відгорнув кучу золотих монет у бік свого приятеля.

— Це вам!

— Алеж, мій любий Веласкесе... Алеж, Сагрета!... Я вам все виясню!

— Досить, мій пане. Повторяю, що я зрозумів.

В його очах блимнув, мов блискавка, якийсь вогник, який знали його приятелі, бо бачили його не раз при певних обставинах, коли по короткій суперечці або вислові, який здався образливим, він підносив свою рукавичку, з старосвітським жестом виклику.

Але цей ворожий вогник моментально згас. Він усмінувся з ввічливістю, що викликувала дрозці.

— Сердечно дякую, віконте. Це прислуга, якої не забувається... Я прошу прийняти знова вирази моєї вдячності.

І поздоровивши присутніх великопанським уклоном, він віддалився з тож мінною, як в найгарніші часи свого блискучого життя.

— — —

З розстібнутим на грудях кожухом, граф де Сагрета іде вздовж бульварів. Юрба виходить з театрів, жінки переходять з одного хідника на другий, минають самоходи, яскраво освічені внутрі, відслонюючи нагледливо пер, дорогоцінних камінів і білих декольте, вуличні хлопчачки вигукують назви часописей, а на горі, високо на домах, спалахують і гаснуть величезні електричні реклями.

Гранд Еспанії, аристократ, потомок стількох героїв, роспихаючи юрбу ліктями, промощує собі шлях, хочаби прийти як найскорше, не знаючи, зрештою, куди йде, не здаючи собі справи в якій він опинився околиці.

Робити довги!... Нехай. Довги ніколи не безчестили жадного шляхтича. Але діставати милостиню, ні! В найчорніші дні свого життя він ніколи не тремтів перед думкою викликати своєю руїною зневагу, бачити як відверталися від нього приятелі, зійти аж до найнижчого щабля нужди і згубитися в шумовиннях суспільності. Але бути предметом милосердя, ніколи!

Непотрібна комедія! Друзі, що всміхалися до нього, як за старих часів, збагнули таємницю його бідності і зедналися в спільнім почуванні милосердя, аби дати йому, кожний по черзі, милостиню, удаючи гру з ним. Його нещасна таємниця мабуть була знана також і іншим, мабуть і кельмерам, хоч вони й схилялися як він приходив,

з звиклим респектом. А він, ошуканий недотепа, він ішов через світ з своєю великопанською міною, штивний і торжественний, загорнений в свою неіснуючу великість, немов труп Сіда, що — коли вірити легенді — навіть по смерті вигравав битви і досідав свого военного коня.

Мое поважання граф де Сагрета! Потомок провідників далеких виправ і віце-королів мігби стати вояком в легіоні очайдушників і бандитів; він мігби бути пройди-світом в дівочих країнах і забивати, щоб жити; він мігби навіть байдуже придивлятися загибелі свого імені і минулого, ставитися перед судовою барерою, але жити з милосердя своїх друзів, це ні!

Бувайте здорові, останні омани! Граф забув цілковито про свою товаришку, яка чекала на нього в одній нічній реставрації. Він не пригадував вже її собі; так, ніби її ніколи не знав, так ніби вона ніколи не існувала. Він не думав більше про ніщо, що прикрашувало його життя перед кількома годинами. Він ішов сам, зі своїм безчестям, і кожний з його кроків, здавалось, вибивав зпід землі щось, що досі було мертве в нім: старопредківську спадщину, журбу своєї раси, родинну гордість, погорду і почуття гонору, які куняли на дні його душі і які, пробуджені, стискали йому серце і мутили мозок.

А! Як вони мусили глузувати з нього з їх співчуттям і їх милосердям!

Тепер він ішов приспішеним кроком, немов би знав, куди він іде. Напрасність його відчувань знечулила його до тої степені, що він іронічно мурмотів до когось хто ніби йшов за ним й від кого він хотів втекти:

— Дякую сердечно, дякую сердечно!

Удосвіта, два стріли перелякали мешканців каменіці сусідньої з Сен Лязарським дворцем, одної з тих підозрілих каменіць, які дають легку захорону для любови, зачатої на вулиці.

Служба знайшла в одній кімнаті людину в вечірнім убранні, з розтрісканим черепом. З рани викрадалися закрівавлені кусники мозку, в той час як самогубець крутився мов робак по знищеному дивані.

В його помутнілих чорних очах були ще рештки життя. Але жадних милих споминів не лишили вони його товаришки. Його остання думка, перервана смертю, гадала про приятель, страшну в своїм милосердю і про наругу, заподіяну братерським співчуттям, таку зневажливу в своїй великодушності.

(Переклад М. К.)

Др. Євгенія Шварцвальд.

Нарікайлам

(з німецького)

Люди, яким дійсно зле ведеться, звичайно не нарікають, хиба що це має якусь ціль. Виховання, сором, гордість або звичка мовчазно зносити біду — не дозволяють їм скаржитися. Але є свого роду мистці, які вміють нарікати, зовсім не терплячи. Це ті, яким не так зле ведеться, але які обурені, що їм не так добре є, як колись. Вони й є оті нарікайли, які розсівають темні чутки й викликають наше моральне пригноблення.

Перед війною, коли жилося так вигідно й безжурно, пригадую, дуже вразила мене відповідь одної чеської служебки. Її пані счинила якось пекельний галас з приводу збитої вази на квіти. «Що за нещастя!» вигукувала вона. Дівчина, яка, зрештою, не завинила «катастрофи», відповіла спокійно: «У нас на селі нещастя це коли у бідної родини, яка має шість дітей, здохне корова»...

Коли ви відвідували в той час паню Шульце, вона летіла вам назустріч не з «Добрий день» на устах, лише з отим: «Цеж жах!» І починалося: «Подумайте, цеж жах! моя швагрова не могла дістати в Гаштайні партерової кімнати!»... «Цеж жах! матерія моєї нової краткової сукні вилиняла на сонці»... «Цеж жах! Пікавер відкликав свій приїзд!». Або: «Я запрошена нині на вечерю, коли нагло одержала білети до театру!». «Подумайте, при «супе» у Мілера ми дістали пошницлях шоколяду... Цеж жах!»... Цеж був жах, коли ми не знали, де їхати літом. Цеж був жах, коли нова машинка до кави зіпсулася. Цеж був жах, коли сусіда тріпав килими замість у четвер у п'ятницю. Так було перед війною. Тепер часи змінилися, та на жаль не люди.

Зима з економічною кризою прийшла до нас в супроводі цілого хору отих нарікайлів. Наше щоденне життя аж так дуднить від того хору, що ви просто дурнієте, коли на запит — «як ся маєте?», почуєте: «дякую, досить добре!».

Тих немногих, що не нарікають, я занотувала собі. Були це: мати, якої трицятьлітня донька вже ось шіснацять років прикута спараліжована до ліжка; талановита письменниця, повна творчої інспірації, змушена забивати час перекладами кепських авторів, аби утримувати дитину; мила й гарна дівчина, повз яку пройшла, не звернувши уваги, любов... Всі оті не нарікають.

Нажаль не нарікають й ті, що вернули з війни або перетерпіли страхіття Сибірського полону, як і всі ті, що че-

рез людську глупоту чи злобу терплять тілом чи духом. Мовчазно терпить армія безробітних. Назагал люди мають нелюдський терпець. Колиб всі, які мають дійсну причину до жалів і обжаловань, дали себе почути, їх стогін розсавив би світ. Але власне тому, що правдивий біль є німий, ці не падають нам на нерви.

За те тим прикріше інші. Часи, які вимагають від нас правдиво героїчного світовідчуження, коли нас врятує тільки найбільша активність і здібність до життя, оті професійні нарікайли, оті, що залюбки ширять тривожні чутки, вони забирають нам рештки радощів життя. Все своє життя сміялася я з відзнак. Але тепер яб сама запровадила одну відзнаку. Її повинен би одержати кождий, хто подарує нам радісну хвилину забуття. Кождий, хто оповість веселий дотеп, кождий, хто має усмішку на обличчю. Завше я уважала гуртки й товариства за конечне зло. Але тепер я стою за заснування нового гурту. Його завданням було би — викорінення всіх нарікайлів, песимістів і зловісних пророків, які зогиджують нам життя й затроюють його радість. В першу чергу треба витеребити тих, які нарікають, щоб сховати, як неможливо добре їм ще ведеться. Я знаю одного такого пана, з якого можна булоб зачати:

В однім елегантнім австрійським купелевім закладі спіткало одно молоде подружжя досить знану віденську особистість, яка — в ці тяжкі часи — правда, не зруйнувала себе, але — інших. Прикро вражений, що його спіткалося в такім коштовнім літніску, сказав колишній промисловець: »Знаєте, мені так був потрібний відпочинок, що приїхав аж сюди і знайшов в одного шевця маленьку кімнатку!». І схиливши голову, засмучений відійшов. Молоде подружжя дивилося йому в слід, чоловік навіть з певним співчуттям. Але жінка (яка знала людей, як і всі жінки) сказала: »Не давай собі псувати настрої. Той тип лише перемальювався на нещасного!«.

Богато серед нас є таких перемальюваних. І якраз ці — нещасні лише назверх — не вгавають, день і ніч, розсівати найстрашніші пророцтва: про війну, землетруси, інфляції, упадок капіталізму. А прощаючись, не бажають вам доброї ночі, лише приповідують всесвітній потоп. А що найгірше, є ще досить наївних людей, які отих нарікайлів, що самі ніколи не терпіли, уважають за мудрих і поважних людей.

Не сміємо уважати їх за таких! Ці нарікайли задорого нас коштують. Особливо в часи, коли мусимо щадити на всім, головнож на найкоштовнішим, що посідаємо: на наших нервах.

Дм. Донцов.

Совітська молодь і ми

Не вважаю молодь за якусь особливу верству народа. Колиж ставляю питання — «совітська молодь», то тим ставляю питання — «майбутня Росія», та, з якою матиме діло наша теперішня молодь.

Ходить мені про моральне обличчя совітської молоді, про її психічний тип, про дух, що її оживляє. Коли запитано себе, що робить з своєї молоді большевизм, то треба відповісти, що передусім він виховує її в атмосфері незвичного душевного нап'яття. Большевицька молодь, усі оті піонери, комсомольці, селькори, студенти «Вузів», «Рабфаків», «ударники» і пр. — всі вони є авангардою армії, що має першою іти у наступ на «старий світ». В молодь систематично вщеплюється гадку, що ССРСР — це обложена твердиня, що так званий капіталістичний світ і в сні важить на добро і цілість совітського «союзу»; що у всіх європейських канцеляріях кується змова проти «пролетарської» держави; що в самій Росії повно агентів «європейського імперіялізму». В молодь вщеплюється гадку, що що хвилини може наступити «прорив» на однім з нечислимих совітських фронтів, на фронті боротьби з контрреволюцією, з імперіялізмом, з економічним бойкотом, з національним шовінізмом, на фронті боротьби з релігією, з «білогвардейщиною», з неписьменністю, з «розхлябаністю», зі «спадщиною царату», з «безпритульністю», з саботажем, із зривом «хлібозаготовчої кампанії», на фронті пятилітки, «добровільної» пожички, «асовіахіму», «ліквідації куркульства», боротьби з ухилами в партії, і т. д., і т. д.

Большевизм є одержимий дурійкою переслідування. Чується стало кимсь або чимсь zagrożений. Все це створює серед людности виймковий психічний стан. І чиж дивно, що в цім стані перебуває й молодь? Чиж дивно, що молодь, яка тільки й чує, що про «кампанії» та «фронти», про «ударні бригади» та перегони отих бригад чи фабрик; молодь, якою безнастанно затикають різні діри, «прориви» совітського «будівництва», яку змушують — хоч кров з носа — «дагнать і перегнать Європу», що ця молодь піддається тій атмосфері, наскрізь пересякнутої спортивно-воєнним духом, атмосфері змагання й боротьби. Деінде — зауважає німецький обсерватор — буває перемир'я, етапи, де можна відпочати. В Росії-ж — вічний бівак. «В Росії день і ніч є воєнний стан, ні етапів, ні запілля, жадного морального відпруження. Кождий є щодня й щоначи на фронті. А цілий фронт є під (дійсним або уроєним) обстрілом тяж-

кої ворожої артилерії, вимагаючи нелюдського напруження нервів і сил*).

Які вимоги ставляє таке життя до молоді? Передусім вимогу суворої дисципліни і сліпого послуху. По друге потребу в людях діла, що паляться до чину, які живуть небезпечним, активним, не споглядавчим життям. Безплідні й трагікомічні мудрування російської передвоєнної інтелігенції під самоваром над «сміслом жізні» — не в моді у комсомольців. Правда, вони багато дискутують — віддаючи данину загальноросійському балакунству — можуть говорити на всякі теми і на всі питання мають готову відповідь («с марксістской точки зренія»). Але всі оті хитромудрощі — це схолястика нової комуністичної віри. Наука комуністична є в ще більшім стопні «служничка (большевицької) теології», аніж була служничкою католицької теології середновічна європейська наука. Догми, «святе письмо», старий і новий Заповіт, Маркс і Ленін, — в усіх спорах лишалися незахитаними, в них віриться без застережень. І ані тітли, ніже тої коми не могло бути фальшивих в комуністичнім Талмуді. Лише догму, в яку вірилося, треба було крім того «довести» розумово, а відповідь на ті розумовання була напередозначена. Колиж випадала інакше, то схибленим проголошувався, очевидно, заблуканий розум, а ніколи незмінна догма.

Хтож впадав у ересь («уклон»), для того була «стенка», як колись кострище. Людські відношення й світ ставали незвичайно ясними крізь червоні окуляри нової догми. Хто її визнавав, не мав сумнівів, думав простолінійно й примітивно, маючи за те щасливе почуття людини, яка розв'язала всі житеві загадки. Коли я читаю постанови совітських робітників (оскільки не вимушені), жадаючи кари смерті для того чи іншого «саботажника», підсудного Чека, мені пригадується бабуся, що підкладала патички до кострища Івана Гуса...

З цієї догми повстав свій міт — про який пише той самий Менерт, легенда про створення світу і людей. Спершу був передсвітний хаос капіталізму й визиску. Потім прийшов Маркс-предтеча «Іліча», а за ним і сам «визволитель». Завдяки посвяті богоносного пролетаряту всеросійського, капіталістичні «врата адові» виважено і хаос переможено. Нова «нагірна проповідь» дала світові новий закон — закон «пятилітки», закон всевизволяючої машини. Вчити того закону всі народи є обов'язок червоних «апостолів»: «шедше убо научайте всі язики». Аж прийде другий Месія, світова революція, коли Москва приказуватиме цілому світові. Я говорив з деякими з них, що вийшли з тої школи. Трима-

¹⁾ Klaus Mehnert. Die Jugend in Sowjet-Russland, S. Fischer Vg. Berlin 1932.

ються задиркувато, говорять з незрушимою певністю себе, яка не покине їх, хоч стануть еретиками. Ніби носять з собою писану торбу мудрощів. А головню, нічого в них нема з тої самокритики, самогриження, мук совісти, морального самобичовання або самоопльовання й тужливої непевності російських інтелігентів передреволюційної доби. Трохи виідеалізовано пише про них совітський автор: «є це нове плем'я, героїчне в гульні, здібне тверезо вчитися і бадьоро голодувати, переходити від кулеметів до підручників і навпаки; плем'я, що голосно регочеться в цирках, не знає слез, ані закоханости та замість старим мистецтвам, віддане точним наукам, спорту і кі ну(*)», певне обраного шляху.

Знайти цей шлях помагає їм їх месіянська ідея, ідея вибраности, історичного післаництва російського пролетаря. Він, цей пролетарят, цей богоносний нарід має на свій образ і подібіє перерізбити всі інші народи. У Гладкова питається молодий комуніст в учительки, чи Мурини колись стануть білими? Та поясняє, що ледві колись до того дійде, бо на заваді й підсоння і властивости раси. Але комсомолец не вгамовується: Що? Що за властивости? З марксистської точки це походить від капіталістичного гнету. В комуні не буде жадної ріжниць, всі будуть однокольорові. Дисципліни бракує їм, отим чорномазим!(**).

І з цього нема що сміятися. Так думають і Сталін і Молотов і інші. Щоб усі були одної фарби! — червоної, ось зміст того месіянства, яким надихані комсомолці і яке нічим не ріжниться від колишнього царського. А за тою вірою в себе — стояли величезні простори російської імперії, віра в силу квадратівих кілометрів, числа, оте «зелене пятно» на географічній мапі від Петербургу до Владивостоку, яке не перестає хвилювати й досі кожного Москаля, незалежно від переконань політичних, вироблюючи неоправдане почуття вищости над іншими народами. Цим хмелем грандіозности, простору і перенялася комуністична молодь. Що ця «грандіозність» нагадує величезність Росії Миколи І-го перед Севастопольським погромом, молодь про це не думає, бо не знає історії. Бо комсомольська молодь росте безкритичною, або бодай убраною в шори. Ці шори дозволяють їй, не оглядаючись на боки, не бачити часом незначних перешкод, перед якими інакшеб завернула і йти в раз приписанім маршруті.

Мабуть з браку дісципліни внутрішньої потребує рос. молодь дісципліни зовнішньої, якої їй, зрештою, ніколи не жалував царат: ні білий, ні червоний. Герой романа «Рвач»,

*) І. Еренбург, Рвач, роман, Париж 1925, ст. 271.

***) Ost-Europa. 1932. V. Berlin.

бувший комсомолец Михайло, тинявся без цілі по «союзу», аж поки не забрали його до війська. І от, машеруючи поруч з іншими, Михайло «п'янів від луни (солдацьких) кроків. Його, правда, «змусили воювати, але за те дозволили не думати, і наш герой високо цинив отой своерідний привілей. Він розкошував своєю внутрішню безвідповідальністю... Ще Хорват Юрий Крижанич зауважив цю рису московської вдачі. В полов. XVII в. писав він: «казенна дума есть один із найпотребнейших промислов для словянскаво народа... Ібо нашого народа люди суть косного разума і неудобно самі что видумают, аще ім ся не покажет». От таке «казонне думання» комунізму приймає російська вдача. Ділає тоді вона зпід палки, але може богато витримати. Цяж офіційна думка дала й юнакам їх етос: нужда велика — читаємо у Менерта — і ціль далека. Але ми здобудемо її лише в боротьбі проти цілого світу, який нас боїться й ненавидить і який й ми ненавидимо сліпо й завзято.

Ця ксенофобія є одною з головних складових частин большевицького етосу, яким перенята й комуністична молодь. А іншими частинами є: бажання боротьби, жертвенність, безпощадне нищення дезертерів, і — як в кожній свіжій релігії — погорда до земських благ, вироста на тлі старомосковської нехлюйности і некультурности. Чесноти комсомольця — обов'язок і самопосвята (в офіційній інтерпретації). Свободаж, справедливість — це буржуйські забобони. Таким забобоном є і любов. У Гумілевського (в «Собачій вулиці») каже герой Хорохорін, що любов — це люксус, заняття для ситих, шкідливе для «справи пролетаряту». Правда, відкидаючи романтику в любови («без черьомухі!»), комсомольці не раз впадають в другу крайність — моральної розперзаности і повного непошановання жінки. Але загальне наставлення їх до цієї проблеми — усунути з центрального місця в життю любов, якій підпорядковується все інше, має в собі щось з аскетизму нових релігій і з самоконтролі Англієця. Англієць, який чується занадто закоханий, грає дві години в теніс і знова є «ол райт». Місце спорту у комсомольця займає якась ударна кампанія.

Дух ксенофобії, догматизму, агресивного месіянства, жадного чину активізму, позбавленої сентиментів непербірчivosti в засобах і сектярського туподумства й тіснозорства, ось в яким дусі стремлять виховати свою зміну варті большевики.

Чий погляд совгається по поверхні зявищ, той побачить в цій молоді лише силу руйнуючу. Рація, коли матимемо на увазі відношення большевизму до західної культури і до України, [REDACTED] показала большевицька

ідея — в економічному відношенні — і в самій Росії. Але — з точки погляду російського націоналізму ця доктрина дала багато для нього позитивного. Смішно думати, що більшовизм знищив ідею вітчизни, авторитету, церкви, патріотизму, що знищив романтику й містику, якими ті ідеї оточували в інших країнах. Він не знищив ці ідеї й почування, лише надав їм іншого змісту. Поняття «буржуазного атеїзму» заступило поняття «атеїзму пролетарського». Так що коли давніше пролетар «не мав вітчизни», то тепер — як розяснив Сталін — не тільки її мав, але й боронити — хоч-не-хоч — мусів. Привернули більшовики й авторитет власності (правда своєї, «колективізованої»), назвавши її як за царату, «священною і неприкасаєною», караючи за замах на неї страшніше як «самодержав'я». Привернули вони й авторитет влади, під маскою лєнінізму загостривши у молоді почуття патріотизму, колись проскрібане. Проповідується нібито ненависть до «буржуазної Європи», але маса в нюансах доктрини не визнається і просто ненавидить расовою, не класовою злобою Француза й Британця, як за царату «Німчуру» й «Япошку»... «Крепнет родина наша» віршує Демян Бєдний, гордий з урених успіхів своєї «родини», вітчизни, не класи.... Всі почування, якими тримається в купі суспільний організм, недовіря до чужих колективів, привязання до свого, хоч і під маскою комунізму, плекаються серед молоді більшовизмом.

Навіть більше! Ота зматеріалізована й твереза молодь зовсім не позбавлена того почуття містицизму й романтики, якими, для скріплення, огортається ідеї, що тримають укупі суспільство. В передмові до виданої по німецьки «Історії рос. комун. партії», пише Зіноєф: «Історія хотіла, щоб російська ком. партія стала зброєю людського поступу». Поставте замість «історія» — «провидіння», і маєте містику найчистішої води... В «Кієв. Мислі» на весні 1917 р. знаходимо статтю неякого Яблочкова, який описує вражіння від засідання «Совіта солдатських депутатів». Містичне захоплення неопіта-соціаліста перед собором нової комуністичної церкви підноситься до того степеня, що йому вбачаються над головою членів конгресу — вогненні язика, які, додає наївний автор, доти «були для нього лише легендою».*).

Так як той божевільний Яблочков, відчували й інші, відчував А. Блок, який на чолі машеруючого більшовизму блюзнірчо поставив постать Христа... Так відчувають і багато з комуністичної молоді, вбираючи адорацію Леніна

*) „Евраз. Временник“, кн. IV, Евраз. Книгозд. Берлін 1925, ст. 201, прим.

в усі атрибути релігійного культу, уряджуючи «ленінські уголки» замість кутка з іконами. Рундт в своїй книзі про Совіти пише: «Совітська дитина думає механічно і матеріалістично, мріє про фабрик й трактори, не мріє сентиментально, але мріє»^(*)) як сільська бабуся про царство небесне, — про вік машини.

Подібно й романтика незмірно скріплює привязання молодих большевиків до доктрини. Помиливсяб той, хтоб думав, що большевизм приніс смерть романтиці. Навпаки! На однім зїзді Комсомолу казав Бухарін: «Ми маємо звертатися не тільки до мозку. Бо заким людина почне щось розуміти, мусить вона то відчувати». А в постановках Зїзду читаємо: «Для виховання молоді треба вихіснувати цілий романтично-революційний матеріал, підземну роботу перед революцією, горожанську війну, Чека, революційні чини робітників і червоної армії. А передусім треба створити літературу, якаб в пориваючій формі звеличувала соціалістичний ідеал. Буржуазного Шерлока Голмса треба заступити червоним Шерлоком Голмсом, а революційна романтика повинна закасувати буржуазну (цит. за Менертом, ст. 71). Я гадаю, що многих з українських «пролетарських» письменників потягнула до большевизму власне отая романтика...

Отже, замість буржуазної романтики — пролетарська, замість православних ікон — ленінські уголки, замість Саровського чудотворця — мавзолей Іліча, замість Св. Письма — «Капітал», замість «буржуазного» — пролетарське отечество», все як перед тим. А над всім — прастара містика народу-визволителя і пана над Європою, Азією і світом... Такі психічні рамки, в які большевики вправляють свою молодь — терором фізичним і терором отого «казьонного думання», якими викликають в цілім народі хоробливий стан хронічної революційної гистерії, щоби зробити з тої молоді — штурмовий батальон оборонців нової віри, башибузиків нового каліфа...

Чи ту мету удасться їм осягнути? Чи удасться виховати покоління своїх ідеалістів? Чи їх запал є творчий?

В перші роки по революції ентузіязм та ідейність комуністичних башибузиків були сильніші. Тепер запад ослаб. Героїчна доба відшуміла, прийшли будні революції, нудні, страшні, безпросвітні. Прийшли сумнів і розчаровання. Під їх впливом спідлився М. Горький, застрілився Йоффе, застрілився Есенін, застрілився Маяковський, повстала третя еміграція дезертерів большевизму, «невозвращенців» (Дмитрієвський, Бесідовський і ін.). Ворохобна дійсність не укладалася в ідіотичну схему, політика партії почала

*) „Sowiety tworzą nowego człowieka“.

зигзагувати, партійна молодь, від якої нині нагло жадалося того, за що вчора посилалося на Соловки і навпаки, — дезорієнтувалася і деморалізувалася. Маса ідейників скінчила на заслання або ще гірше, серед партії і комсомолу повстало шкурництво, кареровництво, донощицтво, — огорнене густою хмарою хамства, і сваволею ГПУ, яке вдиралося в душу, мозок і серце, наказуючи що маєте думати, що любити, як вірувати. Мимо партійного дурману мусить та молодь бачити жахливий образ совітської дійсності, особливо ж разячу неспівмірність задумів і вислідів. От як її малює Еренбург: «Вагони паперу, записаного фантастами... Життя в них нарисоване, мало цілу принаду приверненого раю. »Палаці праці« і »палаці мистецтва« пнялися там до неба майже в кожній дільниці... Скільки хитромудрих начерків і плянів, скільки десятизначних цифр, скільки садів на дахах і електричних вентиляторів! Музики обіцяли в найближчій майбутній виконання на фабричних гудках нових рапсодій. Педагоги вже бачили всіх дітей, як вони бавилися в »палаці дитини«... Лікарі дбайливо посилали всіх в кримські »доми відпочинку«... Були тут і проекти сигналізування на червоний Марс і т. п. І це все призначалося для якоїсь Демієвки, де нема не лише палаців, але й порядної кам'яниці з водопроводом і каналізацією; де очі прохороже завважають, замість проєктованих квітників, хлопчика зупиненого в підозрілій позі під сакраментальним всеросійським благанням: »зупинятися забороняється« (»Рвач«)...

Бачив це Еренбург, бачила і молодь; бачила, що в країні, де кождий говорить про працю, населення живе в бруді, в холоді і в голоді. Але — каже Дрейзер — хоч совітський робітник все те й бачив, хоч і працював він незмірно гірше від європейського, всеж »він був переконаний в тім, що працює так само добре, як кождий інший«*). Він бачив, що з цілої метушні виходить ка-зна-що, але — вірив, що винна не система, лише — »буржуазні шкідники«. Вірив, в цім уся суть! Чеський проф. Славік оповідає про робітника, якого спіткав у Москві і який три місяці не бачив мяса. »Жолиб — казав той — я не вірив, що буде краще, я повинен би був зараз кинутися у Москву — ріку«**)... Коли віра у большевицьке »краще« остаточно заломиться, коли молодь побачить, що скостеніла й виходила доктрина, робітник совітський може й не кинеться у Москву-ріку, а поскидає туди партійних Перунів. Вже тепер на чолі бунтів, страйків і »банд« в ССРСР. стоять комсомольці. Три чверти вязнів тюремних — це молодь совітська, недавно ЦКВКП видав острій розпорядок про чистку

*) Th. Dreiser, Sowietrusland, P. Jolny Vg, Berlin 1929.

***) Посл, Нов., 1932, 29 IX.

Комсомолу, занепокоєний, що «клясовий ворог проникнув в ряди авангарди підростаючого покоління» («Правда», 29. XI.), процес Спілки Визвол. України в Харкові викрив існування ворожих Совітам організацій молоді на Україні. Ворожа большевикам і нова армія безпритульних, повстала по свіжій «розкулаченню» двох мільйонів селян. Зрештою, нема нічого в тім дивного, бо коли з єзуїтських шкіл могли вийти Вольтер і яacobінці, то можуть вийти і завзяті вороги совітського режиму з большевицьких педагогічних цирків. Отже, дійти до відпаду молоді від большевизму може. Але коли й дійде, коли в головах молоді, розбитої об тяжкий мур дійсності дозріє інша ідеологія, коли й большевизм впаде, то всеж ця молодь, що обернеться в дорослих, багато де в чому різнитиметься від «батьків». Фільософія тої молоді, сформована не так большевизмом, як загостреними умовами існування, позбудеться безплідного чеховського гуманітаризму. Фільософія та буде така, як її сформулував коротко й влучно К. Рябцов (з роману Огньова — «Дневник Кості Рябцова»): «З політики виникає, що нема жадного добра й зла, що все залежить від економічних відносин, поняттяж добра й зла — це ідеалізм. Я, наприклад, уважаю, що я ані добрий, ані злий. Коли я найджений, то я добрий, а коли голодний — то злий; коли ж хто мене зачепить, то можу вибити, ось і все!».

З такою фільософією, нераз варварською, нераз простохамською, запровленою великою міркою російського шовінізму і житевої безоглядності, на тлі мішанини жорстокого егоїзму і романтичного містицизму — з цією фільософією покоління, що виростає з теперішньої большевицької молоді, доведеться колись мати діло нашій молоді. Менерт, прихильник Совітів, пише: «Ще вони (та молодь) не взяли в руки меч. Та коли пощастить сполучити їх фанатизм, їх очайдушність, їх погорду життя й земних благ, — з західною технікою війни (як вони про це мріють), тоді перед нами відслоняться нерозгадані перспективи».

Ті перспективи вже відслонилися для нас. І коли ми хочемо успішно з большевизмом боротися, зломити його силу або силу вийшлої з нього майбутньої Росії, мусимо собі упритомнити, на чім та сила полягає. На російській політиці на Україні пізнаємо її. Підставою цієї політики є емоція. Існує вона, бажання, потреби групи, які хочеться заспокоїти. Потім — видумується їх теоретичне обґрунтування, ідейне усправедливлення, а ворогів тих своїх інтересів тоді вже легше п'янується як ворогів якоїсь взнеслої ідеї, як контреволюціонерів, буржуїв і пр.: з марксистської точки погляду. «Заким людина зачне щось розуміти, казав Бухарін, мусить вона то відчути». Костя Рябцов відчув спершу, що є голодний, далі — що злий, а тоді

щойно «зрозумів», що з точки погляду марксизму та «інтересів пролетаряту», хлібодайну Україну треба прилучити до голодної Москви. Явище добре знане новітній соціології, яка вчить, що людина не поступає після логічних консеквенцій своїх засад і теорій; бо багато наших вчинків є чини не-логічні, що правдивим рушієм історії є оті півсвідомі емоції, а ніколи теорії. От якраз ті півсвідомі емоції, джерело всіх наших чинів доведені у большевицької молоді до точки кипіння, теоріїж — це річи секундарного значіння. В тім і є сила большевизму.

Тугачевський, що з царського гвардійця став большевицьким генералом, говорив: «Чи не все одно, чи ми увійдемо до Константинополю з православним хрестом чи з червоним прапором?»*). Так мігби сказати і Муравьов, коли ішов в 1917 р. на Київ, такеж наставлення й усіх большевиків: первісним імпульсом є імперіялістичний розгон, який мусить виладоватися, а річчю другорядною — теорія для його усправедливлення.

Тут і лежить відповідь на питання — в чім лежить сила большевизму, яку вщеплюють вони в нове покоління: в загостреній волі накинути себе і свою доктрину цілому окруженню. Не робім собі оман. Большевизмові не йде про розумові контрверзії, про нюанси аграрної програми (як запевняють соціалісти), про якусь формулу роззброєння (як дурачить женеvський аеропаг Литвинов), ні про правильне товмачення Маркса: йому йде про щось зовсім инше... Коли 400 літ тому вступали Еспанці до краю Інків, стрівся невеличкий відділ Франческа Пизарра з армією короля Атагвальти. Пизарро рушив до короля в товаристві каплана, що ніс перед собою розпяття і говорив: «Приходимо в імя Бога, що є найвищим володарем». Король заперечуючо потряс головою і сказав: «Нашим володарем і Богом є сонце». Еспанець відповів: «Правдивий Бог доручив нашому королеві заопікуватися твоїм краєм. Всі мусите його слухати як діти батька!». Атагвальта знова заперечив: «Та країна належить до мене, я одідичив її від предків». Тоді каплан, показуючи королеві Біблію, старався переконати, що вона є єдиним джерелом правди: «про те, що кажу тобі, довідався я з тої книги!». Король сягнув рукою по книгу, приклав до неї вухо, а тоді, зі словами — «вона нічого не говорить», кинув на землю. Пизарро видобув меч і скричав: «Скараймож тих, що зневажають Бога!». Счинилося пекло, загреміли стріли, покотом кладучи безборонне військо Інків. Син Сонця дістався до неволі**).

Ось образ завойовання Перу Еспанцями і — мутатіс:

*) Цит. з споминів про нього в Temps за „Посл. Новост.“ (27. IX. 1932).

**) P. Ganzyński, Pizarro w Peru. „Przeszłość“, maj 1931.

Книгарня Наук. Т-ва ім. Т. Шевченка

у ЛЬВОВІ, РИНОК ч. 10.

Телеф. 5—54.

та її відділи в ЛУЦЬКУ, вул. Ягайлонська 111

і в ПЕРЕМИШЛИ, Ринок 14

— поручають —

великий вибір українських книжок, які вийшли в краю або закордоном. Каталогі та проспекти висилаються відворотно.

Важкі економічні відносини не звільняють Вас від обов'язку забезпечення будучності Вашої Рідні.

Ви нині здорові, що буде завтра з Вами не знати, тому вже нині подбайте про забезпечення Вашого майбутнього й майбутнього Вашої Рідні в одиниці українським Товаристві забезпечень на життя й ренти

„КАРПАТІЯ“, Львів Ринок ч. 38.

Життєве забезпечення де найкраща і найпевніша льоката ощадностей.

Найкращі, найздоровші та найдешевші

цукорки, помадки, андрути і т. и. лише у своїй фірмі

„ФОРТУНА НОВА“

Львів, Кордецького 23.

К. Авдиковичева.

МАГАЗИН ВЗУТТЯ „КОМЕТА“

у Львові, Ринок 21.

поручається ласкавій увазі Шан. Громадянства. Магазин заосмотрений в величезний вибір взуття жіночого, мужського і дитячого, взуття гумового і спортивного, від найдешевшого до найвибагливішого.

СВІЙ ДО СВОГО!

СВІЙ ДО СВОГО!

КАВАРНЯ І РЕСТАВРАЦІЯ

„УНІОН“, Косцюшки, рiг Сикстуської,

по цілковитім відновленню і під новим зарядом. Обід з 3-х страв 1 зл. 20, вечеря — 1, 50. Віденське снідання — 1 зл., кава 0.40 гр. і 0.60 гр., чай — 0.40 гр. Буфет заосмотрений в напитки краєві і заграничні. Проситься відвідати.

Редакція припиненого ЛНВ-ка в порозумінні з своїми чоловічими співробітниками, спершись на матеріальну піддержку своїх прихильників, рішила розпочати видання цього журналу.

Прихильність, яку стрінула наша праця в ЛНВ. серед співзвучних кругів нашого громадянства в Галичині, на Волині і на еміграції як і відгомін її на Наддніпрянщині, з другої сторони — завзяте поборювання тої праці з боку елементів ворожих всякій критичній думці, — скріплює нас у вірі в потребу нашого органу.

Особливо підчас ідейного хаосу, підчас систематичного відгорожування від великих літературно-громадських течій Заходу, коли гасло „популярність (читай: примітивизм!) понад все!“ чинить спустошення серед нашої інтелігенції, є потреба в органі, який старався би не знижувати культурний рівень інтелігенції, лише створити з неї правдиву, вищу від загалу освітою провідну верству нації.

Розпочинаємо наш журнал з тими самими співробітниками, з тим самим напрямком і під тою самою редакцією, що й припинений ЛНВ. Всіх хто співчуває нашій десятилітній праці, кличемо активно підтримати наші заходи.

Редакція.

мугандіс — України большевиками. Бачимо, що іде тут про щось важніше від аграрних програм, чи прав рідної мови, іде не про змінне й часове, а про вічне — про боротьбу гатунків... Європа підмінована двома силами: звироднілим гуманітаризмом, що точить європейську суспільність зсередини, і духом євразійських завойовників, що загрожують їй ззовні, як Інкам Іспанія. Зломити той завойовницький дух Сходу можна тільки протиставивши йому рівний йому душевним нап'яттям, але інший змістом дух. На Заході вже голосно лунають подібні перестороги. Навіть в гурті гуманітаристів. Кожда культура — кажуть там — має течії високого нап'яття й вона намагається привести їх до стану нижчого нап'яття — релігією, моралю, гуманістю, звичаями. Вона соромиться їх трохи, отих стихійних сил, називаючи їх злими. Але ось вони вибухли по війні, коли аксіомою стало, що Бог завше по боці сильніших батальонів, що агресивність грає велику роль в життєвій успісі, що безоглядність поплачується... І тут встає дилема: в якій жеж наущі виховувати діти? Розвивати інстинкт безжурного життя чи змагання? Доброго чи злого? Різно випадають відповіді на це, але не одна з них звучить, маючи на увазі большевизм, як у того Менерта: «чиж, з другого боку, сміємо ми робити наших дітей ягнятами, коли сусід виховує своїх на вовків?»^{*)}).

На таких вовків власне виховує своїх вовченят большевизм. Хто читав напр. статі про Україну Троцького, чи Затонського, той знає, скільки затятої погорди було там до «хохла», до цієї парії, як до чогось меншwartного, яким рядити покликана вища верства большевиків. Ця пристрасть і нехибний інстинкт групи, свідомої своїх — або присвоєних собі — прав, вказувала большевизмові й його політику на Україні, і його програму щодо нас, — програму підбою. Бажання панувати було їх непомильним компасом, а з ним в руці ніколи не дали вони себе зпантеличити прекрасним теоріям, недогідним ім.

І як раз цього не хочуть зрозуміти наші розсудні люди! Вони кажуть: тільки без афектів, тільки не фанатизм, лиш холодний, здоровий розум, сим побідиши! Але лише «пристрасти твердо приковують нашу увагу до предмету нашого пожадання, дозволяють розглядати його у формах, незнаних иншим, пізнати річ і заняти до неї виразне становище. Здоровий розум? Певно, але не в борбі з большевизмом. »В звичайних обставинах, в річах, які щоб їх добре бачити, встане глядіти байдужими очима, людина здорового розуму не помилиться. Деж у грі складніші питання, де треба зусилля і напруженої уваги, щоб

*) Berlin. Tagblatt, 7. XI. 1932.

збагнути правду, — людина здорового розуму є сліпа**). Такими «сліпими» є й наші розсудні люди супроти большевизму: споглядаючи на нього — не як він на нас — байдужими очима, не ненавидячи його пристрасно, ані не люблячи также того, що він руйнує у нас, наші розсудні люди не могли й зглибити істоти большевизму ані ідейно супротивитися йому, і тому печать безплідності лежить на їх програмах. Одні з них — апелюють до міжнародної солідарності трудящих, але мертвий їх інстинкт самозбереження і тому неживий їх програм. Це ті, що сидять в 2-м інтернаціоналі, якого Викон. Комітет в маю мин. року остро осудив всяку сепаратистичну акцію проти большевицької Москви***). ... Другі знова кажуть, що треба здусити в собі обурення і гнів в серці і холодним розумом признати, що російська імперія — цеж «наша імперія», бо є на світі Зелений Клин і, здається, вільні землі в калмицьких степах. Але їх душа, розіджена прийнятим ними старим москвофільством не здібна вже самостійно відчувати, ні незалежно думати їх думка. Треті про монархізм говорять, про гетмана і лицарство — великих слів, велику силу (без змісту). Але доктрина їх, яка нібито потрафить знищити в наших серцях большевизм, радить розв'язувати наші з ним відносини — «не в матеріяльній площині грубої сили», лиш — «обернути ворога в друга». Напевно, це дуже шляхотні люди, але люди з подібною психікою не сміють бавитися в політику, а хиба — в Йо-Йо. В кождім разі не думати, що знайшли духову відтуту на большевизм. Розсудні люди кажуть: тільки без романтики й ксенофобії! Те саме казали нам і большевики. Але тут сталося чудо. Як лиш позбулися ми отих романтик і шовінізмів, як побачили, що зробили це на те, аби засвоїти — чужі шовінізм і романтику! Бо кожда суспільність, щоб не розпастися, як діжка обручів, потребує міцних почувань, що тримають ту суспільність у купі: не власних, то чужих. Без ксенофобії? Добре, сказали розсудні комуністи українські Шахрай і Мазляк і освідчилися: «Ми любимо Росію (на першій місці! — Д. Д.) і Україну, любимо так, як любиться своєю матір. В них ми любимо всю людскість»***). Отже, слава! ксенофобії й шовінізму визбулося і засвоїлося любов до «всєї людскости»! Коли нагло показалося, що з тої «всєї людскости» треба виключити: капіталістичну Європу, буржуазну Україну (від покликання Варягів аж до приходу Леніна до Києва), соціяліста Мак Дональда і Шайдемана, Кавтського і Адлера — всіх і вся, опріч Москви та жменьки її прихильників. Її лиш треба любити, а решту

** Helvetius *Traite de l'Esprit*, D. III. Ch. VII, D. IV. Ch. XII.

***) „Соціал-Демократ“, Подєбради, 1932, X.

***) С. Мавлах і В. Шахрай: До хвилі, Саратов 1919. ст. 101.

»всієї людскости« — ненавидіти сатанською ненавистю. Отже, ксенофобію, диктовану інтересами тої (української) етнічної а навіть клясової групи, до якої належав Шахрай — виклялося, натомісьць засвоєно не релігію всесвітньої любови, а — иншу ксенофобію, повсталу в інтересах чужої (російської) групи, ксенофобію, що йшла на скріплення чужого колективу. Так скінчився »шахрайський« флірт з »всією людскістю«, *made in Moscow*.

Такий сам гокус-покус стався і з романтикою. Скількиж то зневаг зазнала наша староукраїнська романтика історична з боку »пролетарських« письменників і соціалістичної преси! І то тільки на те, щоби прийняти тезу Бухаріна про потребу пролетарської романтики. Верби, став, степ, де під білою березою козаченька вбито, романтичний степ Гоголя і поетично-трагічний степ князя Ігоря — все це проклялося як непотрібну »женько-шароварницьку« контрреволюційну романтику. А щож зявилося натомісьць? Босяцькі »частушки«, російський хуліган у Єсеніна, Волга і Стенка Разин (або Чека у Сосюри) — це у наших комуністів, а у радикалів — романтика російських царубійців, майбутніх Альб і Геслерів московських на Україні... Так, ідучи за намовами розсудних людей знищили ми у себе романтику, аби заступити її чужою. Так, за намовою »холодного розуму«, позбулися ми »забобонів«, подиктованих »нездоровим чуттям«, які мов кільчастим дротом хоронили нас від перепачковання — під фальшивим прапором інтернаціоналізму і »культуристичности« — чужих, розкладових ідей.

Бувший большевик Дмитрієвській пише: »з поверхні нашої країни змивається марксизм. Тріщить і зачинає валитися будова компартії. Люди революції починають чути Москалями і націоналістами« ... Коли цей процес стане фактом, хотів би я бачити обличчя наших »інтернаціоналістів« і »культуристичних« людей, які в ім'я соціалізму і культури помогли будувати на Україні третю націоналістичну Росію, а в душах молодого покоління забивали всякий »шовіністичний« афект, який до тої »третьої« мігби не допустити; забивали глибокий емотивний елемент нашої психіки, який просвіщає й сталить розум, зміцнює переконання і відпорну силу.

Що криється за тою проповідю, що конфлікт з большевизмом не маємо ставляти в площину »грубої матеріальної сили« або на шлях збудження »некультуристичних« шовіністичних інстинктів, що той конфлікт дається полагодити або преображення самих большевиків (віра Шахрая, Винпреображенням Росії (віра в хліборобську Росію гетманців), або преображення самих большевиків (віра Шахрая, Винниченка і де яких галицьких радників)? За цею проповідю

криється закорінений у нас культ вигоди; віра, що з Пізарами або їх наступниками можна до чогось домовитися, засісти до округлого столу. Не тому хочуть розсудні люди сісти до округлого столу, що уважають розбудження тих інстинктів за шкідливе, а тому уважають їх шкідливими, що хочуть за стіл — або хочби й під стіл — сісти, хочуть відпочити, тому що люблять вигоду.

Коли говорю про «пристрасти» в сенсі, який їм надавав Гельвецій, не маю на думці «геніїв», які уважають, що в політиці так, як де-хто думає в малярстві — для створення чогось потрібний лише запал без довгої, мозольної праці над собою, без культури духа. Говорю про інших, тих людей афекту, які, як Лютер, Руссо, були видатними ерудитами, говорю про тих, що подібно якобинцям є прекрасними знавцями історії. Говорю, що не треба мішати ці два ґатунки, як це залюбки роблять розсудні люди, які не так перших, як особливо других ненавидять.

Не про культурність чи некультурність іде тут, а про свідомість засадничої суперечності своєї думки з іншою, ту, яку мали — супроти нас — большевики, і якій не дають викристалізуватися у нас розсудні люди, п'ятуючи оті немилі їм афекти й «пристрасти».

Християнові Раковському пропонували в 1917 р. Україні — «з щирим серцем» дати Росії і цукор і хліб, аби лиш їм дозволили лишитися самостійними. Але всемогучий комісар відповів: «Наївно булоб думати, що російська совітська влада продасть своє первородство за миску сочовиці, хоч би ця миска була повна цукру та хліба*»). Хто говорив так, той не знав культу вигоди, той думав про що інше. Подібно як Матсуока, японський делегат до Ліги Народів, що в справі Манчжурії, казав большевикам в Москві: «всі ваші гарні слова не заспокоють наш нарід, нас переконують лише факти», а факти для Японця — це, що «розбудова (в ССРСР) важкого промислу — означає приготування до війни»... Запобігти їй — це зайняти Манчжурію, а тому «жколиб навіть всі сили обрушилися на нас, ми всеж ставлятимемо опір**»). Цих большевицьких «фактів», зроджених їх пасією панування — які бачили Японці, не бачуть у нас, лиш чують їх «гарні слова» і даються звести ним, бо щоб бачити «факти», треба — як той Японець — дивитися на них очима непомильної пасії, а не «здорового розуму», який виявлює думку і, як каже Гельвецій — в розв'язанню великих питань є «сліпий».

І у Троцького, і у Матсуоки є та свідомість неминучого конфлікту, що дає глибоко-емотивне відношення до світу і, яке бажають знищити у нас розсудні люде, аби сівши за стіл — опинитися під ним.

*) С. Мавлах і В. Шах-рай, цит. твір.

**) Інтерв'ю в „Послед. Нов.“, 1932. 6. XII.

Автор «Зєднених держав Східної Європи» колись писав: «Національна політика — це передусім питання хліба і масла, землі і хати, харчів і зарібків, служби і посад, кольонізації та еміграції». А хто думає передусім про це, той якраз думає про «миску сочовиці», яку відкинули большевики аби не продати за неї свої «права первородства». Хто думає так, той погодиться і з червоною плахтою на Святій Софії, коли большевики — ані за цукор, ні за хліб — не хотіли погодитися з тризубом у Києві. Хто думає так, для того серп і молот чи тризуб — питання тактики, а упиратися при них — значить бути фанатиком і відвертати увагу від справи «харчів і зарібків». Та з противниками типу Раковського розсудні люди не дадуть собі ради, навіть з своєї «сочевичної» точки погляду не матимуть рації. Там, де ступить нога червоного Пизара з його Біблією — щезне все: наша хата — стане його хатою, наш хліб — його хлібом, наша земля — його землею, його святі книги — нашими. Там кінчиться мудрість сторонників «округлого столу»: як тих Франкових Жидів, для яких «слова про обіцяний край» були «казка», для яких «мясо стад їх і масло і сир» — є «найвищя ласка».

А коли це наступає, противники «шовінізму» і «нетолеранції» заламують руки і питають:

**„Коли в усіх сторін, в усіх усюдів
Мов з нетрів звір виходить злість на жир,
А люта алоба нищать і троюдять
Всіх проти всіх...
Нам..., що нам робити?»**

і відповідають:

**... не знаю, брате,
хіба одно скажу: перетревати.**

Але дійсність не перетревати, особливо большевицьку, вона все поставить нас перед великими рішеннями.

В большевицьким племені воскресла стара Москва, не Москва Обломова і Чехова, лише перших Іванів, які вогнем і мечем корили собі Новгород і Псков, які еднали в собі азиятську хитрість і жорстокість зі старомосковським сном про Третій Рим. Певна себе, своєї вищости, іраціональна сила, яка все пхала Гипербореїв на сплячий в сонці, лінивий, полудневий степ. І з тим племям, з його ідеєю хочуть боротися у нас, не протиставлючи їй нічого рівновартного своєю інтензивністю, забиваючи — як прояв анархизму — самий інстинкт опору, навіть роблячи анархистом єдиного великого, хто цей інстинкт плекав — Шевченка, або загортаючись в тогу скарг і жалю на дикі часи «лютої злоби».

Як далеке це наставлення розсудних людей від світогляду нової Європи, яка вже кличе до порядку денного своїх дезертерів — Ромен Роляна, Шарля Жида, Айнштайна і інших. Як далеке це наставлення від наставлення придніпрянських мас, що безпосередно з большевизмом стикаються. В однім тижневику читаємо оповідання втікача з Сovitів. Зустрічі і розмови з блукаючими, голодними селянами з України в вагонах.

»На тій неділі постягували чотирьох здохлих коней, щоб відставити на мило, так вночі розібрали й зіли... Пообідалися он, та й попухли. Звісно — здохлятина.

Та чого там! — втручається його сусіда, я сам їв, так не треба тобі поросята з хрінном... То вони, може, газет обчиталися та й попухли.«.

Другий образок: »Як тебе звать? — Леся. — Чи не Українка, часом? — Укліайка, стверджує мала не надумуючись. — А де твій батько? — Білих ведмедів пасе« (це так про Соловки!). Третій: »трьох молодих селян. Кажу їм, що був колись в їх селі, питаю чи дуже тепер погано? — Чого там погано! — голод та й годі, — відповідає кремезний чорнявий чоловік і відразу відчувається весела вдача степовика, жартуючого в лиху годину. — Ти, братику, тепер Добро-Велички не пізнав би... Столишний город та й годі! Ні тобі пісень ніхто не заспіває, ні собака не загавкає, ні кітка через дорогу не перебіжить, — усе поїли! А як ще коней поїмо, то один одного почнемо... Я, так на Івана націлився, — бач який жирний!, киває він у бік хворобливо спухлого хлопця. Той усміхається«*).

Чимсь давно знайомим і тепер затраченим віє від цього гумору... Сотник Кованько, мучений в катівні Його Царського Пресвітлого Величства, каже до теж катованого священника Святойла: »Отче Іване, якож московська пужка солодка! Купимо її жінкам до дому на гостинець!«

Оті Кованьки XVIII. і XX. віку могли опинитися під возом, але не будучи людьми »здорового розуму«, не ломилися душевно, не давали себе баламутити ні »гарним словам«, ні тероризувати »пужкам московським«, Соловками чи голодом, тверезо дивлячись на світ. Правда, скільки в цім світовідчуванні отих людей - аристократичного героїзму і затятої гордості, яка ніколи не знижується до скарг і нарікань на »лютю злобу«, що заповонила світ? Правда, як цей їх сміх нагадує регіт Рабле чи Котляревського, або ще краще — шибеничний гумор Уленшпігля? Ці люди з породи тих, що вірять тільки у »факти«, а не в преображення людскости, це стихія, яка в XVII. віці гукала: »а й той, хто на Москві сидить, від мене не відси-

*) „Неділя“, 1932, 3. VII.

диться! Це та фанатична, уперта в біді стихія, яку ніщо не зломить психічно, стихія, перед якою відступав Ленін і, мов ведмідь на распеченій блясі, танцює Сталін, стихія, що підмінувала царат і підмінує большевизм, стихія, у якої воля до життя виростає не з розумових доктрин, лиш з найінтимніших глибин підсвідомого. З неїж віє дух, рівновартний тому, що зростає в большевицькій молоді.

Бо протиставитися тій молоді можна — уживу прекрасних слів В. Зомбарта — коли жити не теоріями, а почуваннями, «відчутти своє оточення, як щось живуче, знайти зрозуміння для того, що виросло органічно, пізнати світ не розумом, а кров'ю», протиставити «інстинкт-розумові, світовідчуття-поняття». Бо «інтелектуалізм — це пласкокорінник, він ніколи й ніде не проникає в глибінь річей, ні в глибінь душі*». Жити здібний лиш той, чия житева мудрість виникає з того зомбартового «інстинкту», звідки виростають не тільки проскрибовані розсудними людьми «фанатизми», але й ясна думка; звідки виростає безмотивне, чутеве заперечення всього, що забирає нам сонце і не дає пнутися вгору.

З тих глибин може лише повстати сила, яка зломить нову варту большевизму, не з деклямацій бездушних педантів, що в ім'я доктрини — забивають життя.

Богдан Галайчук.

Культура низів, чи культура верхів?

I.

Майже у всіх суспільностей, розвивалася духовна культура приблизно тим самим способом. Коли якийсь середовище досягає настільки високий рівень, що заспокоїть свої перші потреби, спрямовує свою інтелігенцію в новім напрямі: щоб те життя зробити кращим та вигіднішим, при чім не лише матеріальне оточення примінюється до вимог вигоди та естетики, але й форми життя. Людина старався постійно і як найвигідніше уложити своє відношення до родини та осіб з якими стрічається, щоб оминуть непорозуміння та немиліх вражень, і в тій самій цілі шукає як найкращих форм для постійних функцій, які виконує в товаристві інших людей.

Як функція тих двох чинників: вимог духа та умовин життя, повстає культура життя — нищий ступінь духової

*) W. Sombart, Die Juden u. das Wirtschaftsleben, Leipzig 1911, s. 319 і дальші.

культури — а її головними продуктами є: мистецький промисл, та товариські форми.

Рівнобіжно з тим процесом, якого творцем є загал, розвивається і другий: більш розвинені духово одиниці, здібні до інтензивнішого духового життя, роблять спстерезення на своєму середовищі і їх описують. Тим в'язовують собі та відтворюють уподобання та стремління, які півсвідомо будяться в душах людей, вихованих у даному культурному середовищі. Повстає вищий ступень духової культури — мистецтво, а побіч нього наука.

Як продукт духа, духова культура є національно індивідуалізована більше як її посестра — матеріальна культура. Револьвером чи самоходом може так само добре послугуватися Англієць як і Китаєць, аристократ як і пролетар. Але куди важче а то й неможливо є людині прийняти духову культуру, яку витворила инша раса, та инша верства. З глибиною тої першої ріжниці у нас всі погоджуються. Пересічний європейський інтелігент воліє читати анонси зі старого часопису чим перли старого китайського писменства, а китайські товариські форми викликають у нього іронічну усмішку. Впрочім і без цього приміру, кожний з нас здає собі справу, що годі прийняти духову культуру иншої раси; але на факт, що так само годі жити в культурі, яку витворила инша верства — у нас звичайно замикається очі. Тим явищем та його згубними наслідками, хочу занятися в цій статті.

II.

Людина не може нормально жити иншими формами, та духовим життям як на це дозволяє її духовий рівень та обставини, а ті два чинники дадуться замкнути в одному понятті — суспільне положення. Ми бачимо, як здекласовані аристократи, мимо традицій та аспірацій, вже в другім — третім поколінню, затрачують свою тонку культуру, заступаючи її новою, на яку дозволяють матеріальні умовини та освіта, в нових умовинах обмежені. Подібно і людина, вихована у примітивніших відносинах та на нищім інтелектуальнім рівені, а перенесена нагло на суспільні верхи, не може прийняти їх культури і зі своєю давньою творить комічний тип доробкевича.

Через те народи, які жили в нормальних умовинах, ніколи не творили якоїсь одної спільної культури життя; в часах станового розподілу, було це ще менше можливе, ніж нині. Кожний стан витворював не лише иншу політично-суспільну організацію, але й инші життєві форми. Дім міського патриція в середновічній Франції чи Німеччині ріжнися від замку лицаря не менше, як товариські форми тих людей, а ця ріжниця лишалася незмінена без огляду на то, яка з двох верств мала більше майно чи впливи. Повстання спільних національ-

них культур приходять опісля, подібно як і злиття поодиноких станів у нації. Зсумовані стани дають у висліді націю, подібно як і синтеза їх культурних надбань творить спільну національну культуру. А що на вислід суми найсильніший вплив має її найбільший додатник, тому й культура кожної нації що формується, була властиво витвором її суспільної еліти. Найціннішою була духова культура суспільної еліти тому, що була найтонша та найбільш естетична. Краса — це ніжна квітка, тому й вимагає дуже доброго ґрунту та підсоння. Плекати естетичну культуру можуть лише люди, матеріально забезпечені, які не мусять цілої своєї інтелігенції зуживати на боротьбу за існування, та виховані в культурному середовищі і освічені, бо лиш тоді будуть мати відповідне підложе до цієї творчости, яка сама згинулаб, а так зсумується з творчістю давніших культурних поколінь. Вони творять духову еліту, яка є підложем до плекання культури.

Та еліта видає з себе геніїв-мистців, а також приймає таких-же геніїв з нищих верств, серед яких вони інакше мусяли б зникнути, та дає їм змогу творити. Сама еліта, як цілість є тим чинником, для якого мистці творять. Вона їх попирає матеріально, творить естетичні критерії, а з другої сторони — товариську культуру, естетичну сірого будня. В цей спосіб ця еліта перш за все сама ублагороднюється, опісляж емоцую витворену в собі духову культуру, на інших нищій суспільній верстви, що в тій творчости не брали участі.

Цей процес можемо заобсервувати приміром на творенню французької культури, якої тонкість не знаходить собі рівної. Замки середньовічного французького лицарства гостять у своїх мурах трубадурів, що в своїх піснях величають відвагу, лицарську та красу. Під їхніми склепіннями родиться поняття жіночого ідеалу, понадміслові ідеальне кохання, честь. Теж саме середовище творить дуже добре підложе для занесеного з Італії ренесансу, переходить ріжні фази розвитку, а небагом зосереджується при королівському дворі. Щойно опісля, в ХІХ в. франц. культура, вже висока і викінчена розходить ся в маси і ділає на них так, що нині франц. націю, зовсім справедливо ставлять на першій місці, коли ходять о духову культуру. За цей час видає Франція цілий ряд естетичних напрямків — від барока по модернізм — що опановують всю Европу.

Ці фази розвитку переходили майже всі європейські народи. У всіх них була якась еліта, що сповнювала ролю шкілки, у якій зацеплювали культуру, щоб опісля розсаджувати її в масах. Все одно, чи була це франц. шляхта та двір, чи італійські князі, кондотієри та посадники, чи німецький міський патриціат, чи врешті двори з часів освіченого абсолютизму. Всюди ця роля припадала вищим, освіченим верствам, а ніколи — масам.

Зокрема самостійно творила еліта культуру життя, яка з невеликими змінами панує до нині. На мистецтво мали вже сильніший вплив інші верстви, яких визначніші представники, засвоївши собі культуру еліти збогачували її життям свого стану.

III.

Як виглядала б нині культура, якоїнебудь з передових європейських націй, якщо б в її творенню не занимала провідного місця суспільне верхівля, можемо собі уявити, коли глянемо на культурний рівень єдиного, чисто демократичного народу, зпоміж великих європейських націй — українського.

Наша культура розвивалась, подібно як і всюди — станово, хоча це не кидається в очі з огляду на відсутність у нас сильних бар'єр між поодинокими станами. Все таки, ніхто хіба не заперечить, що інші були життєві форми у боярів, а інші у смердів; інші у козацької старшини, інші у рядового козацтва, а ще інші у селян. Подібно було і з творчістю: гарні були народні думи та вибілені селянські хатки, але все, що рішає про вартість нашої давньої культури — чи буде це „Слово о полку Ігоревім“, чи київська св. Софія — створила аристократія. І у нас вона була б відограла таку саму творчу роль як на Заході, і нашу культуру була б вона удержала на рівні західно-європейських, якщо б політичні катаклізми не були змели її з лиця землі разом з державністю, та якщо б дрібні нащадки великих предків у ХІХ в. не узнали б цієї суспільної катастрофи — демократичним щастям.

Тому, коли ми стали перед завданням формовання суспільної нації та національної культури, суспільний поділ був у нас сильно „упрощений“ несприятливими політичними умовами. На передодні нашого національно-культурного відродження, наші вищі суспільні верстви, вже давно були винародовлені, а свій культурний дорібок оставили хіба в історичних пам'ятках.

Одинокую чисто-українською верствою було селянство. Воно внесло до нашої культури куди більший вклад, чим та сама верства у інших народів; і коли б наші інші верстви були зробили пропорціональний вклад, хто знає, чи при сприятливих умовах, наша нація не була б вибила ся на передове становище в сім'ї європейських народів, котрі в нашій народній мистецтві подивляють естетичний смак тієї одної і то найнищої верстви нашого народу. Українське село створило пребогату та розмірно тонку культуру. Чи візьмемо під увагу викінчені, як на селян — товариські форми, чи лискучо граціозну мову, чи незрівняно естетичні лінії та краски вишивок і килимів, чи чарівну мелодію і глибоку настроєвість народної пісні — всюди бачимо скарби, яких не має у своїм підлозі культура, майже ніякого з передових європейських народів. І чо-

муж мимо того ми нині стоїмо в сірім кінці культурних націй, з їх некультурним селянством? Згідно з традицією, причину складається у нас на неприхильні умовини, але головна вина лежить таки у нас самих: ми взялися будувати нашу культуру на хибних залаженнях, а культурним цінностям нашого простолюддя не дали провідного оформлення.

Творці нашої культури, що взялися з етнографічних первнів формувати національну культуру, пішли, на жаль, по лінії найлегшого опору: культуру простолюддя потрактували не як пребагатий сирівець, лише як викінчену цілість, яка вже в існуючим стані може творити культуру нації. Барвисті квіти нашої народньої культури засушували в зле склеєнім зільнику замість витиснути з неї шляхотний етеричний олійок. Причина цієї жахливої в наслідках помилки лежить в тім, що українство „відкрили“ перші поети і то романтичного напрямку. А відомо, що романтики були здібними блиснути геніяльним твором, але до такої муравлиної праці, як формування культури, не було у них терпеливості ні солідності. До цієї поважної справи взялися вони легкодушно, а то й просто гротесково, як приміром хлопомани й балагули, що в культурній праці вдоволялися селянською ношею та способом життя. Зрештою годі їх за те винуватити, бо хтож міг тоді припускати, що наївне „ходження в народ“ буде початком руху, який до кількох десятків літ створить одну з найбільших європейських націй. На українську культуру гляділи наші перші „будителі“ подібно, як сучасні їм польські поети української школи — як на цікавий регіональний стиль, подібно як ми нині глядімо на гуцульське мистецтво; а до нього вистарчає вповні багата і барвна культура села. По якусь суцільну національну культуру, що булаб подібна, прим. до польської чи московської і обнімала цілість духового життя „южнорусского племені“, ніхто тоді не думав, тому й не старався в тім напрямі формувати етнографічного сирівця, не брав під увагу культури осібної для вищих верств народа.

IV.

Цей первородний гріх моглиб були направити дальші будівничі нашої культури, що почали до неї ставитися вже зовсім поважно, та на жаль, вони були охоплені найнебезпечнішою пошістю XIX. віку — демократизмом; тому не лише, що не випростували молоді культури, але ще й її заразили своєю недугою Молодий, невироблений нарід був дуже підхожою для неї жертвою: Українці почали хвалитись своїм суспільним каліцтвом — втратою необхідного члена суспільного організму, яким є аристократія. Ролю, яку вона відіграла майже у всіх європейських націй, наші демократи не бачили, бо доктрина куди небезпечніше затемнює ум, чим

традиція; слово „аристократ“ стало згірдливою обидою, втягаючи з педесталу все, що вище, та культивуючи сіру масу, демократична нівелізація відібрала Українцям етичні ідеали та естетичний налет.

Шал демократичної фурії поробив великі спустошення в українській культурі. Відгородив її від вищих суспільних верств, не дав їм на неї впливати, ані нею користуватися. Цей свій крок оправдав наш демократизм трафаретною фразою — мовляв Українці хлопська нація; ніякої суспільної еліти у них „не було, нет і бить не может“, а щоб вона не відізвалася, убили її морально, відсунувши від всякої позитивної ролі в розвитку українського народу.

Тимчасом в тій добі були на Україні що найменше первні, з яких, для добра і повного розвитку української нації, належало було створити сильну суспільно-культурну еліту, що булаб заповнила неприродну і шкідливу прогалину у суспільній структурі нашого народу. Но Наддніпрянщині була це козацька старшина, що в часах Гетманщини вспіла була витворити свою питому культуру з відповідними для вищої верстви життєвими формами. А хоч в ХІХ. в. вже почасті винародовлена, оставила свій культурний дорібок в традиції та літературі. На жаль, наші демократичні історики та письменники по мачушиному обійшлися з невинними для себе „дуками-кармазинами“, фаворизуючи за те—навіть не демос, а політично-деструктивну, а культурно неплідну — чернь з її горілкою, дьогтем та лайкою. Ще брутальніше розпривалилися з галицькою елітою—духовенством радикали, дарма, що ця верства була в тих часах живим та єдиним освіченим і національно свідомим елементом між Галичанами, що повів їх до культурного відродження, а в своїх скромних приходствах витворив власні форми товариського життя.

Тимчасом існування якоїсь чисто селянської нації в сімі культурних народів — okazaлося неможливим. За ХІХ. в. витворюється в українській суспільности нова верства — інтелігенція і вона відчував потребу своїх власних життєвих форм, яких годі шукати в „офіційній“ селянській культурі. В „хлопоманськiм“ захопленню цієї останньою наші перші культурні провідники з правдивою очайдушністю перейшли по тім питанню до денного порядку і заставили інтелігентів прийняти селянську культуру.

Рівночасно з цією шкідливою культурною течією з'явився на Україні, ще більше від неї небезпечний, імпортований з московщини суспільний рух — народництво. Він взагалі не хотів узнати інтелігенції окремою суспільною верствою, яка має самостійно розвиватися та змагати до піднесення своєї культури, лише взивав її йти на село й там, займаючи низові становища, розпливатися в селянській масі. Ця небезпечна доктрина не була дуже грізна в своїм ріднім краю, що мав ари-

стократію, яка мала вже вироблену культуру й світогляд, тому, в більшості, критично поставилась до подібної утопії, але для молодого безкритичного українства, вона могла бути убійчою. Якщо б народництво було у нас на довше прийалося, було б позбавило нас хочаб такої еліти, як інтелігенція і ми до нині остали б на культурнім рівені Лужицьких Сербів.

V.

На щастя, повстання якоїсь суспільної верстви та витворення її культури, залежить від згаданих на початку чинників. тому наше хлопоманство ані народництво не дало тривкіших осягів. У вишиваній сорочці та червоних шараварах міг інтелігент добре почуватися на сцені, але не в домашнім та товарицьким життю; так само, як скочна коломийка не могла заступити французьких сальонових танків. Якщо б наші тодішні провідники зуміли піднятися над свій хуторянський примітивізм, то зясували б собі, що серед освіченої верстви українська селянська культура не вдержиться проти залливу всенівеваючої космополітичної культури, якій не оперлися навіть східні народи, що мали не вищу від нашої культуру і то примінену до життєвих вимог не лише простолюддя, але й аристократії (Японці, частина Арабів Індусів). Бачить це і наш інтелігент, коли проминає хлопоманський ентузіязм; він помічає, що в селянським перебранню виглядає так само смішно, як сільська служниця, що переолягається в міську ношу. Переконується, що його життя не дасться втиснути в вузькі рамки селянської культури і силою факту починає знова допускати до себе західну культуру. А щоб не спроневерювати своєю народовецькому сантіментові, йде на компроміс і намагається лучити дві культури в різних, не дуже то щасливих, варіянтах. Синтеза — це явище дуже звичайне в історії культури людства, і більшість культурних народів цю дорогою положила підвалини свого культурного життя. Але переводили вони цей процес шляхом вільної природної еволюції, яка давала змогу естетичному смаку народу вибрати з двох культур виключно гарні та можливі до згармонізування елементи і солідно їх згопити в одну суспільну цілість. У нас синтеза рідної культури з західною проходила на борзі після з гори уложеної програми, тож не диво, що вийшла з неї лише акась неестетична та несповна емульсія. Її найкращим символом у мистецтві є відомі образи Христа та Богоматері Куриласа, на яких він преспокійно прикрасив старинні хітони українськими вишивками.

VI.

Темним маревом налягли на розвиток нашої товарицької культури демократично позитивістичні течії, які знехтували проблему виробленої тонкої культури життя, уважаючи її річною питомою суспільностям зі старою аристократією, але чу-

жою для демократичного народу. Згідно з таким світоглядом у нас стрічав толеранцію — а подекуди признання — легковаження форм, поверховності, взагалі естетики буденного життя — як чогось негідного уваги поважної людини. У інших народів ті антиестетичні течії не були такі шкідливі, бо не падала їм консервативна еліта, що критично ставиться до всяких новинок і перековує старі цінности. Зате у нас їх вплив був дуже відемний. Хоч мода на легковаження форми проминула, лишила до сьогодні свій вплив. Без смаку і стилю улажене мешкання, неуняті в очеркнені форми товариські відносини, неустійнена границя між чемністю і грубістю та лмаунством — ось стан, що заповнює недостачу власної виробленої культури життя нашої інтелігенції.

Шукати причини тієї недостачі виключно в політичних умовах годі. Поляки, живучи в подібних обставинах, вміли виплекати відповідні форми товариського життя тому, що мали середовище, яке надавалося до плекання тої культури. Шляхотський двір був у XIX в. не лише осередком політичного життя, але й товариського і воно виплекало культуру, яка давала основу до близького порозуміння та зжиття для земляків, відділених від себе межами займанщин та широкими просторами держави. У новій Польщі переняла те провідне становище варшавська політична та фінансова верхівка. Можливо, що ролю польського шляхотського двора булаб у нас відіграла священича резиденція, але згадані вище умовини до цього не допустили. А недостача товариської культури дається відчувати не лише в культурній ділянці, але й в суспільній. Товариська культура творить цемент, що найкраще спокує людський гурт в моноліт, здатний до творчої праці, коли їй нема, заникає товариське життя, в якому витворюється порозуміння для громадянської праці. І хто знає, чи буйніше товариське життя не засипалоб тих прірв, що ділять у всіх напрямках нашу суспільність та позбавляють її здатности до трівого та плідного життя.

VII.

Ще сильніше відбивається недостача культури буденщини на нашій мистецтві. Навязуючи до обговореної в I. розділі злуки тих двох ділянок культури ствердимо, що наше мистецтво, як і всі інші, творило відбитку життя провідної верстви народу, її зацікавленнь та ідеалів. Недостача такої еліти у нас не дозволила розвинути нашою мистецтву. Воно не мало бази матеріальної ні моральної, не мало меценатів, ні консументів, не мало аматорів, що займалися ним побіч своїх буденних турбот, не мало врешті буйнішого духового ні товариського життя, відкіля моглоб черпати якісь цікавіші сюжети та ідеї; тому воно й таке сіре та убоге.

Доба захоплення культурного села дає цілий ряд творів, які є властиво лише багатшими етнографічними збірниками,

позбавленими всяких проблем, ідей, індивідуальностей — всього, що дає літературному творові вартість. Не менше ялові та нецікаві для письменства часи освідомлюючої праці дають таких сірих письменників, як Нечуй-Левицький або Грінченко. Останні часи, що не внесли ніяких змін в наш культурний застій, видали вельми малу літературну продукцію. Бо і відкіля може вона черпати сюжети, коли нема у нас якогось оформленого товариського життя? Де має шукати цікавих постатей та проблем, коли яловий ґрунт нашого середовища їх не видає? Не диво, що наші письменники, які хочуть дати в своїй літературній творчості щось цікавішого над безнадійну побутовщину, стають на розпутию. Винниченко та Кримський страгнуть у багні московського натуралізму, Кобилянська видає по статі здебільша такі бліді, як і їхні першовозори, Леся Українка шукати мусить за сюжетами на чужині, щоб дати щось мистецького. Цієюж самою дорогою йдуть і читачі, бо їм не вистарчає творчість тих кількох письменників, що можуть збудити зацікавлення інтелігента. Як бачимо, наша культура ще до нині лишилась подекуди тим, чим була сто літ тому — своєрідним „українофільством“, що не дається приложити до мірила чужих культур і не в силі заспокоїти потреб своєї суспільности. Український читач, замість рідних творів, мусить читати переклади з чужих літератур.

Через відсутність суспільної еліти, що булаб базою мистецького життя не розвиваються у нас навіть ті мистецькі ділянки, які находять дуже гарне підложе у народній творчості — от хочби музика. До пребогатого надбання народу на полі пісні доложили наші композитори розмірно дуже мало. У нас не має поважніших інструментальних творів ані опер, коли тимчасом чужинець зумів вихіснувати музичну творчість нашого народа для скомпонування найкращої польської опери. Але опера, хочаб і оперта на народних мотивах, не входить вже в обсяг потреб села, тому й нашій культурі так важко її видати.

Виходить дивне явище: віртуози та аматори найбільш музикального в Європі народа майже ніколи не грають нічого з рідних композиторів; у польським перекладі співаємо російські романси та модні шлягери, ми, що маємо таке багатство народних пісень... А все тому що нашу культуру поставили в заложенню як предмет домашнього ужитку, чи з другої сторони — як святочний транспарент для народних торжеств. Хлібом насущним, духовою поживою інтелігенції вона й до нині ще не може стати.

Друга ділянка мистецтва, яка у нас ще до національного відродження високо розвинулась — це архітектура. І вона не могла найти примінення в культурі для села, де під мешканням в українським стилу розуміється майже виключно сільську хату! Тому заінтересування укр. архітектурою мало виходить поза археологію; маємо декілька кращик і слабших

спроб примінити український стиль до публичних будівель, але до приватного ужитку ним не користуються. Цеж не для демократичного народу...

А шкода! Бо вистане глянути на нашу плястику, щоб переконатися які високі осяги можна здобути, продовжуючи мистецьку традицію нашої давньої еліти. Малярство — цеж одинока ділянка нашого мистецтва, з якою ми не потребуємо стидатися перед чужинцями, єдине поле, де ми почали творити власні мистецькі напрямки через синтезу здобутків західного мистецтва та нашої народної індивідуальності. А наша графіка, безпосередньо оперта на взорах, що вийшли з під пера наших мистців — не простолюдя — займає одно з перших в світі місць.

Цей примір вказує, як високий рівень моглаб досягнути наша культура, якщо б в початках не були її спрямували на манівці. На жаль наша духовна еліта XIX в. зробила дві помилки: раз що не допустила до культурної творчості вищих культурних клас, друге, що пребагаті таланти — народно-творчість — зложила в саркофазі етнографічних збірників, замість розвивати та примінювати їх до вимог модерної культурної нації. І коли ми нині читаємо такі прихильні рецензії чужинців на наші пісні, танки, вишивки, з поміж рядків вирають до нас слова:

„Miałeś chacie złoty róg“...

VIII.

Свіжий подув символізму, що провітрював всю Європу з позитивістично-реалістичної задухи торкнувся і нашої демократично-хлопоманської мертвеччини. Ця остання будить відразу в декількох наших письменників, обдарованих не лише талантом і естетичним смаком, але й відвагою до явного виступу зі своїми „еретичними“ думками проти маєстату всевладного демократизму. Цей рух дав нашій літературі одинокі твори, що надаються на лектуру для сучасного інтелігента, але на суспільність великого впливу не мав; вона ще була до нього недоспіла подібно як до політичної та економічної еманципації.

Але до нинішнього дня ми сильно розвинулися — під оглядом економічним і політичним. Але на культурній ниві обліг; наша культура ледві в маленькій частині заспокоює вимоги суспільності, зате не бачимо у неї покищо навіть тенденції до обняття та своєння всього духового життя нації.

Безперечно, найкращою розв'язкою нашої культурної проблеми булаб повнота національного життя, вона підвищилаб життєвий рівень нашої суспільності, допомоглаб їй виділити з себе еліту, далаб моральну та матеріальну базу до мистецької творчості. Але невжеж сучасний стан оправдує нас за те жадливе занедбання? Навпаки! Тим більше мусимо у нашої суспільності витворити культурне підложе для

боротьби за повноту національного життя. Бо висока культура, яка виклаче в цілій пишноті вроджені цінности нації та дасть їй одну душу, викличе також і почуття рівности з иншими та бажання зрівнання з ними. Етнографічний примітивізм в культурі вяжеться з аполітичним „українофільством“ так само, як висока і повна культура Француза чи Англіяця з його національною свідомістю.

Колиж ходить про виділення розсадника для культури еліти, то до цього саме приходить підхожий час. Детронізація ідола демократизму потягає за собою широку переоцінку вартостей його канонів. Наша суспільність настільки вже дозріла політично, що видала з себе два політично суспільні світогляди: націоналістичний та консервативний, які зовсім отверто визволились зпід забобону вселюдської рівности та узнали необхідність політичної еліти. Чи так важко дозволити вицвісти і культурній еліті?

А саме наші сучасні умовини дають найкращу змогу для її скристалізування. Вони розкинули по цвітучих осередках західної культури тисячі нашої інтелігенції, вони щороку висилають їй в слід нові річники студентства. А між тими сотками тисяч емігрантів мусить знайтися гурт людей, які своєю метою поставилиб пізнати культуру, яка розвивалася в нормальних умовинах.

Визволитись від тяготіння до низів, перетопити у собі вселюдські цінности з рідними, та вилити з них нову культуру, що своїм рівнем відповідалаб етнографічним скарбам народа та славному минулому, сьб завдання, яке стоїть перед частиною нашої інтелігенції, що богатством духа вибивається над сіру масу.

Червень 1922.

Д. Д.

Його Милість Іван Мазепа, гетьман.

Мало є постатей в історії, які кількасот лт по смерті викликали вулькани пристрастей: адорації й ненависти.

До тих небогатьох належить Іван Мазепа, гетьман. Зганьблений, незрозумілий, обріханий, подоланий і виклятий, — він стоїть живий: перед противниками і приклонниками.

Що тому причиною?

Прометеївське в нім.

Коли — в легенді — досі орел роздзьобує серце зухвалого противника Зевса, то — в церквах досі проклинають душу зухвалого противника Петра. Доказ, що другий так само мало вмер, як і перший.

Доказ, що великий спір, піднятий Мазепою, ще не замкнений. Що Велика Північна війна ще не скінчена. Що Полтава не була „вікторією“.

Особливож тепер, коли захитався символ імперії „град Петра“, збудований на „благородних кістках“ козацьких...

Коли наслідники царя забралися з Мазепиною Київ, аби перенести столицю земель „гетьманського рейменту“ до Харкова.. Коли, хоч не Мазепа, то Мазепиньці знова перегородили шлях Росії до Чорного моря.

Чим був Рішельє, Людвік XIV і Бонапарти для Австрії; чим Наполеон для Англії Пітів, тим — ось „уже літ більше двісті“ — є Мазепа для Росії: вічне *meemento mori!*

Бо він був той, що сидючи в Батурині про Фастів і правий бік мрія; що „вічний мир і союз Його Царської Величності з Королівською Величністю учинений (в підтвердження Андрусова) — „содержати кріпко“ ані серед Війська Запорозького, ані серед „народу Малоросійського“ — не спшився...

Бо він був той, що на Крим і до моря нам стежку трудну вказав.

Бо він був з тих, що „не носячи болш невольничі ярма на своїх вольних козацьких шях, за помічу Божою скинути тов“ навчав..

І за те стягнув на себе гнів противників і задрість і наклеп своїх.

Закидали йому найстрашніший закид невдачників: дурні були його задуми, бо не вдалися! Але він, що впав, — живе досі. Вониж, що встоялися — впали.

Закидають йому, що вмшався недотепно в невлагані права історичного процесу... Але він — не висудити на історичнім процесі прагнув свої права, лиш „през шаблю“ їх здобути...

Закидають йому його „неморальність“ і егоїзм. Але забувають, що егоїзм Івана Мазепи є шляхотніший від альтруїзму Іванів Нізнаних.

Бо дійсно не для „лакомства нещасного“, лиш для ідеї здійняв бунт проти варвара Півночи. Ті, (предтечі соціалістів!), що для „соціальної справедливости“, не для України колотгнечі счиняли, як „щенюк Петрик“ — „марне гдесь згнули“. Або як Сулимко чи Суховій — „по собі вічну оставили ганьбу“... Мазепу і його ідею не зів зуб часу: більш сліпучий як коли будь є її блиск.

Що був він неморальний в розумінню тартюфів демократизму, певно!

Він був наскрізь постатю ренесансу. Недурно й називали його противники — „Махіявель і хитрий лис“.

Він мав щось з доби Махявеля, який казав, що державний муж повинен бути — львом і лисом нараз. Цим дорівнює Хмельницькому. Інші були або лише льви, як П. Дорошенко

і П. Орлик. Або — лише лиси, як Бруховецький і Самойлович.

Він був одним і другим нараз.

Коли він веднував собі „махівельською хитрістю“ царя і царських воеводів і боярів, і Самойловича і Карла, і хитливу старшину, і ще хитливіших Запорожців, які його „ласці рейментарській субмітувалися“ — був він геніальним лисом.

Коли він „зрайців і плутів“ як Петрик і інших „своєвольників“ на горло карав, „виннішим руки і ноги ломав, голови оттинав і на шибеницях вішав“, або їх „глупствокнями вигоняв“ — був він львом.

Колиж унижені листи до Царського Пресвітлого Величства писав, Кочубейові й Іскрі і тим своїм, що за скоро вирвалися на перід, як Палій і Мандрика — голови стинав, або в заслання послав, а водночас Карла кликав, був він лис і лев рівночасно! Особливож тоді, коли, нагло скинувши маску, в цілій своїй жадливій величі встав перед виведеним в поле противником, що уважав себе за генія, але яким грався лише Батурицький лев...

Коли обсервуємо цю трагічну постать нашого ренесансу, як він не задовольнився ласкою і добродійствами царя, а „зрадив“ його; як він не задовольнився дочірнею любов'ю хресниці, лиш хотів її „уст коралевих“; як він, як свідчить Нордберг, і в 70-му році життя зберіг вогонь і блиск молодости в очах, і як він внав жертвою апатії втомленої країни своєї, — коли згадати те вічне ворохобне в нім, то мимоволі думаєш про „чортівський еліксир“ Гофмана, про Цезара Борджія, про трагічні й блискучі постаті великого Мусу і неспожитого внутрішнього прометеївського вогню...

Приборканий дух нашого степу, степу Ігоря і Сірка говорив з нього; і в його „aventures galantes“, і в його суворости рейментарській, і в ласкавій усмішці, і в гніві і в потужнім виклику історії.

Його постать не знайшла ні адекватної собі оцінки в історії, ані адекватного зображення в письменстві, яке силою експресії дорівнювало хоч-би Гюго або Семкевичу. Тому й стоїть перед нами ще та постать тривожна в своїй таємничості, загадкова, хвилююча патосом дистанції, притягаюча, не вкладаючись в жадну рамку наших примітивних класифікацій.

І вказує в майбутнє — не лише як Той, що дав нам вірець мети, але й вірець людини. Вищої й міцнішої від розвіджених „моральною“ гнилю пізніших віків нащадків.

Л. Мосендз.**Криниця ніжності.***Присвячую — — —ові.*

1.

У вільнім краю лицарь самотний
 Підніс наслід переможну крицю
 Й на роздорожжі виглубив криницю —
 Останній дар вітчизні звитяжній

Під кришталевістю він заховав у ній
 Із серця свого ніжності скарбницю,
 Що, замкнена в самоту-в'язницю,
 Шлях перейшла з героєм життєвий.

О, доторкнися спраглими устами
 Струмкового кришталю! З його краплями
 Приймеш один із лицарських скарбів:

У мужність переконаного чину,
 В одважну непохитність дзвінких слів
 Вкладати серця власного частину!

2.

Поза твоїм лицем не бачу
 Других прекрасніших облич.
 Воно удень мені маячить
 Та привиджається всю ніч.

І бачу я: уста розкриті,
 Але мовчиш ти. По очах
 Лише відгадую, що скрите
 У непромовлених словах.

Стріпнулись чорні крила війв,
 І в чоловічків глибини
 Я пізнаю усі надії,
 Які не сповняться мені.

Та чую запит: чи готовий
 Для мене все почати знов?
 І я схиляюся без мови:
 О, так, Князівно, я готов!

Для тебе дні мої і ночі,
 Мій шлях — твоя, Князівно путь!
 А крила війв знов криють очі
 Із тріпотливим: не забудь!

3.

Є ніжна принадність у сільському храмі
 Як сутінок березня в закутках ляже:

У присмерку вікна ясніють мов плями,
 Дрімає Микола у різбленій рамі.
 А тремітний вогник щось Спасові каже ..

І під стародавній у зшарганих ризах
 З дяком розпочали розмірною молу;
 Луна їм вторує несміло в карнизах,
 Ось... Голуб на крильцях зворухнувся сизих...
 Хтось Мудрий вслухається в кожне слово.

Притишений, мідяний брязкіт кадила,
 Легенькі, тендітні хмарки фіміяму
 Вплітає дитячої містики сила
 В архангелів меч і архангельські крила
 Та все сполучає в солодку гаму. .

Вже місяць віконні закреслиє ґрати,
 Здається — ще глибшає визначність чину,
 Темнішають ночі весняні шати,
 Ймуть зорі у вікна частіш зазірати,
 А в душу сплива безконечність хвилини.

4.

Цілую, кохана, тебе золотую
 А иншої постать стоїть перед мною:
 Я в тобі кохаю другою.

В очах твоїх другої бачу я очі,
 І другої погляд і другої ніжність
 Маняться мені серед ночі.

Пестливеє слово (я стільки їх знаю!)
 В пестливій речі, що гріють, кохана,
 Тобі для другої складаю.

Пощо ж заляга серед брів твоїх смуга,
 І очі прикрилися тіннями віїв?
 Ти ж перша, кохана, і... друга.

5.

Вже нижче зорі, чорно-синій обрій
 Присунувсь і над лісом звис поволі.
 Чийсь теплий подих пролетів по полі,
 Над кружиною хтось схилився добрий.

З благословенням простягає руки,
 Ось, ось кладе їх на притихлу сніжність.
 І в тишині ловлю я перші звуки
 Того акорду, що зветься ніжність.

— — —

Володимир Постригач

Місто

В синяву височінь настирливо хребти
Антенами наїжених дахів...
В низу продовж вулиць, мов спінені хорти,
Нестримано шумна громада днів.

Новий, незнаний гимн залізному віку
Крізь дим фабрик, сирен дзвінке виття...
І між шугастих авт в ритмічному танку
Розсміяно, як молодість, життя!..

— — —

С. Наріжний.

З петербурського славянознавства

(«ТРУДЫ ИНСТИТУТА СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ АКАДЕМИИ НАУК СССР». Ленинград 1932, ст: 534 — XXIV).

Зазначена публікація є одним з найновіших видань Ленінградської Академії Наук. Випущена всього в кількості 1000 прим., на поганому ріжносортному папері, своїм зовнішнім виглядом вона виразно свідчить про значні труднощі совітської поліграфії. Книга містить у собі ріжноманітний матеріал — ріжноманітний не тільки по змісту й темам, а також дуже нерівний, і по своїй науковій вартості. В ній, поруч з цінними розвідками і матеріалами, бачимо й статті агітаційно-пропагандистського характеру, що не мають нічого спільного з наукою й цілком не відповідають академічному титулу видання.

Цілий зміст книги розділено на такі частини: 1) Статті й розвідки, 2) Замітки й матеріали, 3) Матеріали з історії науки, 4) Критика й бібліографія; окремо подана ще невелика хроніка й додатки до двох статей. Більша частина матеріалів написана по російськи, хоч не мало їх подано також і по українськи. Деякі українські автори, як напр. М. Грушевський, містять свої праці тут по російськи.

По змісту найбільше статей присвячено українським темам; вони ж й опрацьовані, загалом беручи, найсолідніше. Менше матеріалів, хоч між ними є також дуже вартісні, присвячено темам південно-славянським, чеським і польським.

Редактором видання значиться акад. Н. С. Державін. Йому ж належить і кілька більших статей та рецензій. Його статті, як одна, многословні, по-совітському бом-

бастичні, й саме вони чи не в найбільшій мірі шкодять науковості цілої публікації. Вже в першій з них п. з. «Наші задачі в області славяноведения» (ст. 1—14) автор піддає гострій критиці дотеперішню славянознавчу науку взагалі говорить про ідеологічну кризу, теоретичний розброд та методологічну скостенілість, що ніби є характеристичними для сучасної фільології на Заході. Державін не признає аполітичної науки. Світські славянознавці, на його думку, мають займатися дослідженням славянської сучасності в розтині історії класової боротьби; простежувати, як ця остання відбилась в літературі, мові, масовому побуті й устній народній творчості. Світські славянознавці мають досліджувати не тільки славянські народи, а також і всі інші, що замешкують на терені совітського союзу. В двох своїх статтях: 1) «Очерки по истории болгарской литературы, эпохи капиталистического накопления и промышленного капитализма». Стоян Михайловский как сатирик (1856 — 1927)» (ст. 15 — 95), 2) «Литературное строительство в социалистической Молдавии», — автор виявив себе не стільки об'єктивним науковим дослідником, скільки воюючим пропагатором большевицьких «установок». Цілком безвартісною є друга стаття, про молдавську літературу й культурне життя на сов. Молдавії. Це фактично довгий панегірик совітській владі й культурним досягненням «Молдавської республіки». Остання, як відомо, була утворена постановою української совітської влади з 11 жовтня 1924 р. в противопагу й для контрасту з Бесарабією. Штучність і специфічні цілі утворення цієї державки видні вже з самого національного розподілу її населення, серед якого державна нація — молдавани складають лише 34,2% людности. Решта ж — українці (50,4%), москалі (5,7%), жида (4,8%) і інші (4,9%). Критикуючи румунський режим за Дністром, Державін протиставить йому розвиток і досягнення сов. Молдавії. Не маємо підстав брати під великий сумнів його критику бесарабських порядків, але мусимо признати, що його сов. славословія не витримують проби такими фактами, як масова втеча з «щасливої» Молдавії, звязана з такими небезпеками як розстріли на Дністрі. Подекуди цікавіші уваги що до творення молдаванської мови. Найдокладніше автор зупиняється на молдаванських письменниках.

Такими ж інформаційно-публіцистичними є й деякі інші речі. У. Шустер у статті «Вопрос о независимости Польши в мемуарах Билинского, Дмовского, и Дашинского» (ст. 193 — 206) остільки ненауково опрацьовує матеріал, що навіть не зазначає заголовків згаданих мемуарів, як також і іншої літератури, на яку

посилається. В. Н. Кораблев пише «по личным воспоминаниям» на тему «Степан Радич й сербо-хорватский вопрос» (ст. 141 — 156). Свою статтю присвячує поглядам С. Радича на південно-славянські національно-політичні справи; він навязує їх до відвідин р. 1924 Радичем Москви та до статті останнього в московському журналі «Новый Восток» за 1924 р. п. з. «Общий взгляд на народы Балканско-Дунайской Европы». Для вияснення еволюції поглядів Радича автор нагадує й про статті останнього п. з. «Сербо-Хорватский спор и Славянство», що друкувалися ще в 1902 — 1903 р.р. в «Славянских Извѣстиях». Кораблев показує, що Радич уважав тогочасну великодержавну політику Београда згубною для держави, обвинувачував її керівників в шовінізмі, в бажанні використати південних славян для створення «Великої Сербії».

Так само, як Шустер і Кораблев, виконує славянознавчі інструкції Державіна й Дим. Димитров в статі п. з. «К изучению Любена Каравелова» (ст. 117 — 140), хоч його праця представляється більш «наукообразною». Д. Димитров був командирований Ленінградською Академією Наук до Одеси й у тамошньому історичному архіві, в справах кол. одеського градоначальства, вишукав секретне «Діло» про Л. Каравелова (№ 1279 з 4/VIII 1869 р.).

Решта статей цього розділу є не тільки науковими, а й оригінальними. Невтомний український дослідник, організатор української наукової праці в Ленінграді (Голова тамошнього Т-ва дослідників української історії, письменства та мови) В. Н. Перетц містить українською мовою статтю про «Український переклад життя кн. Вячеслава з «Животув Съвентих» П. Скарги» (ст. 97 — 104). В ній він студіює невеличке «житіє кн. Вячеслава чеського», що було відоме на Україні з Прольогів та Міней, а в др. пол. XVII. в. зявилося в обробці зі Скаржиного твору «Животи съвентих». Український текст цього житія відомий з двох рукописів, що один одного доповнюють. Обидва рукописи переховуються в бібліотеці Києво-Печерської Лаври. Перетц вважає, що обидва тексти виникли з єдиного повного й через помилки переписчиків поріжнилися. Порівнюючи український переклад з його польським оригіналом, Перетц показує, що перекладач у багатьох місцях дозволив собі скорочення, перифрази й додатки, які, не міняючи змісту, надали його перекладу риси самостійної праці. Перекладач вніс у свою працю нові подробиці, що їх не було в Скарги, посправляв помилки свого оригіналу й з відомих йому джерел доповнив оповідання Енея Сільвія, що його подав Скарга. Для цього, як джерелом, перекладач покористувався Прологом і Мінеямн. Перетц вважає, що українського перекладача треба

визнати не тільки перекладачем, але й редактором, бо він не обмежився даними Скарги, а скомпілював своє оповідання на підставі не менш як двох, а може й трьох джерел. В додатках до книги першим наведено текст »Житія св. Вячеслава рук. XVII ст. Печерської Лаври 371 (156) (К. 21)«, а під ним у примітках відміни й варіанти з другого рукопису (ст. I—V).

Другий український автор, акад. М. Грушевський, містить працю про літопис Самовидця — »Самовидец Руины и его позднейшия отражения« (ст. 157—192). Літопис Самовидця викликав в останніх роках цілу літературу. В. Романовський, М. Петровський і Ол. Оглоблін на Наддніпрянщині, М. Андрусяк і В. Герасимчук у Галичині присвятили цьому видатному пам'ятникові української історіографії цілу низку розвідок, в яких головню старалися розкрити авторство а також і цінність самого пам'ятника, як історичного джерела. Всі наддніпрянські дослідники зійшлися на тому, що Самовидцем був Роман Ракушка-Романовський, — історична особа, якої життя й діяльність докладно висвітлив ще В. Модзалевський. Висновки названих авторів особливо М. Петровського, признав поважними й М. Андрусяк і тільки зовсім недавно заперечив їх В. Герасимчук (гл. »Діло«, 1932; ч. ч. 205—209, 211—213). Твердження про Ракушку як Самовидця було остільки категоричним, що його авторства літопису Самовидця представляє великий методологічний інтерес головню тому, що сам Самовидець умисне старався затаїти своє авторство; тому це питання досить трудне, хоч розв'язання його надзвичайно цікаве. Акад. Грушевський подає огляд дослідів над авторством літопису. Сам він стає по стороні Ракушки. Але зібрані на це докази, як висловився й В. Герасимчук, не є безсумнівними. Авторство Ракушки можна вважати ймовірним але не певним; для певности треба було б розглянути більше кандидатів на Самовидця, а не одного Ракушку. Дотепер маємо лише збірку матеріалів що до Ракушки та спробу устійнити дані, зв'язані з Ракушкою й літописцем, а вони дають лише деякі зовнішні риси ймовірности що до тотожности цих двох осіб, але рішуче ніякої певности. В дальших уступах своєї праці М. Грушевський зупиняється на ідеології й поглядах Самовидця. Цікаві міркування автора про вплив Самовидця на Куліша, хоч тут його висновки здаються не зовсім вірними. Ціла стаття містить зміст розділу, присвяченого літописові Самовидця, в VI т. великої Історії Української Літератури, яку Грушевський розпочав писати у Відні, а продовжує в Москві.

Проф. Університету Коменського в Братиславі, др. Є. Ю. Перфецький, що вже від довшого часу студіює літо-

писи, опублікував у цьому томі статтю про «Общий источник древнейшего чешского и древнейшего польского летописания» (ст. 207—238). Таким спільним джерелом давнього чеського і польського літописання автор вважає архієпископський Майнцький літописний звід у двох його редакціях. Після докладної аналізу й порівнянь, др. Перфецький приходять до висновку, що перша редакція цього зводу (з 973 р.) лягла в основу чеських *Annales Pragenses* і польських *Annales Capituli Cracoviensis*, *Rocznik Wielkopolski* й *Annales Cracovienses Vetus*; а друга редакція того ж зводу (1002—1003 р.) послужила основою для чеського Сазавського літопису (*Chronicon Sazaviense*).

Московський проф. М. Н. Сперанський публікує статтю про «Неизвестный византийский флорилегий в старом славянском переводе» (ст. 105—116).

Розділ статей і розвідок замикає І. І. Соколов своєю студією на тему «Мариупольские греки» (ст. 297—317). Це лише частина праці автора, в якій він обмежився тим часом XV—XVIII в.в., ще до переселення греків з Криму на територію Мариупольщини, що сталося в р. р. 1778—1780. У другому розділі книги «Замітки й матеріяли», поруч з такими інформаційними статтями як В. Н. Корабльова про Славянський Інститут у Празі та В. Г. Чернобаева про Славянський Інститут у Кракові, розміщено три менших але цікавих статті — одна В. В. Дроздовського й дві К. Л. Пушкаревича. В. В. Дроздовський в замітці українською мовою п. з. «Небезпечний двійник» (ст. 321—324) дає яскраву ілюстрацію цензурних утисків українського письменства в межах Росії після процесу Кирило-Методієвців. В наслідок цих утисків українська література в р. р. 1848—1856 цілком завмерла. В часи цієї реакції якийсь Михайло Шевченко хотів видрукувати свій твір п. з. «Чумаки». Цього «Чумака», що був, як здогадується Дроздовський, зразком невинної козакофільської романтики, рос. цензура не дозволила видавати. Цензурні органи, як виходить з урядового листування, підозрівали, що автор «Чумака» — Михайло Шевченко, є той самий Шевченко, якому царським указом заборонено писати й малювати. Для цієї замітки Дроздовський використав «Діла» канцелярії рос. Міністерства Освіти по головному цензурному управлінню, що переходять тепер у Ленінградському відділі центрального історичного Архиву.

К. А. Пушкаревич в статті «Из истории польской революции 1830-1831 г.» (ст. 336—344) наводить

»Отчет генлейт. гр. Гурьева государю императору о мятежных и секретных делах Дежурства Киевского военного губернатора от 8 октября 1835 г.«. Цей звіт був особисто поданий цареві Миколі I. в Києві. В ньому маємо офіційну картину репресій над учасниками революції 1830-1831 р; з нього ж дізнаємося, що київський ген.-губернатор розпорядився скласти докладні списки всіх учасників «польського мятежа», щоб організувати за ними урядовий нагляд. Далі Пушкаревич наводить «Секретное сообщение ген.-ад. гр. Орлова от 12 января 1847 г. в комитет по Западним губерниям», що містить цікаві відомости про провокаторів серед польських емігрантів у Парижі. В третьому розділі цієї статті автор подає «Один из проектов руссификации Юго-Западных губерний». У другій статті того ж К. А. Пушкаревича п. з. «Светозар Маркович в Петербурге» (ст. 345 — 349) опубліковані матеріяли до біографії С. Марковича, а саме про його студенські роки.

Інформації про славянські Інститути в Празі та Кракові, знаходимо в замітках В. Н. Кораблева про «Славянский Институт в Праге» і В. Г. Чернобаєва про «Славянский Институт в Кракове» (ст. 333 — 336).

Третій розділ книги, який має заголовок «Материали по истории науки» (ст. 353 — 427), містить некрольогу учених. З некрологів особливо докладно написаний В. Перетцем нарис життя й науково-громадської праці Аркадія Ляценка († 12. IX. 1931).

»Критика и библиография» (ст. 429 — 527), містить рецензії на кілька десятків новіших славянських видань. Найбільше в цьому розділі зрецензовано українських видань, а то такими трьома авторами — В. Адріяною, В. Дроздовським і В. Перетцом. Останній же розглянув і деякі публікації російські та одну білоруську (К. Мачульського про Слово о Полку Ігоревім).

У невеличкому розділі хроніки подані і деякі, здебільшого випадкові і розрізнені, відомости з наукового славянського життя. Серед них не мало з Чехословаччини. Великим дефектом цього розділу є те, що в ньому цілком бракує відомостей про організацію й діяльність самого Інституту Славянознавства Ленінградської Академії Наук. Відділ хроніки закінчується цілком чужим для наукової публікації «Письмом пражских комсомольцев русскому комсомолу».

Улао Самчук (Прага)

Крик в порожнечу

Вітаючи перший почин „Нов. Часу“ (18.10. м. р.) для утворення літературної премії за найкращий твір молодих робітників мистецької творчости, як один з останніх хочу забрати слово в дискусії.

Якось в дебаті із спантеличеним земляком, що уважав себе Росіянином, почув я від нього: „Ви твердите, що ми окремий нарід. Скажіть-жеж, де ваша література? Я зріс в Нью-Йорку, від дитинства знав про Толстого, Достоевського, Тургенева, які читав по англійськи, але я ніколи не чув, про українську літературу. Німеччина й цілий світ урочисто відсвятковують 70-літні уродини Гавптмана, імперська влада визначала з цеї нагоди літературний фонд в 50.000 нім. марок для заохоти наймолодшим робітникам на полі письменства. Такі нагороди стрічаємо у Франції. Тільки у нас, замість заохочувати до праці молодих мистців, — вбивають їх. Навязуючи до змісту згаданої статті, дозволю собі сказати пару терпких, але правдивих слів, як автор, для спростовання тих закидів, які часто й неслухно робляться. А також виправдати своє твердження, що у нас забивають мистців.

Все те, що кождий нарід, протягом віків дбайливо в собі виплекав, що творить і формує духове обличчя народу, що найгідніше репрезентує нарід навні, що служить народові духовою поживою, дає йому імпульс в боротьбі за істновання, все те, що означається виразом — мистецька творчість — у нас в повнім занепаді. Ніодин нарід на нашім континенті, не переходить того, що переходимо в тім відношенню ми: живемо в духовій порожнечі. А в країні Шевченка — як і за нього — все „мовчить, бо благоденствує“. Нема у нас бажання вглибитися в наше життя до його корінів, нема бажання розвивати свою духову культуру.

Дуже часто читаєте: „занепад літератури“, „брак талантів“ — і завше дістається авторам. До загалуж, який ті автори відзеркалюють, не промовляється. А тимчасом (каже Ромен Ролан) — „на мистця впливає не лише мистецтво і думка, а й все, що його оточує - люди, річи, рухи, лінії, освітлення кождого міста“. Цеї простої річи у нас не хочуть розуміти. Правда, талант родиться, але його розвиток ніяк не може розминутися з впливом його середовища. Пригляньмосяж до того середовища. Всі, що читають нашу періодику, кождого дня вичитують: „жертуйте на пресовий фонд“, „вирівнюйте передплату“, „читайте свою пресу“! Це спочатку, а далі йде: „невже навіть місяць преси не зворушить наших читачів?“, „подаємо перший спис тих, що руйнують нашу пресу“. А

за цим слідує: Іван, Степан, Гаврило винні дзі чи три тисячі тому чи іншому часописові.

Але колиб ще уся трагедія у тих двох тисячах полягала. Цеб не було так страшно. Ну, скажім, криза, мине лиха година, і вони все вирівнають. Але трагедія якраз в тім, що загал не хоче, не розуміє, не має „внутрішньої потреби“ в друкованім слові. І не можна тут відмогтися незаможністю. Я особисто знаю досить таких людей, що аж надто мають змогу передплачувати бодай один свій часопис (бо передплачують чужі або ворожі), а свої читають у читальні чи в реставрації. Це є той згубливий брак самопошани, який є найбільшим злочином супроти етики і свого народу. І коли так є з пресою, з тим, з чим сьогодні кождий півінтелігент (коли хоче бодай скидатися на інтелігента) мусить обовязково стикатися, щож тоді є з літературно-мистецькими справами, які вимагають у читача інтелігенції вищого порядку?

Під тим останнім оглядом справа у нас стоїть фатально. По перше літературно-мистецькі твори сьогодні у нас „не модні“. По друге, „роман-це забавка, розвага“ (за яку культурні народи присуджують нагороду Нобля). По третє, люди, що пишуть романи — „фантасти й ідеалісти“. Часто почувеш здивоване запитання: „ви письменник? Сердега! Ви студіюєте філософію? бідолохо! Киньте, студіюйте техніку!“... Не розумію, що дасть письменникові (беручи факхово) техніка, мабуть те саме, що технікові філософія, тільки що ніодин письменник не відважиться тепер поглянути на техніка з такою манілівською міною співчуття, яку помітите на обличчю техніка при зустрічі з „вибранцем муз і грацій“.

Видавництва знова вимагають від письменника „популярного“ писання. Нічого дивного, що твориться й шириться така популярна література, якої по словах критика не можна читати. Алє це неправда, її читають і вона робить такимиж „популярними“ і мозки отих читачів. Зробитися техніком? Але коли я зроблюся техніком і інжинером, то збиратиму гусениць на деревах в чужого панє. Заняття цінне, але мистецького твору не дасть той, хто йому віддається. Колиж я пишу роман, я мушу зазнати що то є погорда, голод, пониження. Я мушу жєбрати за своєю власною працю, я радий, коли мені колись якась добра душа тицьне гріш на папір чи порто. Я мушу сидіти в кімнаті, де костеніють руки. При сьогоднішній „практичності“ ні сорочки мені ніхто не дасть. Я ходжу обідраним жєбраком, якому сором вступити до прилюдної бібліотеки... Ось вам картина середовища, в якому живе й працює наш мистець, що має обезсмертити наше славне національне імя.

Мене прикро вразили слова статті, що „серед нашого

молодого покоління нема людей, що малиб внутрішню духову необхідність бути письменниками“. Даруйте, але такі слова можуть вирватися хіба у людини, що бачить навколо себе не ті ославлені сорок мільонів нашого народу, а тільки себе та „старе покоління“. Краще вже взагалі не говорити про ті покоління. Краще, колиб ви, шанований авторе статті, могли заглянути у пекло сотень душ тих, що гірко покутують ту „внутішню духову необхідність“, а тодіб не відважилися ви щось подібного написати. Я знаю особисто десяток здібних людей, яких твори читав другий десяток, які гинуть в злиднях, не можучи видати малесенької збірки. Я знаю автора, дуже вражливого на зміст і форму, з великою мистецькою культурою, що лікує чіряки та шлунки, і який навіть серед такої праці знайшов можливість написати один цінний твір (який лежить у нього). Ніодне видавництво, якщо можна так назвати наші хронічно дефіцитні кооперативи, не ризикує видати його річ. Навіть без гонорару — бо нема читача. А ви кажете — „нема людей, що малиб внутрішню потребу“ і пр!

Далі закидається, в статті, авторам, що пишеться принагідно й мало; що літературна продукція низька не лиш якістю, а й кількістю. Про можливість уміщувати якість, я вже сказав. Тепер про кількість. Минулого року, в Різдвяні Свята, розвинув „Берлінер Тагеблят“ дискусію над прикрим становищем, в яким, через кризу опинився німецький мистець. Жалівся, що мистцям не стає фондів на подорож, на утримання персоналу (стенографів, машиністок і пр.), що не в стані поповнювати своїх бібліотек, не стає на репрезентацію і пр. Це в часі кризи... А скажіть, будь ласка, хто з українських мистців, за весь час нашого „блискучого розвитку“ за діяльності „старого покоління“, мав змогу на свої кошта подорожувати? Або хто знав, як то твориться, диктуючи стенографістці? А тодіж ще жили Чикаленки, Симіренки, Тишкевичі й Косачі. Та тепер і вони відійшли в царину переказів

Тепер жеж рідко яка редакція чи видавництво дають гонорари. Це, що від часу до часу циркає, то не є гонорар. Очевидно, не є це вина редакцій і видавництв (бодай не кожного), лише знова таки—загалу. Не маємо ми жадних фондів, жадних меценатів. І коли ще держиться якась мізерія мистців, що знаходять можливість, хоч принагідно, нагадувати про себе, то не треба приписати чудові і тій величезній фізичній і моральній витривалості, про яку теж у тій статі згадується.

Для ілюстрації дозволю шановного читача увести у свою власну лабораторію, де „творяться“ романи. Я молодий, займаюся тим люксовим заняттям порівнюючо недовго. За увесь час написав не знаю кілька оповідань, чотири великі!

романи і безліч часописних вступних, дописів і статей. Один з моїх романів друкував перерваний (з вини авторів?) ЛНВ. Другий — безконечно („через обставини“) по чверть аркушу друкують „Дзвони“. Третій, ще теплий — у „Червоної Каліни“ за браків фондів холоне. Четвертий безнадійно чекає „кращих часів“ (боїться цензури), пятий в проєкті. Ні, це я роблю не із „внутрішніх духових потреб“, це я роблю, щоб дістати на місяць часом 50 зл., часом 20, а найчастіше зеро мінус папір і порто. А громадянство допомагає: коли мені треба було на тиждень машинку, я оббігав пів тузина рідних товариств і жадне не позичило. Твір в 15 аркушів мушу переписувати від руки.

Хай для одних мої твори ніщо, за те може щось для других. Хто має рацію — не мені судити. Маланюк пише, що я „одинокий з письменників, що ризикнув віддатися виключно літературі“ і хвалить за це. Інші кажуть, що я ідіот. Моя нескромність писати це, скорше підтверджує останнє, але я не хочу з тим ховатися, це не моє особисте горе, а нас всіх, це трагедія нації.

Я хочу і мушу сказати, що моральні муки, спричинені свідомістю, що автор відданий на жебранину, що безнадійно дивиться, як його каторжна праця, якої він не в стані кинути, чи змінити на титул лікаря, священника чи інженера, ніколи не дасть йому змогу їсти власний кусок хліба чи зносити одержину не „з панського плеча“, що ці муки можуть забити який хочете талант. Написати твір, на який затратити роки, який тебе мучить, мов біль зубів, а після жебрати на порто. Чи ви розумієте, що це значить?

А після... Ви звязані. Ви роздумаете, чи редакторові Н. Н. подобається ваш твір, чи видавництво Х. католицьке, жидівське, чи скрито-комуністичне. Всі вимагають засад і кождий на свій лад. Видавництво з жалем вказує на читачів: „дивіться, мовляв, яку мізерію маємо, у нас діти, селяне і батюшки“. Що ви маєте тоді робити, коли ви не слуга мас, а мистець? Мусите писати і для католиків, і для націоналістів, і для батюшок, і для селян. А тоді уважний критик шукає у вас принципів, системи, не знаходить і лається. Колиб критики, казав Шов, могли знайти якийсь принцип чи систему в своїм громадянстві, тодіб змогли знайти те все і у письменника, бо останні — це зеркало громадянства.

Справжнього, незалежного, творчого мистецтва у нас поки що нема і чи скоро буде, невідомо. Не вимагаємо від громадянства палаців і гимнів, ані такого признання, як мають Голсворси і Гавптман від свого. Але — ми вимагаємо не дарованого, а заребленого хліба, щоби ми перестали бути жебраками, коли ми, гнані муками творчости, не маємо забрати її передчасно в могилу. Хтож не любить бавитися в трагедію, той міняє перо на мітлу і йде на вулицю. Що наше громадянство дасть поетові за те, що він хоче, щоб

ми мали не „масове“, а справжнє, таке, як інші народи мистецтво? Пам'ятник? Водворд каже, що є „надто малою втіхою пам'ятник на Колумбовій площі в Нью-Йорку для людини, що померла в нужді і пролежала в могилі 400 літ.“

Блискучого пера не вистане, щоби написати блискучий твір. Треба мати хоч трох забезпечене існування, треба могли подорожувати, могли всякати в себе ту величезну літературну продукцію, яку щоденно викидається на світовий щоденний ринок. Письменник, що перебуває в Джунглях Закарпаття чи на Волині, не напише навіть порядної повісти з свого побуту. Для цього потрібна велика мистецька освіта, якої не дасть і університет. Ця річ вимагає повної посвяти цілої людини, як і медицина чи техніка. Мистецтво сьогодні — це мистецтво світа, а не нас з вами. Щоб дорівняти йому, не вистане самого таланту. Навіть таланти дійдуть в наших обставинах до спрощених працівників, „що служать передовсім і виключно своїм масам“. А з таким мистецтвом нема чого пхатися між люди. Колиб місце, мігби вказати, як вибивалися мистці інших народів на ширшу світову арену, які мали на батьківщині обставини, подібні до наших. Таку трагедію пережила свого часу Норвегія в лиці Ібсена, Гамсуна і ин., які зробили свою країну славною на цілий світ. Але у нас женуться за спрощенням..

Але всеж я не песіміст! Вірю, що справжній талант переможе все. Вірю, що нехай половина з них зломиться, другаж досягне мети. Не вірю також, що наше т.зв. молоде покоління нічого таки не дасть. Хто розуміє мистецтво і уважно стежить за його розвитком, той знає, що маємо навіть по цей бік цілий ряд імен, які вхопили потреби мистецького сьогодні, хоч і б'ються в тенетах обставин, як муха з пауком. І колиб якимсь чудом повстала для таких мистців ота інституція нагороди, конкурсу, то її доведеться дати не тому, хто написав найгарніший роман, а тому, хто при теперішніх обставинах потрафить його видати. Дивіться на нинішнього Ноблівського лявреаата, Голсворси. Якеб з наших видавництв заризикувалоби тепер видати його роман? (знаю, що один письменник переклав його „Страйк“, довго з ним носився і подер. Хто надрукувавби Томаса Мана — „Буденброк“, або „Містера Бебіта“ Сінклера Люїса? Беру умисне лявреаатів

А тому, не камінойте мистців, не забувайте в них бажання до праці. Не вбивайте їх вашими громами погроз. Направляйте оті погрози краще у ту духову порожнечу загалу, який не в стані збагнути навіть необхідності преси, а не те, що мистецької літератури. Там корінь зла, а не в зацькованій душі вашого поета чи письменника, якому голод, а не творчість. на думці.

Мій крик — у ту порожнечу!

О. В.

Зміни на світовій шахівниці.

(Під Новий Рік).

Дві події захитали — в переддень Нового Року — світовою рівновагою: нове піднесення Німеччини і ослаблення большевицької Росії.

Перше захитало порядком, усталеним в 1919 р. на Заході. Друге — тим, який запанував по війні на Пацифіку в наслідок англо-американо-японського морського трактату.

Ліга націй на службі Франції, гегемонія останньої в Середній Європі і розторощена Німеччина, — такі були підвалини порядку 1919 р. на Заході. Героїчним зусиллям боронила Франція, згори засуджені на опороження позиції. Крок за кроком посувалася наперед Німеччина, займаючи їх одну по другій. Штреземан, в Ваймарській масці — викликав на хвилину примау старої Німеччини „музиків і поетів“, щоби — з Бріаном, як партнером — добитися очищення Ренської провінції і прийняття до Ліги Народів. Дальші канцлери — виконували програму не Ваймару, а гітлеризму. Брінінг досягнув — а перепровадив фон Папен — скасування воєнних відшкодовань, а фон Шляйхер — признання рівноправности Німеччини щодо зброєнь.

Перша підвалина порядку з р. 1919 захиталася. За нею захиталася друга — ослаблення звязків, які лучили Францію з її середноєвропейськими союзниками. Нарешті — й третя, величаво задумана і нужденно скінчена будова Ліги Націй. Роля, відіграна цим товариством в Манчжурським конфлікті заощадила йому повільне конання: Ліга вмерла, перестала існувати як самостійний чинник політичного міжнародного життя. Те, що тепер під цим імям засідає в Женеві — це є живий труп.

Версаль, гегемонія Франції (і обезсилення Німеччини), Ліга Народів — діло якобинця Клемансо і квакерського професора Вільсона, — витримало ледві десять літ, аби поволі уступати місце новому порядку річей, який — невідомий нам — починає щойно укладатися на нашій континенті.

Тим, чим піднесення Німеччини було для Заходу, було нагале виступлення Японії на Сході. Перше мало причиною втомлену, знеохочену Францію, друге — знесилену большевизмом Росію. Загартована в вогні горожанської війни, повна захвату революційної провесни — по ліквідації інтервенції, думала большевицька Росія загнатися до Буда-Пешту, Міндену, а може й Парижу. Пятьнацять літ безплідних зусиль охолодили революційний шал: ситуація змінилася — в Кремлі постановили, що краще не нищити світової буржуазії, лиш зробити з неї дійну корову „пятилітки“. А гипноза близь-

кого „упадку капіталізму“ — вивітрила навіть з голови її найбільш збаламучених жертв...

Ніхто інший, як закаптурений (і то не дуже) большевик Отто Бауер, відспівав лебедину пісню розвіяним мріям про хутке наступлення царства комунізму в Європі. Не в „Арбайтер Цайтунг“ — де обов'язок партійного хлополопа вимагає без перерви кричати про хутку перемогу, а в фаховім органі складачів віденських, — аристократії робітництва, яким не можна безкарно засипати очі порошком демагогії, — писав провідник австрійського соціалізму: з світового розгартяшу „многі роблять висновок, що кризу взагалі не можна перемогти. Яб не відважився на таке пророцтво... Яб уважав таку діагнозу за поспішну... Ми не сміємо робити собі оман що до політичних наслідків кризи. Наша криза ділала досі не в напрямку революційному, а контрреволюційному. Це може видаватися дивовижним, бо повиннаж була криза відчинити очі масам, показати їм, що настав час покласти край капіталізму. Але так не сталося, бо — якраз навпаки — криза ослаблює робітництво, робітничі союзи і політичні партії. Думка, що капіталізм збанкрутує економічно, я вважаю за помилкову. Можливо, що капіталізм увійшов в добу довгих і тяжких криз, але він не перестане існувати, доки робітництво не матиме сили покласти йому край. Про те, чи робітництво матиме ту силу, не хочу нічого приповідати. Після мене нема ніяких виглядів, щоби зробити кінець капіталізму шляхом захоплення влади. Коли я бачу, що в Америці робітництво позбавлено всякої організації, коли бачу, що в Англії робітничка кляса понесла щойно тяжку поразку; коли бачу, що в Німеччині спершу треба відбити грізну небезпеку фашистської контрреволюції, то не можу сказати, що робітництво — деб то не було має змогу відважним насकोком здобути владу... Не зазше, коли хочеться зробити революцію, можна її зробити“.¹⁾

Те, що сказав Бауер, давно сказали собі потиху совітські можновладці і — голосно — совітські опозиціоністи — „уклоністи“ (після приповідки — „що у п'яного на язичі, те у тверезого в умі“). І тоді, власне, виникла в дотепній голові Сталіна ідея зробити з капіталізму — який ані руш не хотів гинути — дійну корову большевізму. Та коли переходовість європейської кризи не дала змоги большевикам повалити капіталістичну Європу, то наявність тої кризи й її тревалість, не дали большевикам змоги використати європейський капітал для своєї „розбудови“. Європейський капітал показався засильний, щоби його звалити, і заслабий — щоб його використати. В тім є одна з причин економічного й політичного знесилення Совітів, з якого скористала Японія...

¹⁾ Цит. з „Wiener Journal“, 5. VI. 1932.

Демагоги кричать безнастанно про японський імперіалізм, і жалують бідний, нещасний, знасилуваний 400-мільйонний Китай. Ці люди думають порожніми кличками, не історично. Дві сили, величезні й міцні, зачинаєть з кінцем ХІХ в. натискати зі Сходу і з Заходу на Японію, подібно крижаним горам, що грозять роздусити невеличкий корабель. Цими силами були — Росія і Північна Америка. В 1895 році трактат в Симоносеці уступив Росії великі права в Китаю. Розбудовуючи їх, царська Росія заволоділа Північною Манджурією, поклала руку на Корею і привела в васальну залежність від себе Зовнішню Монголію, аби нарешті усадовитися в Порт Артурі і Дальнім... В 1898 Америка відібрала від Іспанії Філіпіни „під самим носом“ Японії, зробивши на них морську базу, а в 1914 — відкрила Панамський канал, що дозволяло їй протягом кількох годин перекинути свою атлантицьку флоту до Пацифіку... Нарешті, по війні — большезизька Москва усадовлюється надобре в Монголії Зовнішній, витягає свої щупальці до Монголії Внутрішній і до Китайського Туркестану, а через Бородіна і інших „райзендерів“ — готується стати на чолі цілого Китаю. Росія в Китаю це для Японії було те, чим для Англії Німеччина в Антверпії.

Така була ситуація витворювана на протязі останніх 40 літ. Дві потуги — не перебираючи в засобах, розшматовуючи Китай, хазяйнуючи в ньому як у себе дома, займаючи прилегли до Японії береги і острови, — піддавали в сумнів саме її істновання як незалежної держави. Нарід, який, в подібнім положенню, не відважився би на героїчну спробу розірвати затягвану петлю — не заслуговував би на імя народу. Це обдумали Японці і з цього виникли: японсько-китайська війна 1895 р., російсько-японська 1905 і — наразі — манчжурська — 1932. Не Японія нарушила „статус кво“ в Китаю — нарушили його інші. Японія витягла лише з того консеквенції для охорони свого національного істновання... Але що акція викликає контракцію, то й спровокований іншими виступ Японії цілковито нарушив установлену рівновагу на Сході, як піднесення Німеччини — на Заході. Ставши твердою ногою в Манджурії, Японія заняла позицію менше-більше таку, яку занялаби Велика Британія, усадовившись, скажім, в Голяндії чи Бельгії. Тепер вона в стані заняти, коли схоче, Владивєсток, відтяти Росію від Океану, спараліжувати російські впливи в рєштї Китаю і, при сприяючій констеляції заняти Сибір від Іркутська на Схід від метрополії. Для Росіїж — разом з цими несподіванками — виростає приемність бачити свої границі — видовженими о якісь дві тисячі кільометрів, якими вона тепер сусідуватиме не з анархизованою провінцією, а з великою мілітарною державою. Припустім на мо-

мент, що європейська границя Росії від Балтику до Чорного моря видовжилася у двічі, і що на тій нозій границі засіла би держава подібна до передвоєнної Німеччини, і матимемо поняття про цілу донеслість цього факту для Росії. Якраз там, де шукала для себе „теплого моря“ по невдачі 1878 р. зі Стамбулом царська Росія; якраз там, де по катастрофі 1917 шукала для себе відплати за неї Росія большевицька, — замість легкої здобичі, стрінула вона страшного противника, тверезого, хитрого і відважного... У млі майбутнього зарисовується на Далекім Сході (так як і в Європі) новий порядок річей, незнаний і тривожний для Росії. Звідси той жах, який опанував совітських достойників з приводу виступу Японії, звідси ганебне відступлення Москви перед кожним черговим приказом з Токіо.

Обидва ці зявища — на Заході і на Сході — відбилися донеслими потягненнями якраз в тім закутку Європи, який найбільше займає нас. Невдача п'ятилітки, розвіяні мрії про червоний прапор над Європою і жахлива примара країни Сходячого Сонця на азійських кордонах ССРСР, змусили Росію шукати реаскурації на Заході на випадок поразки в Азії. Невдача інтервенцій 1918 — 1920 рр. і грізні ферменти в Німеччині — спонукали Францію та її союзників, особливо тих, що граничать з ССРСР, шукати реаскурації на Сході в разі конфлікту над Реном або над Балтиком. Така генеза пактів про ненапад між Росією з одного боку, Францією і Польщею з другого.

Нас тут цікавить не те, чи цей пакт про ненапад має якусь реальне значіння. Я гадаю, що жадного. В 1917 році — навіть потім як Росія вийшла з гри, Антанта дала собі раду з Німеччиною без неї. Таксамо тепер якраз підчас ослаблення Рапальського договору з Росією і заключення тих пактів про ненапад, — робить Німеччина один вилім в Версальській трагедії за другим — без допомоги Росії. А це свідчить о скільки безвартісна є Росія, як союзник і тепер, і в 1914 — 1917 рр... Але не про це мені ходить. Ходить про психольогічне наставлення сторін. А це наставлення значить, що Росія і Польща зреклися ідей, що одушевляли їх — кожду на свій спосіб — ще в 1920 р. Обидві сторони мають очі звернені тепер деінде — і тому прийшло між ними до згоди. Ось який є наслідок того зрушення рівноваги на Заході і Сході, про яке я згадав вище, на відтинку, що обходить нас.

Поминаючи інтереси хвилини, яке є глибше підложє зміни, яка зайшла в відносінах сторін, що підписали польсько-російський пакт неагресії? Що до одної з них, то тим підложєм є глибокі процеси переоцінки великих історичних цінностей, які переходять два найсильніші табори — національдемократія і „федералістичний“. Для національдемократії, тепер „границя з р. 1772 на сході є границя припад-

кова й хвилева, — як про тревалий географічний кордон про неї не можна думати. Посуненняж границь аж по Дніпро є географічним абсурдом“. Всяка політика, яка „прагнула польськими слабими силами реорганізувати цілий схід Європи і відіпхнути Росію від Чорного Моря“, яка стреміла-би до перегляду Ризького трактату, не булаб вказана „не тільки тому, що грізний напад німецький на наші найкорінніші осади на Заході тепер на то не дозволяє“, але з огляду на „життєву потребу заховання миру з Росією. В східнім напрямку... жадні можливости, жадні завдання, перед Польщею вже не отворяться. Експанзія Ягелъонська на схід не була ділом польської політики, — була плодом литовської політики збирання українських земель, політика та заломалася.“¹⁾.

Але ревізія старого нац.-демократичного наставлення супроти Росії пішла значно дальше. Хто читав Дмовського „Повоєнний світ і Польща“, той щойно усвідомить собі величезний в тім відношенню психічний здвиґ. Колись така підвалина вшехпольського світогляду, як ідея „передмурівку християнства“, пізніше окцидентальної культури взагалі, — ідея, на яку і тепер ще покликуються в нац.-дем. пресі, — похована Дмовським остаточно і ґрунтовно. Колишня опора — захід, став джерелом всіх лих і зіпсуття разом з капіталізмом, якому Дмовський ворожить хуткий упадок. Натомість Схід, російський Схід набирає в тій книзі незвичайних атракційних рис. Читаючи теоретика нац.-демократії, домаєш, що перекидаєш старі, пожовклі сторінки Аксакова чи Леонтева...

Але без ідеї жадна партія жити не може. Якаж заступила Ягелъонську у партайианів Дмовського? Її заступили аж дві: перша — антисемітизм, друга — здобуття російських ринків, з яких колись жила Конгресівка за послування Романа Дмовського в Думі. Замість одної імперіялістичної ідеї — дві „для домашнього ужитку“. Щоби замінити оті „одну“ отими „двома“, треба великої психічної кризи. Чи не вона є джерелом нової орієнтації вшехпольського табору?

Ще може глибшу еволюцію переходить „федеративний“ табор. Коли ми читаємо заяви й надії, що заключений щойно з Москвою пакт „спричиниться до ще більшого стану зближення з СССР й до стабілізації відносин доброго сусідства“...²⁾). Коли читаємо неприхильні відзиви про ті „середовища, в яких все ще живі тенденції перебудови існуючого укладу відносин“ між догозірними сторонами, тенденції, „оперті на надії, що зможуть використати“ одну

¹⁾ M. śl Narodowa, NN 41, 43, 1932.

²⁾ Цит. з „Хвілі“, 28.XI. м. р.

сторону проти другої, та про те, що „пакт ненападу... вкаже світові, що всякі калькуляції, оперті на тій рахубі помилкові“³⁾, — то мимоволі міряєш психічну відлеглисть тих наставлень від наставлень з перед дзанацятьох літ. Тоді „світ“ доводив, що оті калькуляції „помилкові“, тепер — „світові“ доводиться.

„Федеративна“ ідея була модифікацією Ягельонської ідеї, пристосованою до ери Більсона і „самоозначення народів“. Модифікацією, в якій підкреслювалося більше її політичний характер, в той час, як ідея вшехпольська спершу трималася не змодифікованої ідеї колишньої імперії в її чистім виді, підкреслюючи одначе її культурний бік („передмурівок“). Відтепер та ідея в усіх її розгалуженнях переходить до історії: зі Сходом (на схід від Ризької лінії) хочеться жити згідно, але до його долі вмішуватися вже нема заміру.

Чи це ремінісценції „неославизму“ останніх днів царату? Чи історичного минулого часів Олексія Михайловича? Чи сповнення пророцтва Маркіза Кюстіна з перед сто літ, який писав, що польська словянська душа скорше погодиться з Москалями аніж з Прусаками; який ворожив що „коли політика не змушуватиме одних, гнобити других, то вони блище себе пізнають і полюблять“⁴⁾ Правильніше, гадаю, сягнути тут до історичної аналогії, як це робить „Мисль Народова“ (ч. 41 м. р.), яка каже, що „такі зречення з теренів зовнішньої експанзії пережило багато вже народів... Угорщина, що сягала ще так недавно від Татр і Семигороду по Адріятик... Швеція, колись володарка Балтику, Фінляндії, Естонії, Інфлянт, Португалія...“ Така концепція знає на Сході Європи лише Москву (не Україну), як знала лише Москву (а не Фінляндію) Швеція по Карлу XII. В цім суть пакту, 1667 рік.

Останні звороти совітської політики показують, що й Совіти, більше ніж хто небуть закинули ідею виграти український атуг. З Петербургу, здвигненого не так для Росії, як проти Шведів, відступили Совіти у Москву; з Київa — випадової брами на Захід, — до Харкова. Не сівдчить це про бажання СССР. активізації свого західного фронту взагалі, а українського зокрема. Але Україна як обект, то що инше. В пресі майнув проєкт ратовання совітських фінансів Сокольнікова, якого одною точкою є м. и. віддача українських підземних богатств і залізницю (м. и. на Одессу) в піднаєм заграничному капіталу. Звістка досить правдоподібна. Чи не практикували вже Совіти системи концесій? Чи Йоффе не посувався ще дальше? Чи

³⁾ Gazeta Polska, 29.XI. м. р.

⁴⁾ Russland im Jahre 1839, von Marquis de Custine, Leipzig 1844. Brief 14, 29.

не уступають Совіти Японії всього, чого вона зажадає? Але коли про український атут не думають втихомирені і запобігаючі ласки західнього капіталу Совіти, то думає про нього емігрантська Росія...

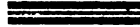
Остання криза в компартії, грізніша за всі дотеперішні, бо тут вже дійсно іде про бунт „комуністичного дворянства“, а не „куркулів“ і „бандитів“, — знова поставила питання про упадок большевизму. І російські емігрантські кола задали собі питання: щож далі? І ось, монархічне „Возрожденіє“ пригадало, що „на території так званої України може найлекше завязатися деякий міжнародний вузол в ту хвилину, коли большевицьке питання зсунеться в сторону деяких загальних рішень. Тоді ідею відділення і незалежної України може хтось захопити в свої руки як можливий політичний атут“ — як в 1918 — 1920 рр. Ну, а тоді, думає газета, треба ту ідею використати для створення великої білої Росії. Як большевики, свого часу, використали ту ідею для боротьби з білою Росією. Правда, ідея української самостійности небезпечна ідея, але — як жеж інакше втягнути українство в плян реставрації? „Чи не може вона (українська ідея) стати — в якійсь її стадії — корисною для діла визволення від большевиків Росії? Щож відноситься до тої стадії, в якій та ідея показала-би шкідливою, то тут хвилюватися покищо завчасно, бо до цього уплилоби багато ще води навіть в повільних українських річках“⁵⁾... Це все пишеться з нагоди гетманської акції в Лондоні, яку очевидно російські монархісти не трактують поважно, бо певні що реституція гетманства, як і в 1918 р., приведе лише до відновлення „єдиної і неділимої“... Але друга частина еміграції з Мілюковим, ген. Денікіном і „Посл. Новостями“ думає інакше. Вона, правда, бомкає вже навіть про федерацію, але самостійности навіть як переходової стадії до „єдиної“, й знати не хоче. Ця група перестерігає Українців і манить „новою(?) ,свободною(?) Росією“ і грозить. А ген. Денікін, в запалі красномовности, дійшов просто до зацитовання був. большевицького „главковерха“ Єгорова. Описуючи війну на Україні, той писав: „Остаточна мета червоного командування була рішуча боротьба до повного знищення контрреволюції на півдні Росії і освободження території, тобто джерел заправляння, сирівців і палива, без чого совітська республіка не моглаби ані розвивати боротьби, ані підтримувати своє існування“... А в поясненні генерал Денікін, додає, що з відділенням Балтику і Польщі це Росія може погодитися, але ніколи з відділенням України і Кавказу, бо цеб значило „позбавитися хліба і сирівців, втратити Донбас з вуглем і залізом і Бакинську нафту“⁶⁾.

⁵⁾ і ⁶⁾ „Посл. Новости“, 6.XII. м. р.

Так лаштується „третя“ (чи яка там) „нова“ й „свобідна“ Росія використати український атут, що випадає з рук знесилоного большевизму. Такі перспективи, що от-вирає нам нове, викликане захитаною рівновагою в Азії,— посунення СССР в Європі.

Погроза Ялонії виступити з Ліги, засудилаб останню не на летаргію, а на смерть; бо коли поза Лігою опинилисяб Японія, Росія і Сполучені Держави, якаб то була Ліга „народів“? А можеб тоді (проєкт хитромудрого Литвинова) повстала Ліга Народів Пацифіку?... Виступ Японії грозить розбити морський трактат японо-англьо-американський. Де тоді дінеться з трудом утримувана рівновага на Далекім Сході? Чи не там, де й над Реном?

І тут і там, здається, зачинається вільна гра, досі сьак-так увязнених енергій. От що несе нам Новий Рік... Яку ролю відіграє в цій грі Україна, особливо, приймаючи під увагу критичний стан СССР? Відповідь нам вже подиктували большевики (Єгоров) і білі (Денікін): вони хочуть „боротьби до позного знищення“.

Б. Мирський.

З галерії фінансових „геніїв“

Друковані в „Je suis partout“ житєписи фінансових „геніїв“, які як метеор зявлялися і гасли на збуренім крізою економічнім овиді Європи, відслонюють одне з цікавих облич наших трівожних часів. Подаємо тут за автором (Марселєм Шамінадом) — сильетку одного з тих „геніїв“, який мав стичність і з українським світом. Є ним Юлій Бармат. Бальзак мігби написати про нього цілий роман — „Доля і недоля родини Барматів“. Це бувби архитвір, якому критики закинулиб хіба — його неправдоподібність. Юлій Бармат був головний герой роману, але були й менші, його брати: Саломон, Давід, Генрик та Ісаак. Ці брати мали жінки, які — знова — мали цілу хмару крєвних. І ціле це товариство гандлює, інтригує, манєврує однозгідно, кориться як один муж свому капельникові, свому „менаджерові“ — Юлієві. Правдивє імє цього останнього є Юдко, імє трохи не вигідне і тому в 1913 р., коли зачинається його карієра, він міняє його на християнське.

Він твердить, що є Голяндець. Але в дійсности є жид з України, уроджений в 1889 р. в Умані. Родина готовила його до карієри рабіна. Але замість того він вибрав комерційну школу в Лодзі, вивчився по німецьки й англійськи. З браку засобів не міг закінчити своєї освіти, як того бажав, в Комерційнім Інституті в Київі, і пускається в ризи-

ковну подоріж — без грошей — щоби нарешті прийти до Ротердаму. Вичерпаного на вулиці його підносить якийсь добросердий купець і опікується ним. Це був теж жид, Вінтер, що продавав помаранчі і збирав старі ганчірки й папір. Зворушений Бармат обіцяє собі, коли стане багатим — оженитися зі старшою донькою свого спасителя і — єдиний раз в життю дотримує слова, як довідуємося зі споминів людини, що цілі роки була його синдиком, дра Оскана в „Ньюе Ротердамше Курант“.

Прийшовши до себе, Бармат шукає заняття. Спершу працює в тайній колектурі льотерійній. Кидає це і стає райзендером в банку Вінтерлінка в Ротердамі. Потім продає п'яніна і меблі. Сходиться з неким Ван-дер-Плюймом для торговлі хемікаліями, з Ван-Ліром і Крамером для експорту до Росії голяндських виробів. Але не на довго, бо хутко розсварюється з усіма спільниками. Тоді надумується використати своє знання мов. Опріч німецької і англійської знає він кілька словянських. Робить переклади, дає лекції і кінчить посадою запряженого перекладчика. В цім характері заводить зносини з робітничими союзами і стає перекладчиком в бюрі соціалістичної партії. Та все це не дає йому жадного зиску. Він рішається заснувати власний інтерес, отвирає в Ротердамі своє, наразі дуже скромне, товариство „для затіснення російсько-нідерландських торговельних зносин“: інформації, адреси, комісії, експорт Посідаючи апльомб і знайомства, він якось пхає наперед свою справу. Початок добрий, інтерес розвивається так, що він має вже своїх представників в Варшаві і Одесі. Одного до другім спроваджує він своїх братів з України і Росії. Його ощадности досягають тепер суми сто тисячів фльоринів. В 1913 р. він закупує терен і засновує анонімове товариство „Ля Новіта“, якого обороти перевищують міліон фльоринів.

Війна перериває всякі торговельні зносини з Росією. Але Бармат починає журитися запровіантованням воюючих сторін. Посилає средства поживи до Німеччини і в центральну Европу. За це попадає на чорну листу Алянтів, насамперід Англії. Це йому служить за доказ спеціальних симпатій до Центральних Держав і улекшує навязання тісніших зносин з німецьким генеральним консулятом і Легацією. В Амстердамі засновує він товариство „Амексіма“, яке має цілю торговлю средствами поживи, з філіями в Нью-Йорку, Берліні, Гамбургу і Відні. Масло, маргарина, конденсоване молоко масами переходять через його руки.

З другого боку Бармат не занедбує своїх соціалістичних звязків. Він фінансує соціалістичний орган „Форвартс“, що зачинає виходити в Ротердамі. Війна змушує деяких членів Центр. Комітету 2 інтернаціоналу шукати схоронення в Голяндії і Бармат дає їм свої убікації, тут особливо

заприятнюється він з провідниками німецької соціалдемократії. А коли приходять до влади большевики, він пробує отримати посаду совітського представника в Голляндії, шле до Троцького депешу, пропонуючи заложити Комітет допомоги Росіянам в Амстердамі, обіцяючи віддати до розпорядимости совітського уряду сто п'ятьдесять тисячів фльоринів. Коли Росіяне не виявляють великого зацікавлення його проєктами, Бармат змінює фронт, нагло стає українським патріотом, робить українську пропаганду в Голляндії і пробує увійти в зносини з Центральною Радою в Києві.

„Форвартс“, спомаганий Барматом, має німецького кореспондента, посла до райстагу Гайльмана. Коли в березні 1919 р. соціялісти стають панами ситуації в Німеччині, Бармат, в товаристві голляндського соціяліста Матісена, їде до Берліна, де знаходить Гайльмана і дістає від нього поручення до державного підсекретаря в міністерстві закордонних справ, Тепфера і просить протекції. Але інформації з Гааги і Амстердаму не дуже сприяючі для Бармата, вони представляють його як темного жидівського махера, якому не можна вірити. Тоді збирається інтернаціональний соціялістичний конгрес в Амстердамі і там Бармат заприятнюється з німецькими соціалдемократами Мілер-Франкенном, Вельсом і ин. Через них отримує в Берліні авдієнцію у президента республіки Еберта, який інтервеніює на його користь. Ціла соціалдемократія помагає йому. Бармат користує особистим телефоном Еберта, заключає приятнзнь з президентом поліції Ріхтером, з начальником президентового кабінету Крігером, з міністром заграничних справ Мілером, з цілим рядом державних секретарів і послів. В переддень заключення Версальського миру, Бармат, в однім з перворядних берлінських готелів, дає „діне“, на якім присутні майже всі провідники соціялізму, міністри і вищі урядники.

З одного дня на другий Бармат стає знаною і шанованою особистістю, до його рад прислухуються, він має великі впливи. З ріжних канцелярій дістає він всякі улешення для своїх інтересів і для інтересів своєї родини. В тім дусі дістають вказівки і німецькі консуляти за кордоном. Барон Мальцан, тодішній посол німецький в Гаазі, пізніше заявляв, що Бармат знав найбільш довірочні звіти й депеші міністерства закордонних справ і посольства, що він був в безпосереднім телефонічнім контакті з офіційними органами в Берліні і скорше знав про ріжні події, які мали наступити, аніж посольство. Для достав, яких він підіймався, дістає він найкорисніші терміни й найдогідніші умови. Нераз ціни, жадані ним, перевищають ринкові о 25%. Він продає тону збіжжа о 10 до 12 долярів вище нормальної ціни і дістає замовлення. Зараз по війні запровіянтовання Німеччини є в руках ріжних „Штелле“ (для

мяса, збіжжя і пр.), які користають майже монополем. І Бармат є їх головним доставцем. Протягом літа 1919 р таким чином достарчає він на 18 мільонів фльор. конденсованого молока і товщу. Для самої Саксонії доставки сягають суми 212 міл. марок в 1920 р. Коли щось не кляпує, наступають інтервенції в користь Бармата з найвищих сфер „Райху“. М'ясне Бюро вивідає умову і зазначає, що офіційні бюро не повинні мати інтересів з купцем, бойкотованим в Голяндії і виключеним з біржі. Соціалістичний міністр Шнайдрт настоює і умова підписана Бармат домагається позволення імпортувати текстилії, державний секретаріят відмовляє, бо домагання суперечить існуючим розпорядкам. Шеф соціалістичної партії, Вельс знова інтервеніює в користь Бармата. Новий міністр запровіянтовання др Гермес хоче зрвати всякі зносини з Барматом. Зачинається страшна пресова нагінка проти міністра і на соціалістичнім конгресі в Каселі міністр отримує вотум недовіря від партії. Бармат завжди має рацію, йому все дозволено.

Спираючись на ці протекції, він робить що хоче. Достарчає коли йому подобається, з запізненням або зовсім ні, коли курс девіз в день достарчання йому не сприяє. Він торгує тратами, отриманими від держави. спекулює капіталами держави, його маєток прибирає імпонуючі розміри. Його конто, в самім лише банку Мендельсона, перевищує три міл. фльор. А його богатство, кажуть, обчислюється на 300.000.000 франків в 1923 р., коли він остаточно покидає Голяндію і осідає в Німеччині.

Ледви він там з'явився, вже дістає поручаючі листи від був. канцлера Густава Бауера і був. саксонського премера дра Граднауера до державного пруського банку. Бармат користує з того, аби дістати великий кредит. І тут початок великої комедії. Завдяки протекції соціалістичного посла Леві, підчас страшної мешканевої кризи, Бармат отримує в посідання пишну віллу в Шваненведер Його бюро є на Унтер-ден-Лінден. З капіталами, що стоять йому до диспозиції і з кредитами, які він дістав Бармат сам уділяє кредиту ріжним товариствам на великі проценти і на драконські забезпечення. Коли наступає затримка в платності, Бармат не дає пощади. Більшість акцій переходить в його руки Він купує одно підприємство за другим. Аванси, отримувані ним від „Зеегандлюнг“ в грудню 1923 р. досягають ще 15 тис. фль. Але в марті вони рівняються 50 мільонам. Він позичає де лиш дасться. Його дебіт в „Зеегандлюнг“ спинається до суми 73 мільонів. Навіть єпископ Мейсенський позичає йому. І Бармат купує, купує, купує.

Протягом кількох місяців він стає на чолі цілого ряду підприємств: фабрик машин, папірень, товариств наві-

гації, ткалень, цілого ряду банків і пр. числом понад 60. Міністеріяльний директор Канц є директором Барматового „Гаусбанку“. У вересні 1924 з поручаючим листом від шефа соціалістичної партії Німеччини іде Бармат до Англії, до Мак Дональда в справі якогось інтересу, звязаного з поштою. Карєра Бармата стає епічною...

Коли нагло настає зміна! 31 грудня 1924 р. цікаві могли оглядати великий відділ поліції, що оточив мешкання Юлія Бармата. Але цим разом не ходило про віддання гонорів. Ходило про арештозання. В той самий день публіка довідалася, що Юлій Бармат, його брати, опріч того що був в Голяндії, його родина, адміністратори, директори, весь штаб урядовців, дісталися до вязниці. Слідство тяглося дуже довго. Воно відслонило нечувані річи. Замкнута міністра почт. Директор поліції буз змушений податися у відставку. Був. канцлер Бауер і посол Лянге-Гегман зреклися посольських мандатів. Листа послів, міністрів, урядовців, замішаних в тім, що тепер називали Барматівською кльоакою, видовжувалася з кождим днем. Посол Гайльман мусів признати, що діставав від Бармата гроші; міністр Шварц — що дістав подяку в формі департаменту, а директор поліції — в формі акції Серед тих багато соціалістичних провідників.

11 січня 1927 перед присяглими Берлін-Моабіт зачався найбільший процес, який коли будь вівся перед німецьким трибуналом. Свідків завізвано чотири сотки, пятьдесять експертів. Акти процедури складали 1070 грубих томів — правдива бібліотека. Акт обжаловання мав 648 сторін. Процес тревав цілий рік. Трибунал засідав 785 годин і мав 157 засідань, кожде найменче по пять годин. Нарешті запав присуд. Присуд в тисячу сторін машинових, який щоб зредагувати, суд потребував девять місяців, — стільки, скільки треба щоби привести на світ дитину.

Відчитування засуду тревало пять годин. Трибунал засудив Юлія Бармата на одинацять місяців тюрми, його брата на шість. В присуді зазначено, що трибунал мусів узгляднити обставини, серед яких доконано інкримінованих чинів. Це була доба інфляції і хаосу, коли моральна депресія не могла лишитися без впливу на комерційну мораль. Через це трибунал признав наявність лагодячих обставин.

Так скінчилася карєра українського жида Юдка, який на короткий час заблиснув як фінансовий геній на європейським овиді, щоб зникнути в кльоаці, з якої — з цілою своєю моралю — вийшов..

Андре Сюарез

За і проти Ганді

(З французького)

I. — Не можна відмовити Ганді пошанівку, належного великим апостолам. Він людина віри, яка не щадить ні себе, ані інших щоби лиш оснувати Царство Боже на землі. Як кожде апостольство, і його є героїзм на службі любови ближнього. Він живе для того, що уважає добром, і вчить своєї правди всіх людей. Його воля і жадоба чину непохитні: його евангелія — безпереривна акція. Слушно чи ні, він уходить за голос і сумління Індії. Він промовляє до Європи в імя цілого континенту, який гине під несправедливими законами Англії; тобто він прагне нас переконати, що сто тисячів Англіїців допроваджують до розпачі, до голоду і рабства триста пятьдесять міліонів Індусів. Ганді хоче визволити свій нарід від гнету, і вносить в свою справу непохитне завзяття, незломну відвагу людини, що готова тисячу разів наразити своє життя, щоби хоч годину прискішити наступлення царства добра і справедливости на цім пекельнім світі.

II. — В Ганді багато сили. І ціла та сила походить з його любови ближнього. Він людина, яка терпить за всіх тих, що терплять. Пристрасне бажання справедливости одушевляє всі його думки і чини. Опріч добрости свого характеру, він не має нічого величного. Добрість може лучитися з не абиякою мужністю. Інтелігенція вимагає иншого роду відваги.

Прикро, що характер так часто існує коштом думки. В мистецтві геній глузує з характеру: він є втілений характер, в цілій його первісній силі. Лучається, що артист дбаючи про характер тратить свою геніяльність. Колиб це відбивалось лиш на його думці, але тоді никне й ціла його творча міць. З области креації переходить він тоді в область моралі. Як наприклад Толстой. Світ для нього вже тоді не об'єкт, але ціль, предмет навчання. Щоби оснувати добре і справедливе життя, цебто таке, яке відповідає його засадам, поет тратить сенс життя взагалі, яке зробити гарним є його покликання. Ніколи жадний Грек не спустився-би до такої марноти.

III. — Магатма є так мало поет і мистець, як лиш можна собі уявити. Він навіть не має жадного зрозуміння для гарного, ані для смішного. Фанатик моралі завжди готовий нищити зло, де його не стріне, а воно є всюди, де нема добра, яке він проповідує.

Бридикість Ганді дуже дивна. Колись може про нього ритимуть: „огидний малий Індус“, як говорять „цей

худий малий жид" про Св. Павла. Він вилядає на один з тих трупів, які тисячами зявляються в часи голоду в його країні: він прийняв вигляд найулюбленішого предмету свого милосердя. Схудлий, скорше з нужденним як аскетичним виглядом, плохий, вічно терплячий на ревматизм, він майже чорний, остільки його шкіра нагадує ту, подібну до сажі сірість, що масть мурина коли бліднуть. Його члени, руки й ноги виглядають мов патички, засушені в димі і вогні. Це дідусь неозначеного віку між 60 і 80. Зрештою з нього видко тільки голову, лису і гладку. В тій своїй голові цілий Ганді. Череп за великий як на малий його зріст. Рот як у вигребаного мерця, величезна діра де перехрещуються кілька зубних огризків. Але його усмішка і погляд повні доброти. Віра й сліпе завзяття менше в них відбивається, як його милосердя. Ось людина, яка може стати для інших всім.

Не лиш дивно, а просто жалю гідне, що ця сила, така певна себе, є так обмежена найбільш тіснозорою думкою. Ганді як і ціла Індія, всупереч тому, що про це нам оповідають, не вміє думати. Їх душа вибухлива і поплутана. Як і їх статуї, їх дух розпускає на всі боки свої лапчачки, щоби нічого не злапати. Великість, якою наділяють їх філософію і митиковання, є гра слів і забобон. В цій тропікальній лісі знайдете що лиш хочете: усе крім порядку і знання. А метафізика це ніщо, коли вона не є підставою і оправою для фізики і геометрії.

Від трицяти віків Індуси філософують і не здолали дати досі собі геометрії і науки, які греки утворили зараз як тільки навчилися думати. Плятон був геометр, і колиб ним не був, не ставби і метафізиком. Геометр є Декарт і Європа три віки жила його геометрією. Всяка філософія, що не видала з себе математики, є порожня забава. Математика це універсальна мова думки, рівна з своїм об'єктом. Думка, яка не знаходить своєї мови і її не шукає навіть, не є думкою. Думаюча Індія це хаос, без жадного поняття якоїб то не було точности, ні міри. А знання це міра.

IV. — Що до інтуїції Індії, вона зовсім иншого роду. Ганді таксамо далекий від Веди і Рама Крішна, як від Аристотеля й Декарта.

Думаючи лише в овиді моралі, Ганді по своїй суті є примітивний. Тим більше, що мораль в чині це політика сентименту.

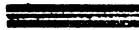
Ганді є оптиміст до безконечности, в сталім захопленню. Він вірить в добрість людини і досконалість природи. Жажливе пожирання істот в тропікальній лісі нічого його не навчило. Яку иншу науку мігби він винести з того, якаб не була руїною і глумом з усього, в що він вірив і що відчував? Природа є проти всякого миру і проти всякої рів-

ности. Певно, людина на те й людина, щоби протиставитися природі: але щоби її переіменити, не заперечити.

Наука непротивлення насильству найсумніша наука, а система набедреної білої опаски смішна. Наука непротивлення є смутна, бо якраз вона надається на те, щоби викликати найгірше з насильств і утрезалити його царство. Толстой не лише не навернув свою родину, яка билася за його засади, не лиш не навернув тульських селян, але вони зійшлися взаємно мордуватися над його могилою, вони позбавили його спокою і в домовині і розвіяли його кости. Провідники миру за всяку ціну, не приносять його навіть мертвим.

Коли Ганді, входив на поклад, аби удатися до Європи, його вірні счинили порядну бійку з його противниками на набережній Бомбею. І насильники змасакрували прихильників непротивлення насильству. Але це ще не найгірше. В Індії є в'сімдесят мільонів людей, якими всі інші погорджують, яких ненавидять і якими брідяться: таке є становище паріїв від трьох чи чотирьох тисячів літ. Цебто один Індус з чотирьох, належить до цієї помітуваної касті; він родиться й живе для ганьби і плювків. Отже, коли в світі жила коли будь раса непротивленців, то це є вони. І ось вже чотири тисячі років є вони в розпачі, із знищеною душею, живучи в болоті. Що ви про це думаєте, Ганді? Нині ви берете їх в оборону, але ви нічого не досягнете. Ліпше булоб, щоби протягом тих чотирьох тисячів літ, вони самі про це подумали. Колиб ці нужденні барани малиб силу, колиб серед їх юрби можна булоб начислити вовків і львів, або попросту пристрасні душі, то від трьох віків не булоби вже паріїв. Що про це думаєте, Ганді? Біда індуським паріям, які схиляють голову перед зухвальцями, що ними погорджують: вони самі викликають погорду і заслужили її.

Природа є вища і більш жорстока: природа вимагає гієрархії. Колиж є страшна й непогамована, то тому, що її ціллю є створити еліту. Природа аристократична. Апостоли ні.

Е. М.

З мого Бльок-Ноту

Над особою Кривоноса у нас так мало зупинялися, а він, певно, був людина цікава у всіх відношеннях. Передусім це почуття гумору — запорозько-англійського:

...Вашої Милости приятель такий, як зараз побачиш...». Це з листу до Корницького під Старо-Константиновим з дня 16. VII. 1648. напередодні бою.

Про Кривоноса-ж (Перебийноса) складена й єдина наша пісня з героїчною мелодією марша — «Гей не дивуйтесь». Вона вся насичена іскристою радістю перемоги.

До синтакси Шевченка:

«Ніхто любив мене, вітав
І я тулився ні до кого».

Характеристичні партиципіуми: «ходя», «стоя» (у Мономаха — «сіда на сани»).
Формула Шевченкового релігійного світогляду:

Збрешуть люде і византійський Саваоф
Одурить. Не одурять Бог, —
Карать й милувать не буде: ми не раби його,
Ми — людек.

Так переломлювалися в світогляді Шевченка ідеї XIX. в., позитивізм, атеїзм, і антропоцентризм (Штравса). І в цім — генеза «Марії», поєми релігійно-національної.

Коли наші броневики мусіли здавити большевицький пуч в київськім арсеналі (1917), арсенальські робітники вислали проти них своїх жінок і дітей (московська «смаккалка»). Один з шоферів броневика (був слуга бл. п. Е. Чикаленка, отже «свідомий») — прибіг білий, без сорочки і пролебедів: «Я більше не могу... Там жінки й діти».

Жінок і дітей не зауважали виконавці Леніна, Муравьова, Антонова-Овсєєнки і Белі Куна.

Він прийде зі степу. Звідтіля, де від віку жила степова шляхта козасько-фермерська, звідтіля, де міцні як дуб і мудрі як Сократ жили степові завойовники на взір мого діда, Його Величністю Степом нобілітованого.

Боже предків моїх! Пошли мені ту природну, прекрасну погорду, якою нею дихала вся прекрасна кремезна постать діда. Ні, це не злоба, звиродніло-недокровна, зелена від страху й дрібна. Дід не був злий. Хіба на бабу, та й то коли (зрідка) приходив до дому п'яний як ніч. Тоді був гарні, артистичні горщики й глечки — славу й пиху бабунінової кухні і по запорозькому атавістично кляв «Вічно — жіноче». (Деякі риси діда я зауважив пізніш у Миколи Садовського).

Яскраво уявляю собі, що московські послы, дійсно, рачки «ятілісь» з передпокою Богдана, бо мені й досі аж кисло стає, коли згадаю, як дід чугунно гремів: «жацапурак».

Царство тобі небесне, діду мій, двох метрів заввишки з чорними бровами й густоволосою чуприною, що від 98-х років трудною життя трохи

пеполовила, як достигле жито удосвіта. Це від тебе і кров, що дзичить у віршах, степові присвячених.

Які різні наслідки монгольської навали:

Київська Русь — «демократизувалася» (татари нищили кожду завязь аристократичної організації — «татарськими людьми»). А Москва — одіичила почуття абсолютизму і — під впливом татар — витворила свою прецизійну «аристократо-бюрократію» (вираз Вігге), — отже заристократизувалася!

М. Л.

З пресового фільму

В однім спортовім календарі читаємо: «Найбільші ріки світу»: Волга, Дунай, Двина, Печора, Рен, Висла. А про Дніпро, який повяпен би стояти зараз по Дунаю — ні слова... Правда, про нього читаємо в рубриці «Наші ріки», але всеж таки — коли і Висла, і Волга в «світові» ріки попали, чомуб заборовайти до них вступу батькові Дніпрові? За те серед «наших рік» — знаходимо... Дон! Чи може автор слухав Дор з Дінцем?

В «Ідея та дійсність», вид. «Хлібор Шляху» знаходимо збірку причинків до спору ріжних гетманських фракцій. Коли вникне конфлікт Організації з Липинським, йому вислано листа, в котрім отверто говоряться: твоя духовна рівновага порушена..., не втручайся в справи, дай нам спокій!... І чи треба було кілька томів «Хлібороб. України» писати і воскресити умерлого політично гетмана, аби — в кіпці вислухати — «дай нам спокій»? **Dankes Hauses Skoropadsky.** Ця суперечка тям менше зрозуміла, що з факсиміле листу Липинського в тім самім збірнику бачимо, як дорогий йому був «сильний європейський Схід», як він мріяв про «союз» України з Москвою і про спільну акцію в Америці з «созвучними нам великоруськими (дебто російськими) колами»... Чиж то не є й цілю вірних династії Скоропадських?

Газети доносять: перед трибуналом 11. XII. м. р. стали: Адам Драпер, Роза Гальпер, Вільгельм Штрасер, Бернард Фукс, Гізеля Катер, Зулеміт Левітас, Юрко Великанович, Саломон Шнеетреллер, Амали Гакер, Хаім Шерер, Хаім Сруль Оксенберг за приналежність до КПЗУ. М. н. обжалованим закидають видання відозви — «Проч з нападом на СССР!». На 11 — один Українець. Коли проти того запрогестуємо? Що коляб, скажим, Перегепенко, Довгочхун і Шпонья заложили партію і назвали її Ерек Израель, видалиб відозву «Проч з Шварцбартом» і претендували виступати — як єдино управнені представники — жидівського пролстаріяту? Який пекельний вереск czynила би ціла преса жидівська. В аналогічнім випадку наша преса мовчить.

В поважнім і симпатизуючім з єспанською революцією органі преси (**Vossische Zeitung**) читаємо: останній бюджет монархії Альфонса вносить: 4,413 мільонів, перший бюджет республіки — 4,711 міль. Опріч видатків на Марокко, всі видатки міністерств республіканських є більші ніж монархі-

стичних, і так: воєнне міністерство піднесло видатки о 0.75 міль., морське — о 0.8, правосуддя — о 0.11. Давніше обидві законодавчі палати коштували Еспанський нарід 6.3 мільонів, тепер одна палата коштує — 10 мільонів. Видатки дуже зросли, хоч число «законодавців» впало з 770 на 470... Збільшилася податкові тягари, знищено сіякури, але натомість — запроваджено нові. Хай живе демократія!

Бібліографія

Критика чч.: 1—2, 7—8 1932.

Життя і Революція, кн. 1, 2—3, 1932.

Останні книжки совітських українських журналів, які можна дістати тут. Продовження початих і нескінчених романів на задану тему. Моттом до одного роману («Авангард», Юхима Зорі) є сентенція з Сталіна: «Тільки даліше прискорення темпу нашої промисловости дасть можливість догнати і перегнати з технічно-економічного погляду передові капіталістичні країни... Ось на цю задану тему і пишеться роман.

Поза тим статі, які розправляються з нечемними совітськими письменниками і викривають їх контрреволюційне обличчя: «Нашу соціалістичну дійсність... Антоненко-Давидович показує «по своїйому»... З кожного рядка нарису визирає глибоковорожа тенденційність..., національно-фашистівські вихватки... Це з «Критики». З одної сторони: «сподіванки пана Донцова, який кілька років сподівався бачити в українській літературі зброю українського націоналізму, відійшли в минуле», а з другої — от такий Антоненко-Давидович... А з другої — «ворог ще нераз робитиме спроби пролізти на цей фронт»... Передчасний оптимізм, отже.

Перепадає й иншим, особливо «Антології української поезії» під ред. В. Атаманюка, Е. Плужника і Ф. Якубовського. Показується, що ця Антологія, що вийшла під большевицькою цензурою, є «фашистівською пропагандою з димовою заслоною «марксівської» критики», бо укладачі ані Ленкому, ані Карманському, ані Пачовському, ані Бабієві, не прицепили фашистівської етикетки. На загал — Антологія це «вилазка клясового ворога», який (в лиці отих редакторів большевицьких) навіть в українській буржуазії доглянув «революційну салу»... Винен в контрреволюції і М. Рильський, і Влизько, а то за поезію «Мое ударне». І справді, що ви скажете на таку поезію?

Село, де їдять
радхліб,
де пальці лежать
на обріза курку,
там кінчається
Тарас Шевченко й починається
Тарас куркуль.

Чез «налеп на поета (Шевченка)»! Бо «автор не проводить різниці між ним і куркулем і ставить знак рівности між ними... Тим самим стає на буржуазну позицію щодо клясового характеру села і проповідує ідеї українських фашистів... Висновок: «За такі книги треба бити, і бити добре!»

Отже Влизько, Рильський, Якубовський, Плужник, Атаманюк, Антоненко-Давидович — всі контрреволюціонери, всі печисті. Хтож чистий? Чистий є Василь Бобинський! І вірші чисті у нього і вповні «благодяждьні»: «пере-

можно крешуть волю п'ятирічок подумляні майби п'ятикутних зір... До такого рівня скотилася совітська «поезія».
Р.--ар.

Українська Загальна Енциклопедія «Книга Знання» під редакцією Дра Івана Раковського, том I, зошити 1—10.

При перегляді I тому УЗЕ кидається в очі читачеві-фаховцю нестислості у галузі лісівництва. Хочу відмітити з них деякі маркантпії.

Перш усього вражає неясність з технічними термінами, от як «деревно»: в гаслі **Анація** — воно зветься «древною», в г. **Анація** — «деревною», в г. **Амброве дерево** — просто зветься «деревом» і лице в г. **Бакавт** — вводиться справжній термін «тверде й важке деревно».

Також з терміном «чагарник»: в гаслі — **Анація** — означено «дерева або кущі», в г. **Аралія** — вже «корчовата рослина». Нарешті в г. **Березуваті** — вводиться вірне означення «дерева й чагарники», але вже в г. **Бирючина** — означено знов «корчовата рослина».

Стрічаємо легковаження такими сталими поняттями, як «родина», «рід», напр., в гаслі **Анація** — ця рослина належить до «роду стручкових», а в г. **Вика** — говориться про «родину стручкових»; або: в г. **Багонник** — віднесено цю рослину до «роду вересуватих», а в г. **Бердуляч** — рослина належить до «роду вересуватих» — отже чи «рід» і «родина» це одно?

В г. **Амброве дерево** — незрозуміле пояснення живання живиці цієї рослини: «пахучу живицю - сторзке, уживзну до злапхів».

Аравкадія — рослина «з громади шишукватих», але відповідного гасла «громада» зовсім не вводиться, обмежуючись на громаді в значінню людського гуртка, чи люд. громади.

Бамбук — не вірна класифікація «з роду» трав. **Баобаб** — це «дерево... високе до 20 м. з низьким пнем» (?), а **Велінгтонія** — «мас пень до 150 м. вис.». Отже, яке ж може бути високе ціле це дерево?

Безвершинник — неточне означення, що «нижче зруба стовбур головчасто грубшає». Голова така утворюється на місці зрубаня, з одного боку в наслідок великого допливу споживчих речовин, а з другого боку внаслідок інтензивного розвитку гонів з адвентивних бростей і то найбільше з під коря на місці зрубаня.

Березуваті — незрозуміле означення «дерева й чагарники з черговими листками». Явище «чергові листки» в дендрології зветься — спіральне розміщення бростей чи листя. Може треба було б і вказати, які саме бувають розміщення: $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$ та інші.

Біб — целсне пояснення «зерно... засібне в білковину». **Біологідник** — треба зазначити, що цей чагарник має двоє якє листя. **Брунька** — зазначений поділ бростей — неповний. Гасла **Бульба** й **Бульбочкові** заразні. Тут — змішано двоє окремих явищ: резервація споживчих речовин для майбутнього дальшого розвою рослини і праця бактерій на корінях годловно бобкових рослин, що мають властивість засвоювати з повітря вільний азот.

Вакуоля — не вірно, що «вакуоля є краплина чужої рідини посеред білковини», бо вакуоля є простір, що з'являється в протоплазмі, коли клітина старшає, і може бути чи не бути виповнена т. зв. клітинним соком.

Верба — незрозуміле пояснення способу розведення — «патяками й патячками»; в дендрології це означається «всаднями й патячками». Указане число мішанців (8000) чи не за велике?

Високостовбурний ліс — такий ліс рубається у 60 р. у виключних випадках. Звичайний обіг рубанки від 80 до 120 р. р.

Вовчинець — зустрічається не тільки на півночі України, але також і на Закарпатті.

Господарські рослини — неправильно вживається означення «коріневі», бо корінь не є підземний гін. **Гуміна** — невичерпуюче зясування цієї назви.

В гаслі **Гумус** — вислів «дірковатість» для терміну «поруватість»

є занадто звulгаризований. Крім того й гасла такого нема. Гасло-ж «Дірку-ватість» як пояснення норуватости — певірно, бо дірки не є пори.

Дволенні — цим терміном означаються чомусь рослини, що в дендрології носять назву «дводомні». Звичайно рослина може бути двопенна внаслідок одночасового розвитку двох стовбурів, але не мусить при цьому бути роздільнополюю чи дводомною.

Дендрометр — приведене під цим гаслом пояснення не вичерпує зачепленого питання. Треба було-б ще крім того увести з таксації «висотомір» (нпр. Христенів, Гульє чи інші), а також бодай приклад мірних вилок. Ілюстрація до Дендрометра виконана небало.

Деревостан — визначення деревостан, як «данній стан лісу», — не вірне. Бо **деревостан** — є певна лісова одиниця.

Ліс, що знаходиться в однаковому стані (нпр., незагосподарьований, пошкоджений, проріджений) може мати декілька ріжчих деревостанів.

Гарбузувати — під цим гаслом перераховані представники — гарбуз, диня... мельон і огірок.

В гаслі-ж **Диня** — ця рослина чомусь уже зветься і мельоном.

В. Куриленко.

Доц. інж. В. Іванис. До питання про рідке паливо на Північному Кавказі та Україні.

Видання Української Господарської Академії в Ч. С. Р. Подєбради. 1931. Стөр. 42, 1п 8^о.

Енергетичні питання одні з найважніших у сучасному столітті. Ними керується в значній мірі економічне життя народів та подекуди визначається й саме політичне існування держав, Особливо ярко виступає це в боротьбі за ті запаси енергії, що знаходяться в рідкому паливі (нафті та її дериватах і зваляогах).

Важливість цих енергетичних проблем для економічної самостійности України не підлягає сумніву. Час одначе встановити та продебатувати ті напрямні паливної політики, з якими прийдеться мати до діла українському «Завтра».

Під цим оглядом наведена книжка інж. Іваниса може чи не найцінніша з публікацій, які нагадують про наші енергетичні перспективи. Розібравши спочатку роди й запаси рідких палив у світі та способи виробів нафтових «ерзаців» що до їх рентабельности, автор особливо увагу присвячує стану рідко-паливної промисловости на північному Кавказі. З боку здобування характеризує її автор як фонтанну, ц. т. хижадьку, а з боку переробки як мазутну, ц. т. головню експортну в стані сировинному.

Як що припустити альтернативу, що Україна своїх власних нафтових як держава посідати не буде, то такий стан господарки з нафтою на Півн. Кавказі буде лише сприятти розбудові нафтової промисловости в центрі України. Роль Кавказу зводиться тоді до експортного чинника по відношенні до України. Тим більше, що цьому сприятиме і близькість до Українських центрів, і конкуренція світової промисловости, яка ще довго триматиме Півн. Кавказ на становищі сировинно-експортному. Що при такому стані можливіє є розвиток власної нафтової промисловости, свідчать приклади Англії, Еспанії, Чехословаччини, Італії, що своїх нафтових не мають, але на привозній збудували великий промисел.

Одначе такий стан ставитиме Україну завше в залежність від експортера. Тому автор докладно розглядає питання задоволення українських енергетичних потреб власним рідким паливом. Базуючися на розглянутому з початку книжки питанні нафтових «ерзаців» та на численних даних про стан вугляної промисловости на Україні, автор приходить до висновку, що на власній вугляній базі Україна зможе збудувати й самовистарчальний промисел синтетичного рідкого палива. Велика кількість цифрових даних наведе-них автором робить його висновок переконуючим. Як умови необхідні для розвитку цієї індустрії підкреслює автор ряд житєвих вимог, що малюб у першу чергу бути здійснені для розвитку нашої вугляної промисловости.

Шкода, що крім згаданої вище несприятливої альтернативи, автор не розбирає й інших. Але що автор не забуває й про неї — про це свідчать особливо докладна аналіза північно-кавказького нафтового господарства та підкреслення тих передумов, які необхідні, щоб цю промисловість зі стану хижачької експлуатації перевести на модерний шлях бензінно-експортний.

Читачеві-ж з наведених даних не можна не зробити одного висновку: Північно-Кавказькій нафтовій промисловості найбільшу користь принесла-б зміна власника...

Дозволимо собі надіятися, що до питань паливного характеру в зв'язку з Україною автор повернеться ще не раз. Лектура паливної технології на Українській високій технічній школі в Подєбрадах та власний практичний досвід у цій промисловості роблять його найбільш покликаним для розгляду подібних питань.

Л. Мосендз.

Студенський Шлях, Листопад—Грудень, ч. 11-12, 1932, Львів.

Окрім віршів (Янова, Каравана, Курдидика і Підгородецького) і нарису Калиніва, знаходимо ряд статей на актуальні теми. В статі «До проблеми двох генерацій» (Янова) висувастся твердження, що «розглядати проблему різниць двох генерацій можна лише в зв'язи з точно очеркненим часом і середовищем» та що «межі сучасними «батьками» й «дітьми» існують не лише різниці темпераменту, але й світогляду». Засвоєння цих витичних заощадило би багато баламудства в газетній полеміці на цю тему.

Ст. «Новітні Даваїди» — початок влучної критики (Д. Штикала) книжки К. Пушкарка — «Націоналізм» — «Критика фраз» (В-во «Громада»). Хто прочитав цю хаотичну, з самих фраз зложену книжку, той не здивується характеристичі автора статі. «Тупоумність і тяжкість», «суспільно-політична безграмотність», «демагогія», «неповоротливість» думки — є дійсно прикмети твору, на який за десять літ уперше здобулися наші соціалісти аби скритикувати немилу їм течію громадської думки (до цієї теми «Вістник» ще верне).

Ст. «Риси в структурі СРСР» (С. О.) зупиняється над розвойними шляхами совітського «Союзу», констатує «пересунення точки тяжости (большевицької політики) від інтернаціоналізму до націоналізму». Твереза думка: що — з огляду на непевність большевицького «завтра», — потрібна не тільки консолідація українських революційних сил в рос. імперії, але й їх відсепааровання «від діючих на терені ССРСР. других (російських) революційних течій». Решта книжки складається з дрібніших статей і заміток і з хроніки студенського життя.

К.—ний

Станіслав Лось, Міжнародне положення Польщі та Галицькі Українці.

Львів, 1932, Накл. автора, 3 друкарні Вид. Спілки «Діло», ст. 72.

Автор знаний українській публіці з своїх праць і статей, які перепислює на ст. 11. Він «хоче» дати нагоду і спонукати передумати деякі проблеми під иншим кутом зору, ніж звичайно» (71). На жаль, «кут зору» публікації не новий, а аргументація — є аргументація принагідної часописної статі.

Оцінка тенденцій і розвою політики Франції, Німеччини, Росії, і пр. є хибна, або що найменше неузасаднена. Деякі прогнози своі автор (подібно Р. Дмовському) опирає головню на збільшеній чи заломаній розродчій силі нації, що не тільки помилкове, але й суперечить твердженню самогож автора про засадничу роллю в розвитку нації характеру, моральної сили. Єдине влучне твердження книги це, що «зпосеред численних мотивів, які кажуть кремлівському урядові змагати до збереження миру на європейській границі, треба назвати особливо один мотив, а саме, що кожній конфлікт та тій границі ставить автоматично на чергу дня українську справу» (32). Слушно теж твердження, що події можуть лише «скріплювати в польській опінії вплив орієнтації, яку я назвав андрусівською» (47). Рівнож і те, що «польсько-совітський пакт ... є тріумфом політичної національдемократичної думки» (54), якої прихильником в данім разі є автор.

Супроти отях тез, не звучать переконуючо його симпатії до того, »щоби російська проблема, коли вибе година її розв'язки, ... була розв'язана... лише самостійно тими народами, які, будучи єдино безпосередно зацікавленими, мають право брати участь у розв'язді »російської проблеми« (62). Дивне вражіння зроблять на українського читача сугестії уважати за якусь національну катастрофу, за добу, яка нібито не принесла »нічого доброго« (62) Київській Україні — добу її самостійности, добу Центральної Ради і мерших шістьох місяців гетманщини. Ще дивніші спроби відсвіжити серед нашого загалу старе слов'янофільство. Шванкує і аналогія про »неприродні союзи«. Не втюдючи конкретно в обговорення порушеної справи, зауважу, що приклад одного такого »неприродного союзу« — Сербії з Туреччиною й Центральними Державами, — ледві чи щось доводить (61). Болгарія порізнила з Сербією м. и. тому, що остання заключила союз з Росією, така є історична правда. Колиж хто хоче її обвинувачувати в »зраді слов'янству«, то нехай обвинувачує Францію в »зраді білій цивілізації« за те, що покликала проти білих — африканських чорних; або Англію, що звернулася до Індусів і Арабів, або Алянтів взагалі, що звернулися до жовтих (Японців). »Для вирівнання своїх поррахунків з Сербією — читавмо в книзі (61), Болгарія ... зобов'язалася боротись за німецьку і турецьку гегемонію у південно-східній Європі«. Припустім, на хвилину, що так. Але, колиб Болгарія виступила по боці Алянтів, чи не зобов'язаласяб вона тоді боротись за гегемонію Росії на Чорнім і Середземнім морі і на Балканах і за російський Константинопіль? Чи не значилоб це, з Болгарського королівства зробити підмоєкнове село? Подібні проблеми не такі прості, як видаються авторіві.

На загал, книжка, дійсно, як каже сам автор виказує »деякі рясні односторонности« (40). Разом з твором Імовського вона ледві чи буде зачислена до книжок, що вирізняються новістю думки і політичною культурою.

М. Л.

The Investigator, published monthly, Nr. 1, November 1932.

Журнал займається не пропагандою української справи, лише пропагандою гетманщини. Україна тут — це лише атут в боротьбі з певною формою правління в російській імперії — з большевизмом. Засадничо негативного наставлення проти Росії — нема. Замість самостійної України висувається (ст. 7) якась »конфедерація« або навіть »федерація« України, Дону, Тереку, Грузії, Кубані і балтицьких держав. Вступний крок до відновлення »єдиної і неділимої? Гетман Скоропадський називається »безпосереднім (direct) нащадком гетмана тогож імени у XVIII в.« (ст. 9), що є очевидною, а в гетманській органі й свідомою неправдою, бо там повинні знати, що гетман Павло Скоропадський походить від брата Мазешиного наступника. Свідомою неправдою є поучення англійців, що »по евакуації України окупуючими її військами Німеччини і Австро-Угорщини, ... гетман мусів ставляти опір інвазії большевицьких відділів« та що »лише з приходом большевицьких військ гетман був скинутий«. Що правдива боротьба України з большевизмом зачалася щойно по скиненню гетьмана, — про це журнал мовчить... Ледві чи українській справі поможе таке фальшовання історичних фактів.

М. Л.

Передплату на
„Вістник“

висилається

тільки на адресу:

ЧАРНЕЦЬКОГО З м. 6, ЛЬВІВ

і виносить: на 1 міс. — зл. 2²⁰
на півроку — зл. 12[—]
на рік — зл. 23[—]

За границею — 4 амер. долари
(або їх рівновартість в ин. валюті).

Просимо **ПЕРЕД**плачувати Вістник!
ПІСЛЯплатників не потребуємо,
бо вони нищать видавництво!

Хто не хоче бути передплатником,
хай зверне книжку і повідомить нас!

Криза є вимівка! Кождий може видати
від **чверть до одного відсотку**
місячного заробітку на „Вістник“!

Кожда українська інтелігентна родина
повинна мати „Вістник“!

Редакція міститиме листи від **Перед-**
платників з їх думками про
ті чи инші статті „Вістника“!

В справі неприятих дрібних рукописів
і віршів листовання не прова-
диться. Більші рукописи, не
зажадані назад, переховуються
в редакції лише пів року!

Видавництво **пошукує заступників** „Вістника“
в краю і за кордоном для
приєднання передплатників і
стягнення залеглостей! —

Купуйте десерове масло,
сири, сирки в крамницях

„МАСЛОСОЮЗУ“

у Львові та більших містах краю тільки
з охоронним знаком М. С.

НОВІСТЬ НА СВЯТА.

НОВІСТЬ НА СВЯТА.

Українські сервіси продає і висипає фірма

Олек. ОВІСЬКА,

ЛЬВІВ, Галицька 20, на жадання висилається світлини.

Гуцульське мистецтво в Косові

коло Коломиї, виробляє оригінальні килими після проектів
кращих наших мистців в історичнім і сучаснім українських
стилях, а рівнож українські народні килими.

Єдина найліпша і своєрідна паста до взуття

„ЕЛЄГАНТ“,

ЛЬВІВ, ул. Кордецького 51, тел. 60—04. Консервує шкіру.
УЖИВАЙТЕ ЛИШ ЦЮ ПАСТУ.

Машини до писання з українським і польським складом. Машини до
шиття всіляких системів. „СІНГЕР“, „КАЙЗЕР“ по найнижчих цінах на
догідні слатв, виключне представництво америк. машин до писання

„БАРР“, ЛЬВІВ, Валова 11, тел. 28—70.

Одинока українська фірма в тій ділянці. Прецизійна направа машин.

НА СВЯТА!

найкраще приладите всяку їду, якщо всі
потрібні припаси купуватимете тільки в
найстаршій українській кооперативі

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“.

СМАЧНА ОДИНОКА УКРАЇНЬСЬКА МОЛОЧАРНЯ

Д. Дружбяка Ринок, 10, поручає смачні, здорові сні-
дання, обіди й вечері по цінах приступних. Абонамент

Приймається передплату на

„ВІСТНИК“

**місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.**

ВІСТНИК даватиме твори красного письменства, оригінальні й перекладні, головню західно-європейських і американських авторів.

ВІСТНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.

ВІСТНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСТНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСТНИК має кореспондентів в головних європейських культурних центрах.

В місячнику беруть участь: В. Андрієвський, проф. В. Біднов, І. Гончаренко, Д. Донцов, Г. Келлер-Чикаленко, проф. М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, М. Куликівна, Н. Лівіцька-Холодна, д-р Ю. Липа, Е. Маланюк, А. Мосендз, М. Мухин, В. Наріжний, О. Ольжич, Ю. Пирогова, У. Самчук, проф. С. Сірополко, проф. Ст. Смаль-Стоцький, В. Стефаник, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Теліга и інші.

Видає:
ОЛЬГА БАЧИНСЬКА

Відповідальний редактор:
ІВАН УСТІЯНОВИЧ

Адреса і умови передплати — див. ст. 80 тексту.

РАЗ У РІК ФУТРО ДО КУШНІРА,
від Йордану ціни робіт о 50 проц. дешевші в робітні
ЮЛІАНА ГЛУШЕВСЬКОГО
Львів, Коперника 16. II. Тел. 54-44
Приймає футра на переховання

Незабудь перед Святами закупити килим в фабричнім складі
Т. ХАМУЛИ,
Рутовського 1, побіч Рідля.

Килим надає святочний настрій кожній кімнаті.

Всі вступаєте до одинокої реставрації „**ГОВЕРЛЯ**“ Руська 16.
поруває дешеві СНІДАННЯ, ОБІДИ і ВЕЧЕРІ.

За редакцію відповідає Іван Устиянович

1933

ВІСНИК 1.

Т. І.

Вибір 2.

Лютий

ВІСНИК

МІСЯЧНИК
ЛІТЕРАТУРИ,
МИСТЕЦТВА,
НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

АДРЕС РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ:

ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО ЗБ.

ЧЕКОВЕ КОНТО Р. К. О. 500.371.

З М І С Т :

ВІД РЕДАКЦІЇ	81
Б. І. АНТОНІЧ: Суворий вірш.	82
Н. ХОЛОДНА: * * *	83
О. ОЛЬЖИЧ: * * *	83
Е. МАЛАНЮК: Строфи.	84
О. ТЕЛІГА: Відвічне	85
СТ. СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ: Немолів (спомини).	86
МАРДЖЕРИ БАВН: (перекл. М. Струтинської) Безсмертні гріхи	100
Л. ЛУЦІВ: Чи справжнє визволення?	106
І. ФЕДОРОВИЧ-МАЛИЦЬКА: Вистава УТПМ. у Львові	111
Л. МОСЕНДЗ: Ще крик у порожнечу	114
ДМ. ДОНЦОВ: Партія чи Орден?	116
АРТУР В. ЮСТ: Подорож барона Мінгав- зена до країни Світів:	135
О. В.: Крах п'ятилітки	140
DEVIUS: Галицькі перспективи	146
М. Л. З пресового фільму	151
Від і до наших передплат- ників	154
Бібліографія	155
Від Адміністрації	160

В адміністрації „ВІСНИКА“ можна набувати такі книжки:

---

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід	ц. 1— зл.
2) Поетка українського рiсорджi- мента (Леся Українка)	„ 1— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„ 5— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате- рина (драма)	„ 1— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо- відання	„ 1'50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої політики, Відень 1922	„ 2— „

„НОВИЙ ЧАС“

найбільш поширений і найдешевший щоденник
виходить щодня рано і коштує тільки 15 гр.

Місячна передплата — всього 2 зол. 50 гр.

„Новий Час“

кількістю інформацій дорів-
нює чужій щоденній пресі

приносить кожного дня відо-
мости з усіх ділянок життя,

інформує всіх — про все.

Хто отже читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все.

А платять за те денно 15 грошів
або місячно — 2 золоті 50 гр.
За кордоном річно 6 дол. амер.

Адреса: „НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Негайте ні одної хвилини та сейчас замовляйте „Новий Час“.

Дросимо:

I) писати і присилати передплату (переказами або залученими чеками) виключно на адресу:

Вістник

Львів, Чарнецького 3/6

II) прийняти до відома, що, маючи ту саму редакцію і напрямок і більшість співробітників, що й припинений перед семи місяцями „Літ. Наук. Вістник“, наш журнал, під оглядом видавничим, не звязаний з Видавничою Спілкою, яка видавала ЛНВ. Тому не переймає на себе ні зобовязань Видавничої Спілки, ні її претенсій.

III) приєднувати передплатників, щоби Редакція і при змінених обставинах могла успішно продовжати, розпочату в 1922 р. працю.

Редакція

Б. І. Антонюк.

Суворий вірш.

Не втекти вже, дарма, від жорстоких цих днів,
не втекти вже ні в мрію, ні в пісню.
Мов фальшива струна, так дзвенить кожний спів:
під суворих світань осінь пізню.

Вже не вирватись більше з давлючих обійм,
треба глянути дням просто в вічі,
хоч навпроти вдаряє скажений прибій,
безпощадним нас визовом кличе.

Не сховатись, дарма, в тиху тінь самоти,
не закрити долонями зору.
Гострий відблиск та відгомін хвиль долетить.
крізь імлу, хоч найбільш непрозору.

Не сховатись, дарма, під наметом краси,
в чаді п'яному строф кришталевих.
Вітре днів, мої власні слова рознеси,
на шляхах їх розвій стомилевих!

О, поете, дарма, вже тобі не втекти,
треба визнати те, що найгірше,
чи самого себе не оббріхуєш ти
цим блискучим, солодким віршем?

Гірке вино.

Мої дні жорстокі та холодні
полину навіяли в пісні,
потонули обрії в безодні
чорної весни.

Знов підказує мені до вуха
слів спокуслива, єхидна їдь,
що поглине серце завірюха,
хочби мимохить.

Так складатиму в дні анестезії
цю отруйну дань моїм часам,
бо дарма: гірке вино поезії
мушу пити сам.

Нерозумна мрія зрадно кличе,
знаю, що омана це й фантом:
хочу вирізьбити днів обличчя
вірша долотом!

Наталія Лівицька-Холодна.

* * *

Ваші юні життя, як квіти,
 Ви зложили до ніг України,
 Як батькам соромливі діти
 Подарунки дають в іменини.
 Ви були як коханки в квітні,
 Що несуть нареченій фіялки,
 І серця в вас були непохитні,
 І серце в вас горіло палко.
 Як букет запашних фіялок
 Свої душі ви їй зложили.
 Вам здавалось, що це так мало,
 Але більшого ви не вміли.
 І за це невмирущі квіти
 Заквітчають вам рясно чоло
 І про вас юнаки і діти
 Будуть мріяти дома і в школах.
 Будуть плакати за вами згаслі
 Чиїсь очі гіркою слезкою,
 І жінки молоді й прекрасні,
 Будуть згадувать вас як героїв.

О. Ольжич.

* * *

На небі хмара — вічність і світи
 Коли палає захід золотий,
 В моїй уяві: — в тріасовім морі
 Вулкани, рифи і підводні зорі.
 Як хмари купчаться в блакитній вишині,
 Неначе мармури, холодні і ясні,
 Я бачу статуї з відбитими руками,
 Стару Елляду і дорійські храми.
 Коли-ж по небі вітер-варіят
 Жене отари молодих ягнят,
 То — диліжанси, Маркса просторічча,
 Наївне девятнацяте сторічча.

* * *

Ріки знов увійшли в береги
 І у надрах борня занімала.
 Молоді, повнокровні боги
 Ухопились земного кормила.

Кожна справа — ясна і проста.
 (Героїчний період і сумнів?)
 Для дівчат — снігова чистота,
 Юнакам — поривання безумні.

А народам — усім без ваги
 Виправлятися знову на Трої.
 О, здорові, бадьорі боги,
 О, співці Іліяди нової!

* * *

Ще, слава Богу є такі
 Дівчата, що тебе не схочуть.
 Удар незримої руки
 Що хвилі може нас заскочить.

Нехай наказана війна,
 Але і так цікаво жити.
 Любов — як гарпія вона,
 А смерть і досі — смок неситий.

І всі ми, завжди, горючи,
 Схвильовані і блідолиці,
 З щитом на лівому плечі,
 З мечем в напруженій правиці.

Е. Маланюк.

Строфи.

1.

Ти виростала, квітла й наливалась
 І втілилась — в медвяний виноград
 Та яблука. Мов положниця, сад
 Зітхає втомлено. І гасне літний галас.

І лагодою сяє стиглий лад,
 І спогад золотіє, як кохалась
 У бурях квітня, в ворожбі Купала...
 Ось — день плодів. А завтра — листопад.

2.

Безверхе боєвисько, де мечі
 Потяли все, — знов стоптане і голе.
 Широкоперсий вітер лиш дзичить
 І мчить козацьке перекотиполе.

Зачепить? вкорениться? Проросте?
 Мовчить, мовчить важке осіннє небо.
 Чи проковтне страшним простором степ,
 Чи дикий чвал той — перейме Мазепа?

Олена Теліга.

Відвічне.

Н. Ливицькій-Холодній.

Тремтить кохання на розквіглих квітах,
В зітханнях вітру і на крилах співу,
В сльозах пекучих у ночі пролитих,
В стрілі образи і в пожежі гніву.

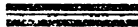
Заходить сонце — і відзвук мельодій,
Які від віку вся земля гуркоче,
Гарячий погляд, мов сміливий злодій,
Нам краде серце поцілунком в очі.

Тисячеліття залишились ззаду.
Та в темні роки панування стали
Тобі, Кохання, золоту лямпаду
Ми схоронили непохитно сталі:

Хай не тобі ми віддались до смерти,
А иншій Пані — Рідній і Єдиній —
Ніщо не зможе замінить чи стерти
Твій світлий образ у старій святині.

Душа горить — життя таке іскристе,
Забрати все! Себе віддати всьому!
Твоя ж святиня, мов незмінна пристань
Нам в диких бурях буде тихим домом.

Минає час, щоб все могло зміниться.
Згубили лицарі колишню шпаду...
Тобі, Кохання, Золота Царице,
Ми заховали вікову лямпаду!

Немолів

(Спомина в дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)

Давно я вилетів з рідного гнізда. Вже 74 ий рік літаю по світі, аж на чужині опинився, та тим більше думки мої літають до Немолова,*) до того гнізда, відки я вилетів, до тої могили, де спочив на віки дня 6-го березня 1932 патріярх нашого великого роду мій батько, Йосиф.

Вже й хатини тої там не стало. Внук Теофан, що перебрав господарство, поставив собі нову хату. І багато-багато за той час у Немолові змінилося.

Тоді, в моїх дитячих літах, було це мале сельце, яких 60 „номерів“. Я його з того часу ще найліпше памятаю.

Простягнулося воно між лісами і болотами на половині дороги між Радеховом та Лопатином властиво тільки одною вулицею. До неї тудилися садки, огороди, пастівники, огорожені плотами з острішком, за ними неначе сховані хати, обійстя. За хатами знов городи з яриною картоплями та коноплями, а в ваду стоять гумна: стодоли, хліви, стайні, за ними дорога, щоб кожний господар міг дістатися на своє гумно, а за доргою поля.

Дві вулиці лучили головну вулицю з тою дорогою: совтиська і смалівська. На обох кінцях села сходилися вони до купи і тут, де кінчилося село по дорозі до Хмільна, був цвинтар, за цвинтарем ще коршма, а далі вже ліс, що тягнувся аж до самого Хмільна.

В такім розкладі видно первісний плян осадки.

На обійстя, що розложилися вздовж південного боку головної вулиці, був доїзд тільки з тої вулиці. За ними не було поля, але або громадське пасовисько, „болото“, або панська хмелярня та „дворище“, а далі сіножати.

В присілках Пасіки і Мякшин було ще также кілька господарств.

В Немолові розсіялися такі роди: Сайкевичі, Гавридуки, Мельничуки, Стоцькі, Тарани, Харчуні, Палійчуки, Паньчуки, Хомяки, Олексюки, Чорнії, Шнури і ин. Так вони писалися урядово в документах, але звичайно ніхто їх так в селі не називав. Сайкевичів звали совтисами. Гавридуків ганчарами, Мельничуків горобцями, инших снігурами, наш рід звали смалями і т. д.

Деся так посередині головної вулиці з одного боку в „криниця“—це джерела, з яких витікає потічок, що далі спливається з потоком, який пливе з околиць Радехова між Се-

*) Люди кажуть Немолів — Немолова. То тільки урядово пишеться Немилів—Немилова, очевидночки з польська.

редпільцями, Муканями та Немоловом аж до Стира в Станиславчику. До тої криниці ходили жінки з цілого села чи літо чи зима „хуста прати“. Кілька кроків від криниці стояла колись школа, що до неї і я ходив. З другого боку вулиці проти криниці стоїть церква, на місці тої старої, що в ній, малий ще хлопчина, виспівував я та вичитував „Вірую“, а навіть „апостола“.

В тім невеличкім селі, в рідній хаті, в школі і церкві, між ровесниками та людьми, творився мій світ.

Мама моя померла, як мені було три роки. Вона була родом зі Середполець, її батька, а мого діда, називали там Цющора. Через маму посвоячилися ми з тим родом, з якого вийшли гарні люди. Мною та молодшою сестрою, Настею, опікувалися дідусь і бабуня, як мій батько оженився вдруге і інші діти мали свою рідну маму. А жив у нас ще і брат батьків, дядько Луцько, що вивчився сільського кравецтва, займався переважно цим ремеслом.

Глибоко врився в мою пам'ять образ мого діда, Андрея. Що то за розумний чоловік був. Не був письменний, але добре знав ціну письма і дуже любив письменних. Ще коли мій батько і дядько Луцько хлопцями були, прийняв до хати вандрівного дячка, щоб навчив їх читати, писати і церковного співу, бо школи тоді ще в нас не було. А як я підріс і на сволоці умів вже прочитати „Сей домъ создалъ рабъ Божій, Андрей Смаль со женою своєю Феклею, рукою своєю року Божія 1854“, то дід мій мав з того несказану радість.

Він проказував мені „Оченаш“, бо у батька за роботою не було на те часу. І ще, доки пішов я до школи знав я добре усі молитви: і „Вірую“, і „Десятеро Божого приказання“, і „Помилуй мя Боже“, і відмовляв „Оченаш“, як усі в хаті, щодня рано і ввечер, бючи й поклони в великий піст. Тільки діти відмовляли „Оченаш“ уважно, стоячи перед образами та, склавши руки, як до молитви, а старші займалися притім ще і всякою роботою та нерозривно свої молитви всякими іншими і гострими словами, покрикуючи чи на пса „авона“, чи на кури, чи на кого іншого.

З дідом ходив я бувало до ліса на гриби або на оріхи. Притім всього мене дід навчав: і як що називається, і до чого воно придане. Називаємо, бувало, правдивих грибів, то сушимо, силяємо їх на нитки у вінки, щоб мати до борщу. Борщ дуже добрий з грибами—казали дідусь і це правда. Сивульки або голубінки пражили ми на жарі, посоливши трохи — так вони добре смакували. Варені біляки гіркі, я їх не любив, але масляки були добрі. Найчастіше ми їли підпеньки, рижки рідко коли ми подибували. Бо то штука знати, де які гриби ростуть, і їх там найти. Вони люблять під листям так якось сховатися, що їх нібито не видно. Але дідунь мали на них добре око.

В лісі збирали ми і ягоди. Їх було мало, за те черниць

богато. Нераз мене самого посилали назбирати черниць, а тоді ми всі смачно заїдали пироги з черницями. А як пас я бувало коні під лісом, то не тільки, що попоїв черниць доволі, але ще і я козубенці до дому приніс. Черниці крім того ще й сушили, щоб їх і в зимі мати.

В лісі все мене цікавило і я за все допитувався дідуня. Я знав, як кожне дерево називається, чи це сосна, чи граб, чи сук, чи дуб, чи черемха, яка у кожного дерева кора, яке листя, як його коріння в землі розгалужується, що таке шишка або жолудь. На краях ліса, де він стикався з сіножаттями, бували гарні берези. Липи бачив я в Пасіках при дорозі, а дідунь казали, що бджоли їх дуже люблять, збирають мід з їх цвіту. Як вони цвіли, то коло них було дуже запашно.

— А дивіться, дідунь, яка тут велика купа самих щітинок соснових. Хто її так наклав?

— Це муравлі таку собі хату самі виставили. Ану, порухай трохи патичком, а побачиш, як вони зараз збіжуться свою хату ратувати.

— А що вони роблять?

— Як бачиш, отаку хату собі ставлять, діти свої годують, своє господарство ведуть.

— А нащо вони потрібні?

— Шкідливі комашки зїдають. — Але от з цього граба була би добра копаниця — так дідунь немов самі до себе скавали, спинившись коло здорового, рівного грабка — якби ще такого надибати, була б пара.

— Чому?

— От бачиш, що у нього корінь загнувся так, як до саний треба.

А найшовши такого грабка, що з нього були б добрі вила, то таки не втерпіли, а вирубали його. До ліса дідунь завжди йшли з сокирою,

У вечер мав я що розказувати татові, що в лісі бачив. А дідунь не забули згадати, що там а там найшли два граби дуже добрі на копаниці. Не треба було татові багато про це говорити, за якийсь час були вони вже у нас, на гумні. Хоч ліс був панський, то люди брали з нього отакі річи для свого вжитку, щоб тільки лісничий або побережники не бачили. Люди не вважали цього за гріх. То тільки тепер, казали дідунь, стало не вільно, а ще недавно бувало, ми скрізь у лісі худобу пасли і брали з ліса все, що нам треба було, бо ліс росте з волі Божої для всіх, коло нього не треба працювати так, як на полі коло збіжжа. Хто працює, нехай з того має. Ліс Бог дає для всіх, ніхто до нього рук своїх не прикладає. То аж тепер такі часи настали, що нам відбирають Боже а наше.

Тому то ми, нічого не лякаючись, і на оріхи ходили до ліса, коли прийшов час, що вони вже добре лускалися. Поміж грабиною, дубиною росло багато ліщини. Дідунь виріжуть бувало ключку, щоб нею притягати ліпше гиялки ліщини, і не-

бавом маємо найкращих лусканців повну торбу. Звичайно найбільше дівчата ходили на оріхи та, щоб не погубилися, часто гукали, перекликувалися між собою. Деколи і я відгукнувся на збитки, щоб здурити дівчата. Назбиравши, йшли вони разом до дому, щебетучи та виспівуючи по дорозі всяких пісеньок.

Одного разу, як збирав черниці, знов найшов я велике муравлисько. Від давнішої розмови з дідунем я муравлями дуже зацікавився. От і присів я напочіпки та довго приглядався, що вони роблять. Сюди—туди бігають, щось ніби шупають, тут один тягне соснову щітиночку, мучиться, бо на травці зачепилася, там два вчепилися живого хруща, що впав на землю, щоб його также затягнути до муравлиська. Хрущ не дається, рад би злетіти, але вони його за ноги держать. Прибіг ще один, щось ніби поговорив з муравлями, побіг знов і вже привів з собою три муравлі. Тепер вже їх шестеро почали сіпати хруща, щоб його затягнути до муравлиська. І таки затягнули. Шість муравлів такого великана, та ще немов в панцирі, таки поборолі. Я не міг начудуватися і про все те розказав дідуневі. — Бачиш, кажуть дідунь, що то значить згідна праця в спілку. Цікаві створіння ці муравлі.

З дідунем ходили ми также на Мякшин за млином рибу ловити. Перекинуть кімлю через плечі, що її самі собі вміли виплести або, як треба, поправити, дадуть мені бовта в руки, щоб і я щось ніс на плечку, отак йдемо, бувало, стежками між пастівниками та вербами, що тут на межах росли, далі через хмелярню, через лісок та сіножати „за піском“, греблею до млина, а за млином між грядками з капустою дідунь знали вже місце, де найліпше рибка ловиться, і тут починалася наша робота.

В нашій річці не було багато риби: плотиці, карасики, деколи попався линок, а в мулі, повід берегами, можна було вюна зловити. От і все. А в петрівку або спасівку то і така рибка придалася, бо люди постили і скоромного і в рот ніхто не взяв би. Отож дідунь закинуть кімлю в воду, де самі найліпше знали, а я мусів бовтом віддалеки до кімлі рибу наганяти. Річка не глибока, то я міг там всюди бовтатися. Очка в кімлі були такі, що тільки більша рибка не могла через них переплисти і зловилася в кімлі. Як я, поштовхуючи на всі боки бовтом, дійшов вже аж до кімлі, тоді дідунь витягали кімлю та, перебравши, що зловилася, давали в торбу. Менші рибки кидали знов до води. З наловленої риби варили юшку, що всім добре смакувала.

Та звичайно поралася дідунь коло хати або на гумні. Там мали свій варстат столярський і кобильницю, всякі гнблі, долота, струги, вісник і завсіди щось майстрували. А я коло них вертівся, заглядав, допитувався. Раз почали дідунь чисто вигнбльовані дошки якось так складати докупи, що воно виглядало на скриню, якої я ще ніколи не бачив.

— Дідуню, що то за скриня буде, нащо вона?

— То, синку, як я вмру, то мене до тої скрині зложать та на цвинтарі, знаєш, в землю поховають. То моя домовина. Я її вже тепер лагоджу, щоб ніхто не мав в тим клопоту, як прийде той час.

— А возьмете, дідуню, і мене з собою? Я хочу бути з вами.

— То, дитинко, не моя сила, то Божа воля. Старий чоловік мусить умирати, а молодий повинен жити та добрі діла творити, аж прийде і на нього той час, що його Господь Бог покличе до себе. Ми всі в руках Божих. Як Бог pomoже, то я ще якийсь час житиму. То нічого не вадить, що домовина буде готова. На смерть треба завсіди пам'ятати, але доки чоловік дихав, повинен щонебудь доброго робити, щоб добру пам'ять по собі лишити. Не забувай того ніколи, синку, згадуї мої слова, а буде тобі добре на світі.

Мені вже збиралося на плач, що дідунь мене не хочуть взяти з собою, але дідунь те все так спокійно, лагідно, так якийсь любо говорив, що думки про життя, таке життя, як дідуневе, немов висушили ті мої слізки, що закрутилися в очах.

— Дідуню, я принесу і прочитаю вам те, що ми навчилися в школі, — бо я вже був школярем. — Добре, синку. — От я почав читати, а дідунь тішилися—тішилися, якого то вони внука мають.

Дідунь дуже любили садок. Вони його самі насадили, викопали та показували мені як на дичках щепити зрази. Були у нас дуже гарні груші, росли як тополі, що родили „дуньки“, то знов інші, що родили „бабки“. На одній груші коло комори були двоякі грушки: „бабки“ та невеличкі, але дуже смачні грушечки. Були в нашім садку і яблуні і сливи і одна велика черешня і вишні, всього потрохи. Як бувало на весні все те цвіте, любо було на садок дивитися. Дідунь показували мені, як потім з цвіту завязки робилися, виростали в черешні, яблука, вишні, грушки, сливки, як черешні, вишні ставали червоні, як все дозрівало. Тоді я, як та вивірка, умів видрапатися і на сам вершок, щоб грушку чи яблуко дістати. Звичайно тільки ті грушки чи яблука міг я збирати, що самі нападали за ніч.

Ще одно манило мене часто в садок. Відси через пліт бачив я у нашого сусіда кузню. Не багато наш коваль мав роботи, всеж таки деколи чути було, що кує, видно було искри, що притім з червоного заліза сипалися. Це мене дуже цікавило. Розпитував я у дідуня гет усе, що то як коваль робить, чому такі искри сипляться. Дідунь розказували, але скінчили свою мову так, що як хочеш, хлопче, щось добре знати, мусиш сам своїми власними очима бачити. Піди, подивися, послухай, коваль добрий чоловік, все тобі покаже, а тоді ти мені скажеш, чого ти там навчився. Побіг я.

— Помагайбі вам, дядьку, — кажу.

— Дай Боже здоровля. А що ти скажеш, Степане?

— Та дідунь казали, що ви мені покажете, що в кузні робиться.

— Хочеш бути ковалем?

— Може.

— Ну, то дивися. Знаєш, що це?

— Залізо.

— Воно, бачиш, тверде, а як хочеш з нього щось викувати, то треба зробити його м'яким. В вогні воно м'якне.

Взяв кліщами кусок заліза та вложив його в жар, що тлів на чімсь таким, що нагадувало мені припічок в хаті.

— А тепер, каже, ми мусимо вогонь добре роздути, щоб мав більшу силу. Це робимо цим міхом отак.

І почав димати.

— Ану, спробуй ти. Бачиш, за слаба ще в тебе сила.

Тимчасом залізо в вогні зачервонілося як жар. Коваль витягнув його кліщами з вогню, поклав на ковалі та нуж його гатити молотом, аж іскри сипались, а залізо від того так розплескалося, як йому треба було на підіски. Тоді ще ним сунув в воду в цєбрину, щоб остудилося.

— Отак, каже, з заліза можеш, що хочеш, викувати.

А що то ті іскри? — питаю.

— А бачив ти, що як коноплі тіпають, то паздері летять. То так і від заліза, як його гатити молотом, коли воно червоне, маленькі кусочки відлітають. Це іскри. Ті кусочки зараз стигнуть, гаснуть і опадають. Отут на землі багато їх лежить.

— Тепер я матиму, що дідуневі розказувати. Бувайте здорові, дядьку.

Дідуня застав я в садку. Там було також кілька „пнів“ бджіл, бо дідунь і „Божу муху“ дуже любили та саме коло вуліїв поралися. Я рад був зараз все дідуневі розказати, але дідунь дали знак, щоб я був тихо, бо бджоли люблять спокій. Вулії були з вижолоблених пнів під дашком, щоб не затікали. На Спаса, коли святили в церкві овочі, лежав там в місці і свіжо підрізаний дідунем щільник меду. З вощини топили віск, а воску дідунь багато потребували і докуповувати мусіли, бо були „провізором“ церковним та повинні були дбати за світло в церкві. Отож два рази до року перед празником (на Дмитра) і перед Великоднем сходилися у нас „братчики“ церковні сукачи свічки восковії. Це робилося дуже урочисто, неначеб братчики відправляли якусь службу Божу. А я до всього приглядався: і як гноти сукали, як віск топили, як ним гноти поливали...

От свічки вже готові лежать рядом на столі і братчики оглядають своє діло поважно, немов уявляючи себе з свічками в руках на великдень перед святими образами в церкві.

Якась урочистість лежала і в тім, як ми з дідунем лагодили пшеницю на паску. Коли був гарний, соняшний день,

принесли бувало дідунь з комори вже перебраної пшениці тільки, кілько треба було на паску, полокали її в кількох водах, а потім розгортали її на простеленім в садку на соняшній прогалині рядні, щоби на сонці висхла. Я мав пшеницю пильнувати, щоби кури до неї не зайшли. Як пшениця висхла, несли її самі або тато до млина „питльовати“, щоби наша паска була найкраща. А розчиняли, місили й пекли її також з різними церемоніями як щось святе.

Отак у нас кожна важніша робота, чи оранка, чи сійба, чи жнива, чи косовиця, все починалося і кінчилося якось урочисто. Урочистість хвилі всі відчували, чи мале, чи велике. Так перед запряженими, чи до плуга, чи до воза, *) кінцями тато, коли мали почати першу скибу або коли вибиралися в дальшу дорогу, завсіди робили пужаком хрест на землі. Ось стоїть мені батько ще і тепер перед очима з сівонькою, повною зерна, щоби кинути його в сиру землю: починаючи сіяти, кидає першу жменю навхрест з словами: „Боже благослови“. Ось чую його, як він з серпом чи косою в руці, починаючи жати чи косити, звернувшись до женців, чи косарів, що заняли вже кожне свою постать, каже в голос: „Ну, Боже нам помагай і Мати його пречиста“. Така обрядовість мав безперечно свій корінь в давній традиції. Так робив дід, праїд, і ми так робимо, бо так годиться. Оце „годиться“, „негодиться“ грало тоді велику ролю в нашій хаті і в селі.

Друге місце по дідуневі займала в нашій хаті моя бабуня. Дуже добра для мене була, дбала, щоби мене то молочком то смаженою нагодувати, щоби я мав чисту сорочинку та штанята, хоронила мене від всякої напасти. Заступала рідну маму. Бувало рано бубонить свої молитви, а тут і кури скликає і на пса крикне „авона“ та знов далі своє „і скрадавшого при бантийськїм три латї“. Як я вже знав молитви з книжки, сказав я раз:

— Бабуню, та ви молитви якось перекручуєте, то не так в книжці стоїть.

— Нічого, нічого, синку, від бабуні Бог і такий оченаш прийме.

З бабунею ми деколи на грядках пололи, підливали. Були слабовитого здоровля, часто нарікали, що їх все щоби грудьми пече, але поралися в хаті і на обійстю, особливо літ хатня робота на них стояла.

Ледви я підхопився на ноги, заставляли мене до роботи: подай це, принеси те, пожени вівці або товар на вигін за селом до пастуха, та не бався, вертайся зараз. Далі казали

*) Я ще памятаю деревляний плуг з залізним лемішем і череслом, так само рало з залізним наральником і віз з деревляними осями, а тільки з залізними підісками. Правда, орав я також вже і залізним плугом „рухадлом“ і їздив возом на залізних осях. На перший такий плуг і віз сходився люди з села дивитися як на якесь диво, а тепер це вже застарілося...

гнати товар „на росу“ попасти, а як я вже міг держатися на коні за гриву, вести коні рано на пашу. Тоді вже не можна було рано висиплятися та вилігуватися, а треба було досвіта вставати. Та там були звичайно хлопці, там ми пасучи могли й побавитися, собі всього нарозказувати, а як було під осінь, розкласти вогонь, спекти в приску картопель та поснідати, бо аж як сонце стало на обід, десь коло 8 — 9 год. рано, вертали ми „з роси“ до дому. Часом корова або кінв наробили десь шкоди, то була біда. Бували різні пригоди. Як виїздив з дому з кінвми, то тато підсадили на коня, але самому всісти була нераз велика штука. Треба було вхопитися за гриву, лівою стопою опертися об кінське коліно і викрабкатися швидко на хребет. Як був де близько пліт, то це була легка річ. Привів коня до плота, підліз на пліт, замахнувся і вже на коні. Було, що й падав з коня, але все щасливо. Небавом почував я себе на коні дуже безпечно і виправляв навіть різні шгуки. Коні любили мене, бо я з ними так розмовляв як з людиною і ніколи їх не боявся. Так тато мене навчили. Ти, кажуть, говори до конини лагідно: „косю-кою“, то вона по голосі пізнає, що ти свій, що ти її приятель. Ніколи не скрадайся, не бійся, бо конина все бачить і не любить; їй тоді здається, що ти їй щось злого вчинити хочеш. Воно так і з иншими сотворіннями. Ти бачив як кури бабунку люблять, вони їм на приділ і на плечі вилізають, бо бабуня їх пестять, з ними все поговорять, кожне поглядять. Кожне любить попеститися. І коні дуже люблять, щоб їх рукою поплескати, погладити, пошкратати, де їх свербить, щоб їх згреблом або щіткою чесати; вони тоді й боки випинають і неначе просять, почеши ще трохи. — Отак я й робив, а з лошатами я так грався, як з хлопцями, вони за мною як псика бігали.

От і пора обідати. Обідали ми всі разом з одної миски, досягаючи деревляними ложками до борщу забіляного або з квасцем або до кисілю чи сироватки чи капусняку. Далі поставили мама миску капусти з горохом або гречаної каші з шкварками чи пшоняної каші або лемішки з молоком. Замість хліба були декоди підпалки, як пекли того дня хліб. За омасту служили шкварки, а в піст олій з конопляного сім'я, який робили собі самі, причім лишалися ще й макухи, або т. зв. биче молоко з маку або конопляного сім'я. І картоплі смачні, випкі, особливо ті з пісковатого поля „під округами“, дуже часто були в нас на столі.

Пес загавкав. Хтось чужий увійшов на подвір'я. Я вибіг, щоб пса втихомирити. В день він був на увязі, але рано, коли мало хто до нас навідувався, спускали пса, щоб собі трохи побігав. Входить Мотрунина Каська до хати, бачить, що ми обідаєм, „час на обід“ каже. „Просимо“. — „Обідайте здорові, нехай Бог благословить“. — Оттак привитавши нас, як одиться: „дядино, каже, мама просять вас, щоб ви були та-

кі добрі позичити нам топку соли". Мама дали. „Бувайте здорові" каже. — „Йди здорова". — А я відпровадив її до воріт, щоб пес її не зачіпав.

Отак собі люди помагали. Бувало й таке, що рано хтось в черепком прибіжить вогню позичати, бо за сірники тоді ще тяжко було.

По обіді йшли всі чи то в поле жати, чи сіно громадити або часто і сіно сушити як от „за багном", де сіножать була мокра. До роботи брали з собою полуденок — хліб, солонину, масло, цибулю, часник, огірки і ин., а деколи треба було полуденок нести в поле.

Косити ходили дуже рано до обіда, бо в россою легче і ліпше коситься, коса ліпше бере. Косили голою косою траву, горох, а на гравки ячмінь, овес, гречку, просо. В косовицю по цілім селі було чути, як коси на залізній бабці молотком клепали, бо коса не клепана, хочби й як її брусом го-стрили, гладко не втне.

Як же прийшла взовиця, то я дуже любив їздити з татом драбинястим возом чи по снопи чи по сіно та помагав татові накладати віз.

Хто дома лишався як от дідунь та бабуня, той мусів пильнувати малих дітей та щоб телятам, безрогам дати їсти, напоїти. До напою гонили ми худобу чи коні до колодязя. З оцямришеного колодязя журавлем тягнули воду коновкою, наливали до вижодбленого в дереві корита, вода була у нас добра, смачна. Коло хати также порання багато. Крім того бабуня в городі на грядках пололи, підливали, я і їм помагав. Там росла цибуля, часник, бураки, тична фасоля і лежуха, морква, огірки, гарбузи, мак, петрушка, кріпець, всего по трохи для хатньої погребі. А прийшов час, коноплі брали, насамперед плоскінь, а потім матірку. Горстки конопель ставляли звичайно попід стріху напроти сонця, щоб добре висхли. І на Мякшин ходили ми в літі часто капусту підливати та гусениці нищити, хоч звичайно робили це люди в неділю по вечірні. В неділю бувало там повно людей, бо туди ходили также купатися в ставку перед млином і коло самого млина, де вода з ринви спадає. Це була дуже приємна купіль. Вчепишся руками ринви, обертаєшся на всі боки, а вода вибиває тобі плечі, груди, ах, як то приємно.

Під вечір, коли вертала череда овець і товару в село, треба було мені бігти на вулицю, відчинити ворота та вівці залучати, щоб не зблудили куди инди.

Тоді то вертали всі з роботи, вечеряли якусь юшку, картоплі чи яку иншу страву, що її мама, вернувши скорше з роботи, наварили. Як тільки стемнілося, лягали спати, бо треба досвіта вставати. В літі молодші йшли спати на гумно в сіно, одні лягали в шопі, другі лізли на вишки; тільки старші спали в хаті.

А прийшла неділя або яке свято, то супроти будня свя-

тість дня носилася так би сказати в повітрі. Був це день служби Божої, день відпочинку. Цього ніде так не видно як на селі.

Вже в суботу під вечір казали мені дідунь або бабуня: А йди но, Степане, позамітай подвіря аж ген до самих воріт, щоб було всюди чистенько, бо завтра неділя. І я був свідомий того, що вже замітаючи, роблю щось дуже важного, бо то свята неділя.

В неділю всі трохи довше вилігувалися, не зривалися досвіта як будного дня до роботи. Потім дідунь, тато та дядько голилися та дещо волосся та вуса підстригали. А тимчасом мама прилагодили митілку, нагріли багато теплої води, щоб на всіх стало, додали до того капустианого або сироватчаного квасу, щоб при миттю голови, шиї, грудей, увесь бруд ліпше відставав, наливали кожному в велику макітру і так усі милися. Нам дітям мама або бабуня голову мили. Втершися якоюсь чистою ганчіркою з старої сорочки, вбирали всі свіже, чистеньке „шмаття“, комір і чохла звязували стяжками або запинали спілками, в жіночих сорочках плечики були вишивані; дідунь розчісували собі волосся рівненько на чоло, ззаду спадало воно на шию і трохи кучерявилось, тато і дядько робили розділ з лівого боку, так що чоло було більше одкрите. Ваували чисто обтерті, трохи помащені чоботи, вдягалися в сіраки. Дідунь підперізувалися зложеним вдвое, на краях вистебнованим, на яких 16 цм. за широким (були й ширші) ременем з двома пряжками або вовняним червоним поясом, що його кінці з френзлями звисали зпереду аж до колін. Тато і дядько підперізувалися вузким паском з пряжкою, а як пошили собі чемерки, тоді паска не треба було. На голову брали солом'яні капелюхи, які кожний у нас сам собі умів виплести і пошити. І я навчився плести плетінку „в чегверо“ або „в шестеро“, „в зубці“ і „без зубців“ з дудиць, які тато або дядько мені з пшеничних стебел на полі понарізували. З моєї плетінки звичайно дядько вшили мені капелюха. От ми вже готові були до церкви.

Бабуня та мама і собі вбралися в білі сорочки, в квітчасті спідниці та запаски, винявши з скрині зложені там у фалаи тільки про неділю, почепили на шиї коралі з дукачами. Взявши білий чіпець завязали голову квітчастою хусткою, повдягали сіраки, опідперізувалися різнобарвними крайками, що їх самі собі виткали, замість сіраків вбирали деколи катанки або бекешки. Тільки йдучи до сповіди, брали поверх хусток на голову ще білий рантух, що звисав на плечах двома кінцями аж попід коліна.

Задзвонив великий дзвін. Час іти. Але звичайно не чекали ми аж на цей знак, а йшли на цвинтар, щоб там з людьми дещо поговорити, доки пічнеться відправа. Приїхав священик. Привозили його господарі по черзі в Хмільна що другої неділі. Задзвонили в усі дзвони на службу Божу, бо зви-

чайно дяк сам відправив вже до того часу утренью і часи. Люди з цвинтаря кинулися роєм до церкви. Кожний приступав до тетраподу, хрестився, цілував образ та кланявся і людям на обі сторони і починав оченаш. Господарі та парубки стояли спереду, а жінки та дівчата в бабинці. Дідунь поралися за олтарем і в закрестії, обслуговували священника, подавали кадильницю і тільки тоді показувалися в церкві, як братчикам роздавали свічки і самі йшли з свічкою та з кадильницею перед священником на великий вход та коли треба було. Ми з татом і дядьком лізли сходами на хори співати. Тато заставляли мене вже змалку співати в церкві. На хори приходив звичайно й учитель. За часів старого дяка Поплавського мало хто більше окрім нас співав у церкві. Але як по смерті Поплавського нарешті перебрав дяківство мій батько і всіх заохочував співати, від тоді на службі Божій помалу усі люди без виїмку почали в нашій церкві співати. Такий спільний спів цілої церкви то була справді молитва „єдиними усти і єдиним серцем“ і була завсіди розкіш таку відправу почути. Дзвінкі голоси дівочі, жіночі та мужеські розділювалися на „прим“ і „втур“, декуди давалися чути і підбаски і все те зливалося в чудову гармонію. Мій батько мав дуже гарний високий голос і вмів людий до співу заохотити, так що і на утрени і на вечірні багато співало на крилосі, а ціла церква співала все те незмінне з тих відправ, як от „Слава во вошних Богу“, „Світе тихий“ або „Нині отпущаєши“, а як по вечірні всі припали на коліна та заспівали ще „Под твою милість“, то так і здавалося, що глибока щирість такої молитви принята в небі, і всім на серці легче ставало.

По службі Божій розходився народ гуртками, весело гурторячи, до дому на обід. Бо хоч мама обід зварила вже зрана, то обідати перед службою Божою негодиться, хіба дітям давали дещо перекусити, поснідати. Бабуня накрила стіл чистим настільником, положили хліб і всі засіли до стола — в будний день сідали, де попало. Дідунь взяли хліб, зробили на нім хрест ножем та почали кожному краяти, а мама подавала на стіл в мисці страву, яку зраня наварила, а яка до тої пори стояла в горшках за затулою в печі. Часом старші напилися до обіду по килішку горівки, звичайно тільки в будень пили по килішку горівки косарі та жінці, тоді і жінки пили. відвертаючися трохи в сторону та прикладаючи килішок разпораз кілька разів до уст. Церемонія при питтю горівки була така: господар чи найстарший, наливши собі килішок, звертався до когось, що його хотів тим відзначити, словами: „Іську, або куме Матвію, дай вам Боже здоровля“. Той відповідав: „Пийте здорові!“ Тепер випивав господар килішок нараз до дна, наливав знову та передавав килішок церемонно в руки того, до кого пив, а той далі так само робив. Як був священник в хаті як от на поминках, тоді по молитві госпо-

дар, наливши килішок, просив, щоб священик як найстарший починав ту церемонію.

Пообідавши в смак, кожне шукало собі місця, щоб припочити. Одні йшли в садок, стелили рядно на траві десь в холодку і там простягалися, інші шукали собі іншого такого місця, щоб мухи не докучали, йшли на гумно та лягали в сіно. З мухами в літі на селі, де худоба на обійстю, велика біда, часто ми їх, повідчинявши двері і вікна, виганяли з хати, але вони завсіди находили знов туди дорогу,

Припочивши отак доволі, ще лежачи або посідавши гурторили найбільше про те, що завтра або в цім тиждні має робитися, а далі йшли на вечірню та там з людьми розмовляли про свої господарські справи, бо цвинтар був тоді місцем, де люди могли поговорити про все, що нового чувати, що їх цікавило. Звичайно, жінки мали свої справи, дівчата знов свої, а парубки теж в своїм гуртку про якісь вигадки реготалися, на дівчат позирали та з ними зачіналися. Ми хлопці також не були від того, щоб і на цвинтарі хоч трохи якось побавитися.

Коли отак в неділю або в звичайне свято при всій урочистості якось весело було і замість буденних турбот вступав в душу спокій особливо, як люди почули ще і добре казання, то такі великі рокові свята як великдень або зелені святки, лишилися в моїй пам'яті, хоч я їх багато не зазнав, чимось справді незабутнім, розкішним, величним, святом. Вже те, що всі їх довго очікували, про них загоді говорили, до них приготовлялися, до сповіди йшли, додавало їм особного чару. В кожнім с'як-так заможнішим господарстві вже загоді кололи годованого веприка, щоб на великдень було чим поскоромитися. У нас робили це тато на подвір'ю. Заколовши, поливали окропом в великих нецьках, виривали щітину, потім ще смалили, потираючи веприка запаленими жмутами соломі на всі боки, а далі розпоровши, полокали і чистили все, що було в середині, викраювали окремо солонину, насолювали її, з кишок і посіканого мяса начиняли, натягнувши краї кишки на каблучку, ковбаси. В такий день усі цілою хатою мусіли коло того поратися і було всім що робити. А я, розуміється, все мусів бачити, до всього приглядатися, як воно робиться. Перед самим великоднем, як що були молоді поросята, кололи обов'язково ще й порося, пекли його, в рильце встромили хрін і так святити.

Жінки мали перед великодними святками багато або, як у нас кажуть, шмат порання. Треба всю хату знадвору і в середині, сіни, обі хати, прибік і комору, гарненько побілити („мастити“, в середині в обох хатах двері, вікна, а также підлогу, стіни (до вікон заввишки), лавки, мисник, столи, стільці, ліжко, сволок, цєбрики, коновки, добре вимити, образи з пороку пообтирати, але і надвірні дзері і підлогу в сінях обмити. Все мусіло бути дуже чистеньке, бо то святки йдуть.

Соб
по
вно
був
спо-

Такого білення і миття було кілька разів до року, а все перед великими святками.

У великий четвер кінчилася власне всяка робота. У вечер ішли до церкви на страсти. Дуже вбилися в мою пам'ять одні такі страсти, бо з церкви мусли мене як малу дитину вести за руку: я нічого не бачив, мав курячу сліпоту. В п'ятицю внесли діжку з комори, розчиняли на паску якомсь так богобійно як ніколи, коли розчиняли на хліб. Коли розчина піднялася, як треба, тоді місили тісто, досипаючи все потрохи біленької питльованої муки.

— Мамо, нащо ви так все а все кулаком в діжку гатите? —

— Я мішу тісто. Треба добре перемішати муку з розчиною, щоб з того зробилося тісто оттаке як бачиш. —

— Таке біле? —

— З того буде паска. —

— А що то ви туди докидаєте? —

— То родзинки, їх даємо до паски, щоб була смачніша.

На покушай. —

— То добре. А що то таке паска? —

— То такий свячений хліб на великдень. —

— Який то свячений? —

— Побачиш. Прийде ксьондз з дяком, будуть над тим хлібом, писанками крашанками, яйцями, маслом, сиром, ковбасами та поросям молитви читати, а потім ксьондз покропить все свяченою водою, посвятить, от воно буде свячене, от то буде паска. —

— А нащо то ксьондз святить? —

— Щоб люди мали раз в рік на великдень свячене, бо то найбільше свято. —

— А коли буде той великдень? —

— Позавтра. —

— Та то неділя. —

— Ні, то не проста неділя, а великдень. То памятка на те, як жиди сина Божого мучили та на хресті розпняли. От подивися на той образ. —

І я пішов виліз на лавку та дивився на образ. Це був звичайний собі, в рядах зашклений, невеликий образ, що представляв розп'ятого на хресті Ісуса Христа. Від того образу перебігли мої очі на інші образи, що займали цілу стіну напроти хатніх дверей, і я почав їм усім так приглядатися, якби я їх ніколи досі не бачив. Два образи були більші та інакші ніж всі інші, були мальовані на полотні, а дідунь мені казав, що їх намалював той маляр, що малював нашу церкву, вони й нагадували мені ті образи що їх я бачив в церкві.

Тимчасом розклали вогонь в печі, багато дров туди накидали. Горіло дуже ясно та іскри сипались, бо дрова були сухі. Дим виходив челюстями в комин. Дрова згоріли, вже тільки жар був а над ним легенька полумінь то сюди то туди колисалася. Тоді „ожухом“ жар на всі боки порозгортали, щоб піч скрізь однаково та добре вигрілась. Я вже малим хлопцем знав, нащо те все робиться. От вже коцюбою решту жару з печі на припічок до челюстів вигорнули, хиба що лишили трохи на самих краях, от ще й помелом з соломи чистенько з середини на боки порозмітали. Внесли в комори велику лопату, більшу ніж та, якою хліб саджають в піч, посипали тоненько питльованою мукою, щоб тісто до лопати не прилипло, а легко з лопати зсунулося. зробили на лопаті рукою хрест, підставили її до стола, де вже лежало готове викатуляне та виплескане на паску тісто, зсунули його обережно на лопату, ще приплескали гарненько та помазали зверху вмоченим в білок пірчком, та зробивши ще раз рукою хрест над ним, всадили до печі. Щоб то вона добре спеклася, гарно вдалася та не перепалася! Для кожної господині була це дуже важна хвиля, що неначеб то рішала, яка буде її доля в цім році. З решти тіста поробили ще малі перепічки і также всадили в піч, а тоді з челюстів нагорнули жару, щоб все гарненько зарумянилось.

Бабуня дбали, щоб у нас були ще й баби, до яких треба було багато яєць. Бабуня їх випікали в окремих горшках, що їх вінця були ширші ніж дно.

Яєць на великдень багато потребували, бо у нас красили з них крашанки, а тато вмiли дуже гарно писати писанки. Було розтопять воску, мачають в нього пишчик, таку малесеньку бляшану рурочку, вбиту одним кінчиком в деревляне держальце, водять ним на шкаралупі яйця, як самі знають, а потім дають те яйце до горшка з краскою і за якийсь час робиться з того писанка, бо краска не хапається там, де наложений пишчиком віск.

(Далі буде)

*Марджері Бовен**(Marjorie Bowen)*

Безсмертні гріхи

Обличча молодої жінки, хоча бліде й розгублене, було в цьому суворому й похмурому зібранні єдиним ясним пунктом, з якого промінювала краса. Навіть тіло її закривала груба, але вшита одяга темної, мертвої краски.

Вона стояла з руками, закладеними ззаду, схиливши злегка голову; тільки очі, серед неповорухного обличчя, ходили вправо й вліво, розглядаючи по черзі кожного з обвинувачів та суддів, що в декількох рядах сиділи проти неї, суворі й достойні.

Стояла перед женевською Радою Двісті й була останньою з семи обвинувачених, що її пізвав перед цю Раду великий і нерушний Кальвін, якого донесення часто—густо вело людей в тюрму, на муки, на костир і під топір: був бо він справжнім володарем Женеви, а за його словом, киданим громовим голосом з проповідальниць, йшли вірно і ширили їх всі Двісті!

Цієї днини засуджено на його внесення шестеро на тюрму: молодого чоловіка, що прийшов в церкву з шаблюкою, купця, що дав своєму синові імя святого римо-католицької церкви; жінку, що на бенкеті говорила без пошани про одного пастиря; вояка, що проклинав в день Саббату; чоловіка, який ходив у штанах з розпіркою і в яркій одязі і иншого; що впився на хрестинах: всіх шестеро за те, що вломили закон Божий, як його Кальвін пояснював, а Рада Двісті виконувати наказувала. Цю молоду дівчину, дочку шляхотного женевця, обвинувачували в тому, що вона танцювала на весіллі, що мала (смертельний гріх!) музичний струмент та дороге одіння, дець затаїні у своїй кімнаті, що вона, врешті приймала в себе каваліра, з яким співала, танцювала й бенкетувала, тоді, як Іван Кальвін проповідував у мрячній і холодній церкві — останній Суд і вічне пекло.

Донос такий зробив оден зі слуг. Проте, його найважчі закиди не були доволі ясні: він не в силі був ні подати вигляду гостя, ні вказати місце, де вона ховала одяги й струмент; її служка заявила, що не знає ні про що. І тепер Іван Кальвін, якому ця дівчина була зокрема ненависна задля її промінистої краси, напрасно й люто домагався від неї, щоби призналася.

* * *

Він займав в Раді почесне місце між Старшиною. Високий і блідий, з обличчям, що наводить страх, з запалими, чер-

воними від горячкового жару, очима, з виглядом хворобливим, безкровним і фанатичним, в одінні, що звисало з його вихудлих плечей, — говорив безбарвними устами про пекло й вічні муки.

Рада Двісті, сувора і похмура, неприступна ніяким сумнівам, чи закидам, безпощадна в своїй набожності, слухала його і одобрювала. Здивовані очі підсудної не находили ні тіні милосердя на жадному з облич суддів... Ні навіть того наймолодшого із Ради, що сидів у першому ряді та на якого вона кидала, час до часу, погляд, що видавався відкликом одної молодости до другої.

Та воно було надаремне. Він бо, зсунувши брови, розглядав її холодно, як предмет жаху. Врешті, вона відвернула погляд від тієї незручної суворости, здригнувшись злегка.

Кальвін повернувся в її бік і простягнув до неї руку, рухом ненависти і гніву:

«Ви й подібні вам, а ви розпустниці, нищите мої зусилля і робите з цього міста пекельний присінок. Ви й подібні вам душите те добре зерно, яке я з трудом засадив і підливаю своїми сльозами, та заставляєте його знидіти, ще заки воно кільчилося.

Ви — зіпсовані й гнилі, хоча і блищите назверх, немов цяцьки, щоб спокусити до гріха слабих...

Вважаєте себе гарними й приманчивими, бо ви прикрашені всіма тими принадами, які позичаєте в діавола, вашого опікуна; бо там, куди ви йдете на грішну забаву, хвалять і подивляють вас запеклі грішники. А проте, Господнє око стежить вас і усі ваші погляди, всі усмішки; ваша вибаглива одежа, танці й співи — все це в перед Богом бридке й відразливе, а чорт поклав вже на вас свою руку.

І всі ваші примани, якими ви так чванитеся, підуть на паливо до пекла, де ви горітимете вічно, ніколи не згаряючи в безконечному конанні!

Нещасні! Що значить найдовше життя проти вічності? Та скільки зіпсуття ви накопичили в тому короткому шматкові часу!

Ще на смертній постелі будете глядіти в зеркало, всміхаючися до вашої появи; ще й тоді, як сатана буде брати вас на власність, ви будете квітчати ваші коси!

Сліпі, глухі і окаянні, будете ви йти своїм шляхом, аж поки не впадете в безодню вічності. Так, поки пекло не поглине вас цілих, не побачите руки, що Господь простягнув до вас.»

Молода дівчина підвела голову й дивилася на проповідника.

* * *

Довкола неї усе було затьмарене й холодне, як ці страшні слова, що саме пролунали: тверді обличча радних, звернені

до неї, їхні безбарвні одяги, сіра стіна без всяких прикрас і непрозорі вікна, що не давали бачити ні краєчка синього неба, ні відблиску зелених дерев; тьмяне світло і темні, рівні тіні на лавках радних, а над ними висока Кальвінова постать.

Підсудна ворухнулася і піднесла до обличчя бліді руки. А тоді спустивши їх, поволі роздивлялася довкола.

„Пане!“ — промовила покірливим і дуже тихим голосом. „і ви, мої судді! Хоч би ви мали зразу кинути мене живцем у вогонь, яким мені погрожуєте, не можу признатися до того, чого я не робила“.

„Брешете! крикнув Кальвін, і це ні трохи не допоможе вам. Виявіть ваш гріх та ім'я того, що танцював у вашій хаті. нехай його досягне кара так, як вас.“

„Горе! Горе! Я не така нікчемна, як ви думаете! Згляньтеся на мене! Вірте, що я живу у страху божому, що шаную закони божі — так! — і що ненавиджу діавола!“

„Це сам діавол стоїть за вами в цій хвилині, це він вам шепче в ухо ці слова, а ваше серце повне злоби, тому не хочете признатися!“ — відповів проповідник.

Вона стояла, розбита і пригноблена, молода й безпомічна, під поглядами всіх цих мужчин, що її осуджували.

Витягла до Кальвіна руки і знову казала слабким голосом:

„Від часу, як ви прийшли в Женеву, пане, (її очі, повні жаху, впилилися у проповідника) я не грала ні на якому струменті, не танцювала, не носила гарного вбрання, не занедбала церкви ні молитов. Правду кажу: нема проти мене нічого окрім злоби одного служанця.“

Кальвін підхопив живо:

„Ви не робили цього явно, лиш потайки. І саме це робить ваш гріх ще важчим.“

Довге зітхання піднясло молоді груди під простою опончею, що суворими зборами спадла з її плечей.

„Ні явно, ні потайки. Тільки раз танцювала я й покірливо до цього признаюся.“

Легке ворухнення пройшло крізь лавки радних. Вираз перемоги розяснив на малу хвилину холодний та суворий Кальвіновий погляд.

„На тому весілі, за яке мене обвинувачуєте, я танцювала“ — продовжувала дієчина — „діавол покусив мене і я не чула божого голосу“

Вона стулила долонями руки і притиснула їх до серця, а сльози плали по її обличчю двома струмками. Її голос став хрипкий і невирааний через хлипання, яке вона силкувалася душити.

„Карайте мене за цю провину, як що вважаєте, що треба так: в тамтому я невинна!“

І підвела на суддів повні сльоз очі.

„Бог чує мою мову“ — врочисто заявила — „присягаю-

ся, що я не винна в цих прогріхах, в яких мене обвинувачують -- за винятком отого танцю на весіллі своячки."

Радні дивилися на Кальвіна, що не зводив очей в підсудної: його чоло було задумане, а уста ставали під великою рукою менш суворі.

"Це певне, — промовив він поволі, що я зачав прочищувати від гріху Женеву і що це місто стане вже незабаром гідне Господа. Я не є людина, яку можна легко обманути (і він гірко всміхнувся). Вірю, що я вилікував цю жінку і що вона сказала врешті правду. Я говорив про суд і пекло, а ця, вона уже засуджена на віки, невже-ж могла б брехати і заперечувати гріхи свого тіла?"

Хай же вона буде покарана за цю провину, до якої призналася. Вірю, що вона не заблукає вже на дорогу гріху, лиш піде поволі простим шляхом, серед сльоз каєння, як треба грішникам."

* * *

Молода дівчина покірливо схилила голову, не в силі висказати вдячності та стояла тихо, підчас того, як члени Ради нараджувалися півголосом над присудом.

Наймолодший з Ради, на якого підмогу вона спочатку, здавалось, рахувала, виступав проти неї найзавзятіше, бо це був не лиш чоловік суворих обичаїв, але ще Кальвіновий приятель.

Під його впливом і уступаючи його домаганням, присуджено велику грошеву кару, що мала бути сплачена протягом двох днів, а колиб це не сталося, мала підсудна йти в тюрму.

Вона слухала спокійно, як відчитували присуд, а потім ще нище схилила голову.

"Дякую вам" мовила „за цю покуту і заявляю, що вже не буду більш грішити, співаючи, танцюючи і роблючи подібні дурощі. А за те, що ви мені повірили на слово в тому, що торкзеться інших гріхів, які мені закидували — ще раз вам дякую."

І вона загорнулася в свою опончу, гейби її зморозила ледяна постава всіх цих людей, що вплилились в неї твердими поглядами, а може через те, що вже охляла від довгого стояння — та подалася в глиб мрячної залі. Кальвін проводив її очима: вона пішла покірливо і зникла за великими, чорними дверима.

"Ось одна" — сказав він „що не буде вже більш образувати Господа; якої життєва втіха і любов гріху переможені на завжди."

Він майже усміхався, смакуючи цю гірку радість. А що судді сходили поволі зі своїх місць, він торкнув плече наймолодшого, що виявив себе таким безпощадним.

„Це-ж очевидне, що незабаром я знищу гріх в Женеві“ — сказав він з жаром — „хоч є такі, що вважають його безсмертним!“

Молодий радний звів на нього очі — сірі й холодні, немов зимова хмара:

„Ви багато зробили в цьому місті — сказав повагом і завдяки вам гріх не цвіте вже тут так, як давніш.“

Молоду дівчину зустріли батько й брат, що чекали в присінку.

Переказала їм, дивлячись в землю, присуд, а вони прийняли його мовчки, Кальвін бо панував в Женеві і був тут всемогучий

Мовчки йшли тихими вулицями, уже залитими сумовитим півсумерком осіннього пополудня, аж дійшли до великого дому з сірого каменя, що був їхнім житлом.

Прийшовши сюди, вона зітхнула ще декілька разів, пролила ще декілька сліз, а відтак, взявши в руку книжку з молитвами й побожним міркуванням, пішла на гору до своїх кімнат.

Тут вона дбайливо позасувала за собою двері, зітхнула ще в останнє, а тоді поклікала свою вірну службу, яка прибігла зараз з сусідньої кімнати.

Ша! — сказала молода пані і почала тихенько сміятися. Удвох вони піднесли тяжке віко багато-різьбленої скрині і витягли звідтілля ковер, який завісили на вікно так, що ні найменший промінь світла не міг пройти крізь нього.

Потім почепили на двері завісу, заслоняючи дірку від ключа і кинули на вогонь жменю пахощів, так, що кімната стала наповнюватися п'яким і важким запахом.

Винявши зі шафи шістьвеликих свіч, розмальованих у квіти і взори, примістила їх на ватрані, у фльорентинських свічниках з червоної міді.

І ця сама дівчина, що стояла недавно перед Радою, увійшла у свою спальню, сіла тут перед свічадом, скинула полотняний очіпок, потрясла своїми шовковими, густими кучерями і стала навивати їх на пальці та прикрашувати золотою ниткою і перлинами з зелено-золотавим відтінком.

Опісля вицягла з іншої, затаєної під ліжком, скрині кармазинову сукню гаптовану розкішно золотом, з довгими, внизу широкими рукавами, обшитими лисячим хутром та з квітником Medicis, підбитим білим атласом. Вдягнулася у неї, а служанка помагала їй, запинаючи її спереду й ззаду тонкими, срібними ланцюшками. Врешті вона взяла свої малі ніжки в червоні сап'янці, розшиті шовком в білі троянди. До пояса почепила віялку з фризіваного піря, з ручкою із слоневої кости та з зеркальцем посередині; довгу палочку теж із слоневої кости; кришталеву в срібло оправлену скриньочку з пахощами, що мала форму яблука, з хвостиком та листками із сардоніксу; і врешті, годинник з зеленої емалії у золоті, з ціка-

вими узорами. На шию взяла рубінове намисто, а в уха довгі сережки з блискучими смарагдами.

Так прибрана, здалася ще більше промінна, а щоки і уста набрали нової краски, захоплення життям розлилося на її рисах і дивна ніжність сповила її погляд.

Служанка витягла з під хутряного покривала плоский струмент, розмальований в поганські боги й богині та примістила його на столі, опісля зняла з найвищої полиці в шафі зимне м'ясиво, овочі в кошику, булку, червоне вино у високих пляшках і срібне накриття. Коли накрила стіл і він злегка колибався через одну коротшу ніжку, вона підсунула під неї книжку з побожним міркуванням.

Тепер пані і служба балакали півголосом і сміялися безжурно, а служба, сівши перед струмент, співала тихо початок французької любовної пісні, якої слова склав Клемент Маро, знаменитий поет і великий грішник

Як залюбки у цей весняний час
Земля вбравець в одяг з нових прикрас,
Так і коханці всі снішать
Нових приємностей завнатъ:
В обіймах іншої чи в чужині,
Нібито вірні всім і — ні одній,
Та мов серце — як кохає,
Не знає ні кінця, ні краю.

Дрібним кроком посувалася молода пані сюди й туди по воскованій долівці, тримаючи в руці скриньочку з пахощами, а її свіжі уста повторяли з чуттям:

Та мов серце — як кохає,
Не знає ні кінця, ні краю!

Повітря було тепер напоене пахощами, що підіймались з вогню, а в ніжному світлі, яке кидали горючі свічки із чистого воску, видно було нагі, розкішні форми істот, розмальованих веселими барвами на струменті. Самоцвіти й золоті гапти чудового шовкового одягу сіяли при кожному русі молодої танечниці.

Сміючися, пристанула й кинула оком на свій годинник; шепнула два слова служці, яка підвелася, пішла в сусідню кімнату та відчинила тут, сховані поза ліжком, потайні двері, відслонюючи таємний вхід і сходи у стіні. Увійшла туди і зникла з очей.

Молода пані, яка подалася за нею в спальню, стояла тут біля темних завіс простенької постелі, зворушена й блискуча в цьому пісумерку, гейби птаха з блискучим пір'ям у тінні кипарису.

...не знає ні кінця, ні краю!

мугикала собі, притискаючи до уст свою пахучу руку.

Служанка з'явилась незабаром вінкритими дверима, задихана й мовчазна; позаду неї йшов муштина, високий ростом, загорнений у плащ сумної краски.

„Мельхіор!“ — промовила чуло молода жінка, а її тихий сміх нагадував воркування голубки.

Мущина зачинив наперед двері, а потім узяв в обійми всю цю промінну велич.

Його плащ розкрився долонь, відслонюючи оранжево-блакитні штани з розпіркою і шпаду в піхві із зеленого оксаміту.

Вона взяла його за плечі і відкинувши взад голову, дивилася йому просто в обличчя.

„Чи Іван Кальвін вичистив з гріху Женеву?“ — питалася, сміючись

Він звільнив на мить з обіймів тонкий стан і відпнявши від свого пояса шовковий гаманець, кинув його на ліжку.

„Ось тут викуп, наложений Радою Двісті, Жізель.. це частина з того, що дала мені одна французька жінка, аби запевнити собі мою підтримку в Раді“...

Капішон плаща, спадаючи йому саме у цю мить із голови, відслонив риси наймолодшого з радних.

Переклала М. Струтинська.

Л. Луців.

Чи справжнє визволення?

[Олександр Копиленко: „Визволення“ — Роман. Друковано в „Літературному Ярмарку“. Випуск X і XI, (ст. 4 - 163 і 4—151), Харків, 1929 і 1930.]

В часах памятної орієнтації М. Хвильового „на психологічну Європу“ домагався автор „Солонського Яру“, щоби письменники виявляли подвійність людини „переходового періоду“. „Наше гасло“ — писав він у памфлетах „Камо грядеши“ — „не давати суспільству заснути“. Це було 1925 року. Пять літ хаалився „Літературний Ярмарок“, що „саме Хвильовий привів до української революційної прози до 20 найпотужніших сучасних письменників, найпопулярніших і найбільш підготованих до тих завдань, які читач ставить до пролетарської літератури“. В словах цих багато самореклями на адресу самого Хвильового, як і тих „20 найпотужніших письменників“, які, якщоб справді були — принеслиби честь навіть найбагатшій літературі.

Серед письменників-прозаїків, що здійснюють гасло Хвильового, видатне місце займає Олександр Копиленко (ур 1900 р.), автор кількох збірок оповідань і повістей. Повість, чи як автор називає, роман, „Визволення“ заслуговує на увагу вже своїм розміром (понад 300

сторін!), бо загал сучасних радянських „повістей“ і „романів“ мало що перевищає сотню сторінок Інтригує також сама назва твору, запозичена, здається, від Дж. Конрада.¹⁾ Що могло подобатися українському совітському авторові в романі про славного Конрадового героя, Капітана Лінгарда, який гордо заявляв, що „не знає неможливого“.

Конрадів твір ділиться на шість частин — в Копиленка маємо тільки чотири книги; одна частина в англійського автора зветься „Дар мілин“ — в українського автора „Визволення“, третя книга називається „Подарунок смерті“. В Конрадовім творі рішачучу роль відіграє приладок, інакшеж і не може бути в житті моряків, які на широкому розбурханому морі вічно змагалися з морською стихією. Капітан Лінгард випадково заприятелює з Гассімом і його сестрою Мас Іммадою. Так само знайшов кохану жінку м-с Треверс. Багато настраждався для дружби і кохання та вкінці „визволюється“ від людей, втікає навіть від згадки про них, бо якийсь сліпий фаталізм переслідує Конрадового героя, що все може перетерпіти, але легковаження своєї особи ніколи не стеряють. Ця „фатальна людина“ попадає в такий крутіж подій, в якому „усе було можливе, усе заплутане, нелевне“, коли то „можна бути правдивим, відважним і мудрим, а проте втратити сили перед останнім кроком“.

Конрадіві герої змагаються своєю вольовою стихією з ворожою людині природою, з усіма тими випадками, що фатально незримою рукою розбивають „жертви мрій“! М-с Треверс заявляє Лінгардові, що на них обох тяжить одно якесь прокляття. Сам капітан пізнає, що він нещаслива людина, що та „причина лежала в ньому, у чомусь фатальному й немину ому“. Цей трагізм героїв англійського повістяра тим глибший, що ані капітан Лінгард, ні Капітан Мак Вер, ні Дайн — це не малодушні зі зневірою в грудях люди, — тільки невтомні змагуни з долею, яких бажання робить великими, яким вічно стоїть перед очима „ідея обовязку і віра в конечну потребу завжди йти вперед“.

Копиленко на взір Конрада вводить до свого твору багато випадків, український автор признається в одному місці, що половина життя — це самі випадки. Перша книга так і зветься „вечором несподіваних зустрічей“ і є немов експозицією до цілої повісти. Студент Савз зустрічається тут з батьком, із його і своєю будучою коханою — Маряною, зі своїм стрієм — українським націоналістом Антоном і з іншими персонажами. Хоч найбільше місця присвячено в романі Савзі — то проте головною постаттю є його батько, Петро Гамалій, що жиєє з дружиною з Маряною

¹⁾ Пор. Джозеф Конрад: „Визволення“. Роман мілин. вид. „Книгосвітлик“ ст. XXIV +333.

Сулимою, котрої брата казав розстріляти ще в часі українсько-московських боїв у Києві. Фабула розмотується тоді, коли „тимчасовість большевицької диктатури тягнеться понад 8 років“, себто десь коло 1927 року.

Колишній робітник Петро Гамалій — тепер директор тресту для виробництва сільських машин. Новий совітський буржуй, або, як казав вище Хвильовий, роздвоєна людина переходового періоду, розганяє автами по Харкові і покидає свою жінку на селі з дітьми, не знаючи навіть, що його найстарший син — слюсар вчиться в столиці на високій школі. Він „мав право тепер на прекрасне жіноче тіло, на відпочинок біля такої дружини, виплеканої столітнім пануванням переможеної кляси“. Самаж Маряна бачить, що „виконує обов'язок тільки платного додатку до власного чоловіка — в роді блазня до розваги“. Стрінувшись з Савою на любовній пригоді, заявляє Маряна, що покине Петра, бо в нього лисина — схожа на тонзуру, і огидна мов плювальниця. Правда, син не знає, що Маряна живе з його батьком.

Як довго син не бачить батька, нби задумує пригадати йому провини проти рідні, алеж різночасно розумує в душі „визволення“:

„Батько тепер біля такої роботи, що вимагає розвиненого інтелекту... чи цікава йому тепер мати, маломістечкова, підстаркувата молодиця Уляна, стара вже (42 роки)... а для мужчини — сорок три роки вік невеликий“.

Сьогодні часто можна чути голоси про високий рівень моралі на Совітській Україні. Ось недавно читали ми реферат з відчиту посла Ст. Мацкевича, де польський публіцист з подивом висказується про большевицьку мораль: „Однак напр. мораль стоїть розмірно високо. Так напр. нема зовсім явної ані тайної проституції, йде пропаганда проти розводів, жінку викидають з праці за зігнання плоду“. („Діло“, 1932. ч. 72.) Авторитетність своїх слів підчеркує референт своїм побутом в ССРСР, та нас це не переконує, бо ж ми далекі від наїзности, щоби вірити, що в Києві чи в Москві будуть гостеві показувати всякі роди проституції або тайни зігнання плоду. Ми скорше віримо вже совітській літературі, якої єдиною справжньою прикметою є її повсякчасна актуальність, а державний монополь усіх видавництв є запорукою її достовірности. В своїх статтях ми часто підкреслювали моральну гниль на Україні під большевиками, як це вона змальована совітськими письменниками. Стверджує давнішу нашу думку і обговорюваний роман. Маряна докоряє Петрові, за те, що він не пускає її до праці, бо хоче мати для себе „прекрасну забавку“, яка не сміє марніти в роботі. Та дружина директора тресту бунтується проти такої „волі“ большевицького побуту, бо ж „годі їй бути тільки машиною для дітей абор-

тів“ совітського сатрапа. Майже в кожному творі совітської літератури говориться обовязково про проституцію. Є вона і в „Визволєнні“, де студент Тарас на очах Сави знущається над бідною сільською дівчиною, тепер студенткою, Прісею, що зі сорому кидається під трамвай.

Правда, Маряна покидає чоловіка, який „сърбнув культури“ і хотів би мати і жінку відповідну, яка б і „на роялі пограла“ і з якою можна б „поговорить про всякі вірші і романи“. Маряна пішла від чоловіка „виміряючи кожен свій крок. Так починає свою мандрівку людина, коли перед нею лежить довгий і важкий шлях“.

Якіж то „визволєні шляхи“ розвертаються перед нею?

В Конрадових повістях вся вона зосереджена на душевних конфліктах героїв. Те саме задумав зробити і Копилєнко. Багатство інтриги — це тільки середники, а не ціль. Маряна хоче бути самостійною, мати „свої маленькі радощі“. І їй подобається Надійчина „мудрість“, що міститься в словах: „Кожна молода жінка і кожен молодий юнак є подружка“. І до такого „визволєння“ прямує героїня, що була досі „обплутана забобонами і атавізмом“.

Кілька слів про інші постаті. Автор увів до роману трохи детективного плетива в звязку зі Савиними винаходами. Є це самоук слюсар, що тепер студіює на вищій школі. Цей 20 літний юнак вже готові винаходи приносить зі села до міста. Досі винайшов він: а) апарат для автоматичного зчіплювання вагонів, б) удосконалив нову американську молотарку, що в романі грає таку видатну роль, в) працює над турбіною, що працюватиме на вугляному поросі“. Він мусів читати К. Чапка „Кракатіт“, бо автор в його уста вкладає слова інженера Прокопа, про силу в атомах. Чував він щось і про знаних винахідників Стефенсона і Грама. Та не можемо йому вірити, що він „раб-факовець“ „перекинув десятки тисяч сторінок книжок і журналів і то не лише українською і московською мовою“. Це все зробив в маленькому містечку!

Він домагається не фантастичних, тільки „реальних“ машин, та зараз дві сторінки нижче хвалиться, що для нього акумулятор соняшної енергії — це не Велсові романи — тільки „реальна справа“ — „звичайний собі відомий перехід енергії“. Він майже закінчив нове чудо — мотор. „Всі теперішні рухачі то є анахронізми. Це буде нова ера історії людства Ми перегонимо весь світ Буржуазія скреготатиме“. Це не утопія, тільки ніби то „реальна справа“ на Україні, кілька літ назад!

Говорить це парубчак, який не то, що не має найменшої технічної підготовки, але навіть примітивних лябораторій. Чапків Прокоп трохи в інакших обставинах працював. Чапек показує читачеві тайни свого винахідника, Копилєнко каже нам вірити на слово в чуда — винаходи Сави.

І це все поруч майже натуралістичних картин в описах мешканцевої нужди і трупів. Деякі совітські критики гадають, що „стилеву домінанту якоїсь доби вносить завсіди одна якась кляса“ і що тепер на Україні треба говорити про „основний стиль доби диктатури пролетаріату“, а не про „пролетарський реалізм“.¹⁾ М. Хвильовий у названій брошурі переконував Пилипенка, що пролетарське мистецтво пройде етапи романтизму, реалізму і т. д. Ми ж бачимо на творах совітських (чи пролетарських? Л. Л.) письменників, що взагалі не можна говорити про їхній якийсь оригінальний стиль. Є це мішанина всіх давніших стилів. Поруч романтичного захоплення (Хвильового: „Смердитупенко оспівує громадський трактор“), бачимо реалістичні картини, які знані в літературі ще від часів Золі. У свіжо прочитаній повісті А. Доде про фірму Фромона знаходимо також справу винаходу, та dokonує його довголітній фаховець, а не робфаківець І курсу.

В „Визволенні“ виступає ще Петрів брат, Антін, український націоналіст, „Мусоліні“, який не боїться говорити правду своєму небожеві про большевицький терор та демагогію. Та автор дуже наївно представляє конфлікт націоналізму з комунізмом. Копиленків Антін говорить про вишневі садки і соняшники на Україні, про те, щоби обов'язково носити вишивані сорочки та сиві шапки. Одним словом „справжня Україна — для справжнього народу“ — цебто „культ нашого крутого вола“!

Підкреслім ще раз отой „визволений шлях“, на який виходять герої „Визволення“! Петро вдарив був свою дружину Маряну, коли та заявила йому, що „кого захоче, того й розважатиме“! Трохи нижче навчає він віднайденого сина:

„І давай не говорити²⁾ „своя“, „твоя“ дружина. Ми змітали палаци, ми також звільнили і жінку... і мене завжди ображає, глибоко мучить, коли я почую, як хтось каже: моя дружина, або ще гірше, моя жона, мій муж“!

Правда, син бачить, що надто ретельно використовують „таку філософію“ тільки в один бік. Батько оправдується тим, що старші большевики „діяли кожен сам собі, відповідаючи за власний крок і прислухуючись до клясової свідомості“. Молодшим легше творити закони моралі: „ім підкаже і друг, книжка, і революційна свідомість“. Син уже знає, що „чесне те, що йде на користь нашої кляси“.

Молоденька комуністка, Надійка, заохочує Маряну розірвати подружні зв'язки. Ми вже згадували про успіх

¹⁾ Ф. Якубовський: „Від новелі до роману“, ДВУ. Київ, 1929, стр. 35—36.

²⁾ цебто: не говорім!

Надійшли заходів. На закінчення наведемо її слова про „визвольну“ моральну філософію совітської жінки:

„Двічі пошукувала принади родинного життя і тепер, хіба може звяжуть, у кайдани закують, тоді одружать знов. Так веселіше і вільніше“. (До Маряни:) „Та на ваш вік дурнів знайдеться, скільки завгодно, тільки встигайте спідницю піднімати“.

І є поважні люди, які серйозно говорять про большевицьку „мораль“!

І. Федорович-Малицька.

Вистава У. Т. П. М. у Львові

Серед загального лихоліття виставки наших мистців ясніють підбадьоруючою життєрадістю. Це доказом широти їхніх змагань, бо тільки справжній творчий порив нині в силі протиставитись загальному пригнобленню і наставити чоло жахливій матеріальній нужді.

Мистці наші поділені на різні гуртки. Ті гуртки однак не перестерігають строго збереженої лінії одного напрямку. На виставках радикально-модерністичного А. Н. У. М. з правила знаходиться кілька експонатів духово чужих мистецькому „Вірую“ гуртка, так само як на виставках більш уміркованого У. Т. П. М. стрічаємо праці, що входять в обсяг наймодерніших „ізмів“.

Під оглядом скількості експонатів, цьогорічна виставка У. Т. П. М. лишається далеко в заді за осінньою виставкою 1931. року, що складалась з 279 експонатів, коли цьогорічна виставка виказує тільки 185. Число виставляючих артистів також далеко менше. Поміщення образів місцями дуже нещасливе і примітивне. Що більше, з ближче незаних (правдоподібно фінансових) причин, експонати деяких артистів оправлені в однакові рами зі сірого дерева, дуже на некористь покривджених малюнків. Вкінці, щодо салі на ул. Чарнецького, то міщення виставки в саях „рідної“ інституції не повинно також потягати за собою зле поняття інтимності того рода, що підчас коли гості вдвляються в розвішані малюнки, ненадійно порукується спідна, папером заслонена частина стіни а з під неї рачки вилазить якийсь добродій зі звітком паперу в руці, на виразний переляк та збентеження знякволої публики.

Наперекір тут навмисно наведених зовнішних недомогань залишається додатне вражіння успішної праці талановитих мистців: доказ, що мала розміром виставка цікава та цінна. Крім Новаківців, які тим разом виступають під збір-

ною назвою новозаложенного гуртка „Зруб“, виставило також кілька наших артистів, що мешкають у Варшаві, Парижі або поза Львовом.

У всіх видно щирість артистичних змагань, дарма, що не заасіди вони успішні. Як звичайно, кілька талантів вибивається в гору, але про жадного з виставляючих артистів не можна казати, щоб був позбавлений даних, які при впертій праці ведуть до успіху.

На першому місці стоять Новаківці з їхнім знаменитим учителем. Між ними не від нині звертає на себе увагу М. Мороз, в підході та техніці найбільш зближений до нашого великого мистця. Вже на попередній виставі кілька невеличкого формату гуцульських церков з живою ноткою святочно вбраного населення здобуло загальне признание. Мотив цей находимо також в його теперішніх експонатах — двох більших, під назвою „Празник у Космачі“, та одному меншому без числа і назви. Нахил кількоразового опрацювання одного сюжету Мороз також прийняв від свого вчителя. Це знаменита метода, яка дозволяє основно зазнайомитись з характером предмету та виглибоватись у різні можливості інтерпретації та вислову. Найменша форматом церковця — найкраща. Окрім того виставив Мороз шість водних студій, споміж яких два водопади передають на диво вірно стихійну красу прозорої гірської води, що пічиться над перепонами. „Портретна студія“ малого формату (мати артиста) є гарний зразок совісної техніки та доброго смаку. „Церква Св. Юра“ разить ясно-сłodкавим кольоритом, що перечить енергетично-динамічному опрацюванні форми, і надмірно грубо наложеними фарбами. Головні риси Морозового артистичного обличчя є досі: теплий живий кольорит і смілі, нераз химерні мазки, що поривають стихійною, непідробленою динамікою. Він реаліст-імпресіоніст, подібно як Новаківський, але не вільно йому закидувати наслідування свого вчителя. Малюнки його надто щирі щоб бути „позиченими“.

Зараз-же по нім треба назвати Г. Смольського який так само, як Мороз іде мозольним шляхом тяжко здобутої солідної техніки, без якої не може обійтись поважний мистець. Малюнки Смольського є виразом субтельної, гармонізованої духовости. Розміром найбільший пейзаж „Зима“ чарує дискретним кольоритом і своерідно схопленим настроєм. Менші портретні студії і автопортрет цікаві, наскрізь безпретенсійні. Фарби заасіди тонко накладені. Артист відтворює форми реалістично. Морачевська (Марія) дала ряд невеличких, але цікаво трактованих праць, які всі відзначаються дистинкцією і дискретністю кольориту. Між квітами особливо гарні одні хризантеми (пастеля). Р. Чорний заступлений низкою оригінально вичутих, знаменито схоплених карикатур своїх колегів. С. Луцка маємо у свіжій пам'яті з попереднього року, коли виставив вдалий портрет гуцула. Цим

разом, між іншими симпатичними працями находимо також більший портрет молодого гуцула (легінь). Підхід у нього натуралістичний, техніка солідна, кольорит ясний, радше холодний. Артист не ставить собі тяжких проблем. Йдучи вибраним шляхом, повинен вистерігатись небезпеки банальності.

Урбаністичні студії А. Малюци є цікаві своєю оригінальною візією та небуденним трактуванням міста, скупі в кольориті. Нічим особливо не замітні солідно та гарно виконані праці (здебільша пейзажі) трьох жінок: С. Рудакевич, І. Нижчик і О. Плешкан. „Дівчина“ і пейзаж (ч. 48) останньої свідчать про особливо тепле відношення до предмету, наслідком чого твір стає більш сугестивний. Тут годиться також згадати про (на жаль) одинокий експонат талановитої Соні Зарицької (материнство) — тому що вона колишня учениця Новаківського і без сумніву завдячує йому солідні рисункові та малярські засади, що є необхідні для дальшого розвою. В. Ласовського цікаві як проби малярського вислову, але не можна їх трактувати як викінчені артистичні твори. Заслуга артиста в тім, що зрікся дешевої банальності, шукаючи відповідних йому форм, наразі без естетичного успіху. Більша естетична, отже артистична чутливість пробивається з модерністичних проб В. Гаврилюка. Особливо зближені до кубізму „портрет жінки“ і „композиція“ мають органічну гармонію. Однак всі його експонати є лише проектами творів, невикінчені. Твори О. Новаківського займають особну кімнату. Домінуючим акордом є чотири студії і один шкіц до портрету Барвінського. Студія „на тлі Києва“ — це вповні викінчений, самостійний портрет. В ній панує строго збережена *opacis* в протистивенстві до других студій портрету, в яких виступає поступенно щораз більша *xipocis*, аж в останній студії бухає нестримна динаміка. Ці студії дають глядачеві рідку нагоду слідити за органічним ростом мистецького твору. Кожна з них представляє іншу фазу розвою артистичної візії і кожна впливає послідовно з умовин витворених попередною. В кольориті зимні, вони уявляють собою цікавий етап у завоюванні щораз сильніших засобів формального вислову великого мистця. Ряд прегарних студій квітів (корчі квітучих рож і пишні півонії) чарує ліризмом і барвистістю палітри. „Півонії перед бурєю“ дивно драматичні. Краєвид „Алея“ передає зрілу красу пізнього літа. „Молотилка“ і „Закінчення роботи“ формально прецікаві наскрізь відмінним трактуванням подібного сюжету. В „Молотилці“ дрібниці затираються, форми упрощені дихають широким спокоєм ідеальної синтези. „Закінчення роботи“ повне подробиць, вилискується як самоцвіти. Оба образи — як зрештою завжди у цього артиста — замітні композицією. Про другі експонати годі згадати з огляду на недостачу місця. Всі вони вийшли з руки мистця, який ще ніколи не профанував цієї руки фабрикуванням „пересічених“ малюнків для пересічної продажі.

З других артистів найкращі річи виставив С. Борачок, від довшого часу у Парижі. Коборит його дискретний та гармонійний, накладання фарб часто пуантилістичне. Особливо гарні його постаті жінок. Два експонати Андрієнка не були з його ліпших, так само розчарували цього разу Кричевський і Третяків. Оба портрети В. Перебийноса свідчать, як звичайно в нього, про чесне змагання до опанування малярських проблем. Бувший ученик Вайса не дав збаламутитися кличем „упрощення“ технічних засобів, що здебільша є тільки зле замаскованим неучтвом або недбалством?

Дивлячись на гуаши Хмелюка, (одинокі його 2 експонати) глядач дивується, як сам артист міг посилати такі твори на виставку. З перебуваючих у Варшаві артистів П. Мегик виставив кольористично теплі „Квіти“, О. Шатківський м. і. прегарні „Прочани“, Н. Хасевич кілька доволі оригінальних малюнків та дереворитів. Темпера О. Стефанович свідчать про декоративний талант і артистичну культуру артистки. Жанрові образи О. Климка цікаво скоплені. Стодів виставив пейзаж і мертву натуру. Різби Литвиненка на попередній виставці були кращі.

Загалом виставка збудила радісне вражіння молодої творчості — включно до зрілого мистецтва Новаківського, який старіє лише літами — творчості, що є живою запорукою нашої будучности.

Не дивлячись на цікавий зміст, виставку все-ж таки не можна назвати репрезентативною, а радше інформативною.

Л. Мосенда.

Ще „крик у порожнечу“

(Уласові Самчукові на відповідь)

„Криком у порожнечу“ назвали Ви, Пане Уласе, свої зауваження до почину „Нового Часу“ про утворення літературної премії, вміщені в першому числі цього річного „Вістника“.

Порожнеча! Духова порожнеча нашого загалу. Дійсно! Але чи варто до неї кричати? У порожнечі, та ще й Торічелевій навіть не повстане й луна. Та скільки вже в ній утлумилось криків, враховуючи й І. Франкові та Л. Українчині. Такаж буде доля й крику Вашого.

Одначе Ви запевняєте, що Ви не песиміст. Я теж скотів би ним не бути, але не можу. Не можу, бо не поділяю Вашої певности, „що справжній талант переможе все“. Не все, бо проти таланту втримається порожнеча нашого загалу, своєю байдужістю озброєна проти всяких над нею перемог. А одним талантом не справляються, відчуваю з Вами, ні штани, ні сорочки, ні чоботи, за таланти не продають бараболу, сало, хліб, а без цих „інгредієнцій“ кожний талант зміцнить лише гостроту стану хорого Кітса: „я відчуваю як на мені росте вже кульбаба“. Якжеж бути не несимістом?

Коли громадянство не має духового голоду, то про що говорити й що робити виробникам духової страви? Ага! По аналогії можна сказати, що страва, мовляв, нестравна. Хай! Хай дійсно нікуди не годиться страва „власної продукції“, алеж чужої? Кого з нашого загалу цікавить Ундсет, Честертон, Голсворси, Моруа, Чапек, Стрейчі, Люї Сінклер, Валері, Папіні та інші „імже ність числа“?

Усе це чужі „стравовиробники“, всі осяяні не лише авреолею лярвратства, але овіяні й екзотикою чужинчости, тою екзотикою, яка, хоч у найгіршому випадку, ізза умового снобізму, буває стимулом „духового споживання“. Але наш загал не має й цієї відемної риси загалів інших народів, риси, за якою приходиться тужити, коли бачиш у чужинчих шафах, хоч і нерозяті, книжки тих „великостей“.

І от приходять мені на думку, що наш загал не має жадних, ані відемних ані додатних стимулів задоволення голоду духового лише з одтїєї причини: він не має органу, деб ті потреби виникали. У цьому відношенні з ним може конкурувати лише загал циганський.

Ви думаєте, пане Уласе, що цей погляд надто гострий не лише для письма, але й для думки? Ні. Ви ще занадто поблажливий, бо ті маси, які стоять перед моїми очима, тхнуть на мене таким незрівняним „благоденствієм духа“, що іншого пояснення для того благоденствія я не знаходжу.

Скажуть, що не можна людям говорити про дух, про його потреби, коли загал не має, мовляв, ще економічних передумов, для створення „духового голоду“. Неправда! Хто має мірило, щоб міряти ним межі, за якими дух вже має „право“ підноситися над тілом, хто має підставу казати, що ось звідси або звідти буде дозволено загалові цікавитися духовим, хто має право відштовхувати весь час Марію заради Марти?

Але те мірило, те право, тую підставу здається анектував собі наш загал і тому ми, пане Уласе, ще довго кричатимемо в порожнечу матеріяльних вигод і меркантильних інтересів. Ці останні занадто ще сильні в нашій загалі (чи інакше кажучи, ніколи не були слабкі), щоб я міг дозволити, собі люксус не бути песимістом. Це єдиний пункт розходження наших поглядів на піднесену Вами справу.

Та ще не дав я відповіді на поставлене запитання, чиж варто кричати у порожнечу?

О, варто, стократно варто! Бо вже добре, що Ви поставили крапки над „і“, не побоявшись ствердити публично що перед нами „порожнеча“. І хоч порожнеча на крики не обізветься, але ніхто не посміє закинути, що не було спроб наповнити її звуком протесту, спроб хоч і переможених, безуспішних тим більше героїчних. Дозвольтеж приєднатися до Вас і мені.

Д. Докцов.

Партія чи Орден?*)

Хто не жив свідомим життям перед війною, той не здасть собі справи, серед якої анархії думок шамотається теперішнє покоління.

Це слідно на занепаді партійництва. І то скрізь в Європі: в Англії конає прастара повна блискучих традицій, ліберальна партія; соціяліст Мак-Дональд стає на чолі консервативного кабінету; в Росії й Німеччині одні соціялісти вимордовують других; в Польщі партія Дмовського, зі західно-католицької стає совітофільською, з буржуазної — протикапіталістичною; у нас наступає заламання Драгоманівщини й народництва. А головно всюди народжуються „партії“ зовсім нового типу: фашизм, большевизм, гітлеризм, ляпівський рух у Фінляндії, рух, організований Мослім в Англії, „блакитні сорочки“ д-ра Прета в Португалії і пр.

Чи оті рухи ріжняться від партій програмами? Почасті, але головно тактикою і світоглядом. Бо програмово комунізм є лиш лівим крилом марксизму, а гітлеризм ліве крило Гугенбергівців. Та шалена нагінка на ці „партії“ з боку старого лібералізму і соціялізму свідчить, що тут виступає дійсно нова ідея, нова організаційна форма; що тут іде про цілий спліт найдражливіших проблем, які хвилюють сучасність.

Коли схочемо порівнати з якимсь знаним уже типом оті нові „партії“, — назвім їх услівно фашистівськими (бо і в большевизмі можна доглянути риси російського фашизму), то побачимо як багато спільного мають вони з тими організаціями, які ми зовемо **Чинами**, **Законами**, **Орденами**, — зі сектами релігійного, світського і мішаного характеру, з їх духом і духом їх основоположників.

Передусім **мет** а тих новотворів. Це не мета політичних партій: 8 годинний день праці, знесення мит, парламентарна праця, то-що. Їх мета інша, обширніша: „соціялізм“, „фашистівська держава“, „das Dritte Reich“, не реформа, лиш радикальний переворот обставин і людської психіки. Але цеж якраз було й метою і Лютра, і Пуританів, і Єзуїтів чи Тамплієрів, з їх ціллю боротьби з невірними.

Гітлер пише: „в той час, як програма якоїсь лише політичної партії є тільки рецептою для успішного висліду

*) Ця стаття це вілчит, виголошений у Львові 20 лист. мня. р. Отже статті в щоденній пресі на ту саму тему напр. в „Нов. Часі“ 26. і 28. XI. м. р. і д-ра Ю. Стецюка під вгг. „Партія — Союзи — Орден“, 7. I. — явився після виголошення цього відчиту.

найблищих виборів“, програма ордену є „цілий світогляд“, є „проголошення війни існуючому ладові“ існуючому світоглядові. В протилежність до партії, „світогляд... не є схильний співпрацювати з існуючим станом, він почувається зобов'язаний, всіми силами поборювати цей стан і цілий ворожий світ ідей, приготівляючи його упадок“*). І такеж було й взаємне наставлення протестантизму й католицтва в XVI в.

Провідник націонал-соціалізму пише: „Світогляд є нетерпимий і не задовольняється ролею одної партії поряд із іншими, він жадає свого виключного визнання й цілковитої перестанови всього громадського життя згідно зі своїми поглядами“**). Але такеж було й відношення первісного християнства до релігії й церкви фарисеїв і до поганських віктарів... В цитованій книзі читаємо: політичні партії стремлять „через т. зв. позитивну співпрацю здобути собі містечко при кориті існуючих установ... Політичні партії схильні до компромісів, але світогляди ніколи. Політичні партії числяться навіть з поглядами противника, світогляди — проголошують свою непомильність“***).

Всі оті моменти властиві не тільки гітлеризмові, але й комунізму і мусолінізму. Їх жеж знаходимо й в психіці основоположників нових релігій і Чинів. Ту саму нетерпимість, ту саму віру, почуття непомильності, ту саму виключність, те саме „іконоборство“, ту саму війну з ідолопоклонством.

Так само для тих Чинів фашизму чи комунізму, так і для Маркса і для Магомета ворожий світ — просто не існує. Він з усіма його богами — це світ фантазії, який треба збурити, діявольська омана, яку треба розפורшити закляттям, а не пертракувати з нею. Магомет казав до навертуваних: „оті ваші ідоли є лише дерево... Я кажу вам, то не є бог, то лиш дерево!“†) Майже дослівно з тим самим закляттям звертається й Кромвель до парламенту, що його він хоче розігнати: „ви називаєте себе парламентом... Ви не є жадним парламентом! Кількож то з вас живуть в погорді до заповідей Божих.., а в згоді зі заповідями Люципера... Як можете ви бути парламентом господнього народу? Геть звідси!“ Подібно, в імені свого комуністичного бога промовляв Ленін до російських установчих Зборів. Так само поступив би з райхстагом Гітлер по удачнім перевороті, тут уже не протиставляється „гіршій“ програмі „ліпшу“, лише „боже“ — „люциперовому“.

*) Mein Kampf, von Adolf Hitler, XIV Aufl., Vg. Fr. Eher Nachf. München, 1932, s. 508.

**) op. cit., s. 506.

***) op. cit. 507.

†) Thomas Carlyle, Über Helden etc., Vierte Vorlesung.

тут входить в гру момент виключности, містики, натхіння „божим глаголом“.

Подібною мовою розмовляв і з папськими висланцями Мартін Лютер. Петро Паольо Верджерьо пропонував реформаторові рішення спірні справи на церковнім Соборі. „А як жеж, — відповів Лютер, — я піду на ваш собор і хай я страчу свою голову, коли мені не удасться там оборонити мої твердження проти цілого світу; що виходить з моїх уст, це не мій гнів, лиш гнів Божий“. І якраз тою самою мовою промовляє до Лютра його противник Хома Мінцер, бо й з його уст „говорить сам Бог“.

Де панує така виключність і нетерпимість думки, де противника називається „апостолом діавола“, де протиставляється своєю ідеєю чужій, як Бога Люциперові, або як релігію „трудящого народа“ жменці „визискувачів“, там нема мови про компроміс, там є лише „демонізм, вогонь, божевілля і шал“, які бачив в очах Лютра єпископ Капо д' Істрії, що розмовляв з ним,*) — вогонь, в яким вже блимала луна трицятьлітньої війни.

А до всього того прилучується ще почуття власної непомильності. Лютер готов був визнати рішення Собору, але в тім лиш випадку, колиб ті постанови згоджувалися з його, Лютра толкуванням Св. Письма, та колиб склад Собору згори забезпечував прийняття науки Лютра.***) На таких услівях мабуть погодився б з постановами Устан. Зборів і Ленін, і Гітлер з райхстагом, якого членів називав „шахраями“, „шакалами“ і „парляментарними вошами“. І не свідчить це зовсім про те, що фашисти і Лютер були антидемократи, а папа демократ (тоді поняття й мабуть і слова того ще не було). Це свідчить тільки про оте почуття власної непомильності в основоположників нових Чинів, про іманентну їм безкомпромісовість супроти ворожого світу і більшости, незнану партіям. —

Так само заховувався й Гнат Льюйоля, який наражав себе нераз навіть на гнів намісника Св. Петра. А коли Людвик французький, видаляючи Єзуїтів зі свого королівства, натякнув на можливість скасування декрету, аби лиш Чин згодився на деякі зміни своєї конституції, генерал Ордену Роккі відповів: *Sint ut sunt, aut non sint!* (мають бути такими, як є, або хай зовсім не будуть). Так міг би відповісти й Мусоліні і так ніколи не відповість на компромісові пропозиції жадна політична партія. Статут партії складається з передискутованих параграфів, статут Чину з догм віри. Партія основана на програмі, Чин на світогляді Партія змінюється і пристосовується, Чин непомильний й зі

*) *Geschichte d. Päpste seit d. Ausgang d. Mittelalters, mit Benutzung d. päpstlichen Geheimen Archivs u. vieler anderen Archiven, bearb. von Ludvig Freiherr von Pastor, Freiburg in B., 1928, B. V., s. 55.*
 **) *ibid.* V. 55.

свого шляху не збочує. Це не випадок, що якраз Єзуїтам завдячує католицька церква догму непомильності пап.

Societas Jesu повстала для боротьби з маловірними серед католиків, для поборювання нової віри Лютра. Непримирне наставлення Орденів вимагає активної боевої психіки. І Гітлер жадає від членів своєї „партії“, щоб були „здецидованими борцями“, бо мусять „поборювати світ ворожих ідей“. Відомо, що на подібних ідейних підставах стоїть і фашизм. Вже на зборах перших фашистів 23. марта 1919 р. в Міляні зложено Fasci di Combattimento, для політичної, передусім вуличної боротьби з урядом, що потурав інтернаціоналістам. Тим самим духом перенятий був і Лютер; ні величавий образ Вормського райхстагу, ні блиск світської й духовної аристократії з цісарем, князями й папськими легатами, — не відвів його від гадки боротьби, ані не напровадив на гадку відректися своїх „єресей“. Боротьба є девізою й воюючого ордену большевизму.

З такого наставлення логічно випливає заповідь примусу, насильства, як засобу осягнення тріумфу своєї правди. Риса, спільна як політичним Орденам нашого віку, так і м. и. марксизмові XIX в., так і християнству з його інквізицією і воєнними походами для визволення Гроба Господня. Енгельс писав, що „без насильства і без кричяної безоглядності ніщо не dokonувалося в історії“*). Про право примінювати найгостріші засоби боротьби пише й Гітлер.**)

На думку якобинця Марата „лише силою можна добитися тріумфу свободи і — забезпечити загальне щастя“***) Який дух оживляв у тім відношенні якобинців взагалі, видно з жалів жирондиста Верньо: „Ми бачимо — промовляв він — як розвивається у нас ця дивна система свободи, коли (якобинці) вам кажуть: ви вільні, але думайте як ми, інакше ми віддамо вас помсті народа; ви вільні, але схиліть голову перед ідолом, якому поклоняємося ми, або ми віддамо вас помсті народа: ви вільні, але лучіться з нами, щоби переслідувати людей (невигідних нам), інакше ми віддамо вас помсті народа“... Ось слова, які моглиби вийти з уст і Леніна, і Мусоліні, і трибуналу св. Інквізиції, яка судила Жанну д' Арк, і Яна Гуса.

Бо всі ордени до себе подібні і ніодин з них не має нічого спільного з тим, що зветься в наші часи партією. „Я, Мартінус Лютер, прагну спричинитися до цього (до побіди своєї віри) молитвою, але де треба, також і кулаком“.) Так говорив своєю трохи простацькою мовою заложитель протестантизму. Ось чому поява на овиді історії

*) F. Engels, Der demokratische Panslavismus.

***) Hittler, op. cit. s. 597.

***) Les Pamphlets de Marat, par Charles Vellay, Paris, 1911, Eug. Fasquelle, p. 303.

†) Geschichte des Pöpste, V, 63.

тих людей завше віщувала бурю: кромвелівські війни, війни Ісламу, трицятьлітню війну, війни Наполеонські, совітські. І в кожному разі стрясення і вибухи. В ім'я абстрактної справедливости. Недурно сміявся один російський гуморист (псевдонім Дон Амінадо): „Нема небезпечнішого вибуху від вибуху справедливости. Як лиш почувте, що ось-ось має затріюмфувати справедливість, висловіть хутчій своє захоплення, і — відскачте набік“.

Та помилявся би той, що рухи, започатковані отими Чинами, лише анархічні рухи, руїнницькі. Вони звертаються проти фальшивих богів, але не на те, щоб замкнути на колодку церкви, лиш щоб внести до них власних святих. Старі вівтарі буряться тільки на те, щоби натомість здвигнути нові. Ті „анархісти“ бунтуються в ім'я нового, ще вибагливішого послуху. Повстають проти готових авторитетів не через те, що незносний був їм їх тягар, лиш тому, що був за слабій.*)

Знаний історик Вельс пише, що коли нарід за реформації повставав проти церкви, то не проти її сили, а проти її слабости. „В релігійних справах нарід хотів не щоб його менше, лише щоб його більше провадили, хотів дій правдиво-релігійного проводу... Повставалося проти папи зовсім не тому, що він був релігійним зверхником світу, а скорше тому, що він вже ним не був“...**)

Льойоля і Єзуїти, коли й впадали в конфлікт з папством, то не тому, що (як нпр. старокатолики) хотілибути вільніші від авторитету Риму, лиш тому, що хотіли скріплення авторитету. І Лютер не мріяв про ослаблення церковного авторитету. Тільки про заміну його іншим. Недурно провідник селянських бунтів Мінцер називав його Віттемберським папою і лаяв цього звістуна релігійної свободи за те, що „будує нову вязницю для віри“. Подібно і фашизм збунтувався проти ліберального режиму на те, щоб скріпити державну ідею: тоді коли ліберальна держава конала, амнестияючи дезертирів, дозволяючи зворохобленій вулиці протягом півтора місяця тримати в своїм посіданні фабрики, і навіть королівську флоту.

Вірний слуга упадаючого царату В. Шульгін писав (в „Мемуарах“) в 1917 р.: „Ми були такі безрадні, що навіть не знали, як заховуватися, як здобути собі послух, у кого, проти кого, в чій імені“. . От в такі якраз хвилини занархізовання, абдикації влади і являються оті „руїнники“, які знають як здобути послух, у кого, проти кого і в ім'я чого — в ім'я своєї виключної ідеї, свого бажання наказувати і вести, в ім'я своєї місії. Amplius, девіза Єзуїтів моглабути й девізою і Сталіна і Гітлера. Ворохобляться не

*) Carlyle, op. cit., s. 140 і слід.

**) Wells, Weltgeschichte, s. 414.

проти твердої руки, лиш проти слабої. Перша голова, яка — в тих руках — падає під ножем гільотини, попадає під нього не за своє тиранство, а за свою слабкість. Аж наступні попадають туди за те, що запізно надумалися бути сильними. Сталін, який тисячами забивав людей за найменше підозріння в ворожості до режиму, міг прийти до влади лише тому, що п'ять разів бігав з царського заслання, не носячи за свою діяльність жадних прикріших наслідків від караючої, але вже спараліжованої руки вмираючого противника.

Тому власне, що ці ордени стремлять до створення нового авторитету, є в них, як у жадній партії, розвинений культ провідника: „вождь всемірного пролетарята“ — Володимир Ленін, il Duce — Беніто Мусоліні, der Führer — Адольф Гітлер, „генерал“ ордену Єзуїтів... Тому ідеєю орденів є ідея активної меншости, яка провадить більшість; тому вони антидемократи, хоч нераз демофіли, а коли демогогі, то кращі за демократичних хлополопів. Ленін ще давно перед революцією твердив, що десятьох мудрих зроблять більше від сотки ослів і казав, що твердитиме це завше, скількиб і не закидали йому гріх антидемократизму. Подібно Гітлер: „більшість не може заступити людину. Більшість завше є представницею не тільки глупоти, але й трусости. Сто туманів не заступлять одного мудрого“, а „світова історія твориться меншостями“. Нічого дійсно великого не досягається коаліціями, міжпартійними угрупованнями, бо сума слабих не дасть сили.*)

Стремлячи до скріплення нового авторитету, оперуючи невеличкими „ударними“ відділами („ударні бригади“ большевиків) проти більшости, Ордени великий натиск кладуть на послух і карність у власних рядах, передусім на вироблення характеру, бо якість заступає тут кількість, число. Партії виховують промовців і „спеців“ („фахівців“) для парламентарних комісій (звідціль роля адвокатів в партіях), мало журячись моральним добром, дисципліною і вихованням доросту. І якраз на це останнє великий натиск кладуть Ордени, покликані до боротьби з інертною більшістю. В промові у третій роковини маршу на Рим говорив італійський диктатор: „Дехто має за зле пануючій (фашистівській) партії, що накинута народові сувору дисципліну. Я гордий на це. Є це карність воєнного стану. Скажете мені: аджеж війна скінчена.. Я відповім, що скінчена збройна війна, але війна як конкуренція народів на арені світової цивілізації, триває далі“.**) В імя цієї дисципліни „авангардисти“ італійські складають присягу „йти без озву за наказами Дуче й служити справі фашистівської рево-

*) Hittler, op. cit., s. 89, 441, 577.

**) Mowy Mussoliniego, wybrał Wł. Jabłonowski, Warszawa 1927., „Mysl Narodowa“, str. 61.

люції всіми своїми силами, а де треба й кровю". Як то подібно до *vota solemnia*, до урочистих приречень в ордені Єзуїтів. І як це мало подібно до церемоніялу приймання членів у партію, де вистарчає партійна вкладка, а замість характеру — нераз безхарактерність є „мило виджена“.

До утримання високого морального та ідейного рівня Ордену заведений там звичай т. з. чистки, періодичного усування негідних і нездібних членів („попутчиків“ і снобів). Звичай добре знаний і яacobінцям, які посилали своїх „зіпсутих“ членів на шафот, і наступникам Льюїолі, і Леніна, і фашизмові, і гітлеризмові (де це усування прибирає навіть остріші форми). І — майже незнане партіям.

Ставлячи собі мету далеку, не обмежену життям одного покоління, і кладучи натиск на моральне uzдоровлення групи — пануючої, або такої, що нею хоче стати, — Орден величезну вагу кладе на виховання молоді, не лише на освіту, а власне на виховання характерів. Фашистівська, як і комуністична молодь від 4-го року життя вхоплена в партійний млин. Молодий Італієць є вже в „Балілях“, як доросла людина — в партії, як працівник — в синдикаті, по праці — в особливих забавових організаціях. А й поза ними він завше стиснутий жорнами Чину й його виховачої праці, через пресу, вулицю, плякати, кіно, книжку. „Маси треба виховати“ — проголошує устами провідника італійський фашизм. Не підходить до них, як ті „дурисвіти, що обіцяють їм незабаром рай, лиш як суворі учителі, які хочуть його вести й загартувати для тяжких завдань, не жebraючи у мас мандатів і не шукаючи в них популярности“.*) А ті, спортові і воєнні вправи фашистівської молоді, як нагадують вони — своєю ціллю — релігійні вправи, які накладає Орден Єзуїтів на своїх членів, „щоб не охоллоло їх завзяття духа“, щоб їх не опанувала лінь.

Виховуючи молодь, перепровадив фашизм також ревізію поглядів на рідну літературу, відбираючи м. і. з рук юнацтва популярне „Серце“ Де-Амїчіса, як лектуру занадто сентиментальну, слезаво-патетичну, антифашистівську.**)

В тім самім дусі ділають большевики, і — знова — єзуїти, які величезну вагу прикладають до виховання молоді. Найповажніший конфлікт між Ватиканом і фашизмом розгорівся якраз на точці виховання підростаючого покоління. Так само, як фашизм, пропонують „чистку“ клясики рідної літератури й Єзуїти: „коли якась книга, хоч не є підозріла, але за те її автор, то не може вона стати шкільним підручником, бо інакше молодь полюбить автора, а тоді його повага в тім, що він твердить правильно, утримається і в тім, що він твердить неправильно“***)

*) B. Mussolini, *Discorsi Politici*, Milano 1921, ст. 71.

**) *Przegląd współczesny*, 1930, VIII—IX, ст. 328.

***) *Geschichte der Päpste*, V.

Є в цій завзятості і трохи комічного, але ще більше сміявся я, коли прочитав в однім ніби-то націоналістичнім журналі (в Черновецькій „Самост. Думці“) — передрук статті одного видатного галицького комуніста — про державність... Отвертий шлях, який заведе такого читача до „нових“ шляхів. Промах, якого рідко допускаються більшовики.

Задивлений у далеку мету, виступаючи проти цілого гріховного світа, числячи на малі сили вірних, Орден мусить звертати особливу увагу на мораль своїх відділів, до яких не приймається без стажу першого ліпшого з вулиці. Відцяля й шаблі партійної драбини, як би вони не звалися: балілі, авангардисти, і пр. у фашистів, піоніри і комсомольці у більшовиків, схолястики, коадютори й професи у Єзуїтів.

Будучи свого роду „ударною бригадою“, відділом вибранців, Орден мусить і своїх членів ліпити з іншого тіста. Він фільтрує їх старанніше, ніж то роблять зі своїми членами партії, до яких вступається як до шинку й виходиться як з шинку, коли хочеться, часом навіть не вирівнавши рахунку. Головною ціллю членів Ордену гартувати свій характер. „Єдине, що нас в реформації цікавить (писав в 1807 Гете до Кнебля) — є характер Лютра, і це є єдине, що імпонувало масі“. Тому й стоїть на першім пляні в Ордені виховання характерів — і нищення безхарактерности. В партіях даремно шукатимемо за тим усім.

Важливою рисою членів Ордену є їх ідеалізм. Думаючи про свою мету, він мусить накласти на своїх ряд суворих правил, відцуратися всього світського. В цім м. і джерело целібату. Ленін не мав жадної з тих малих слабостей, які часто гамують діло політика: ні любови, ні приязни. Ні гроші, ні жінки, ні гра не мали над ним сили. В цім — пише один історик ленінізму — була таємниця його сили і переваги над партійними шакалами, які його оточували й якими він гордив. Марат передбачав свою смерть — смерть „мученика свободи“. І був що хвилини до неї готовий. *) В тій самій цілі і церкви Єзуїтів були густо розмальовані образами мучеництва за віру, щоби звеличити приклади відваги, загірті душу новиків, сформувати ідеалістичні душі. **)

Можуть ті, що стоять на чолі Ордену, відкликатися до найнижчих інстинктів юрби, мріяти про велич і розширення території swojego народу чи віри, — в глибині душі вони лишаться аскетами. Такими як напр. Тамплієри, той лицарсько-релігійний Чин, який лиш доти й існував, доки ту засаду аскетизму шанував. Юрба може думати про хліб, вони — „не хлібом єдиним журяться“, а чимсь іншим. В науці Льюїолі теж стоїть, що „наші вчинки мусимо

*) Les Pamphletes, стр. 201.

**) Revue de Paris, 15. II. 1929.

робити більше з любови до Бога, ніж в надії на нагороду, чи зі страху перед карою". *)

Рорзбурхані Орденем маси можуть хотіти вирватися з пекла і попасти до раю, але не тими мотивами кермуються провідники Ордену.

Коли я згадаю, що новітні політичні Ордени мають, подібно релігійним Чинам, — свої однострої, чорні й брунатні сорочки чи совітські „гімнастюрки“, то тим мабуть вичерпаю, бодай в загальніших рисах, всі прикмети, якими вони наближаються до духовних Чинів і якими різняться від політичних партій.

Світогляд замість партійних параграфів, віра замість знання, непомильність й виключність замість компромісу, культ одиниці і активної меншости замість маси і пасивної більшости, прозелітизм замість підпорядкування „волі народу“, суворість для себе й до інших замість гуманітаризму, ідеалізм замість погоні за мандатами і схлібляння юрбі, нарешті цілком інші форми організаційні, — ось в чім глибокі різниці між тими двома типами політичних груп.

Не завше ті організації є таємні, як напр. масонерія. Ні гітлеризм, ні Єзуїти, ні фашизм — не є підземними товариствами.

Тепер питання: чому якраз тепер такий врожай на ті політичні Ордени? Тому, що повстають вони по бурях, підчас криз ідей, порядків і авторитетів.

Коли існуючі еліти розкладаються, коли втрачають старі суворі чесноти, яким завдячують колишню перемогу, коли стають поблажливими („гуманними“) супроти веденої маси і супроти себе (явища, що завше йдуть у парі), віддаючись культові вигоди, — тоді натомісць з'являються інші. Ті, що мають моральну силу, якої бракувало противній стороні. Людвіка XVI., що вмів філософувати, але не приказувати заступили якобінці і Наполеон. Розслаблене папство підпер Льюїоля. Нервового інтелігента на троні царів заступив духовий нащадок Івана Грізного. Коли Римський парламента став дискусійним клубом без тіні влади, його розігнано лікторськими різками. Коли фарисеї зробили з храму крамничку, мусіла знайтися рука з батоном, щоб випхати ганделесів зі святині.

Доконати чистки авгієвих стаєнь могли лиш люди, натхнені запалом, переконанням своєї вищости, і почуттям права робити так, бажанням стягтися зі світом ворожих ідей, звязані суворими правилами Чину. Прикмети Ордену коріняться в прикметах і завданнях їх переходової доби. Власне такою переломовою добою й є доба, в яку вступила Європа приблизно двацять літ тому.

Щойно пізніші обсерватори оцінять всі наслідки тої катастрофи, якою було завалення трьох монархій в наслідок

*) Geschichte d. Päpste, V.

війни: Романових, Габсбургів і Гогенцолернів. Багато установ нашої суспільности та ідей трималося на престіжі, силі і традиції, що виходили з тих монархій, які обіймали разом до 300 мільйонів людности під своїми берлами.

Це був правдивий землетрус. З ним ідеї, на яких трималася передвоєнна суспільна будова — стратили підтримку фізичної сили і моральної поваги. Не тому, що це були якраз монархії — як готові нам суппонувати інтелігентні радикали — а тому, що були це старі, сформовані режими. В середині цього конгломерату народів, — австро-угорських, німецьких і російських, — стихії й енергії були на припоні, їх взаємні притягування й відштовхування регулювалися певними правилами і правом. Контроверзи розігравалися в рамках легальної боротьби й угоди. Бодай в середині того середньо-східноєвропейського бльоку існували правила *fair play* (чесної гри) між клясами, народами, церквами, одиницями, границі між моральним „личить“ і „не личить“ (*fas i nefas*), в стані хоч і не сталої рівноваги.

По війні та рівновага захиталася, гримнули стрімголов, здавалось, незрушимо будови. Давніше, не зважаючи на критику й опозицію, все було ясно. Тепер — стало все заплутано.

Давніше знали, що є капіталізм, а що соціалізм. Тепер є соціалізм, за якого панує ще більший визиск, ніж за капіталізму; ще більше т. зв. надвартости витискається з працівника, як за панування буржуазії. Давніше капіталізм заперечував право страйків, тепер — соціалізм.

Давніше був анархічний капіталізм і пляновий (в теорії) соціалізм. Тепер — анархічний соціалізм і плянова капіталістична господарка.

Колись ясно розмежованими поняттями були — абсолютизм і свобода. Абсолютизм утотожнювався з монархією, свобода — з республікою. Тепер є свободні монархії (Англія) з правом коаліцій, свободою преси, особистости, зборів і пр., і деспотичні республіки (напр. СССР), де одиниця є безправна, де нема ні свободи зборів, ні преси, ні голосування, ні особистої нетикальности.

Давніше світське вільнодумство протиставлялося клерикальному насильству над думкою. Тепер — світська цензура подекуди страшніша за клерикальну. Давніше юдофіл був синонімом демократа, коли жидівство боролось з абсолютними монархіями. Тепер — той синонім зник, коли жидівство бореться з нашою селянською кооперацією тут і виписує український демос з його землі на Україні.

Давніше знали — особливо соціалісти — що за мир є пацифістична демократія, а за війну — недобрі царі. Тепер виявилось, що війни між царями є дитячою забавкою в порівнанні з війнами між гуманними демократіями. Колись у зброю валися, щоби уникнути нападу, війни; тепер — напр, большевики — хочуть роззброїти нації не для

миру, а щоб тим легше запалити горожанську війну між клясами. Коли, отже, давніше гаслом було — *si vis pacem, para bellum*, то тепер гаслом є *si vis bellum, para pacem!*

Колись село було сателітом міста, тепер воно прагне рівноправности з ним. Давніше місто висилало свої карательні загони на село. Тепер ми є свідками організованого наступу седа на місто, як в 1918—19 в Києві і пару літ тому в Букарешті і Гельсінгфорсі.

Давніше свобода — значило свобода від держави, тепер свободу і добробут шукається в залежності від держави, в урядових посадах, пенсіях, замовленнях, концесіях і запомогах.

Давніше богом була приватна ініціатива, — тепер етатизм, або приватна ініціатива в новітній формі — „грабъ награбленно“.

Давніше шахраї сиділи за ґратами, тепер вони стали фінансовими геніями, як Бармат і Кройгер. Давніше були сталі норми права і безправства. Нині — найбільш шановним правом стало право заїзду (Фюме, Мемель і інші). Давніше лібералізм з його свободами був силою революційною, тепер — реакційною, проти якої повстають нові революціонери, також особливі — не ліві, як колись, а праві. Колись куміром було число, маса, тепер активна меншість.

Давніше підставою економічного співжиття була вільна конкуренція світової торгівлі і засада найбільшого упривілейовання. Нині — контингенти, девізові обмеження і митне божевілля. Колись зналося менше-більше, що то є рідний край і нація. Тепер з тим стало тяжше, коли „рідні краї“ по десять разів до року міняли свою державну приналежність, коли проголошено, що якийсь край може мати за вітчину чужу столицю, як напр. Москву, столицю „всіх трудящих“, не тільки Курського Ваньки, але й Миргородського Грицька і женецького винаря і шангайського куліса.

Колись вміли розрізняти „свого“ від „чужого“ з непомильністю пса. „Свій“ говорив по нашому, чужий — по чужому. Тепер і це переплуталося. Прийшли чужі, що говорили по нашому і переконували, що „свої“ є „чужі“, а „чужі“ — „свої“ (українізація).

Найміцніші догми захиталися, найпривичніші поняття, і незналося вже, в що вірити і кому. Світ здригнувся в підставах.

Але цей здвиг не лиш захитав привичними поняттями, він спричинив щось більше. З упадком трьох монархій, трьох консолідованих порядків, щезла разом з їх престіжем і та фізична сила, яка охороняла привичні, традиційні установи і тримала в унормованих рамках боротьбу громадських

сил. Вибухла жажлива війна всіх проти всіх, оргія напрасно визволених енергій.

Давніше, чи право власности на вашу хату належало вам чи державі — рішалось пресою, виборчою карткою, голосуванням. Колиж хто це право власновільно нарушував — на те був суд. Тоді вистарчало мати на адвоката і на партійну вкладку. Але чи ці засоби вистарчають тепер, коли узброєні люди з декретом про колєтивізацію викидають вас зпід власної стріхи? Чи ті старі засоби вистарчають, коли — як це було перед фашизмом в Італії — узброєні робітники гвалтом займають фабрики? Давніше можна було боронити церкву, кидаючи два гроші на тацу. Але чи тим її тепер обороните в часі, коли приходять ті, що здирають хрести з бань, а з церкви роблять кіно або забирають для свого бога?

Давніше справа соціялізації була предметом дискусій в парламентах або — пригадую — в тюремних камерах між большевиками і „дядьками“. Тепер — ця дискусія кінчиться в балці, в ярі або на Соловках. Давніше, коли партія прагнула зміни кабінету, старалася зібрати більшість в парламенті і ухвалювала вотум недовіря. Тепер для того треба робити марш на Рим, а дискутувати поза мурами парламенту.

В часи унормованих конфліктів, коли село хотіло, щоби столиця почула його голос, — то слало послів або „ходаків“ до цісаря у Відні або до Думи в Петербурзі. В 1918 р. село, щоби осягнути свою ціль, мусіло машерувати на Київ або робити базарний страйк.

Все це очевидно вимагало від сторін, що боролися за впливи, інших прикмет, не тих, що вони мали перед катастрофою, коли існуючий порядок мав за собою престиж, традицію і фізичну силу. Упадок цього престижу і цієї сили, що викликав хаос ідей і непевність завтра, цілковито підірвав і престиж партій, як організації політичної боротьби, висувачи на арену — політичні Ордени: фашизму, большевизму, гітлеризму, ляповців. Інші часи, інші птахи. Інші птахи, інші пісні.

Коли захиталися в хаосі подій найпривичніші ідеї, найбільш підставові цінности нації, на місце знання мусіла прийти непохитна віра, бо вірою тяжше захитати як знанням.

Коли за привязання до думки чекали посла остріші прикрости, аніж перепад на чергових виборах (пор. забивство Радича в Югославянськiм парламенті) на місце лисячої кульоарної звинности мусів прийти характер і витревалість.

Коли на місце усвяченого традиціями права війни, повернули звичаї Валенштайна й Тілли, гуманість мусіла заступити суворість. Коли престиж, традиція, сила, усвячені віками абдикували, для їх охорони, замість старих партій,

які тільки під охороною тої сили й могли ділати, — мусіли потворитися відділи добровольців, які, як фашисти в Італії, ратували власність горожан, честь і добробут, здані на ласку долі державою, — від заливу анархії. Коли замість дрібних щоденних справ, на порядок денний виступили засадничі проблеми існування людських гуртів, — ті, що за них боролися, мусіли засвоїти залізну карність Ордену, не нібито-карність партії; мусіли мати ідеалізм, мусіли підкреслювати не кількість, лиш якість.

Так для ратування католицької церкви, захитаної ударами Віттемберського чарівника, повстав великий твір Гната Льюїолі, з метою знищити у віруючих дух сумніву, підготувати активне духовенство, взяти в свої руки виховання народу, усунувши від нього інші Чини і створити таку в своїх рядах карність, щоб їх члени добровільно корилися вибраній догмі та її носіям — *ac si cadavera essent*, мов повільне зняряддя.

Катастрофа, про яку говорю, відбилася сильно і на нас, викликавши повне замішання понять. Вирвана виром подій з рідного середовища або середовища своєї верстви, наша інтелігенція, замість голосу крові, зачала прислухуватися до тої чи іншої книжки, до модної теорії, до абстракції. Духом стала подібна до того жида, про якого оповідає Зомбарт, як про символ відірваного від життя книжного мислення. До мене до Бреслява, читаємо в того автора, прийшов якось один жидівський студент аж зі Східного Сибіру, в єдиній цілі „студіювати Маркса“ у мене. Перебув він пару місяців і вернувся назад. Але цілий той час він зовсім не сприймав окруження, серед якого жив, ані не пізнав жадних людей, на прохід взагалі не ходив, він мабуть не знав гаразд, де він провів той час. Він перейшов через Бреславський світ, не спринявши його так само, як перейшов він через світ, з якого прийшов, і як ітимає через світ в наступні роки життя, не відчувши ані подиху його, лише „Марксом в голові“, (от як тепер ідуть большевики.) Це незрозуміння до органічного, до того, що виросло природно, є властиве жидам. „Тому, пише Зомбарт, може жид бути таким як є, але може бути й інакшим. Що лорд Біконсфільд або що Фрідріх Юлій Штадь були „консерватистами“, завдячують вони якомусь випадкові, політичній конюнктурі. Але, що Фрайгер фон Штайн, Бісмарк або Карлейль були консерватистами, — це лежало у них у крові.“*) От подібне духове „зжидовіння“ спостерігаю я серед нашої інтелігенції, як галицької, так і наддніпрянської. Селянський син, що попав до міста, здеклясований дідич-„марксист“, маломістечковий інтелігент, бувший „волосний писар“, що стояв на чолі політичної партії, фельд-

*) W. Sombart. Die Juden u. das Wirtschaftsleben, Leipzig 1911 стр. 317, 326.

фебель, з якого війна чи революція зробили міністра або провінційального отамана, — всі вони, вирвані, викорчовані зі свого природного оточення, з обсягу привичних понять і способу думання, попали зненацька у вир завзятих змагань різних доктрин, поставлені перед справами загально-національної ваги, над якими ані думати не звикли, ані тим менше їх рішати.

Ті, що належали до вищої кляси, засудженої на загибель, (до „малоросійського дворянства“) соромилися її ідеології. Ті, що належали до нижчої (селянства), почували себе чимсь меншwartним, — не мали часу ні відваги піднести свої інстинктові привязання і відштовхання психічні до височин твердої ідеології, підпадаючи впливам кожної нанесеної, „нової“, „поступової“, розрекламованої ідеї (напр. соціалістичної), стаючи духовими викоріненнями, таким перекотиполем, якого перший ліпший вітер міг занести на те чи друге поле чужої ідеології. Як той жид Біконсфільд, що випадково ставав консерватистом, ставали й вони випадково демократами, щоби завтра опинитися серед антидемократичних большевиків, або, щоби з „загравіста“ стати „католиком“.

Поки ще існував престиж Габсбурга й російської демократії (яка гарна вона була за — царату!), так популярних у нас, і інтелігенція наша мала „ясну лінію“ — готовий кодекс понять і ідей. Колиж ті сили збанкрутували, здана на власну думку інтелігенція наша геж стратила духову рівновагу. Все стало сумнівним: Схід чи Захід? З демократією чи проти неї? Віджило нове москвофільство (комуністичне), молода наша національна інтелігенція сумнівалася, чи не є вона „паразитом на тілі народу“ (гл. Щоденник Чикаленка). Совітський поет О. Влизько,*) як і маса інших, не знав, чи змусити собі служити вороже місто, чи—впасти йому до ніг:

„Хто, — людина чи схований звір?..
Завжде байдуже до того,
Сміється там хто, чи боліє,
Місто у полумі люто стремить!
Соняшне? Умарнее? Це невідомо!
Плакати? Сміятися? Це невідомо!
Місто мовчить!

— говорить лише роздерта сумнівами душа Влизька, і Хвильового, і Сосюри, і Бажана, які, замість у власній душі, шукали відповіді в чужого оракула.

І цей сумнів, цей комплекс „інферіорности“ (почуття своєї меншwartности), характеристичний для нашої викоріненої психічно, підпавшої під вплив чужих ідеологій інтелігенції, є старшої дати. Його зародки слідно ще перед війною, коли то ми сумнівалися у власнім праві, не знаючи, чи

*) „Молодняк“, 1927, VIII, „Місто“.

нам, внесеним журбою,
ровдергим сумнівами, битим стадом,

чи нам провадити нарід на яснійший шлях... Коли то ми сумнівалися, чи маємо право накидати йому свої ідеї бо хтож вгадає, куди йде еволюція?

Небезпечно ставати в супір
Діл природних бігові,
Легко власний свій вабаг подати
За велівня Бгови..

Але старі ще вірили бодай в автоматичність „поступу“ і в остаточну перемогу демократії, числа, та що „чоловіцтво“ переможе „звірство“ у світі. Їх епігони і цієї потіхи не мали. Вони лиш, коли їм говорити про органічність ідей та про їх відірвані теорії, не звязані з нашим ґрунтом, ні з традиціями, вони лиш здобуваються на твердження, що не вільно безкритично пересаджувати на наш ґрунт чужі доктрини. — Але про марксизм, парламентаризм і прочі теж чужі доктрини вони мовчать, бо не з життя черпають свої мудрощі, лише з пожовклих листків перестарілих книжок.

Як жахливо-тупо „працює“ напхана чужими доктринами, думка нашого партійця-інтелігента, виявлена з почуття органічного звязку з окруженням і фактами, — ось, в додаток до розважень Зомбарта, — мала ілюстрація: з оповідання сільської вчительки на Україні — „Часом діти питають: „чому ми голодні і босі й роздягнені, а он — пани в капелюхах і все забирають?“, — „Деж пани, запитую суворо, у нас панів тепер нема. Оті, що в капелюхах і з портфелями, то — совітські робітники.. „Щось вони дуже скидаються на тих панів, що про них нам розповідають наші батьки“ — кажуть діти. Вони мають рацію, але я мушу говорити те, що приказано“.*)

Учителька ширить оті ідеї (інтернаціоналізму, братерства), хоч і всуперч фактам — але з мусу. Але скількиж то є в нас інтелігентів і по той і по цей бік кордону, які ширять ті самі ідеї просто з глупоти. Органічно, кровно звязана з землею і окруженням, українська дитина — в наведенім прикладі — розуміє з фактів життя: коли ті зайді ліпше вбрані („в капелюхах“) і, не питаючись, в нас „все забирають“, значить це пануюча верства, це — „пани“. Напханий відірваною книжковою мудрістю інтелігент розуміє інакше: в книжці написано, що за соціалізму „нема панів“, значить вони й не можуть бути на селі. Коли тому перечать факти, тим гірше для фактів, бо соціалісти — як стоїть у Маркса — можуть бути всім тільки братами, не панами. Їх розум — як у того жида, Зомбарта, не цікавився ні окруженням, ні людьми, „не відчуваючи ані подиху життя“, розумував лише мертвою буквою мертвої книги. В однім випадку — інстинкт самозбереження, в другім — у пар-

*) „Травуб“, 1932, 10. VII.

тійців— відгомін викутих замолоду і неперетравлених шпаргалів, які не можуть вже бути компасом в тій анархії думок, що є характеристичною прикметою наших часів.

А як раз тепер прийшов час, жорстокий час жорстких фактів, коли навіть неоформленим мозкам наших вічно хитливих скептиків зачала дивною видаватися наука мертвих книг.

І от тоді наступив хаос і сумнів, якому безрадне покласти край наше партійництво, бо не вилізло з під впливу мертвлячих старих доктрин, ані навчилося самостійно думати і приглядатися фактам життя. Клястися на старі книжки вже не йшло, бо факти з них глузували. Але вивести свою мудрість з фактів, оснувати на них, як ті діти — піти проти „святої“ книги — теж не випадало! Ось так опинилися наші бувші демократи, драгоманівці і соціялісти, „роздерті сумнівами, биті стидом“ — як той Буриданів осел між сіном і соломою, безрадні й безчинні перед великими проблемами сучасности: село чи місто? Націоналізм чи інтернаціоналізм? Число чи якість? Сумнів, розум чи віра? Капіталізм чи соціялізм? Демократія чи авторитарність? — Без догми, без компасу, без віри молотять їх часописі ці проблеми, не знаходячи виходу.

Трагедія цих людей стала трагедією нашого партійництва взагалі, трагедією партії, як типу організації, в добу, коли сама дійсність накидає інші форми групування — ті, які я означив словом Чин, Орден.

Партії захвалюють „розум без віри основ“ .. Але в добу, де всі національні цінности є під обстрілом фанатиків тої чи іншої віри, коли наші цінности обезцінюється, коли чуємо про нас без нас: про „Схід Європи“, „Евразію“, СССР і про те, що *Rutheni nondum sunt maturi ad regendum*, в такий час, не хитливий під доказами нібито-льоґіки розум, лиш бездоказова віра вратує ті цінности від загибелі.

Партії відкидають „догматизм“, партії кажуть: „Я визнаю свої невдачі й помилки і кажу: буду й надалі міняти спосіб і засоби досягнення мети, буду мати невдачі і робити помилки“, *) але в нашу добу ця прінципова безпрінципність веде тільки до приймання всякої нової противної догми. всякого зявища, що переконує тих „розумовців“ не силою льоґіки, а силою факту, до паніки... „Хай живе демократія!“ Керенський упав? „Кінець демократії!.. Хай живуть Совіти! Хай живе українізація, не самостійність, ми помилялися!“... Зі Совітами зле? Шубовсть в другу скрайність. „Ревізія нашої політики. Ми помилялися!“ Не йде за тим громадська думка? „Назад, ми пожартували, ми помилялися!“... Фунт поточився в діл і в Женеві двацять трупів? „Ми помилялися, таки кінець капіталізму!“ — і т.д., без кінця, чу-

*) Впниченко, Поворот на Україну. Накл. групи укр. соц. молоді „Вільна Громада“, Пшибрам, 1926.

тєва гістерика у людей, які — так ненавидять емоції і так ніби то кермуються „холодним розумом“, якого їм в дійсно-сти брак: і холодного, і гарячого.

Серед цього політичного канкану не партії з їх виправдуванням „помилко“ і панікерства, а Орден з його догматизмом, з його почуттям непомильності, дає силу, не хитаючись у вірі і не впадаючи в паніку, глянути в вічі кожній несподіванці, як не захитавшись у вірі, глядів на пишний Вормський собор убогий віттемберський чернець.

Партії в наші часи стрічають проти себе сили, які претендують на „виключне визнання“, на „цілковиту перестанову цілого нашого життя вімя своїх поглядів“, а вони живуть оманюю, що оту виключність дасться „зашептати“ льогікою і розумом. Партії говорять: „щоб була дума і воля єдина“, але при тім кладуть натиск на єдина, а не на те, щоб була „дума і воля“, бо обєднана бездумність і безвольність — дасть стільки, скільки й необєднана. Для того не мають відваги вибору, для того страхаються стратити прихильність мас, уникаючи висувати хоч слушну, але ще не знану загалові ідею. Для того уникають відповідальности, шукаючи завше думки загалу і для того якраз тратять популярність серед того загалу в наші часи, коли маси шукають не консультантів, а провідників.

„В тяжкій боротьбі з долею рідко програє той, який найменше знає, лиш завше той, який із свого знання витягає найслабші консеквенції і найдурніше обертає їх в діло“.*)

Партії будують на механічнім числі, на інертній масі, на кількості голосів, не на якості їх, на „єдинім фронті“. Але в добі занархізовання думки і підміновання традиційних переконань, важніше не єднати в одну какофонію протилежні слабї думки, лише викувати з них одну, міцну, важніше не маханічний злепок безбарвних думок і безхарактерних „характерів“, лиш невеличкий числом, але твердий вірою Орден.

Партії „проти дюдей клерикального способу думання, для яких існують абсолюти.“***) Але в часи ідейного хаосу непевности і розкладу, люди без абсолюту стають людьми без компасу. Тим менше стануть вони атракційним осередком розпорошених енергій, притягуваних тепер іншими, чужими центрами, тими, з яких промінює оте бракуюче нам „клерикальне“ почуття непомильності і нерозїджена сумнівами вір'а

Партії проти нетолерантности думки й суворих правил в своїй середині, проти каранья дезертирів, проти дисципліни. І тому в нашу критичну добу, де стільки є, як ніколи, спокусу — є стільки в їх рядах таких, що „помиляли-

*) „Mein Kampf“, s. 453.

**) В. Винниченко, цят. брошура.

ся“ або хочуть помилятися; що з одної партії приступили до другої, щоб потім вступити до третьої, з віковичним — викликаним безкарністю — оправданням: *ergate humanum est*. І тому так багато в партії людей, що вірні їй лише до-ти, доки вона їм забезпечує мандат або виборчі фонди.

В наші часи захитаних переконань і зміцненого натиску світу чужих ідей, коли нема жадного „помиленого“ (такого, що „помилився“) без авреолі ідейности, коли єрети-ків числиться тисячами, потрібна не нібито-карність партійна, а залізна дисципліна Ордену, яка не лиш на папері тягне до відповідальности за кожний фальшивий крок і — навіть за „помилки“. Лише та дисципліна здолає створити не потульну отару з партійним квітком, а твердо сповнений гурт однодум-ців; людей віри, не — підкреслюю це — соломяного вогню, людей світогляду, не — підкреслюю це — верхоглядів, лю-дей, що виробляють собі той світогляд напруженою працею, днями, ночами, роками.

Катастрофа, що її викликала війна, упадок традицій-ного порядку в Середній і Східній Європі, кинув нас разом з іншими 300 мільонами бувших піддданих Габсбургів, Рома-нозих і Гогенцолернів у вир незнаної доти ідейної і всякої іншої боротьби, в вир хаосу, з якого треба наново кувати нові догми й нові доктрини й надати їм новий престиж. Не партіям зробити це. Уклад понять, що спирався на силі ав-стро-угорської монархії і престижі всеросійської демократії розпався. З темряви історії стараємося ми вигребти похов-ані під тими руїнами власні традиції, щоби зцементувати ідейно націю. Напотикаючись на шалений опір ворожих е-нергій і сил.

Чи перебороти ці енергії, чи надати престиж власній традиції, чи створити нове загально-національне „вірую“, не-змінне і недопускаюче єресей і їх караюче, чи вийти з ха-осу мінливих думок — здібні партії? Чи розв'язати ділеми — села й міста, пролетаряту й селянства, кляси й нації, націоналізму й інтернаціоналізму (з усякими братерствами), со-ціялізму чи індивідуалізму, економіки продукції й економіки розподілу, свого й чужого, чи є ми „матурі“ чи не є, без-розумного „розуму“ чи розумної волі, ділеми гуманітаризму чи карности, маси чи проводу, — чи здібні партії? Чи зне-вірену, розбиту, розіджену плитким критицизмом, розшар-пану ріжними демагогічними ідеологіями думку — здібні злюгувати партії? Чи здібні натхнути її тою завзятістю і ві-рою, якою натхнув своїх „залізнобоких“ Кромвель, своїх а-дептів Ленін чи Гітлер, своїх учнів Льюїоля, — чи здібні створити нову людину?

Ні, ні, і ще раз ні! Знаком часу є віра, не сумнів, догма, не партійна „програма“, характер, не число. Живемо в світі нових, зовсім нетолерантних світоглядів. В такі часи, „пересякнутий пекельною нетолеранцією світогляд зможе

зломити тільки перенята тим самим духом, боронена тою самою сильною волею, але чиста в собі правдива ідея“.*)

У Ле-Бона читаємо, що „ментальну стабілізацію“ в людини і в їх групі може витворити лише „приняття якоїсь гарячої віри“ (як свідчать нпр. початки реформації у Франції), лише ця остатня дає думці сталий напрям і інтенсивність. Ось це і є зміст і суть цієї статі. „Коли стільки умів тепер впадають в неміч і непевність, то тому, що не знайшли ще містичного ідеалу, досить сильного, щоби опанувати їх.**) В наші часи розгاردіашу такого ідеалу не посідає жадна політична партія, вже існуюча; не матимуть її і ті, які думають тепер закладати мудрі по шкоді пізні Івани.

Мати відвагу вибору між ріжними думками і почуття непомильности, бажання дати не нову програму, а нову людину — пана хаосу, — новий ідеал може лише угруповання типу Ордену, Чину.

Чи всім вказуємо до нього стежку? Ні, це не є рецепта для масового ужитку. Тому і відповідаю: „могій вмістити, да вмістити“. Потім, коли оті пробоеві еліти створять стрижень нової думки і тип нової людини, потім до них прийде більшість—з подиву, з побоювання чи зі снобізму, тоді і маса перегонається, що — „цим побідиши“. На разі ні...

Тому і на питання чиж партії зникнуть, відповім: мабуть ні. Але гадаю теж, що без тих Орденів і сект, релігійних і політичних (як свідчить історія, від якої ніхто не вчиться), — що без них не перетревалиби до наших днів багато з установ та ідей, яких вони в свій час піднялися ратувати. Певно, що Тецелі не охоронилиби від упадку папський Рим, ні Джоліті Рим королівський.

Партії імовірно існуватимуть і далі, роблячи й далі те, що тепер. Але не вони загартують дух загалу, не вони вратують zagrożені традиції, не вони скристалізують думку поколінь, не вони випростують моральний хребет громадянства, не вони нададуть новий блиск і атракцію її правдам, не вони викорчують так глибоко закорінений у нас комплекс „інферіорности“...

Лише те, що я назвав Орденом (колиб він повстав) здолає клепати наші „зівялі серця і сумління“ тяжким молотом своєї догми. Лише його сталь перейде нам по серці „мов розпаленим дротом“. Лише він зєднає не недовірків, а віруючих коло свого символу. Лише він—в цім безладі думок — надасть нашим давнім традиціям страчений престоїж.

*) „Mein Kampf“, ст. 507.

**) Le Bon, *Vases scientifiques d'une Philosophie de l'histoire.*

Артур В. Юст.

Подорож барона Мінхгавзена до країни Совітів (з німецького)

Шовкова підшизка темнофіолетного домового халату наймолодшого з баронів Мінхгавзенів, зі славного роду Хвальків, легко зашелестіла, коли милий господар сягнув до кишені, щоби почастувати зібраних гостей експортними цигарками лєнінградського тютюнового тресту. Тим хотів впровадити згромаджених коло комина гостей в належний настрій, заки приступив до оповідання про свою недавню подорож до Совітського Союзу.

Затягаючись цею цигаркою, набутою наборзі за валюту в Торгсінкіюску на пограничній стації Негорєлоє, барон почав: „Очевидно, що я не подорожував по російських степах і лісах з науковою ціллю, ані за вказівками Інтуриста. Їхав я не для того, для чого їздять туди вчителі, адвокати, журналісти, пасічники і хлопці готелєві, лиш от так собі для пригод. Зі мною їхала одна дама, теж високого роду. Вона загорнула собі голову хусткою і була твердо переконана, що ніхто не відріжнить її від російської селянки. Ця пані значно мене випередила. Вона відразу дістала готову, видруковану книжку про свої вражіння з подорожі по СССР. Що до мене, то я, як і кожний подорожник Інтуриста, теж дістав від Сталіна, з рук цеї прекрасної установи, готовий плян моєї будучої книжки, — одинокого правдивого опису відносин в єдиній пролетарській державі. Але я ще з того пляну не скористав. Моїку, кохані друзі, оповісти вам лиш декілька уриваних вражінь з моїх пережитих бо, — річ ясна, — що для кожного, хто побував у цій казковій країні його подорож була неабияким пережиттям.

Проста, подорожуюча голота звичайно зачинає від оглядин випханого Леніна в шклянйй труні, який в кожнім разі виглядає апетитніше, аніж мошчі передреволюційних святих в протирелігійнім музею на Страстній Площі в Москві. В барі готелю Метрополь русява Настя, — до речі страшний шибеник, що приймала „на чай“ лишє в чужій валюті, котру навіть не позволяла собі запхати до панчохи, — отже та русява Настя познакомила мене з рудим Американцем, який щойно відвідав свого дідуся в Житомірі. Цей журналіст завдячував свою світову славу тій обставині, що йому вдалося вщипнути мертвого Леніна за кінчик вуха. Ряд статей про це зворушував заокеанську публику многі тижні. Але нас цікавив дух Леніна. Тому ми пішли до лєнінського інституту для дослідів над мозком. Там знаходиться музей з восковими відливами того, що колись містилося в слав-

них черепах. Все розложено під шкляним дзвоном на червонім сукні.

Але перед одною запечатаною шафою стояв день і ніч вартовий, очевидно з гвардії, з ГПУ. Там, в середині, сказали мені, розкраяні на десятки тисячів кусничків мікроскопічні рештки мозку Іліча. Коли я зі страху і огиди стояв як вритий, — гукнув по простацьки на мене вартовий: „Розійдіться, громадянин“. Але я подарував йому одну з трьох люльок, які, на підставі урядової митної листи, вільно ввозити кожному подорожньому, і він вступив у балачку зі мною. І признався мені, що мікропрепарати для дослідів наукових, властиво знаходяться в столиці однієї заприязненої республіки та, що шафа порожня. При цім показав мені також інструкції для вартового, де я прочитав, що те, що в шафі, він зобов'язаний боронити проти нападів клясового ворога навіть з нараженням власного життя. Але досі навіть не було ніякої спроби влому до Ленінового мозку. Як незабаром вияснилося, вартовий збрехав. В робочім кабінеті директора почастиували мене чаєм. Цукровий „пайок“ на підставі карток минулого місяця ще не розділений. Отже, директор не мав нічого солодкого до чаю. Але покоївка Марфа знала, що треба робити. Була це ошадна селянка хліборобка заки вступила на високу посаду в інституті для дослідів мозку провідника світової революції. Зручно зірвала вона печатки приліплені лише розжутим хлібом на мозковій шафі і владувана принесла чужоземному гостеві кусничок цукру, лише трохи надгризений. Аж тепер догадався вартовий, що таке змушувала його боронити інструкція аж з нараженням життя, наколиб наблизився клясовий ворог.

Щоби залишитися вже при мертвім, зазначу, що тут є цвинтар з оголошенням на воротах. Параграф 3. оголошення звучить: „Вхід на цвинтар в нетверезому стані суворо заборонений“. І подумати що є люде, які твердять, що Россія це „країна без сміху“.

Ви всі мабуть читали, мої кохані, і бачили чудовий російський фільм, звуковий фільм „Дорога в життя“, який так зворушуючо описує материнську журбу совітської держави для безпритульних дітей, які, як відомо залишилися з часів голоду і горожанської війни. Коли ми їхали до Криму і коли я, по невиспаній ночі в спальнім вагоні, на якімсь перестанку, виліз щоби зачерпнути свіжого повітря, залоскотало мене щось за ногу і якесь чорне чортеня з блискучими очима сказало до мене довірочно-нахабно: „Дядінька, дай рубля“. Колиж воно нехибно пізнало в мені чужинця, по моїй камізельці, то зразу поправилося і повторило своє домагання але вже в заграничній валюті. Сей безпритульний жагадав лише доляра, і тим виявив більшу скромність в перерахованю, аніж мати держава, яка за доляра дає не ц-

лих два рублі. Але уявіть собі моє здивовання, коли бай-стрик показався дівчинкою на одній нозі, яка могла ледві мати десять років. Коли мене не заводить історична пам'ять, то горожанська війна — що породила тих безпритульних — вже дванадцять літ тому скінчилася. На цім примірі, любі друзі, можете ви уявити собі молодість, свіжість і житєву силу російського народу. Літа минають, але діти не старіються. Соню забрав я до свого переділу, щоби трохи розпитатися про дещо в неї. З бездонних кишень її жупану, який вона носила замість всіх інших одєжин, витягла вона розпорядок з дня 23 листопаду 1930 р., згідно з яким безпритульність дітей найдалше до двох місяців має бути усунена. Зрештою Соня зовсім не чулася безпритульною. Хутко вилізла з мягкого спального вагону знова в порожню акумуляторську коробку під вагоновою посадою, бо як твердила звикла трохи довше спати. В Харкові, як подяку за шоколяду вкрала для мене в газетяра свіжу часопись, в якій я таке прочитав, про що ще ні одна фільмова пропаганда не мала часу оголосити про життя безпритульних. А саме, робоча комуна вуличників при ГПУ України імени Фелікса Дзержинського, зробила винахід німецького фотографічного апарату Леїка, який назвала після початкових букв основоположника Чека, Фелікса Едмундовича Дзержинського — Фед.

Як відомо, Росія найбільше добуває золота. З нечуваним темпом розвивається там золототворча промисловість. Пороблені мільярдів інвестиції. Завідуючим золототворчої промисловости є один з найвправніших організаторів в СССР, пан Сєребровський. Перед війною вносив інвестований в золотій промисловості капітал 100 мільонів рублів. Сєребровський інвестував нових 500 мільонів і на ювілей п'ятнадцятьлітнього існування Совітського Союзу одержав блискучу перемогу на господарським фронті: добича золота досягла квоти передвоєнної. Але країна все ще потребує золота, бо злі капіталісти, що мають постачати для упростовлення Росії машини, не приймають рублів. За те населення остаточно звільнено з усіх передреволюційних ланцюгів: дам з їх нашійних ланцюгів, панів з годинникових ланцюжків. Також обручки заміняв Торгсін на макарони і рибні консерви. Звідкиж взяти ще потрібне золото? З усіх клопотів виручає ГПУ. З невичерпаною терпеливістю запросило воно підозрілих в посіданні золота осібняків до своїх будинків на пару тижнів і тим способом облегчила горожанам добровільне зречення посідати марні земські коштовности. Тепер установило ГПУ новий пропагандовий відділ для поширення гасла: „Пролетарська вітчизна потребує твоїх золотих зубів!“ — Навіть не треба вміти читати, щоби вивчити на пам'ять це гасло. Тихцем, як ця установа завше робить, запрошує вона кожного зосібна до себе.

приймає його в приватнім кабінеті і розясняє, яка потрібна річ дати собі виняти золоті зуби. Тутешні люди досить патріотично настроєні, і не треба їм двічі такі річі казати. Тимбільше, що нема тими зубами так багато що в ССРСР гризти.

Теж в інших випадках спостерігається між урядом і підданими просто взірцеві сердечні відносини. Напр. кожний може без гварантії купити ровер або машину до шиття на рати. І ніколи такий горожанин не зенедбує платити рати. Тайна в тім, що держава віддає в посідання купуючого не самий предмет, але квіток на нього поділений на рати, при чім вона свято прирікає доставити в приписаним речинці сплачений в ратах ровер або машину до шиття, і лише в крайних випадках цей речинець „особливим розпорядженням“ продовжується. Але що ви скажете напр. про багатство населення, яке може собі дозволити на се, щоби не вибирати величезних мільонів виграних з державної льотерії? Хто перевищить Росіянина в його великодушності, яка йому дозволяє лишати у фабриці державні позичкові облігації, набуті ратами, що відразу при виплаті кожноразової заробітної платні відтягаються. Настирливо просить міністр скарбу, забрати виграні, сердечно просять заряди фабрик своїх давнійших робітників, що розбрилися, забрати облігації. Чи може ті вірителі совітської держави попросту думають, що довшні скрипти ССРСР нічого не варті? Я стрінув колишнього партійця, кавалера відзнаки Червоного Прапору, який на тій підставі мав цінний привілей всідати до трамваю з передньої плятформи, що ніяк не міг збагнути, звідки якийсь паршивий колхозник має право жадати за фунт квасного масла 25 рублів, яке за часів проклятого царату коштувало лише 15 копійок, і котрий через те не признавав, що совітська влада принесла пролетарятові благословенство. Але таких недовірків є дуже мало. Від нього довідався я що то є опозиціонер і клясовий ворог. Отже це всі ті, що тримаються передостаннього розпорядження правительства.

„Дігнати і перегнати Європу і Америку“! Таке жадання Сталіна. В Ленінграді професор Аганін винайшов штучний дощ. Московська Вища Рибна Школа лапає риби електрикою, а випродуковання зубних щіточок в ССРСР ціднеслося завдяки розпорядженням уряду до 9 мільонів штук. В Москві є уряд, який уділяє відповіді на всякі запити. Кожний московський горожанин ставляє річно півтора питання до цього Інституту. А на мій запит, скільки відповідей, в наступаючій році має після пляну уділити, дістав негайну відповідь: плян передбачає для наступного року шість мільонів триста пядесят тисяч сто сорок чотири відповіді. Про всеобіймаючу інтенсивність пляновання в ССРСР. ви не можете мати жадного поняття, мої любі. Напр. один лікар

внайшов нове лічи́че средство, яке він назвав „гравідан“ і яке творить дива. Воно продовжує життя, відмолоджує і увродливлює людей. А при тім виріб дуже простий, хоч походження сего средства не конче апетитне. Гравідан це ніщо інше, як урін вагітних жінок, отже для правдивого большевицького пляновика було вже не тяжко вирахувати, скільки гектолітрів гравідану можна буде витворити в совітськiм Союзi протягом найближчої п'ятилітки, о скільки літ дасться через це продовжити життя людей та їх плодючість і оскільки більше гравідану — в наслідок цієї гравіданізації — дасться внаслідок сего знов випродукувати. Ясно, що всі стараються продовжити собі життя, бо кожний цікавий довідатися остаточно, за що властиво він борвється за революції. На разі це знають лише кавалери червоних ордерів. Коли в смертнім оголошенні стоїть: „Несподівано заснув вічним сном кавалер Червоного Прапора Степан Степанович Октябрьоф“, то можете бути певні, що цей пролетарський лицар повандрує до місця спочинку в червоній труні з бальдахіном і з музикою. Він крім того дістане надгробник зі штучного граніту з портретом-медальоном. В той час як звичайний пролетарський пролетар мусить задовольнитися деревляною червоною зіркою.

Так виробляються нові форми безкласової суспільности в будучій ліпшій соціалістичній державі. Переформування стародавніх російських звичаїв на всіх ділянках життя йде повною парою. Провідники не знають стриму в бурхливiм натиску своїх революційних ідей. Так напр. Михаїл Кольцоф, мораліст „Правди“ відкрив, що діти дуже легко можуть обійтись при їдженні без ножів. В народніх кухнях ножі вже давно скасували. Клясовосвідомий російський пролетар їсть свій фасольковий котлет зі сої ложкою і розвиває при тім таку вправність як японець, що двигав свій риж до уст патичками.

Мінхгавзен помовчав і подивився на годинник. П'ять мінут бракувало до півночі. Служба наповнила шклянки луншом. „А тепер — продовжав барон — і звернувся до гостей, що прочували, що він на кінець готує їм несподіванку, тепер я покажу вам, що я собі привіз, як подорожні пам'ятки. В Торґсіні можна купити милі річі: видовбачки Катерини II., нічний посуд царя визволителя Олександра II., правдиві фальшиві дорогоцінні каміння, кишенкові годинники з пікантними мініятурами, чудотворні образи святих, і грамофонові пластинки з царським гимном, все трошки лише дорожче як закордоном. Але я звернувся до Інтуриста спеціально до відділу який займається видачею закордонних паспортів для совітських горожан. Моє бажання видавалося дивним, але там мають зрозуміння для таких річей. „Ви можете вибирати пане бароне, між доньками нашої країни. Нема такої горожанки совітської, яка не булаби го-

това розлучитися з укоханою вітчиною, коли знає, що валютний фонд державного банку скріпиться через це", сказали мені. Мій вибір впав на молоду дівчину, колишню княжну Болконську. В країні щойно ліквідованої безписьменности, представляла вона остільки раритет що не вміла ні читати, ні писати. Як „бувша“ аристократка, її ще за дитинства позбавили права вчашати до школи. Тепер служила листоношою. Друга була Любофь, пролетарська дитина і молода комуністка. Вона була приділена до комісаряту заграничних справ. Ріжниця полягала головню на тім, що княжна Болконська коштувала 500 долярів, а Любофь, як зарібниця лише 250. З огляду на світову кризу, яка мимо аграрних мит і наш стан не минула, рішився я вибрати найдешевшу.

При тих словах Мінхгавзен встав. Шепіт розлягся в товаристві. „Цей шахрай!“ — „Навіть в останній годині старого року не забуває натягнути нас!“ — „Гідний син свого батька!“ — „Він нам певно покаже ляльку!“ — так шепотіли між собою зацікавлені приятелі. Нараз старий нортонівський годинник з музикою, що стояв на комині ударив в останній раз годину старого року. Мінхгавзен знав, що приятелі не повірили його оповіданню. Він підніс тяжку завісу до сусідньої кімнати і звідти вийшло вбране в мінливим атлясі, в ясніючих смарагдових дорогоцінностях баронів Мінхгавзенів свіже молоде дівча зі славянськими вилицями і кокетливим російським носиком. „Любофь, баронова фон Мінхгавзен, моя любя, набута в Москві жінка“, представив усміхаючись барон. В сам раз тоді ударив срібний дзвіночок годинника. „Пррррррррррсіт Нойярр“ крикнула сміючись молода баронова і схопила за шклянку шампана. Напруження зникло, і кожний знав тепер, що Мінхгавзен ХХ. віку не потребує брехати, коли оповідає про свою подорож з Інтуристом по Росії.

0. В.

Крах п'ятилітки

В оточенні колгії комуністичних кардиналів, єпископів і вірних, на пленарнім засіданні ЦК партії, виголосив кремлівський Понтіфекс Максимус свою нову „Енцикліку“ — *ubi et ubi*. Настроєне було освідчення на старо-московську нуту: „Гром перемоги раздавайся, веселіся храбрій Россе!“

Але веселість у Сталіна лише удавана. Тим разом занадто очевидна була бляга, занадто неспівмірні проголошені „досягнення“ з дійсними. Про „досягнення“ говорилося, очевидно, в першу чергу. Жонгловалося належно і зі славновіс-

ною совітською „статистикою“. Але кого ота „статистика“ тепер ще перекоує? Що з того, що до 21 міль. гект. збільшилася площа засівна, коли вона лишається незасіяна? Що з того, що зарібна платня совітського робітника збільшилася нібито о 67⁰/₁₀₀, коли кошта утримання за той час зросли о 2:0 — 300⁰/₁₀₀? Що з того, що є вже 200.000 колхозів і 5.000 совхозів, коли з них лиш е, або як Сталін каже, „вже тисячі колхозів і десятки совхозів дають прибуток“? Коли, отже, до 99⁰/₁₀₀ тих новотворів не рентується? Який сенс говорити про механізацію хліборобства, коли з випущених 160.000 тракторів — по одній кампанії треба віддавати до направи 123.000? Що за сенс, оповідати про „гіганти“, коли більшість з них (як Дніпрельстан і Магнітогорськ) засуджені на консервацію і безрух? Чи не є блягою оповідати про „бурхливий розвиток“ важкої промисловости, коли напр. що до вугля, постановлено невиконану програму 1932 р. — довиконати в 1933, цебто — тишком-нишком — розтягнувши плян одного року на два? Коли добування вугля, сталі і заліза — підставових галузей важкої індустрії зменшилося о цілу третину, коли продукція бавовни нижча від 1929 р., коли продукція товарів широкої потреби впала о 20⁰/₁₀₀, коли совітський торговельний білянс паде з року на рік, будучи активним (плюс 42 міль. р.) в 1929, і пасивним в 1930 (мінус 294 міль. р.) і в перші девять місяців 1932 (мінус 142)?*) Нарешті — який сенс хвалитися „досягненнями“, коли селянин не має ні цвяха, ні підкови, а робітник — ні хліба, ні приличного даху над головою?

І ось, коли диктатор опинився перед зневіреною, розчарованою марно рostrаченими зусиллями і працею, людністю, він мусів їй — хочби з вікон свого партійного синедріону — щось сказати, чимсь пояснити безприкладний крах пляну і безприкладне одурення народу. І він сказав, але — щось зовсім несподіване, хоч і дуже цікаве. Шукаючи оправдання повної невдачі політики режіму, він мимоволі зрадив правдиву ціль п'ятилітки, досі старанно перед своїми народами большевизмом затаювану. Отже з промови наступника Миколи II. на троні царів, виходить, що ціллю п'ятилітки не було зовсім ані „догнати і перегнати Європу“ (про це в ендикліці тихше), ані осягнути добробут мас (про це ще тихше), якому на заваді стояв проклятий капіталізм, лише правдивою ціллю п'ятилітки було — створення сильної мілітарної совітської держави. Ані менше, ані більше! Совіти не виконали навіть найважливішого завдання пляну — здвигнення важкої індустрії? Так, але це тому, що „великі промислові об'єкти Схід. Азії мусілося приспособити для служби оборони країни“! Не маєте вугля, підков, цвяхів, кіс і плугів? Але це

*) Finanz u. Handelsblatt d. Voss. Ztng, 15.XII. 1932.

тому, що Совіти дбали про важніше, про бомби, літаки і трійливі гази. Чому не виробляли предметів „ширпотребу“? — питається диктатор, і відповідає — „але колиб не інвестовано капіталів якраз у важку індустрію, то не малиби ми (?) ні авт, ні тракторів, ні металових фабрик“, яких можна було на жадання пристосувати для „оборони країни“ для її мілітаризації. Тодіб „СССР. була би беззбройна перед лицем капіталістичних країн з високорозвиненою технікою, нагадуючи Китай“. Натомісьць — коли ви, кохані пролетарі — звучало зі слів диктатора — мусіли що третій день їсти або й зовсім ні, то майте за те потіху, що „з країни слабкої і невідготованої для оборони, СССР. перетворилася в країну могутню, готову для всякої несподіванки, в країну, здібну масово продукувати всі новітні знаряддя оборони і забезпечити ними свою армію в разі нападу“. (Ви не маєте хліба? Але за те совітська армія має набої!). Тепер — закінчив Сталін — можемо звільнити темп розбудови важкого промислу, бо ця мілітарна „головна ціль (пятилітки) вже осягнена!“

Ось яка є несподівана „головна ціль пятилітки“. Але несподівана лише для висміяного населення. Для можновладців совітських вона була ясна з самого початку. Спершу дурили селян, що ціллю конфіскації панських земель є розподіл їх між селянами, щоби потім забрати ту землю від них... Спершу дурили, що ціллю боротьби з царатом є повалення абсолютизму, щоби потім — запровадити ще гірший... Спершу дурили, що ціллю пятилітки є осягнення добробуту людности, щоби оголосити потім, що цю ціллю є — найбільша продукція танків, гармат, літаків і газів!

Але може бодай в тій „цілі“ своїй, має рацію диктатор? Може її осягнув? Далеко від того! По перше, облудою є твердити, що Совіти потребували мілітаризації країни для „оборони“. Совіти, які голосять світові революцію, які хочуть підбити своїй владі цілий Китай, які завоювали Україну, які зазіхають на Монголію і китайський Туркестан, які „під шумок“ без спротиву жадної Ліги Народів проковтнули цілу китайську провінцію між Тибетом і Монголією з площею в півтора мільона квадратних кілометрів? Це вони дбають про оборону? У Островського паний Кит Китович скаржитья жінці, що всі його обижають, а та відповідає: „І полна Кит Китич, хто тебя абідіт? Ти сам всякава абідіш!“... Таке можнаб відповісти і на ляментации Сталіна про „оборону“ бідної, переслідуваної країни Совітів, що обіймає шосту частину суходолу.. Але може оту ціль мілітаризації — оборонну чи офензивну — СССР. всеж таки осягнув? І до цього ще далеко. Досить простежити цілу політику скандальних уступок большевиків супроти Японії, щоби переконатися, що навіть в інтерпретації диктатора — жертви населення для осягнення

„головної цілі“ п'ятилітки — мілітаризації країни — були даремні...

І не тільки даремні, бо ті зусилля і жертви вже на вичерпанні. Всеросійська „тройка“, яку подивляв Гоголь, під багатом большевицького фірмана — вже гонить рештками сил, вже ось ось спіткнеться і впаде. Як думає зарадити цьому диктатор? Він запропонував цілий ряд заходів в своїй промові — які очевидно мають вагу царських указів. Ці заходи такі: 1. звільнення темпа розбудови важкої промисловости, більший натиск на її якість, на видатність праці, на знижку власних коштів, 2. Розбудова легкої промисловости (предметів „ширпотребу“), 3. припинення дальшої колективізації, і 4. зміцнення урядового терору. Відразу треба сказати, що здійснюємо є лише остання точка „програми“. Решта — така сама утопія, як і п'ятилітка.

Що до 1-ої точки, то яким чудом досягнути всі згадані в ній прекрасні річі, коли досі їх не удалося досягнути? — Відповіді на це нема. Сталін пропонує м. и. зменшення приросту робітничого населення о 2%, в наступаючій році, а продукція має бути збільшена о 16 $\frac{1}{2}$ %. Яким же способом буде здійснена ця фантазія? Друга точка говорить про розбудову легкої індустрії. Але як її розбудувати, коли вже тепер держава звертається до помочі витереблених „кустарів“? Сталін обіцяє припинення колективізації і збільшення рентовности колхозів. Але як її збільшити під пануванням Совітів, коли — за большевицькимиж часописями — в села, де нпр. косовиця триває 54 дні, де половина врожаю крадеться? Як її збільшити, коли в жовтні, в рішучім місяці для збору врожаю, Україна виповнила тільки 24% завдання, Північний Кавказ (з українською Кубаню) — дав лише 24% передбаченої кількості збіжжя державі, а Нижнє Поволжє — 43? Як збільшити видатність хліборобства, коли під режимом Совітів, з одного гектара збирається 7 метр. сотнарів, а на Заході — від 14 до 22? Не серйозні, наївні, а нераз просто гупі пляни диктатора.

Лишається отже одна здійснима точка для „поправи становища“ — в нею загострення терору, заповіджене Сталіном. Терор цей має звертатися: проти села, проти міста і — трівожне для диктатури явище — проти власної партії. Що до села, то завдання терору буде випомповувати як найбільше збіжжя з колхозів, хоч би за ціну цілковитого вигодження людности. Показується, що „приватновласницькі інстинкти“, які думав диктатор витеребити зі селян, заганняючи їх в колхози, — живучі як ніколи. Соціалізований селянин як не хотів голодувати для большевицької кліки поки був приватником, так не хоче і тепер, ставши колхозником. Щоби зломити його опір, заповідає Сталін такі заходи: по перше запровадити по всіх колхозах і совхозах особливі „політичні відділи“, які здиратимуть зі селянина не сему а чотирнацятку

скіру, по друге, засновувати такіж відділи при МТС (машиново-тракторних стаціях). Досі ці останні дбали лише про постачення тракторів колхозам, відтепер — вони матимуть догляд над „хлібозаготовкою“. Одним словом, створюється особливий большевицький „корпус жандармів“ для села. Цей корпус жандармів має отже зробити, щоб з 200.000 колхозів не тисяча як досі, а всі 200 тисячів стали рентовними...

В містах програма інакша. Тут мається на думці зробити велику „розгужку“ міського населення, звільнити державу від „лишних ротів“ яких вона відібравши їм власний варстат праці, не в стані прогудувати. Для того установлюється драконські кари за „прогули“, і новий „єдиний паспорт“, який буде зобов'язаний мати кожний підсовітський „громадянин“, і який дасть змогу — під претекстом боротьби з певними елементами — вичишувати міста з соток тисячів пролетарів, яких вигодувати СССР. вже не може...

Але найважливіший терор — це терор проти певних елементів таки в рядах самої партії. В газетах совітських читаємо про віддання під суд і розстріли вже не „буржуїв“, а совітських чиновників і партійців за — потурання тому самому мітичному „кулакові“, якого вже ось п'ятнадцять літ бє з цілою силою довбня „пролетарської“ диктатури і ніяк не може добити. Показується, що совурядники не виконують розпорядків Москви, особливо щодо „хлібозаготовок“; що проти сталінський курс на селі держать не лиш адміністрації колхозів, не лиш сельради, але і ті самі МТСації, яких апарат „іде на поводиті“ в „кулаків“. Зараза пішла так далеко, що преса говорить про „переродженіє“ партійців, які, забуваючи „завети Ілїча“, злигалися з кулаком і саботують соціалістичне будівництво партійної верхівки. Заряджено поновну і ґрунтовну чистку партійних рядів, куди вслизнулася „деморалізація“ і „упадок дисципліни“. Директори колхозів, уповноважені для хлібозаготовки в ряді районів на Україні — вчора надійні партійні робітники — нині „зняті з роботи“, або віддані під суд „за повну бездіяльність і підрив“ праці уряду при збірній контрибуції з населення. Директори великих „верно-трестів“, секретарі парт. „ячейок“, „деморалізовані“ члени „ударних бригад“, — ціла „краса і гордость“ революції, нагло і масово опинилися — в саботажниках! Хмари куркулів, що втікли зі заслання — вернули на село, де їх укривають (до недавна річ нечувана) і де вони навіть зачинають грати кермуючу ролю, а „партійний актив“ — він мовчить, „бо боїться розправи“... Давніше село боялося розправи партійного активу, тепер актив — боїться села.

І що найцікавіше, цей бунт комуністичного дворянства найсильніший якраз на Україні, де прибирає форми національного бунту. В „Правді“ (30.XII. 1932) читаємо, що „ухил в бік місцевих націоналізмів намагається ослабити єдність на родів СССР.“, особливо, знову ж таки, на Україні, та що

з тими ухилами треба вести „нещадну боротьбу“... Цікава тут сама термінологія старорежимна — „місцевий“ націоналізм і „єдність народів“ Росії, але ще цікавіше що інше, а саме — отой бунт комуністичного дворянства. Виходить, що партія бореться вже сама зі собою! Нагадає це останні часи царату, коли уряд боровся вже не тільки з революціонерами, а й з князем Вяземським, з ліберальними великими князями, з фрондуєчими губернаторами, з опозиційними „фрейлінами“ двора Його Величності і пр. Власне подібний момент наступає тепер для більшовизму, коли власна партія починає владжувати абсурдний режим Со-вітів..

Сталін зарядив чистку. Але що pomoже чистка і що вона дасть? От нпр. „навернувся“ Риков. Недавний провідник правої опозиції, звільнений з посту голови Совнаркому за правий ухил, нагло покався і пішов служити Сталінові. І таких є більше, і з таких складається гвардія, остання опора Сталіна — з кар'єристів, з підлизайлів, з людей моменту, без совісті, без чести, з людей які служать не ідеї, а особі. Партія — спаршивіла, і ота спаршивіла її частина є зі Сталіном. Друга частина — ідейна є або на засланні, або „вчищується“ з партії, бо не може на місцях підтримувати політику, якої нісенітність стає очевидною всім... І ця ідейна частина є з людностю і проти Сталіна.

На партійнім соборі усі були за Сталіном. Але якже могло бута інакше? Колиб не були вони за ним, колиб пішли в опозицію, то чи не значило це показати людности, — що шапки комуністичних кардиналів — з шапками блазнів? Що науки Леніна — безвартісними свистками гаперу? А „діалектика“ закавказького марксиста — штучками ярмаркового фокусника? От для чого, ратуючи себе, кліка стрінула сидякліку диктатора — „бурхливими оплесками“...

Глуом стріне її країна. Сталін признав, що в наслідок політики більшовизму країна виснажена до краю, що продукція затамована, що ліборобство знищене, що п'ятилітка не удалася, що навіть та мілітарна, „головна“ ціль п'ятилітки не осягнена, що всі жертри людности були даремні під кожним оглядом, що завели і індустріялізація і колективізація. А факти говорять, що кели зпершу більшовизм боровся з Керенським і Установчим Зборами, а потім ще й з дворянством і з буржуазією, з кулаком, і з колхозником, то тепер він бореться вже і з „непевними елементами“ в місті, з пролетаріатом і нарешті зі самою партією...

База диктатури чим раз звужується, а фронт її противників — чим раз розширюється. Такі перспективи, які отворила для нас остання промова збанкрутованого диктатора. Наслідки її не довго дадуть на себе чекати...

Галицькі перспективи

(Про асиміляцію)

Від деякого часу питання асиміляції не сходить зі шпальт польської преси. Пише про це С. Грабський в „Курєрі Львовськїм“, пише „Myśl Narodowa“, А. Новачинський в „ABC“, видає особну книгу А. Гертх.

Асиміляційна політика передвоєнних монархій — німецької, австро-угорської й російської, мала одну спільну прикмету: вона визначала для себе певні межі, яких не переступала. Як-би брутально й не ділала та політика, але вона полишала „меншостям“ певне „мінімум“ самоорганізації: в парламентах (навіть в Думі) — меншости мали власне заступництво, мали власну пресу, власні економічні організації і церкви. Це була засада, відхили від неї стрічаємо лише у формі проєктів. Як напр. проєкт Муравйова Віленського опанувати відданими в сутанах слугами Москви, католицьку церкву в Росії.

Подібні проєкти, в повоєнних часах стали дороговказом асиміляційної політики, її ідеалом. Як приклад наведу — комуністичну партію і пресу на Україні. Тут межі, які собі зачеркували монархії, свідомо переступлено, метою є увійти в середину меншостевих організацій і персякнути їх своїм духом.

Що спричинило цю зміну асиміляційної тактики? Перетворення сирій етнографічної маси асимільованих на національно-свідомі народи.

Більшість польських публіцистів приймає цей останній факт як даний. І так, К. Грабик („Kurjer Lwowski“, 25. XII. м. р.) не вірить, щоби національно-свідомі групи серед галицьких Українців, „творили лише дрібний відлам загалу української людности“; не вірить, що маса нашого народу в Галичині не втягнута ще в процес кристалізації національної свідомости. Ще маркантніше підкреслює цю думку Стан. Грабський...

Здавалося-б, що в таких обставинах, надії на асимілювання маси, опанованої вже національним рухом, повинні-б зменшитися до „мінімум“? Та так не є. Навпаки, читаємо, що „асиміляційна політика, навіть коли б її переведення й було дуже тяжке, мусіла би бути примінена, бо є єдиною політикою, яку можна примінити“ („Kurjer Lwowski“, 17. I. б. р.).

Суперечність? З точки погляду рекламистів цієї політики — жадна. Напр. Гертх, як найдалі є від трактування асиміляційної політики як річі можливої до переведення лише в випадку слабого поступу національної української свідомости серед Українців... більше можна би вказати в історії прикладів засимілювання

елементів національно-скристалізованих, ніж національно-безбарвних". В національно свідомій людині „дзвенить вже національна струна, сильно відзивається вже голод свідомої й повної участі у всебічно розвиненім національнім житті, — але національність, до якої та людина належить, здібна в засноковити той голод лише в дуже недостатчній степені". (А. Гертих в „Kurjerzy Lwowskim“ 17. I.). Тоді власне, така одиниця стремить „уподібнитися до (чужого) типу, який уважає за досконалий“.

Підхопити це стремління готової винародовитися людини, і в завданням асиміляційної політики, бо легше „перетворити чи збогатити“ психічний зміст такої людини, „а навіть змінити предмет її патріотичного почуття“, аніж когось, хто цього почуття ще взагалі не має.

Такі є нові цілі у згаданих проєктах асиміляційної політики, викликані перетворенням української етнографічної маси в свідомий нарід. Якими способами оті цілі думається досягнути? Певно і процесом розвою асиміляційних організацій і ослаблення „меншостевих“. Але не лише цим способом. Бо „історичний процес культурного піднесення людських мас... є загальний“ (I. Giertych, „O program polityki kresowej“, Warszawa 1932, ст. 8), і українські маси „хутко перестануть бути неусвідомленою масою“. Що ж робити? — Вступити до ривалізації з українськими організаціями „за душу широких мас“ (ibid. 9). Це найважливіше! Нпр., — пише Гертих — „коли перед війною зачали відзиватися в Польщі голоси тривоги за долю пруської дільниці, — то спіралась вони не на страху перед механічним випиранням нас Німцями..., лише на обсервації факту пересякнення... впливів німецьких до польських душ, які затрачували черти польського духа і через те байдужили для стремлень, вирослих із того духа“ (ibid. 22).

Отже — згідно з аналогією — ривалізація за душу галицької людности, не „механічне випирання“... Не забрати мову, а „змінити предмет патріотичного почуття“.

Якими способами?

Передусім силою „великої ідеї“, яка „булаби в неменшій степені згідна з їх (Галичан) інстинктовими стремліннями і уподобаннями“ (що й їх національна ідея), і „яка в неменшій степені від неї була б в змові ті маси загріті й мрвати“ (ibid. 39). Звідси велику вагу кладеться на пропаганду тої „ідеї“, на „ідейний напрямок виховання, який — всупереч утертим поглядам — коли йде про вироблення національного обличчя виховуваного покоління, — має більший вплив від мови, в якій відбувається навчання, (бо мова... не рішає про національність““ (ibid. 75). Проєкт, як бачимо побудований на премісах, які в моді і у большевиків.

По друге, радить Гертих, там, де ривалізація з українськими „сепаратистичними“ (у автора — це значить взагалі

з — національними) організаціями безвигляда, — „масово вступати до існуючих вже українських організацій для їх опанування“ або бодай для ослаблення їх національного наставлення (ibid. 60) В цій рецепті м. і. згоджується з автором і гр. Лось, і знова виказує вона велику подібність до „українізаційної“ большевицької політики.

По третє, радить Гертих (за московським первовзором) звертати увагу в асиміляційній подітці не на старше покоління „серед чужомовної людности“ (яке „переробити досить трудно“); лише „діле зусилля.. звернути на опанування молоді“ (ibid. 83), створити, на окраїнах „верству інтелігенції православної і греко-католицької віри і української або білоруської з походження“, але — національно іншої (ibid. 91).

Ось програма Гертиха і однодумців. Не — і передусім — „механічне“ ділання, бо супроти дозрілої національно людности „фронтіві атаки“ лишаються безуспішними. Лиш — увійти в середину, в економічні, партійні організації тих, що їх треба засимілювати, до молоді; ривалізація за душу людности, змінити предмет її патріотичного запалу. Повторяємо, практика „українізації“ на Наддніпрянщині не лишилася без впливу на теорії Гертиха і однодумців.

Які шанси здійснення цих теорій? Для їх здійснення (за її-ж авторами) треба, 1) щоб асиміляційна ідея була „великою ідеєю“, в кожнім разі вищою від ідеї, супроти якої виступається, 2) щоб вона культурно переважала ту останню, та щоб 3) асиміляційний табір мав суб'єктивне почуття тої вищости і морального права асимілювати. Гертих пише, що асиміляційна ідея повинна мати силу, як колись, продукувати нових Яремів Вишневецьких. Тих Вишневецьких, які казали, що „ліше не жити, аніж хлопство і талалайство малиб нами рядити“. Отже, потрібний — за Гертихом — суб'єктивний погляд на себе, як на вищу расу, на інших — як на „талалайство“. Або, як пише краківський „Час“, який остро критикує обговорювану теорію, таку політику можна провадити „лише під Бісмарківським гаслом „нижчости раси“, яку прагнеться засимілювати „Z dziedziny romysłów chorobliwych“, „Czas“, 20.1).

Що до культури, то тут справа стоїть так. Гертих цитує Москаля А. Царінного і його видану в 1925 р. книжку в Берліні, як він собі уявляє майбутнє міжславянських відносин. Отже, „в Польщі мовою державности, суспільности і вищої освіти буде польська мова, яка блищала красою і міццю ще в XVI в. в творах Марціна Белського. Миколая Рея, Яна Кухановського і богатьох інших, а за наших часів вславилася Свйкевичем, Реймонтом, в Росії — мова російська, яка розвинулася до значіння світової від часів Н. М. Карамзіна, А. С. Пушкіна, і Н. В. Гоголя, в особливо завдяки працям І. С. Тургенева, Ф. М. Достоевського, гр. А. Н. Толстого, Н. С. Лєскова і П. І. Мельнікова, — а чудернацька „мова“ (так автор називає українську літературну мову) ховатиметься по

кутах, аж поки, разом з українським божищем Тарасом не буде — „за ненадабнастю“ — зложена до архіву людських „заблуждений“ і помилок“ (Гертих, ст. 109|110, прим).

Як є з тими трьома моментами у нас? Що до нищости нашої ідеї, то хай відповідь сам Гертих. Українська національна ідея в Галичині — читаємо у нього — „зовсім не оперує лише гаслами ненависти... Вона промовляє до чистих і чесних почувань людности, кличучи її до оборони і утримання так цінних і гідних пошани дібр, як рідна мова, як віра предків, власна церковна організація і як цілість племінної традиції... Вона, дальше, промовляє до розуму тої людности“ (цит. твір, ст. 127). Говорячи про силу польської національної ідеї перед війною, Дмовський писав, що її підставою є „релігія і національне почуття, привязання до вітчизни, яке має релігійний первень, що наказує дивитися на неї не лиш як на матеріальне, але й — і то передусім — як на моральне добро“. („Zagadnienie rzędu“)... Між рядками у многих сторонників асиміляції, визирає подібний погляд і на українську національну ідею... А про нижчість такої ідеї — очевидно не доводиться говорити, ані про її достиглість для асиміляції.

Ще більш проблематично стоїть справа для авторів асиміляційних проєктів з другим моментом — зі суб'єктивним („яремівським“) почуттям морального права асимілювати. Під тим оглядом ревеладійною статєю є стаття А. Новачинського в новорічній числі „ABC“ („Вернигора“). Є там про буйний розвій української культури обополі кордону, і про — „et ab hoste doceris“ (хто колись думав чогось учитися від „талалайства“?!), і повні смутку міркування, що „минули безповоротно ті часи“, в яких княгиня Вишневецька родила сина Ярему, і про те, що „прокинувся люд, став на ноги нарід і що розпочався неминучий нормальний біологічний процес з пелюшок визволення“... Хто так пише, хто „талалайство“ уважає за нарід, той вже стратив погорду до нього, як до нижчої раси, в того — в його суб'єктивнім почуванні, хоч може і не в практичнім наставленні — заломилася думка своєї вищости, свого права асимілювати; бо асиміляцію можна провадити „лише під Бісмарківським гаслом вищости раси“, щепто коли почуття цієї вищости не захитане.

Так представляється друга, суб'єктивна передумова асиміляційних проєктів Гертиха і інших. Передумова, яб сказав, не тільки дуже важна, а просто рішаюча. Як стоїть справа з третьою передумовою, з моментом культурної переваги? Велику ролю тут грає „стиль життя“. Йому також уділяє велику вагу Гертих, який пише: „сьогодні Українець мабуть легше став говорячим по українськи... Американцем, аніж Поляком... Безсумніву діється це... завдяки тому, що в цивілізації польській бачить він... менше тої скінчености форм життя, яка потягає своєю стилевістю, аніж в американській цивілізації“... Цивілізація двірська вмирає, а „місто польське є молоде. не

має за собою занадто довгої традиції, в через те безстидево... Нині українське життя є не раз більш стидево від польського", бо „має високу культуру людovu". А це є велика гребля для асиміляції, особливо, коли в культурою тою вжуться домінуючі в середовищі, що живе тою культурою, впливи національної української ідеології (ст. 56, 57).

Виходилоби, що — навіть в очах сторонників асиміляції — і третя її передумова не є досить сильно здбуована. Але це лише на перший погляд. І тут — я хочу, бодай побіжно, звернути увагу на, невідчутний нажаль, величезний брак культури в громадському житті в Галичині. Так, культура людova, стиль... Але це фундамент, на яким треба щойно звести пишаний будинок власної цивілізації й культури, не сама культура. Колиж цей фундамент не дістане поверхів, не допоможуть ні ідеалізм, ні почуття права, ні мрії, ні запал.

Коли ми не зможемо протиставити Пушкіним і Міцкевичам — нічого, опріч Наталок Полтавок, стильовим паладам — нічого крім гуцульських торбинок, Свєкєвичу — лише Кашенка, „Черевичкам“ Чайковського — „Запорожця за Дунаєм“, Вяспянському — Галама; коли найбільшу постать, якою може як рівновартна пишатися побіч з другими наша культура — Шевченка у нас. виклинатимуть, як це роблять клєрикали; коли ровробленим політичним ідеологіям протиставлятимемо не хоч би західноєвропейський, а підігрітий а la russe старомодний гетьманський монархізм або давно перекреслену і поляками і росіянами наївну народницьку провінціально романтику; коли величезний відсоток нашої, навіть заможної інтелігенції і дальше з таким темпом визбуватиметься всяких культурних потреб (опріч радія і патєфона), а головню потреби в книжці; коли дальше автори думатимуть, що для створення культурного твору вистанє скорописанина без внутрішнього горіння, без інтенсивних студій над предметом, лише з відвагою і бажанням захити відразу слави; коли і далі редактори щільно замикатимуться від чужої — західноєвропейської преси, черпаючи свою мудрість з брукових органів; коли уважатимуть у нас, що політик не мусить студіювати наприм. ні географії Манджурії, ані стану транспорту в СССР, ані демографічної проблеми в Японії, щоби дати правильний осуд про конфлікт на Далєкім Сході; коли називатимуть (і писатимуть) зам. Вейгана — Вайган, а замість Пастєра — Пастеур; коли, для нових ідей, чи то в мистецтві, чи в громадському житті, чи літературі стрічатимемо непроникливу стіну туподумства офіційних критиків і байдужности публики, — тоді наступить те, що в таких випадках мусить наступити. Тоді власне оті одиниці, що відчувають голод вищої культури, не знаходячи її в ріднім оточєнні, шукатимуть її де-інде.

Автори асиміляційних проєктів зосереджують свою увагу, з огляду на змінені обставини, не на „механічний“ натиск, лише — на ривалізації за душу народа. І цього не треба за-

бувати, бо як би високо не стояла організаційно матеріальна сторона (якої легковажити не вільно), — без оживлюючого її духа самі форми організаційні вмирають і перестають бути збірником консервуючих нарід енергій: досить згадати, чим була напр. церковна унія перед 1848 роком в Галичині, а навіть і пізніше в Холмщині.

На ривалізації за душу, на ідеї, на молоді, на культурі— стараються оперти свої асиміляційні проєкти Гертих, Грабський, Мощенська і інші. На ці передумови повинні звернути найпильнішу увагу ті, які не хочуть завернути назад того процесу, який Новачинський назвав „неминучим, нормальним біологічним процесом“ переходу етнографічної маси на вищий щабель ..

Ніякий „нормальний“ і „неминучий“ процес не є ані нормальним, ані неминучим, коли за ним не стоїть людська воля.

М. Л.

З пресового фільму

В святочнім числі „Нашого Прапору“ зявилося інтерв'ю преосв. єпископа Івана Бучка з редактором „Наш. Прапору“. Запитаний преосвященим про погляд на сучасне положення в Галичині, редактор „Н. П.“ ласкаво відповів, що буде намагатися „знайти нову дорогу, що нею... повинна піти українська політика“, стреміти до „уздоровлення політичних відносин“, і — знайти „причину зла“. Далше інтерв'юваний редактор скреслив „три прикмети доцільної політики“, а саме, що 1) „політика мусить знати свою мету“, розуміти, що 2) вона є „праця, рух, діяльність, а не сон“ та що 3) для досягнення мети, треба за неї „боротися усіми силами“.

Передруковуємо тут оці радикально-нові, а головно ніколи й ніде з такою прозорою ясністю не wypowiedжені думки, на доказ всім зневірешим, що наша політична думка ще є свіжа, здорова й далека від внидіння, в якій її обвинувачують непокликані критики... Наприкінці зазначив редактор преосвящениго Івана, який інтерв'ював його, про konieczність заснувати нову партію, бо що до існуючих партій, то „майже немає надії на те, щобн тепер вони змінили свою політику“.

Все це добре, лиш школа, що ті, що хочуть нову партію закладати, виступають анонімово. Без маски булоб ліше!

З ч. 6. „Н. Прапору“ бачимо, що потреба створення нової партії минула. Як показується, завданням нового органу є лише бути „ідеологічною групою“, яка має „з'ясувати“ куди треба йти. Отже сданий фронт привернено, „на Шіпке всьо спокійно“...

В ч. 2. „Гром. Голосу“ знаходимо звіт з партійного зїзду радик. партії. Зі звіту довідуємося, що „без повалення капіталістичного ладу на укр. землях не може бути національного визволення“. Чи може бути оте виведення без повалення соціалістичного ладу на українських землях, зїзд не заявився. Рівнож як про те, чому для інших народів могло настати „національне визволення“ без повалення капіталістичного ладу“. Натомісць довідуємося про одну цікаву річ, а саме, що радикальна партія була перша, яка „подбала про організацію укр. промислового робітництва в місті“, що вона перша „встала до своєї програми вимоги соборної, самостійної“ і т. д., що вона перша

„розпочала в рр. 1923-24 масовий вічевий і організаційний рух“, що вона „перша переломила т. зв. сокальський кордон“, що „відчула перша потребу ширення вищої освіти між праючими людьми“. Зачуваємо, що прочтавши це, найповажніші американські часописи запросили редакторів „Гр. Голосу“ на посаду шефа реклями. Як партія національна, не забула від візду післати братерський привіт „Соціалістичному трудовому інтернаціоналові“ і „жидівській робітничій партії Бунд у Польщі“, знаних, як відомо, зі своєї енергійної і героїської оборони справи українського трудового народу і української нації взагалі...

„Українська Думка“ (гурпор московських комуністів) в ч. 1. обізва-лася на вихід нашого журналу: „Вістник в ніччм іншчм, як продовженням ЛНВ... Напрям журналу остав попередній“ гурра-націоналістичний та емігрантський. Що до „емігрантщина“, то коли непропорційно більшу частину „Вістника“ записують наддніпрянці, то це саме спостерігаємо напр. і в „Літописі Чер. Калини“. Причини тому різні, м. і. і та, що деякі „високоповажані“ автохтони, неемігранти, воліють слати іратуляції Скринникові в Харкові, аніж писати в нашій журналі. Зрештою полеміка про емігрантщину є зайва з колами, які за „емігрантів“ уважають Наддніпрянців, що сидять в Галичані по 10 і 20 літ, а за неемігранта за автохтона — паравькх дописувачів, які десять літ як Галичану покинули... Особливож зайва полеміка про емігрантщину серед кол. які відрещуючесь від „емігрантщини“, своїми уважають Дер-жинського, Менжинського, Косьора і Молотова. На питання „Укр. Думки“: „кому він („Вістник“) потрібний тепер? Хто його буде читати?“ — відповідаємо, що „Укр. Думка“ — в першу чергу, в другу „Діло“, ну і інші. Читачів не забракиє, буде їх більше, аніж задурно розсилавих примірників „Укр. Думки“...

В „Життю і Революції“ (ч. 6—7, 1932 р., яке щойно вийшло з друку), читаємо про потребу приборкати фашиста Мих. Грушевського. Що Грушевський фашист — це ясно. По перше тому, що в передмові до книжки Д. Донцова — „Українська держ. думка“, виданої в 1917 р. у Винниці, підкреслюється ідея брошури довести „безперервність змагань українського народу до незалажного національно-політичного життя“, та стверджується „у тім настановленні спільність Донцова в Грушевським“. По друге, в „Історії укр. літератури“ М. Грушевський — згадуючи про Теодовія Печерського, забув зауважити, що він „представляє консервативне чернецтво“; захвалює Хмельницького і „равноапостольного князя Володимира“, ані словом не згадуючи про „клясовість християнської релігійної філософії“, яка могла бути не ясна клясово-несвідомому Володимирові, але повинна бути ясною професорові СССР. Дальше пр. Грушевський, в „Моленії Данила Заточника“ — „не доглянув загарбницького імперіялізму“... З цього для кожного, хто знає большевицьку політграмоту ясно, що Грушевський є фашист. Трохи неясно це було, що правда і самому авторові замітки. К. Копержинському, який ще недавно, як він сам признається, хвалив в рецензіях інкриміновану книжку фашистівського професора, але — пінавши — як каже Щедрін — „по повеленію начальства істиннаво Бота“, Копержинський показався і прилюдно себе висмагав батіжком пролетарської критики, як гоголівська унтер-офіцерська вдова... Все добре, що добре кінчиться!

На наш превеликий клопіт, ствердив „Хліборобський Шлях“ (ч. 2), що „Вістник“ стоїть на ще нижчому поємі, як ЛНВ. Доводиться не-невбагливому гетьманському чтачеві — в шістьох рядках петіту. Коротко і — неясно. Ясніше булоб, колиб написати, що тому не стоїть на належнім поємі „Вістник“, що в і. числі дозволив собі скритикувати гетьманський „Інвестигатор“ і закинув йому свідоме ввводження в блуд англійських чтачів. Без цієї замітки можеб „Вістник“ відразу був би названий журналом на найвищій поємі..

В кожнім разі „Хл. Шлях“ цей поем без сумніву osiąгнув: В замітці „Пан гетьман Павло про 1918 рік“ переказується, як то в 2 ч. „Інвестигатора“ з обуренням агадує Пан Гетьман, як московські білі відділи користаючи з заверухи (підкресл. мов — М. Л.), стали нападати на Українців, нищити українські написи й портрети історичних діячів“. Страшно! Лише робили це все білі російські відділи під час гетьманування П. Скоропадського, отже не „користаючи з заверухи“, а користаючи з того, що ясновельможний пан гетьман передав їм фактичну владу у Києві і на Україні...
Знова маленька неточність в спогадах ясновельможного пана гетьмана!

Вірне своїм традиціям, в товаристві комуністичної преси, виступало проти нашого місячника „Діло“.

Ображене в почутті літературної етики, заатакувало воно наш журнал, який намагається викликати вражіння, що він є ідейним наступником припиненого в липні м. р. „ЛНВ“. Щоб довести наш злочин, „Діло“ допустилося дуже свєрідного способу. Воно попросту — з поданого до редакції повідомлення про вихід 1-го зошату „Вістника“ з детальним змістом. — скресляло цей зміст, оголосивши тільки саму назву журналу. Так, само у бравши в маски людей, які зовсім не маскувалися, воно — уміщаючи разом свою етичну замітку — викликало вражіння, що якісь невідомі нікому люди — підшиваються під стару фірму журналу, який, як відомо, „Діло“ протягом останніх 10-х літ шанувало й рекламувало і тому мусліло виступати в його обороні... Колиб „Діло“ подало (як робило в ЛНВ) зміст 1 ої книжки „Вістника“ і авторів, очевидно його замітка страждалаб всяке ачачіння. Всім сталоби ясно, що нема чого підшиватися під себе самих.

Щоби етику „Діла“ представити в повнім блиску, згадаємо, що: 1) Хоч наш журнал напрямком не рїзниться від ЛНВ, „Діло“ проти „підшвання“ запросестувало, 2) Хоч „Нові Шляхи“ мали зовсім і нши й напрямком від колишніх стрілецьких „Шляхів“, — „Діло“ проти такого „підшвання“ не запротестувало. А крім того: 1) „Нове Слово“ (комуністичне) має не змінену назву колишнього нац.-демокр. „Нового Слова“, що виходило у Львові. Проти цього „Діло“ не запротестувало, 2) „Українська Думка“ також ще недавно виходила у Львові, а проти присвоєня цієї назви теперішньою комуністичною „Укр. Думкою“ у Львові, „Діло“ теж не запротестувало. Запротестувало тільки проти „Вістника“, в спосіб, який ми висвітлили в горі... Так виглядає ціла справа з точки погляду не етики „Діла“, а етики звичайної.

„Видавнича Спілка“ що видавала до 1. VII. м. р. „ЛНВ“ теж оголосила в „Ділі“, що 1) під оглядом видавничим не має нічого спільного з „Вістником“ та, що 2) вибирається підняти наново видання ЛНВ-ка (що в радістю занотував „Дажбог“). Що до 1-ої точки, — суцзя правда! Що до другої — бажаємо „Видав. Спілці“ (м. і. в інтересі співробітників був. ЛНВ) як найскорше стати на ноги. Не думаємо одначе, щоб їй удалося відновити видання журналу ще в цім році. В кожнім разі, колиб ЛНВ. наново вийшов. то окрїч назви, ні змістом, ні редакцією, ні співробітниками, ні напрямом — не бувби він подібний до того ЛНВ., який виходив від 1922 до липня 1932 р., і до якого звикли його передплатники і прихильники.

(С. С.) Видно, „Девонам“ надзвичайно подобалася нова манера літературної критики: докопуватися, що саме уявляє з себе автор даного твору, а натомість залишати на боці оцінку самого твору.

Так, в ч. 11. „Девонів“ В. З., критикуючи „Українську Енциклопедію“, подає характеристику трьох співробітників „У. Е.“ і зовсім не зупиняється на оцінці їхніх „гасел“, яка моглаб підтвердити цю характеристику: „мало знавий І. Кабачків“, „мало знавий з наукових праць В. Сімович“, „менш авторитетний співробітник В. Біднов, котрий до того ж відомий з тенденційного перекручування історії у своїх творах“.

Що сказавби критик В. З., колиб хтось почав докопуватися, як імч кривється за скромними ініціалами В. З.?

В „Укр. Голосі“ Вінніпегським (7. XII.) читаємо про дебату в саї Укр. Православного Собору на тему: „Чи фашизмом збудуємо державу?“ Рішили, що ні, не мям. Бо не вдалося довести, „яка поневоєна нація в світі фашизмом здобула самостійність“...

Пропонуємо Соборові уладити ще одну дебату: чи чеснотами, які старається викоринити фашизм — інтернаціоналізмом, космополітизмом, демократизмом, соціалізмом і гетьманством (як то пробували на Наддніпрянщині) — удалося здобути самостійність? А дальше, добре якби диспутанти втямили, що щось здобувається не магічними формулками („Севаме, отворяся!“), лише — людьми. Отже для того здобуття, який тиш людяни більш придатний — „фашистівської“ чи „демократично-космополітичної“? Пропонуємо улаштувати такий Собор і запросити нас на нього.

Від і до наших передплатників

(В цім відділі Редакція міститиме запити й критичні уваги передплатників і свої відповіді на них).

Т-ву „Січ“ у Відні, Українській Студ. Громаді в Берліні, Вп. Паням Гавні Келер-Чикаленко, Софії Кулаківній, Лені Теліві, Наталі Холодній-Ливецькій, Вп. Панам: проф. О. Гамерському, Н. Гончаренкові, д-рові О. Грицаві, д-р. Л. М. Заячківському, д-рові Каууському, проф. Сев. Левинському, Е. Малайюкові, Мосендзові і Олжичу О. Наріжньому, д-рові А. Річвнському. Всч. о. Т. Савойці, проф. С. Сірополкові, проф. Ст. Смалъ-Стоцькому, Мирнові Сурмачеві в Нью-Йорку, У. Самчуків, проф. Феценко Чопівському, інж. А. Шумовському і іншим співробітникам і прихильникам нашого журалу за привіт і побажання з нагоди виходу 1-го числа, складає редакція щіру подяку.

Вп. „Емігрантові“ в третій еміграції“, був. комсомольському „вацанові“ дуже зобовязані за шару цінних думок в приводу статті Д. Донцова — „Совітська молодь і ми“; рівнож за бажання „записати на сторінках історії“ того, чого автор статті про совітську молодь „не вські записати пером на папері“.

Учителеві, незадоволеному в „тяжких статей“ у „Вістнику“ — передплатиті „Дзвіночок“, там статі легші і відповідніші для Вас. Для розуміння тяжких статей, робіть так, як тепер роблять чотирнацятьлітні учні в школі: випрацюуйте в однім-двох реченнях зміст одної сторінки впрочитавого з „легких“ аргументів нашої преси. В кожнім разі „Вістник“ — не розводнюватиме зміст одного речення кількома сторінками наперової води. Нема часу.

Передплатників, якому не сподобалося оповідання Ібанеа — „Милосердя“: Як рав для тебе, коханій Рутенце, вбрано оте „Милосердя“. Для Тебе милосердя — і милостиня — це манна небесна, а „моральне“ співчуття Твоїй кривді — бальзам, що витискає слези на очі й розжалоблює душу. Ми хотіли Тобі показати, що в є народи, для яких оте милосердя і милостиня — є образа... Подумай над тим, а може кедсь догадаєшся, що доки й ми не станемо тої милостині і милосердя відчувати як образу, не перестанемо бути „паралітиками на роздоріжжю“.

Проф. Сев. Лев. Дякуємо за вичливу критику. Висловлюете жаль, що ми „вбрали формат ЛНВ“ та що новий „Вістник“ деї форми не потребує“. — Може маєте рацію. Аби Вас задовольнити, „змінимо барву“ і вигляд окладник. Формат вже міняти не внидає. Що „давний зміст промовляє дальше рішучо й певніно“ — приймаємо як ствердження факту в ирещенням. Цілком згоджуємося, що „поесія Олжича це філософія нашого життя“. Чи не можна б у нас створити брахуючу белетристику „шляхом дискусій і літературних угруповань“? В цю метову на жаль,

не віримо. Таланти дозрівають не в дискусіях, а в самотні і — в інтензивнім реагуванні на явища життя, чого не навчить жадна дискусія, а також в студіюванні чужих — головні західних літератур; в інтензивній праці над собою. В „публіцистиці” кожна стаття удар і конструктивізм... Стаття Галайчука для нашої суспільності буде ревеляцією... Просимо поширити цю думку серед галицького загалу, — інакше „Вістник” не утримається в борні з „деструктивістами” усіх таборів.

Не увагляднена в 1-ій книзі, а саме в статі О. В. — світова криза? Так, крім того багато ще інших питань не порушено в тій книзі, які старатимемось порушити в наступних. Ми свідомі дефектів журналу. Що „нема відгуку на наше галицьке біжуче життя”? — що бажана хроніка його? — Хроніку біжучого життя повинні провадити щоденники і тижневики, це не діло місячника. Цілий ряд журналів західно-європейських, як напр. „Ревю де Парі”, американський „Форум”, „Ді дойтке Подіткік” не має такої хроніки, заступаючи її святетичними статтями, як це робив ЛНВ і як робитиме „Вістник”.

Що нема відгуку на галицьке життя, не вірно: і лист Самчука і стаття Галайчука нарешті і подекуди стаття О. В. і Д. — безперечно торкаються найдражливіших проблем якраз галицького життя...

Що до хроніки (на одну сторінку) — де б було і про містейське життя і про літературне про музику то-що, вважаємо це недоцільним. Найліпше про цю недоцільність свідчать напр. практика такої системи в „Дажбогу”. Бо така „хроніка” вводитьсь до мертвої каталогії з а ції, або до реклами (хто що „вадумує” написати).

За вржильну критику дякуємо, як і за уважність до початків нашої праці.

Проф. С. Сірополкові. — Замітка про фінанси республіканської Іспанії мала на думці виключно захитати деякими поширеними пересудами та звернути увагу на одну з важних причин світової економічної кризи — яка широко дебагується в західно-європейській публіцистиці — на „понадстан” марнотравство публичного гроша новітніми демократіями, на економіку, наставлену не на продукцію, а на рабівничий роснодія.

Др. А. Річницькому — За підтримку в справі замітки про „Вістник” в „Ділі” — щира дяка.

Бібліографія

Евген Чикаленко. Уривок з моїх споминів за 1917 р. Видання Фонду імені Е. Чикаленка при Українському Академічному Комітеті. Прага, 1982. 56 стор.

Український Академічний Комітет в Праві заснував ще в 1930 р. „Фонд імені Е. Х. Чикаленка” з метою видання друком праць, які небіжчик не встиг видати за свого життя. В розпорядження фонду поступило дві таких праці, з яких одну, а саме „Уривок з моїх споминів за 1917 р.”, видає фонд, додавши до неї „Іменний покажчик” як до трьох книжок „Спогадів”, що видала Видавничка Спілка „Діло”, так і до самої книжки „Уривок з моїх споминів”.

В першому розділі своїх коротких споминів („Уривок” займає всього 35 стор. пієї книжка) автор переказує власні спостереження про життя провінції, а саме Херсонщини, від перших днів існування Української Центральної Ради до більшовицького перевороту в Петербурзі. Автор яскраво змальовує процес розвалу російського війська, яке масово тікало в фронт, та деморалізації села, що разом підготували на Україні добрий ґрунт для більшовицької пропаганди російських комуністів.

В другому розділі своїх споминів автор не лише розповідає про

свої спостереження про події в Києві від 20 жовтня 1917 р. до гетьманського перевороту (в кінці квітня 1918р.), але й дає подекуди оцінку діяльності уряду Української Центральної Ради. Так, на думку автора, коли 6 Центрально Рада прийняла земельний законопроект соціал-демократів, на якому власникам залишилося по 50 десятин землі у приватну власність, то можливо, що „куркулі“ оборонили 6 Україну від большевиків. Нарікає автор на Центральну Раду й за те, що не погодилася будувати Українську Державу за допомогою „куркулів“ і тим самим кинула вона заможніших селян в обійми панів-землевласників, які вже давно передтм агітували по різних політичних центрах Європи проти самостійної України. Нарікає також автор і на українське громадянство за те, що воно не підтримало гетьмана Скоропадського в будованні Української держави.

Рокується, не в цих особистих міркуваннях автора споминів, що сам не брав активної участі в політичному житті до часів Української Центральної Ради, полягає цінність його споминів, а в думливих спостереженнях подій на провінції і в Києві та в деяких деталях повсякденного політичного життя, в які втаємничували автора його численні врятели в кола визначних політичних діячів того часу.

Слід вітати „Фонд імені Е. Чикаленка“ як за видання „Уривку“..., так і за вміщення, як додатку, „Іменного покажчика“, що його зладив проф. Д. Антонович. Нажаль, щоденник виданий „Червоною Калиною“, залишився невикористаним для „Іменного покажчика“. Ще більший жаль, що коректу книжки виконано недбайливо. Може бути, що „Фонд“ з цією метою до пам'яті автора, хотів зберегти цілоніс рукопису, який приготував до друку сам автор, тоді про це належало б зазначити в передмові. Але вже ніякого виправдання не може бути за допущення орфографічних помилок в тих частині книжки, які не належать Е. Чикаленкові. Так, вже в титулі книжки знаходимо помилку („Фонд імені Е. Чикаленка“), в списку жертводавців — такі помилки, як „Просьвіта“, „народний“, в „Іменному покажчику“ — такі помилки, як „приваще“, „безпосередне“, „варіант“ і т. д.

Від такої авторитетної установи, як „Український Академічний Комітет в Празі, можна вимагати бездоганної коректи в його виданнях.

Ст. Сиротко.

Україна, журнал циклу наук історичних ч. 1/2, Січень - Червень, 1932 р. ст. IV. 196.

„Україна“, формально й своїм зовнішнім виглядом спадкоємниця славної „України“ М. Грушевського, в фактично цілком новим і цілком неакадемічним органом. Ця книга свідчать про нове досягнення сов. влади, про нову її перемогу в галузі науки — перемогу над частинною науковим діячів, які змушені ганьбити свої імена визнанням Марксо-Леніно-Сталінського Вірую.....

Редагує цей журнал редколегія, відповідальним секретарем якої значиться П. Шуран. Нова „Україна“, що замовіжена також як трьохмісячник, має „відбивати ті процеси перезброєння в напрямі до Марксо-Ленінської науки, що відбуваються тепер на терені ВУАН серед широких кіл (sic!) радянських істориків на Україні. Редакція має скерувати свої сили на боротьбу за Марксо-Ленінську науку, подаючи всебічну допомогу тим, що порвали з буржуазною ідеологією.

Українська по навві й мові „Україна“ своїм обсягом має бути всеросійським журналом, бо мусить містити статті не тільки в історії України а також і в історії народів ССРР, і чисто-московським по своїйому змісту, бо в цій історії найбільше місця буде уділявано „клясовій боротьбі та пролетарським революціям“.

Перша книжка „України“ свідомо розрахована на те, щоби зкомпромітувати дотеперішню наукову працю у ВУАН, головні особи та їх наукові „концепції“. Для цього між окремими авторами поділено теми по принципу кооперативному — одні мають завдання валити М. Грушев-

ького, другі М. Василенка, С. Єфремова, О. Гермайзе й т. д. Для цієї ж ділі служать і каяття тих, що не мали сил чи можливости ухилитися від „наукового“ співробітництва з більшовицькими редакторами, рівнож як і розправи тих учених, що підготовлялися й проходили свій „науковий“ стаж у різних агітпропах. У вмісті всіх цих статей виривно виявляється ненависть до „буржуазної“ ідеї самостійної України — їх автори з усіх сил стараються сплюгавити цю ідею, довести всепролетарськість (вірніше всеросійськість!) історичного процесу. До висловлення подібних поглядів у цій книзі змушений навіть і такий солідний дослідник, як Л. Окиншевич.

На першому місці п. я. „Про деякі питання історії більшовизму“ (ст. 1—8) уміщено лист Августейшого автора Й. Сталіна до редакції журналу „Пролетарская Революція“. В цьому листі Сталін безщадно нищить якогось „антипартійного й напівтроцькиста“ Слуцького.

Ол. Камішан у статті „Жорес, як історик якобінської диктатури“ (ст. 9—2) старається вияснити, що являє собою Жорес як дослідник Конвенту, чому Жорес був противником класової боротьби пролетаріату, тощо. Автор уважає, що Жорес, як історик революції, був таким опортуністом, яким він був і в політичному житті. Тому Камішан застерігає читачів Жоресової історії Революції перед його опортуністичними висновками. Стаття Камішана має місцями й історіографічний характер. Привначена вона для передмови до українського перекладу Жоресової праці „La Convention“.

Проф. Л. Беркут містить статтю: „Буржуазні концепції і Марксо-Ленінове розуміння так званих середніх віків“ (ст. 25—60). Ця „друга частина великої праці проф. Л. Беркута, що складається з 3-х частин і невдовзі буде надрукована окремою книжкою“ має підзаголовок: „Маркс-Енгельс-Ленін про феодальну суспільно-економічну формацію“. Беркут починає каяттям. Каяття в методологічних хибках і дефектах, поповнених ним протягом його 30-ти літньої наукової праці. Цей добрий спеціаліст і історіограф середніх віків заявляє „перед усім радянським суспільством, що мемінучий перегляд основних поглядів, які обумовлювали були давніш увесь напрям мові наукової продукції, привів мене до яскравої потреби в цьому спеціальному нарисі дати конкретний доказ мого бажання яконайближче вивчити й ованувати Марксо-Ленінову методу діалектичного матеріалізму“ (ст. 25). Сама стаття починається Леніном і кінчається Енгельсом. Автор переводить у свій аналіз економічної й класової структури феодального суспільства й „у повній згоді в Марксо-Леніновою методологією“ вставляє кілька своїх тверджень. Своїми випадками супроти „буржуазної“ історичної науки, постійними посиланнями на скривалі Маркса-Леніна старий професор робить жалюгідне враження.

В. Петров в статті „Проти ревізії вчення Карла Маркса про родове суспільство“ (ст. 61—71) подає критику на публікацію А. В. Шімідта й В. И. Равдоникаса — „О развитии взглядов Маркса на первообычное общество“. Петров уважає працю Шімідта за антидіалектичну й антимарксистську.

Далі маємо статтю Киянвці в. в. Національно-буржуазна легенда про декабристів (ст. 73—92). Автор її у багаторий спосіб накладається на рос. істориків-емігрантів за їх святкування 100-ліття декабристського виступу; а при цій нагоді розправляється й з ювілейними виступами „внутрішньої еміграції“ української, яка вчинила свій класовий спір Марксо-Ленінськй й історичній науці“. Серед цих „останніх Могикан українського воєнничого націоналізму“ навані М. Грушевський, С. Єфремов і О. Гермайзе. Це вони „склали таку теорію декабристського руху, щоб вона відповідала їхній буржуазно-націоналістичній концепції історії України, підібрала її та була б одним із засобів у боротьбі в Марксо-Ленінською теорією в українській історичній науці“ (ст. 74). В своїй статті Киянвця старається „викрити цю нову антимарксистську теорію“. Він заявляє, що „таке викриття матиме,

врім теоретичного інтересу, ще й безпосереднє практичне значіння для боротьби в ідеологію сучасного українського фашизму". — Отверто! Автор цілком не гнеться зі завданнями своєї „наукової“ праці. І треба признати, що своє, як він висловлюється, „конкретне завдання“ автор виконує не без талану. Його стаття, вставлена в офіційні рамки, вповні надавалася б для акту обвинувачення перед пролетарським судом. Київця нагадує й про філософа фашизму Д. Донцова. установлює „тісний зв'язок“ між поглядами на декабристський рух М. Грушевського, О. Гермайзе й С. Сфремова та Дм. Донцова: всі вони, „відкриваючи декабристський рух на Україні від загально-російського декабристського руху, мала на меті ще зайвий раз підсилити загальну буржуазно-націоналістичну концепцію історії України, що її такий довгий час культивувала буржуазна школа істориків“ (ст. 88).

Л. Окнишевичу припало в цьому збірнику неславне завдання „порівнянє“ історично-юридичних концепцій акад. М. Грушевського. Він і виконує це в статті: п. в. „Національ-демократична концепція історії права України в працях акад. М. Грушевського“ (ст. 93—109). Автор ганьбить в ній Грушевського за те, що він в основу своєї періодизації історії України поклав характер державної влади а не соціально-економічні формації, що за ними вважаче історичний процес Маркс-Ленінова наука. Історичні погляди й засади М. Грушевського Окнишевич побиває цитатами з Ленінових Сочиненій (ст. 100—102), Маніфестом Маркса-Енгельса (ст. 105) тощо.

Праці Грушевського, по Окнишевичу, відзначаються відсталістю й тяжінням до старих зрачків, що їх дала ще кріпосницька російська історіографія (ст. 100). Окнишевич, так само як і Беркут, кається — лише не на початку, а при кінці своєї статті: признається, що він сам також піддає націон-демокр. концепціям Грушевського й працював по зрачках старої буржуазної історіографії права; Окнишевич заявляє, що ці свої помилки він тепер „вровумів“ цілком“ (ст. 108). Кажуть Окнишевича йде по лінії всеосяючости. Раніше в своїх, справді наукових, працях цей автор висловлював думку про необхідність цілковитого відокремлення правних форм ладу України від права російського й білоруського. (Про це гл. в його статті в „Україні“ за 1927 р. №г. 1). Тепер же він рішучо відмовляється від цього — вважає, що українські землі ніколи не створили єдиного національно-українського права і т. п. (ст. 108).

С. Іваницький в статті „Повернута в минуле аграрна політика ліберальної буржуазії“ (ст. 111—166) нише проти праць акад. М. Василенка з історії кріпаччини на Україні. Цей автор так само починає з Леніна й далі в формі доносу подає огляд наукової та політично-громадської праці М. Василенка. Стаття С. Іваницького ще не закінчена — автор обіцяє що „кінець буде“.

Останні дві статті присвячено Багалієві. Проф. О. Оглоблін написав „Пам'яті акад. Д. І. Багалія“ (ст. 167—170) а М. Грещенко — „Аквд. Д. І. Багалій“ (169—175). Остання без найменших ознак науковости. Обидва автори підкреслюють відданість Багалія ділу соціалістичного будівництва і т. д. Грещенко в своїй статті картає й мене за те, що я замітці „До ювілею Акад. Д. Багалія“ (ЛНВ, 1930, кн. VII—VIII) ніби „намагаюся всякими способами“ скомпромітувати Багалія“. Не вважаю потрібним спростовувати явні нерекручення сов. грещенко. Та це й зайве — все одно М. Грещенко й далі буде твердити, що українські історики-емігранти перебувають на службі польської денацїації.

Відомо, що акад. Багалій аж донікуди заявляв про „свою повну лояльність і відданість сов. владі. Не місце тут входить в оцінку цього факту, досить буде нагадати про другий факт, а саме: Багалій, головно завдяки тям своїм устним і писаним заявам на адресу сов. нанів, має можливість, хоч у якійсь мірі, організувати й провадити справжню наукову працю — в Харкові й Києві. Чи самозаперечення й каяття Окни-

шевчів уможливить їм провадження такої роботи — побачимо, але в цьому сумніваюся.

У розділі Критика (ст. 177—191) розглянуті три публікації. Л. Окнишевч дає рецензію на історичні праці Білоруської Академії Наук — викриває там також національ-фашистські тенденції (Для Окнишевча знову завдання всесоюзного характеру!). О Баранович рецензує Київські Збірники історії й археології, побуту й мистецтва“ (I, 1931 р.). Рецензент вважає цей збірник за „колективний бойовничий виступ лицарів буржуазної науки проти пролетарської культури й науки“. Найбільше попадає в цій рецензії знову ж таки М. Грушевському. Про працю В. Дубровського. — Перша фабрика на Україні — пише М. Ткаченко

З невеликого розділу Хроніки, яким закінчується книжка, доводимося дещо про працю в таких установах ВУАН, як Всеукраїнський Археологічний Комітет, Археологічний Музей, Археографічна та Культурно-Історична Комісії й Комісія соц.-економ. історії України. З цієї хроніки виходить, що наукова робота на сов. Україні організована тепер чисто по фабричному. До ВУАН разом з новими академіками перенесена й „виробнича“ термінологія. В хроніці повно згадок про виробничі засідання й наради академічних установ, про культурно-шефські акції й т. д. й т. д. Напр., Культ.-Іст. Комісія „проводить внутрішнє соц. змагання з Комісією Історії Козаччини“, а „співробітники цієї комісії оголосили себе ударниками, подавши відповідні зобов'язання“ (ст. 195).

Археологічна праця ВУАН-ту перейшла „на нові рейки наук.-дослідн. роботи“ — на засади „Марксо-Ленінової науки“ (ст. 193). „Археологічний відділ ВУАН-ту працює порядком соцзмагання та ударництва й тепер зв'язується з підприємством, що до нього недавно прикріплювало ВУАН“.

На території Музейного Городка в Києві (Корпус № 7) утворено Археологічний Музей ВУАН. До цього нового закладу переведено збірник колекцій Археологічного Музею УНО та більшу частину експонатів кол. Археологічного відділу Київського Історичного Музею. Як академічна установа, новий Археологічний Музей ВУАН узяв собі з однієї київських підприємств (Водоканалом) та зі селом Борщагівкою (на правах шефства чи якимось инькше — не знати!).

Значні зміни зайшли в останній час й у роботі Археографічної Комісії ВУАН. Ця Комісія була утворена ще в 1921 році з таких установ: 1) Київська Комісія для розбору давніх актів (засн. 1843 р.), 2) Археографічна Комісія УНТ-ва в Києві (засн. 1913 р.), 3) Археографічна Комісія УАН (засн. 1910 р.). В 1931 р. в праці Комісії переведено зміни „відповідно до тих завдань, що їх ставить сучасний етап соціалістичного будівництва“. Тепер „працюють у Комісії бригада“, а питання, зв'язані з роботою Комісії, вирішуються на нарадах з представниками установ академічних та позаакадемічних“ (ст. 194). „Поставлено питання про застосування Марксо-Ленінської науки до археографії“. Що з того вийде, ще не знати. Тим часом (у 1931 р.) Археографічна Комісія продовжувала, як видно, раніше заведену працю, й видала такі публікації: 1) „Коденська книга судових розправ (1769—1793)“, 2) „Генеральне слідство Лубецького полюку (1728—1729)“, 3) „Матеріали, що до історії картографії України“. В. Кордта й деякі инш. Зате надалі тематика завдань наявно революціонізується. Комісія намічає до видання документи „до 15-ої річниці жовтня“, „до історії Сталінського металургійного заводу“ й инш.

Культурно-історична Комісія ВУАН у своїх дослідках головну увагу звернула на засвоєння Марксо-Ленінської методології та боротьбу з буржуазними методами. Ця комісія виробила план дискусій про буржуазні концепції в попередніх роках своєї праці — отже план самокритики й каяття.

Хто дістає щойно 2 книжки „Вістника“, хай присилає передплату або ВЕРТАГ КНИЖКУ.

Від Адміністрації.

1) Дехто з тих, кому ми післали 1-у книжку „Вістника“, вернувши її — прочитаною, по розяттю. Укліно просимо відбрачів нашого місячника або прислати гроші за отриману книжку, або — вертати її назад не розяттю і не виставляти собі свідомства некультурности.

2) Деякі вигідні відбрачі — затримують книжку, відмовляючись мимо упімнення — прислати назад, не прислаючи рівночасно і грошей, лише „зараховуючи“ собі те, що заплатили ЛНВ-кові. Миб переняли на себе таких „передлатників“, колиб Видави. Спілка згодилася була уступити нам фірму „ЛНВ“. На жаль в цій справі порозуміння не досягнуто, отже оті „передлатники“, які затримують собі книжку „Вістника“ тому, що їм винна щось інша видавничча фірма, присвоюють собі неправно чужу власність. Звертаємо їм увагу, що видрукуємо їх імена і належитість стягнемо.

3) Вп. П. Мирон Сурмач в Нью-Йорку. — Повідомлення про виласня „Вістникові“ 500 зл. п. одержали, але на жаль не гроші, які адресовані на адресу ЛНВ-ка, інкасувала Вид. Спілка, яка зобов'язалася сплачувати належитість ратами. Дякуємо сердечно за прихильність. Вістник вислаємо. Все адресувати просимо лише на Чарнецького 3/6.

Нові книжки

Перший річник Укр. Бюра у Варшаві, вид. Укр. Словянсь. Т-ва Мистецтва і культури, Варшава, 1933, ст. 148.

Український Студентський Календар „Чорноморе“ на рік 1933, вид.

„Чорноморе“ Львів—Варшава, 1933, ст. 90.

Записки Чина Св. Василія Великого, т. IV, вип. 1—2, Жовква, ст. 488.

За Державність, матеріали до історії війська українського, Варшава, Збірник 3. ст. 272.

Надіслані журнали

Нова Хата, журнал для плекання дом. культури, ч. 1, Львів.

Воєні, місячник для молоді, Львів, ч. 1.

Дзвони, література — наука — мистецтво журнал, Львів, ч. 12, 1932.

Тризуб, тижневик, чч. 47, 48, 49, 50, 1932, чч. 1, 2, 3, 1933.

Рідна Школа, ілюстров. часопис для всіх, Львів, чч. 1 і 2.

Кооперативна Республіка, Львів, ч. 1.

Місіонар Пр. Серця Ісусового, Жовква, ч. 1.

Вільне Козачество — Волинне Козачество, ч. 119, Прага.

Літопис Черв. Калини, Львів, ч. 1.

Січч, орган Союзу укр. еванг. реформи громад. Коломия, ч. 1.

Рідна Мова, науковопопулярний місячник, Варшава, ч. 1.

Світ Дитини, Львів, ч. 6.

Життя і Знання, Львів, січень 1933.

Визволення України, Варшава, грудень ч. 1.

Ost. Europa, Zeitschrift f. die Gesamten Fragen d. europ. ostens, Berlin, Hefte 2, 3, 4, 1932 n. 1933.

Przegląd Wschodni, miesięcznik 1, 1933.

Buletyn Polsko-Ukraiński, miesięcznik, Warszawa. N: 1 і 2.

Приведнуйте

колективних передплатників для „Вістника“; бібліотеки, Касина, Бесіди, Секції, Громади, Клуби, Філії, Союзи, Читальні, Студентські й освітні Гуртки, спортові товариства і ін.!

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вяснює важні питання доступним способом і таким чином творить багате джерело для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання в читальнях і кооперативах. Згадаємо ще, що воно містить дуже багато прегарних образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Передплата на рік в краю і Чехословаччині виносить 18⁰⁰ зол., на 6 місяців 9⁰⁰ зол., на 3 м 5⁰⁰ зол., поодиноке число коштує 2⁰⁰ зол.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, Ринок 10, Товариство „Просвіта“.

„НЕДІЛЯ“

бажаючи станути якнайблище до укр. родини, зорганізувала ще роздачу

ЗАПОМОГ для родин передплатників на випадок такого нещастя в родині, яким є смерть.

Від тепер родина кожного передплатника „Неділі“ не молодшого 20-ти, а не старшого 45 р., який продовж двох повних кварталів оплачуватиме точно передплату на „Неділю“ і не є обложено хворий в мент вступлення в той же початковий речинець двох кварталів, дістає від тепер право до одноразової

ЗАПОМОГИ НА ВИПАДОК ЙОГО СМЕРТИ У ВИСОТІ ТРИСТА ЗОЛ.,

з тим, що коли точна передплата перетриває більше як два роки, допомогова сума зростає на випадок смерти до висоти

500 (пятьсот) золотих.

Родини передплатників цювище 45 р. віку, а найвище до 55 р. життя, отримують на випадок смерти, при тих самих, вище вгаданих умовах, половину встановленої запомогової суми, а саме 150 золотих а коли точна передплата перетриває більше як два роки, 250 золотих.

Права родин передплатників на запомогу вступають в силу після двох кварталів точної передплати, при чому хочби найкоротша перерва в тяглости передплати уневажнює урівнення до запомоги і вступний речинець двох кварталів мусить тоді бути повторений.

Адресуйте „Неділя“ Львів, вул. Японська 7.

ВИДАВНИЦТВО „РОДИНА“

„НОВА ХАТА“

Журнал для плекання домашньої культури.

Подає зразки сучасної літератури, Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звідомлення зі спортового світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів.

Чвертьрічна перед. зол. 4⁵⁰. Поодиноке число коштує 1⁵⁰ зол.

Адреса: „НОВА ХАТА“, Львів, Ринок ч. 39. І. п.

Приймається передплату на **„ВІСТНИК“**

**місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.**

ВІСТНИК даватиме твори красного письменства, оригінальні й перекладні, головню західно-європейських і американських авторів.

ВІСТНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.
ВІСТНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСТНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСТНИК має кореспондентів в головних європейських культурних центрах.

Окрім перелічених в 1-й книзі, до співробітництва запрошені і дали свою згоду: Б. Антонич, М. Іванейко, Антін Крезуб, д-р Лука Луців, ген. Всеволод Петрів, Віктор Приходько, І. Федорович-Малицька і інші.

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 3/6**, або на чековеkonto. 500.371, виносить: кварталю зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 4 амер. дол. Ціна окремої книжки — зл. 2.20. — — — — —

КАВАРНЯ І РЕСТАВРАЦІЯ

„УНІОН“, Косцюшки, рік Сикстуської, по цілковитім відновленню і під новим зарядом. Обід з 3-х страв 1 зл. 20, вечеря — 1, 50. Віденське снідання — 1 зл., кава 0.40 гр. і 0.60 гр., чай — 0.40 гр. Буфет заосмотрений в напитки красві і заграничні. Проситья відвідати.

Присилайте

адреси своїх знайомих, які хотілиби передплатити **„Вістник“!**
Читайте й ширить наш місячник! Давайте оголошення до **„Вістника“!**

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович.
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 3/6.

З друкарні Ставроп. Инст. в піднаміі З. Медичкого у Львові.

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ МИСТЕЦТВА НАУКИ Й РОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

К I
ка 3. 1933 Т о м I.
Березень

адреса Редакції й Адміністрації:
ІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 3/6.
ковеkonto Р.К.О. 500-371

З М І С Т :

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ . . .	16
О. Ольжич:	
Японії	16
Візія	16
Олега Теліга:	
Поворот	16
Евген Маланюк:	
Три поезії	16
Богдан Ніжанковський:	
Сталю дні	16
М. П.:	
Настане час	16
Л. Мосендз:	
Засів	16
Жорж Іманн:	
(перекл. Софія Куликівна)	
Мовчати	17
Степан Смаль - Стоцький:	
Немолів (спомини). . .	18
Е. Сінклер:	
(перекл. Л. Мосендз)	
Мертвий дім	20
С. Степан Смачило:	
Протикатолицькі упе-	
редження	20
Андре Віоліе:	
Японська дитина. . .	20
Наталія Лівницька-	
Холодна:	
Гріх.	21
І. Гончаренко:	
Техніка державного пе-	
ревороту	21
Л. Мосендз:	
Джон Гелсворси . . .	22
Теодор Курпіта:	
Ранкове	22
Д.М. Донцов:	
Колтунський консерва-	
тизм	22
М. Л.:	
З пресового фільму .	22
Бібліографія	22
Від і до наших передплат-	
ників	22

В адміністрації „ВІСНИКА“ можна набувати
такі книжки:

---

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід	ц. 1—зл.
2) Поетка українського рiсорджi- мента (Леся Українка)	„ 1— „
3) Націоналізм, Львів 1926	„ 5— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Кате- рина (драма)	„ 1— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Опо- відання	„ 1'50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої політики, Відень 1922	„ 2— „
-
-

„НОВИЙ ЧАС“

найбільш поширений і найдешевший щоденник
виходить щодня рано і коштує тільки 15 гр.

Місячна передплата — всього 2 зол. 50 гр.

„Новий Час“

кількістю інформації дорів-
нює чужій щоденній пресі

приносить кожного дня відо-
мости з усіх ділянок життя,

інформує всіх — про все.

Хто отже читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все.

А платять за те денно 15 грошів
або місячно — 2 золоті 50 гр.
За кордоном річно 6 дол. амер.

Адреса: „НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.

Телефони: 30-13 і 106-13.

Не гайте ні одної хвилини та сейчас замовляйте „Новий Час“.

Не зважаючи на наші кількакратні ви-яснення, що видавництво „Вістника“ не сто-їть в жаднім звязку з „Видавничою Спілкою“, яка видавала „Літ. Наук. Вістник“, дехто все ще присилає передплату на наш журнал че-ками „Видавничої Спілки“.

1) Отсим заявляємо, що ми **НЕ ВІДПО-ВІДАЄМО** ні за те, що точно вишлемо за-мовлену книжку, ані за те, що її взагалі ви-шлемо тим передплатникам, які шлють пе-редплату на наш журнал до **ІНШОГО ВИ-ДАВНИЦТВА**.

2) просимо всіх тих, які післали перед-плату на „Вістник“ **НЕ** на нашу адресу і **НЕ** на наше чековеkonto, **НЕГАЙНО ВИСЛА-НУ КВОТУ ЗАРЕКЛЯМУВАТИ** і спові-стити нас.

3) передплату слати **ВИКЛЮЧНО** на чековеkonto ПКО у Львові ч. 500.371 або на нашу адресу **ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 3. м. 6.**

4) Закордонних передплатників, що приси-лають передплату через кравві банки або ін-ші установи, просимо виразно зазначати, що гроші призначені для „Вістника“, Чарнець-кого 3. м. 6.

Адміністрація

О. Ольжич

Японії

На порозі старого світу,
Де брехні і облуди тьма,
Ти встаєш тріпотливим цвітом,
Ніжна молодосте сама.

Ти встаєш. Та незнану силу
Затаїла прозорість рук.
Вигинаєш дівоче тіло,
Напинаєшся вся, як лук.

Мить — і стрільна твої застогнали,
Повили суходол дими.
Бий їх, кволих, слабих, нездалих,
Остовпілих, таких, як ми!

—0—

Візія

Вітри од краю до краю,
Од рана до рана дмуть.
Дерева, дахи зривають.
Пісок і тріски несуть.

На подвіррях—клунки, попони.
— І не в безвісті шлях цей? —
Широкогрудих коней
Зі стайні ведуть бігцем.

На ганку ще раз мати,
А ти вже допаяв стрепен.
Хлопчак, що його не взято,
Ховається під брезент.

І рветься, рветься фіртка
Квітника зі слідами чобіт.
Обози—обози тільки...
На захід ідуть, на схід...

Олена Теліза

Поворот

Це буде так: в осінній день прозорий
 Перейдемо ми на свої дороги.
 Тяжке змагання наші душі зоре,
 Щоб колосились зерна перемоги.

І те, що мрією було роками —
 Все перелетється в дійсність і можливість.
 Нам буде сонцем кожний кущ і камінь
 У ці хвилини — гострі і щасливі.

Подумать тільки: наші села й люди!
 А завтра прийдемо—до свого міста!
 Заохплять владно зголоднілі груди
 Своє повітря — тепле і іскристе!

У мент розлуки, при кінці дороги,
 Замерехтить між нами смуток тихий...
 Поспішимо ми на старі пороги,
 Розлетимося під забуті стріхи.

Відразу щастя вітром нас обвіє —
 Ще мить одна і ми у себе дома!
 Та дійсність завжди, не така, як мрія
 А наша зустріч інша, невідома:

Зловіщий сум зворотний вітер вишле
 І кине серце у крижаний протяг.
 Усе нове... І до старої вишні
 Не вийде мати радісно напроти.

Душа з розбігу стане на сторожі,
 Щоб обережно, але гостро стежить
 Всі інші душі — зимні, чи ворожі
 І всі глибокі поміж ними межі.

Як часто серце запалає болем,
 А щось гаряче наше горло стисне,
 Коли над рідним, тим-же самим, полем
 Розправить крила незнайома пісня.

Чекає все: і розпач і образа,
 А рідний край нам буде — чужиною...
 Не треба смутку! Зберемось відразу,
 Щоб далі йти до цілі провідної.

Заметемо піском глибокі межі
 Перейдемо скрізь дикі води—бродом,
 Щоб взяти певно все, що нам належить
 І злитись знову зі своїм народом.

Евген Маламюк.

Три поезії

1.

Повіє вітер з Понту. Скитський степ
Прокинеться, зітхне і буйна тирса
Зеленим морем знов на нім зросте,
І побіжать зелені хвилі.

Ширша

За синє море встане широчінь.
О, земле вічна, ти — одна на світі! —
На небі — глибиніє древня синь,
Внизу — прозора велетенська тінь
Від хмари, що жене південний вітер.

І при балках оселі завітчав
Вишневий цвіт, розквітлий снігом сонця, —
Твій шлюбний цвіт — та срібная парча...
І чорні очі ваблять крізь віконця.
Ой, вийди в сад, що бжолами бренить,
Поглянь: — земля справляє з сонцем шлюби!

Та вдарить час. Мов меч, упаде мить,
І — нікому тоді оборонить
Твою весну від вихору і згуби.

2.

А може, й не Еллада Степова,
Лиш відьма-сотниківна мертва й гарна,
Що чорним ядом серце напува
І опівночі воскресає марно.

В безбожній церкві — шабаш, шум і шал.
Кувінька кнур. Хтось бреше песім писком.
В живуче тіло мертва душа
Вступає знов. І — ось вона! Так близько!

Труна свистить, колючи. А Вій
Залізни вже росплющує зіниці.
Півнів не чує. І в мутній голові
Горить одне, — що все це — ні! — не сниться.

3.

Кричу в туман, в цвинтарну млу,
Та — ненамарне. День настане, —
Жбурнуть в розжеврену смолу
Зухвальця тіло окаянне.

Під гул дзвіниць, під гомін міст,
В імя краси, життя і ладу,
Високий виставлять поміст —
Навік четвертувати зраду:

І хоч рубати буде кат
Гидку потвору вже на — а́мьн,
Та довго ще живучий гад
Підскакуватиме шматками.

Грудень 1931.

Богдан Ніжжанковський.

Сталю дні

Як вітер з стогоном туливсь під тин, що клавсь
[до рову,
А дрібний дощ кидав слізки на шиб прозорі лица,
— Про дні сталеві — що шлють в даль колисанку
[громову,
Рядки думок я плів в сплітки — мов одноцільна криця.
І як незмінно хлипав день і стряг в розмоклій грязі,
А вітер тужно на гільках грав чорних дум пісні,
Безмежну міць соняшних днів набравши в юні мязи,
Я вийшов струнко без вагань — щоби сталити дні!

М. П.

Настане час

Настане час — минуть сонливі дні —
Охлялих збудить спів грізний Тиртея —
На вівтарях заблимають вогні —
В серцях займеться іскра Прометея.

Цей вік не зложить гимну димарям,
Поклониться лише Красі та Силі.
В святині муз не бути крамарям,
Чавунний клич погасне у горнилі.

Цей жданий вік біжить на зустріч нам —
Мов метеор креслить вогняний обрис,
В країну сліз летить із райських брам —
Дзвенить пророче: „Мане-Текель-Фарес“.

Настане час — придуть бурливі дні:
Сонливих збудить спів грізний Тиртея —
На вівтарях палатимуть вогні —
В серцях воскресне іскра Прометея.

Засів.*)

Осінь прийшла раптово й несподівано, аж Ніно не спам'ятався. Але не в природі. Бо дні ще соняшні й гарячі, а вечорі й ночі теплі; та залишили Ніна його приятелі й усі, усі одійшли. Ще вчора ганяли, як звичайно, по схилах горбів і не бракувало їм ані одної вигадки, якуб не виконали на честь відступаючого літа. Ніби в останнє хотіли вібрати в себе всю розкіш сонця й насолоду волі перед довгими місяцями послуху й обов'язку... Хоч ні одному з них не припало було на думку висловити це словами, або навіть і усвідомити, спинившись на мент у розяренні вигадок. Звичайно, завтра школа, вчитель, шкільні лави... але хіба варто думати про далеке завтра, коли довкола таке прекрасне сьогодні!

І тому, коли теє „завтра“ всеж невідклично зявилося, і ніхто з товаришів не привитав Ніна на горбах левади, — було хлопцеві ніяково. Цілий день тинявся він по дворі й садку, не знаючи, за що вхопитися. Навіть і з товаришами, що надвечір повернулися зі школи веселою юрбою, не пробув Ніно довго. Вже бо один цей день поклав між ними перепону... Вони хоч і знов навідалися до Ніна, але припадали йому, як тії шпаки, що зібралися в далеку путь, хоч ще цілими хмарами підносились над городами й левадами.

Тому Ніно цілий день у задумі й навіть ліг зарань спати, без особливих нагадувань і припрошувань. Та йому не спиться. Двері з його кімнатки до ідальні не зовсім зачинені, й через вузьку щілину бачить Ніно смугу стола, над якою мигтять батькові руки, а тоді чути шелест часописних аркушів.

Це рідкий вечір, коли батько не пішов до клубу, а залишився вдома. І Ніно знає, хоч не бачить, що поруч батька сидить зі своїм безконечним гачкуванням радісно спокійно мати. Швиденько мотаючи коротеньким гачком, вона пильно стежить за дрібненькими очками, й час від часу білий клубочок ниток підскакує по столі, притягнений маминою рукою. Так завше в довгі вечорі бачить Ніно маму й тому до дрібниць може уявити собі, як вона виглядає зараз. Він, здається, бачить і ті дрібні зморщки в куточках очей, що

*) Це закінчення повісти Л. Мосенда (друкованої в ЛНБ-ку) представляє окрему цілість. Повість цікавиться формуванням душі української дитини, внаслідок діяння ворожих собі культурних впливів. В першій частині описаний вплив рідної стихії, перші прояви національної свідомости. В другій, що друкується тут, — бунт ще несформованої свідомости проти насильних спроб оточення викривити її і спрямувати в інший бік.

з'являються, коли мати придивляється до виконаної праці.

Коли батька немає, й вони сидять за столом удвох з Ніном, то мати ще має перед собою книжку. Але при батькові працює без неї. Одірветься від праці, подивиться на батька, що завжди читає часопис, посміхнеться й знов гачкує. Так сидять вони іноді цілий вечір, тільки зрідка перекидуючись словами тихими й рівними, як спокійне світло ляmpi між ними на столі. Так і сьогодні. Але батько, як завше, мовчить, і тільки мамин голос чувати час від часу. І задушливі звуки його, мов би капки дрібного дощу, коли падають на металеве підвіконня.

Ніно добре чує, як мати з павзами (перераховує очка) кидає батькові:

— Так, Павле, вже ніби й осінь...

— Та ніби, — чути від батька; і знов шелестить часопис і велетенські тіни аркушів згортають і розгортають на стіні свої крила. Тиша.

— А чи не пораб нам, Павле, взятися за Ніна? Га? Як ти думаєш?

Від таємничого „взятися“ в хлопцеві затаюється навіть дихання. Хвильку не чути жадної відповіді, й тільки шелестіння зростає та видко по тіні, як згортаються аркуші, й нарешті складений часопис лежить на видимій смузі стола. А на нім велетенська, здається, батькова рука з горбом печатного перстня на пальці.

— Ти кажеш взятися за Ніна?

— Звичайно. Досить йому байди бити. Великий уже. Пора й за книжку.

— Правда, — задумчиво відповідає батько. — Сім років минуло. Алеж до школи його ще не приймуть. Тиж знаєш, треба повних вісім років.

Якби ось зараз Ніна запитали, чи хочеться йому до школи, він безперечно не знавби, що й відповісти. Мабуть хочеться. Школаж бо — це все таки майже цілий день бути з товаришами, а не самому одному в великому, довгому домі серед неуважних дорослих. Школа — це ж хатня одноманітність, коли в дощливу пору осені, серед напруженої тишини й самотності в чотирьох стінах, хочеться іноді кричати, кричати, щоб розбудити заспану байдужність оточення. Школа — це й можливість розумітися на тих книжках, що золотими літерами на рубах оправ розглядають мов очима кімнату з-за скла шафи. На тих книжках, у яких сховані мабуть ще більші скарби безконечно цікавих, хвилюючих оповідань, ніж у розмовах Татарчучки й візника Гаврила... а ключ до тих книжок — тільки в школі.

І Нінові хочеться до школи хочби й зараз. Але він згадує, що школа — це також просиджування довгих годин під пильним доглядом учителя, писання палічок, рахування та читання з букваря, в якому нічого цікавого, казали то-

вариші, немає. Школа — це значить, кажуть хлопці, позбутися волі навіть і тоді, коли краще від усього на світі є ховання на замерзлому Дерлі, або загачування перших весняних струмків на похилих вулицях передмістя.. Ні, краще до школи не йти!

Але всеж хлопець не знає, чи йому радуватися, що ще цілий рік відділяє його від школи, чи шкодувати, що має залишитися вдома.

— Я знаю, що Нінові до школи ще не можна, — знов чути голос матері. — Але мені, по правді кажучи, й не хотілосяб, щоб він тепер ходив до школи.

— Якто? — й батькова рука починає припляцувати складений часопис.

— Не самої школи, а того товариства... тих, тих (голос матері знов стихає й ніби переривається) мужиченят...

— Алеж... — чути трохи піднесений звук батьківського голосу, й видно, як рука зникає з стола.

Та раптом і голос матері робиться дзвінкішим, і вона починає швиденько, швиденько кидати слова, заплутуючись і повторюючись, немов боїться, що ось-ось її перебеє батько й не дасть виговорити до кінця всі накопичені думки.

— Ти знаєш, що я давно вже про це говорю... й минулого й теперішнього літа... мені дуже не подобається, дуже.. його товариство... Ні, ні, не посміхайся... Ти звернув увагу коли... як він говорить, як він поводитьсь; таж на нім пізнати не можна, що він твій син, син Людкевича...

— Чув уже я це, — спокійно перебиває батько. — Такий він твій син, як і мій. Але далі!

— Кажу, не перебивай! Кажу... бо знаєш, що за господарством і взагалі... тиж добре знаєш, що я не маю часу... а ти теж.. Не кривись, а вислухай... Ну, добре, добре, ми обоє винні, добре... Алеж не можна так лишати, щоб з Ніна вирросло мужиченя... Правдаж?

— Так знайдемо йому гувернера француза й виплекаємо з нього принца,— чути так само спокійну батькову відповідь.

— Я так і знала, так і знала, що тобі все смішки... і власні діти смішки, і... ти як не можеш і не хочеш сам над цим думати, то послухай мене... послухай... але тихо... От приїдуть до нас мати й сестра; хай би Марися залишилася в нас через зиму, га? Бачиш, вонаб і Ніна за цей час навчила читати й писати... вона вже велика, їй уже вісімнацять. Вонаб виховуюче впливала на Ніна. А то я боюся... справді... мені вже зараз страху наганяє теє... його хлопманство... Ні, ні, не кривись! Памятаєш, як він минулої неділі слухав візника, коли той розказував про гайдамаків? Ні, я не хочу, це мені зовсім не подобається... і все тепер пристає... розкажи та й розкажи йому про Україну! А я звідки знаю? От Марися, та могла б його зацікавити

й іншими річачи. Ну та й їй краще булоб провести зиму в місті, а не в тій волинській містечковій дірі. Правдаж, Павле! Бо я подивлюся на Ніна й згадую іноді твого молодшого брата, що його заслали за тую Україну... Ну, ні, вже не буду...

І мати, як раптово почала говорити, так раптово й урвала. „Виговорилася“, каже іноді жартівливо батько про такі виступи. Але часом мати замовкають і від занадто строго погляду батька. От і тепер мабуть. Бо в ідальні тиша й батько, здається, не поспішає з відповіддю. Нінові видно, як батькові пальці швидко виграють по скатертині, ніби хотять утікати від могутньої п'ясти.

Нінові аж дух забивало підчас маминої промови. Тут рішається його доля й усе тепер залежить від батька. І хлопець в очікуванні відповіді не відривав очей від батькової руки, мов від неї чекає рішення. А в голові пролітають спомини про нездійснений раніше приїзд бабуні, про бійку з товаришами за полячку, про... Але Нінові вже тепер не хочеться так сильно того приїзду... і навіть обіцяний приїзд нової особи — його тітки Марисі — не робить на хлопця того вражіння, яке зробивби раніше. Ніно цілком під вражінням короткої маминої репліки, що батькового брата жидись за Україну заслали. А він про це ніколи й не знав! І за Україну? Якже це людину можна заслати? Як допис? поштою?... І в голові дитині раптом цілий вулькан запитань. Такби й зірвався зараз з постілі й кинувся до батька.. Але чи скажуть?.. Та поки ці думки мчать через свідомість, чує Ніно, як батько відсуває стілець і задумчивим голосом відповідає матері:

— Ну, може ти й маєш рацію... авжеж маєш рацію. Добре. Пиши мамі, хай скорше приїзжає й привозить зі собою Марисю. А тепер спати! — І батько позіхає так, що ось, здається, втягне в себе все дозколишне повітря.

— Мати теж встає, зісовує стільці й як говорить, то в голосі її чути радість.

— От видиш, яж казала, я так і думала, любий, що ти погодишся... я дуже рада.. Ну, підемо спати, бери лямпу.

Ніно чує, як батько зітхає мов великий, ковальський міх; він бере зі стола лямпу й обое відходять навшпиньках (щоб не розбудити його) через рипучі двері. І вже давно в ідальні невидь, а в домі тишина, але хлопець ще дозго лежить з відкритими очима й навіть не ховає, як звичайно, зору від сірих тіней, що причаїлися по кутках кімнатки.

А за тиждень уже справді бачить Ніно, як в домі починаються приготування до приїзду гостей. З горища знов принесено постіль, і тепер Докія старанно витирає її металеву сітку. В сінях лежать вязки запашного сіна для сінника, й Ніно наперекидався вже до сходу через зелені горб-

ки. Та все вибігає він на ганок, виглядаючи візника, що має привезти бабу й тітку.

Дні ж стають усе більше тихі й прозорі, а ранки прокидаються в серпанку прозорої імлі. Блакить яснішає й ніби підноситься вище, немов чиясь старанна рука витерла за-порошене влітку скло небозводу. Повітря тратить густі, тягучі запахи літньої доби, а щось тонке й гостре пропливає струмками через воздух, щось подібне до запахів стиглих грозен з далеких Глодавських виноградників.

Уже з самого ранку тепер мусить бути Ніно вдягнений і взутий, бо не сміє вже бігати по дворі босоніж. Та він і не протестує. Відколи немає з ним товаришів, перестав він робити великі мандрівки, при яких кожний зайвий кавалок одягу був лише перешкодою. А самому хлопцеві не хочеться та й не цікаво братися за різні підприємства, проєкти, яких усе таки наповнюють його голову. Та й без товаришів тяжко виконати деякі з них...

Тому значно краще сидіти на ганку й стругати шаблю. Не таку звичайну, як у мійських поліцаїв: рівну, коротку й взагалі пеломітну. Не дурнож ці поліцайські шаблюки звуть у місті „оселедцями“. Ні, — шаблюку криву, як довідався колись Ніно, — козацьку, з держалом навхрест. Таку шаблю можна зробити з довгої тонкої гонтини, держало почорнити чорнилом (у батьковому каламарі його досить), привязати синенький мотузочок (є вже, припасаний), щоб носити через плече.. Ах, якаж це буде шаблюка, яка шаблюка, тішиться хлопець, вигладжуючи дерево рубом розбитої віконної шибки. Ніхто такої не матиме!

І Ніно посміхається сам до себе від блискучих перспектив товариського подиву й заздристи, та ще сильніше натискає склом. Від напруги й захоплення працею він перекиляє голову зі сторони на сторону, й так само кінчик його рожевого язика мандрує з одного кутка уст до другого. Він нічого не чує й не бачить довкола себе, захоплений працею й уявою. Лише несподіваний оклик біля нього „мамо“ відриває його від заглиблення в себе.

Ніно бачить, як повторюючи цей оклик, поспішає з ганку до воріт його мати, поспішає до візника, що тільки ось спинився біля воріт. Ось і двоє жінок вже злізли і стоять поруч та показують візникові на пакунки. Та чеж бабуня й тітка! Ніно геройським рухом, вичним рухом юнацтва, стискає шаблюку, виставляє її вперед і вже готовий бігти до воріт, щоб якимось диким, військовим, власного винаходу кличем привітати приїзжих, але.. раптом спиняється й стоїть на ганку в нерішучості. Через довге подвір'я поважно простує від воріт до ганку висока пані в чорному. Одною рукою вона обіймає маму, що тулиться до неї, а другою здвигає край довгої сукні. Бабуня! Перед ними йде

швидко струнка дівчина. Хіба це тітка? Вона буде його вчити?

Ніно уявляв собі тітку такою, такою.. ну, старою. А цеж ще майже підліток з двома довгими косами, що звисають їй спереду аж до колін. Дівча! І воно, це дівча, буде його вчити! Його, Ніна, хлопця, що завше згїрдливо ставився до дівчат! Та всеж він не знає, чому обертається, швидко вскакує в сіни та ховається за двері. Навіщо? Ніно й сам не віддає собі відчиту, але причаєсно стоїть за дверима, стискаючи міцно шаблюку та прикриваючи уста, щоб навіть швидкі й голосні віддихи не звернули уваги приїзжих.

Ось риплять сходи ганку, чути, як візник Лейба ставить під двері валізку, йому щось наказує дзвінкий дівочий голос, і чути, як говорять мати з бабунею. Ніно прислухується й нараз ще глибше ховається за двері: приїзжі говорять, і хлопець не розуміє їхньої мови. І хоч він ніколи ще не чув польської мови, але враз здогадується.

Гаряча хвиля охоплює його щоки. Значить все це правда, все правда, що колись казали хлопці про нього, про бабуню, про батьків! Ах, кращеб воңи ніколи не приїздили! Виходить, що він таки не руський, а, а... Якже тепер дивитися в очі хлопцям? Цеж завтра неділя й усі, усі будуть знати, ах будуть знати... навіщож вони приїхали?.. І швидкі думки мчать вихром через дитячу свідомість, аж їх раптом перериває піднесений голос мами:

— А деж Ніно, Докіє? Куди це він заховався від нас? Був на дворі... — І знов незрозумілий обмін слів з приїзжими.

— Та й справді, яж його бачила на ганку, як він стрібнув у сіни, — чути по російськи тітку. — Пошукай нам його, Докійко, — звертається тітка до служниці „по мужицьки“.

— Ось зараз, панночко, піду по воду й знайду його!

Нінові подобається голос цієї закосиченої дівчини-тітки й веселий його тон. І те, що вона так гарно говорить „по мужицьки“ теж робить на нього вражіння. От якби тільки вона не була.. ну, чужинка! Він зараз вискочив би з-за дверей!

Але з кухні виходить Докія й прямує просто за двері, щоб узяти відра.

— Ага, ти тут, Нінцю! А йдиж но! Тебе давно тітка й баба шукають.

— Я не хочу, — шепче хлопець. — Я... Я боюся!..

— Боїшся? Таж то бабуня приїхали; йди, йди, не вигадуй!

Вона хоче вутягти хлопця з-за дверей, але Ніно пручається, за щось хапає рукою, і з грюком і дзвоном падають з полиці відра, котяться по підлозі, Докія репетує..., а з ідальні вибігає тітка... й не встигає Ніно спам'ятатися, щоб утікти на двір, як вже його схопили міцні дівочі руки,

міцно притискають до себе, несуть в їдальню й ставлять червоного, збентеженого серед кімнати на підлогу. І вже їх немає...

—:—

Тепер уже пізно втікати. Та й у слідуючий мент Ніна притягає сильна рука бабуні й кілька міцних поцілунків уміщається на його щоках, чолі й навіть один на вусі. Цього ще не було! Ох, як же він не любить поцілунків! Виходить, що й бабуня теж така, як деякі знайомі пані, що завше душать його в обіймах... Ет, мабуть усі „баби“ гадають, що „мужчинам“ це дуже приємно, коли їх обліплюють поцілунками, — думає хлопець і швидко мотає головою, щоб обтерти об плечі обидві щоки. І ця думка, що бабуня його такаж „баба“, як і інші „баби“, надає хлопцеві самоповаги й упевнености, й він не почуває вже жадної ніяковости, а лише цікавість. Від цього вигляд лица у нього робиться надзвичайно кумедний, бо він серйозно морщить чоло й намагається зробити поважне обличчя.

Але баба ласкаво притягає Ніна до себе та починає розпитувати; й він з початку відповідає ніби й з неохотою, але описує розходиться. Бабуня з ним говорить „по руськи“, хоч Нінове вухо відчуває, що їй ця мова незвична... А потім вона стає йому й цікавою, бо розглядаючи її, приходиться до висновку, що помилявся, уявляючи її старенькою, як ті бабусі, що їх йому доводилося бачити.

Ні, волосся має вона цілком чорне, шкіра на обличчі без зморщок. І коли вона говорить, то зовсім не пришептє, як стара Татарчучка. І голос її приємний, бо не старечий, сухий. Якаж вона бабуня? Ні, вона йому безперечно починає подобатись, й навіть у знак довіря він хоче почати ширше оповідання про останню геройську виправу за місто, але баба раптом звертається з якимось запитанням до мамі по польськи, й хлопець аж шаріється, бо нічого не розуміє.

— Яж вам писала, мамо, — відповідає мати по російськи, — що він усе серед хлопців і тому так жахливо говорить. Хибаж тобі не соромно, — звертається вона до хлопця, — от і бабуня кажуть, що ти самими мужицькими виразами висловлюєшся.

Нінові справді соромно, бо в нього аж вуха палають. Але не за свої „мужицькі“ слова. Йому соромно за себе, що він так таки зразу довірився й почав розказувати цій... цій... бабі, а вона в його оповіданні знайшла тільки мужицьке... І він уже шарпається і знов хоче втікти.

— Ні, нічого, — переходить знов на російську мову баба. От візьметься за тебе Марися, швидко позабуваєш усі ці непотрібні тобі в житті слова... Правда? А тепер ми з мамою підемо подивитися на твою сестру, а ти тут поговори з Марисею. І баба знов по польськи звертається до тітки, що увійшла.

Дівчина виймає руку з-за плечей і показує довгий пакунок, відповідаючи теж по польськи.

Ах, ця незрозуміла мова! Вона дратує Ніна й разом занепокоює, як все незрозуміле. При перших її звуках він напружується, ніби очікуючи від чужих слів небезпеку для себе. Довго ще вони будуть говорити нею. Бо ось напевно й дарунок для нього, а вони ще балакають-розмовляють!

А пакунок усе більше притягує хлопцеву увагу, серце починає битися швидше від розглядування... Пакунок довгий на одному кінці щось грубе, а на другому — ніби палічка... Скоршеб! І тільки кінчають жінки говорити, як Ніно вже помагає тітці розв'язувати мотузки, розгортати папір.

Дівчина робить це помалу й з усмішкою підводить очі на Ніна; вона ніби навмисне затуляє розгортання, щоб подразнити хлопця. Та й довгі коси заважають їй, вона мусять відкидати їх за плечі, й це затуляє її роботу. Нетерплячими руками помагає їй, посапуючи Ніно, й ось обявляється тонка палічка, помальована гнідою фарбою, а далі... падає великий кусень паперу, й перед хлопцем — коняча голова! Велика, розкішна, дерев'яна голова!

Ах, якаж вона прекрасна! Жива, справді жива! Вона потягнена м'якою шкірою з волоссям, очі з барвеного скла блищать як живі, гніда грива з підстриженого волосіння рівненько стоїть на крутій шиї, з пашеки звисає ремінець... Ах! На палічку треба сісти верхи, просунувши її між ноги, ремінець в руку... Ах, Ніно не чекав ніколи такої краси й досконалости! А грива! а ремінець! а очі! Ні, це значно гарніше, ніж ті забавкові пароплави або паротяги, що з них найбільша користь — це колеса та шрубки.

Хлопець не знає, як висловити своє захоплення. Він тільки стоїть і гладить коневу гриву... Та цяж бабуня дійсно прекрасна... й тітка теж. Хлопець так опанований своєю радістю, що навіть забув про присутність тітки.

— Ну, подобається тобі коник, Нінцю?.. — питає дівчина.

— Дуже, — тільки й може відповісти зачарований хлопець.

— А щож ти будеш з ним робити?—допитується тітка, сміючись.

Від такого запитання хлопець враз приходить до себе. Він підносить голову й бачить, що тітка розглядає його як якусь диво. Чи вона вважає його за справді вже такого малого, що й не знає навіщо йому здається кінь? Ні, просто „баба“. Бо тільки „баба“ може запитатися про таку самозрозумілу річ. Навіть і відповідати не треба! І тітка тратить у хлопцевих очах увесь свій авторитет. Ні, подумати тільки! Вона не знає, що він буде робити з конем, з цим прекрасним конем? Ах, як биж сміялися хлопці, почувши таке за-

питання! Але нарешті він рішає знизити свою „мужеську“ величність до пояснень „бабі“ й чемно відповідає:

— Я буду на нім їздити!

— А якже ти будеш їздити?

— Що це за допитування, — думає хлопець. Що та як... Він теж не малий уже, щоб не знати таких простих річей. Ну, але тітка дійсно може й не знати.

— Ось так я буду їздити! — раптово підскакує він, перекидає ногу через палічку й високо підтягує конячу голову. Ах, як це справді гарно! Він аж не стримується, щоб не гукнути: гоп, конячко! Але що це? Тітка аж хапається за стіл, так сміється. Малий шаріється, бо не розуміє, чого ця, ця... (він шукає епітету й ураз знаходить його, зиркнувши на коси) хвостата сміється.

А дівчина сміється далі. Їй кумедно дивитися на цього хлопчину з його переходами від захоплення до поважності, від природньої дитячости до надприродньої для нього інтонації й виразів дорослої людини. Вона не мала братів і тепер їй цей малий „мужчина“ здається якоюсь підробкою дорослої людини. Кумедною й веселою. А як він говорить, як смішно вимовляє „хлопські“ слова на російський спосіб, або змішує їх до купи. І дівчина аж угинається, так сміється й її коси метуть підлогу.

— Ха-ха-ха! Як ти кажеш? як? Конячка? конячка?*) Ха-ха-ха!

Цього вже Ніно витерпіти не може. Мало того, що це „хвостате“ сотворіння морочило йому голову дурними запитаннями, але воно ще й висміює його. Але чому? Хіба не можна сказати „конячка“? Щож тут поганого. Він хвильку стоїть у нерішучості, потім відважно підтягує ремінець загнужданого коня, гальопом підлітає до дверей, на мент зупиняється, обертається й кидає здивованій, почервонілій од сміху дівчині:

— А ти, ти... хвостата, хвостата!

І тимже прудким гальопом виринає з сіней на подвір'я, через фіртку на вулицю й уже на площі чути його дзвінкий голос:

— Вію, конячко! гоп, гоп!

(докінч. буде).

*) По російськи має бути „лашадка“.

Жорж Іманн.

Мовчати!

Доктор Дааст щойно відпустив свою останню пацієнтку. Сьогодні він має їх досить і вдоволено завважив, що жадний хорий не покликав його нагло до дому. Нарешті він зможе собі відсапнути з годинку або й дві в садку, а можливо, — якщо Мішеля згодиться йому товаришити, — перейти до Марни і її берегами аж до парку Сен-Жан.

Хутко став він порядкувати на столику, повідносив на своє місце декілька інструментів, поукладав папери і дрібні річі та старанно замкнув шафку з медикаментами. Відтак перейшов до вітальні, де порозгортані і порозкидувані по меблях газети і вістники свідчили про неспокійну нуду очікуючих своєї черги пообідніх пацієнтів. Нарешті підніс заслону від вікна вітальні, яке виходило в садок, через штахети виднів гостинець, а з поза дерев чиста, тиха вода, в якій відзеркалювалося небо. Позолотна ясність огортала дугуваті крила старого моста при кінці вулиці. І подумати, що тому літ шіснацять, на отському саме місці, одного літнього пообіддя, як ось тепер, люде билися, що німецькі шрапнелі розбивали отсе поважне каміння, що дві ворожі армії одна в повнім безладді, а друга вже певна побіди, перейшли одна за одною, немов яка невдержима хмара понад отсі тихі води, що плывуть між тими супокійними берегами. Стільки змагань, стільки героїзму, викликані пам'ятю з минулого, супротив цього солодкого оточення видавалися непонятні, нельогічні, майже потворні. „Навіщо це все“? — здавалося, говорили дерева, вода і небо, що від заходячого сонця покривалося рожевою загравою. „Навіщо це все“? — повторяли спадаючі густо каштанові відростки на терасу готелю Мариніс. І Дааст, мрійник, став пригадувати собі ті трагічні події з вересня 1914, цю першу битву Франції, і отсю будівлю перемінену в шпиталь переповнений умираючими і раненими. А ось там, поза тим бальконом, куди щойно перейшла мала служничка, у збудованій там наборзі кімнаті принняв він останній віддих свого шефа клініки, Бруссара. Він уявив собі умираючого у його заболоченому і покрівавленому халаті, він чув ще безнадійний звук його голосу і, між двома хрипіннями: „Марселю, обіцяй мені, що будеш опікуватися моєю Мішелею!.. Дбай про неї, як про рідну дитину“!.. Бідний, любий Бруссаре! Шіснацять літ промайнуло з того часу, аякже! А смотрик виріс на справжню жінку, а милосердя Дааста перейшло з часом в сердечність, а властво в яесь складне почування, в дику пасію до недавно ще малолітньої дівчини, — у мущини сорока і пяти літ.

Він задержався легко тремтючи перед дверима своєї

вихованки. Веселий голосок Мішелі відгукнувся на його заклик. Відтак перед відходом, але вже з чистого обов'язку, бо згори знав якою буде та друга відповідь, застукав ще й до дверей напротив. Якийсь придушений зойк дався чути з дивану, на якому пані Дааст від полудня поборювала свою мігрену. Чи це було третій чи п'ятий чи може сьомий раз у тижні? Зрезигнований Дааст вже сам загубив рахубу тих занедужань. Бо стан хвороби жінки, здавалося переходив, в її стан нормальний. Чи ці недомагання були комедією чи драмою? Він не міг того ствердити, хитаючись між милосердям і втомою, яку ті недомагання, що так часто повторялися, в ньому викликали. Що найменше вони позбавляли хвору жінку любови її чоловіка, насамперед фізичної, а відтак і його прихильності; він відчував, що через неї він змарнував свою долю, розбив на прах свої колишні пляни й мрії і втратив щасливість подружого життя, вимріяну перед двадцятьма роками. Він гукнув ще раз в коридорі: „Та йди вже Мішельо“; а відтак дійшовши до садку заплющив очі і з пожадливою приємністю думав про дотик її рамен, близькість того молодого і повного життя тіла!.

Ним заволоділа жадоба! Справжнє опанування якимсь наблудом, що мучив Дааста від кількох місяців, якась тілесна жага і невсипущий жар незаспокоєної істоти, змішаний з брутальною пожадливістю, яка тягнула його до Мішелі. Крізь неї прозирала ніжність і тужливість за тою дрібною радості життя, яку йому відбирала та його вічно хвора жінка. Продовж цілого того проходу находився він під впливом Мішелі, її обнажених рамен, її відслоненої шиї і віддихав запахом її тіла, приодітого скупонькою одежиною літньої пори. Якжеж гарно пашіло це тіло, до якого спека додавала, там і тут, ясно-жовтаві крапельки! То було якби запах жита, дозрілого овоча, проникаючий аромат молодости з додатком, правда, чогось грубшого, того майже звірячого паху ростріпаного волосся, того запаморочення на вид помнятої від обіймів одержі в тім милім неладі, який настає по переситі. Часто підчас їхніх попередніх проходів, або вечорами у його кабінеті, коли Мішеля помагала йому в рахунках і укладанні річей, або в екіпажі, коли він забирав її зі собою під вимівкою, що вона може йому придатися у його обїздках по околиці, — він намагався визнати їй свої почування. Божевільна думка і смішний блуд чоловіка, що забував на роки, які їх розділюють. Чиж не наражав він тим себе, тою одною секундою забуття, на утрату довготривалої прихильності Мішелі? І чи не знищивби він тим ту глибоку пошану своєї особи з боку дитини і свою власну гідність і — волю померлого? А проте, хтож це напевно може знати? Вагання не допроваджує ніколи до пуття і лише збуджує дальші сумніви. Певно, що ріжниця двадцяти і пяти літ віку насувалаби поважні побоювання. Але кількож то людей перейшло над

тою ріжницею до порядку денного там, де вона не творила фізичної перешкоди? Він називав себе старим, що скептично оцінює свій вплив на жінок. А проте ніколи в житті він не почував себе більше дозрілим і більше духово й фізично сильним. І кількож то жінок, не багато старших від Мішелі, давало йому до зрозуміння, при виконванні його лікарської практиці, що вони з пацієнткою моглиби перемінитися у коханки, для яких відвідини лікарські булиби лише претекстом, лише банальною комедією? А що до самої Мішелі, то чиж він не зауважив, особливо в останніх часах, яка вона була збентежена, нагло соромлива, може готова до визнання? Навіщож отже хитатися і мучити самого себе? Його докори совісти не мають реальної підстави, а його здержливість розумної причини. В імя якої ідеї має він поносити таку жертву? В імя моралі, якої непевність і облудність досвід життя так ясно виказує? О, ні! Запевне не через це! А проте, в браку моралі, його стримала пам'ять по помершій приятелі.

—о—

Вони вже пройшли довж берегів ріки в напрямі до парку Сен-Жан, відтак завернули з поворотом на ліво і вертали гостинцем від півночі через ліс. По довшім сумерку, обрій поволі став погасати, переходячи з рожевого у синявий колір і відтак, вже перед самим погасненням, в зеленкуватий, щораз блідніший, аж зрівнявся з коліром тихої води, що пливе між берегами. Запала літня ніч, ця літня перехідна нічка, що не є затьмарінням всякого світла, лише коротким припочинком природи між двома ясностями, подібно як легкий просонок коханців.

— Мішельо! закликав Дааст.

Вона обернулася збочуючи з дороги, вона його випередила, химерним рухом увільняючи свою руку з його устисень. — Мішельо, повторив, чому так біжиш? Чого так квапишся з поворотом?

У темноті відгадував, як лице її покрила усмішка, як зуби забілили, а бліда ясність її появи відбивалася від тінистих дерев, повз які проходила.

— Марселю, ніч вже! А ми не наспіємо на час до вечері.

— Ти голодна?

— Ні, але я боюся, що тета Жанна буде неспокійна. Чи знаєш, що вже три чверти на дев'яту?

Він здвигнув раменами. — Овва, твоя тета досить має клопоту зі своєю мігреною.

І в тій самій хвилині він не міг не завважити з вдоволенням цей дрібний відтінок чуття, наказуючий Мішелі називати його Марселем тоді, як вона ніколи не могла розігнатися називати паню Дааст інакше як тетою Жанною. Нагло вона зареготала тим своїм молодечим трохи нервовим сміхом,

пристанула і з міною заклопотаною майже розказуючоскрикнула:

— Подай мені своє рамя, Марселю! Він вхопив її під руку сміливим рухом, і знова почув як здригнулося це тіло під його пальцями.

— Давай, моя люба, давай! промовив коротко, майже сухо і тақ чудно, що вона здивувалася.

— Ти може гніваєшся на мене, Марселю? — спитала.

— За віщож би я мав гніватися?

— Коли так, то я спокійна... Бо я — бачиш, хотіла тебе спитати... сказати тобі щось... — і замовкла надумуючись.—Щось дуже серйозного... дуже важного. Але, перед тим мусиш мені обіцяти, що вислухаєш мене без глуму. Обіцяй, що мене не висмієш.

Він ледви вибовкнув:

— Мішельо, це визнання?

— Так.

— Говори! сказав одним духом.

Обьявлення це захопило його цілого. Тоді, в той час як він ледві гамував себе, борячись зі собою, здушував свою любов, — вона заскакує його визнанням, на яке він через свою нікчемність не міг спромогтися... Мало того: то вона, ця дитина, якої невинність зросла під його очима і становила її найвищу оборону, находить в собі ту відвагу заговорити перша, жертвуватися йому яко жінка, промостити йому дорогу через його пересуди, його соціяльні звязки, перешкоди моральні і фізичні та береться тої теплої і затишної ночі виявити йому свою любов!

Він повторив засохлим горлом:

— Визнання почування, Мішельо? Любови?

— Любови!...

—o—

Він перший, по довшій мовчанці, відізався:

— Моя люба, спитав, а чомуж ти не знала того вчасніше? Чомуж ти zvolікала аж до цього вечора?

Вона вагалася, потім піднесла до нього очі і їй здавалося, що відчитує якийсь докір в його палючім погляді, яким її огортав.

— Ох, Марселю, ти обіцяв мені не гніватися на мене. І то з огляду на тету Жанну, з огляду на тебе...

Він перебив:

— Не говори тут про свою тету, прошу тебе!

— Чомуж? відповіла.—Требаж, щоби і вона дізналася...

— Я тебе не розумію.

— Ах, як-жеж ти утруднюєш мені це зясування! Досі я мовчала з огляду на вас обоє, з огляду на тебе передусім.

— З огляду на мене?

— Так! Я тебе бачу щоденно таким роздратованим, таким неспокійним... Отже я боялася і відкладала це роз-

яснення. Але тепер вже довше я не годна відкладати. Мушу з тим скінчити в тій хвилині... Вже надто довго давить мене ця тайна... надто довго, від коли я його полюбила, Марселю!..

Він відвернувся, замертвілий.

— Про когось то ти властиво балакаєш?

— Марселю! Бачиш, що ти вже гніваєшся? Та не тривожся наперед! То не є хтось незнаний. То поважний хлопець, наш приятель, з нашої верстви, дуже шиковний, якби ти сказав. Дивує мене, що ти ще не догадуєшся, Жак Дервілль!

— Жак Дервілль!..

Гейби якийсь відгомін пролунало це слово, а склади його гомоніли дальше серед нічної тиші... Він повторив: „Жак Дервілль!“ і за серце схопила його якась тривога, підійшла з тим словом до горла і засіла там тяжким глумом. Ах, тож то і є те очікуване визнання! А він ще перед хвилиною смів думати, що ця заклопотаність Мішелі мала ту саму причину, що й його власна! Що за насміх долі! Ціле наше життя, у цілій своїй жажливості, є в ґрунті річей фарса! Зі всіх людей той найменше був вказаний, кого Мішеля вказала і кого вища рація повинна була найдальше від неї відсунути! О, ні! Жак Дервілль ніколи не сплямить того чистого дівочого тіла, ніколи не затроїть його своїм нечистим віддыхом! Даєст нараз прочуняв і зібрав до купи всі свої сили. В його голові була вже готова фраза, яку мав вивісти, але в тій самій хвилі вона йому випала і якби боронилася вийти на світ. Священик, навіть відступник, — думав він, не вважавби собі за приємність те сказати, старшина, навіть негідний, своєї ранги... лікар, навіть серед найвищої ненависти... Ні, йому все є дозволене, лише не те! Він не може! Він не повинен! І він приборкав своє зворушення до того степеня, що зложив обі руки на палицю, встроїв довгий зір у Мішелю і тоном рішучим, тоном батька, що диктує свою волю дитині, промовив:

— Ніколи в світі, сказав, не вийдеш ти заміж за Жака Дервілля!

— Але чому ж так? З якої причини?

— Яка цьому причина, це обходить мене самого.

— Подай мені її!..

— Ні!..

Ця відповідь видалася їй брутальною, більш брутальною, як визнання любови закоханою жінкою, що її ніщо в світі не може здержати.

— Тим гірше, Марселю! Я не є твоєю дочкою і вже повнолітна. Врешті ти не маєш нічого такого, о скільки я можу знати, що можнаби закинути Жакові.

— Ти не вийдеш за нього заміж, Мішелью!

— Я вийду за нього! А що до тої причини, яку ме:

скриваєш, чи там нібито скриваєш, то вона існує хіба лиш у твою егоїзмі.

І скрививши гнівно лице якби перед вибухом в плач додала:

— Це причина божевільної, або лихої людини!

Він не відслонив несправедливості того закиду. Його напруження упало. Але добуваючи останнього зусилля, щоби удержати панування над собою, він промурмотів з болючою усмішкою:

— Ні, Мішельо!

* * *
В тишині свого кабінету, він став роздумувати і розважати. Від того страшного вечора, коли Мішеля визнала йому свою любов до Дервілля, панував між ними відносний спокій. Але спокій той був обтяжений і кожної хвили міг урватися. Передусім знає Дааст добре, що скорше чи пізніше прийдеться йому умотивувати свою незгоду, або уступити перед рішучою поставою дівчини і, щоб не сталося, все висітимо понад ними обоїма тільч непорозуміння. Та тут не розходиться вже про його ошукану любов. Що є його глупа мрія, смішна надія людини пережитої, там де входить в гру ціла будучність Мішелі, її здоровля, її честь і її життя, а разом з тим життя її раси? — там де треба передусім перешкодити злочинові і відтягнути Мішелю від небезпеки? І Даастові пригадалася тепер ця перша візита Жака у його кабінеті, те несупокійне признание, і клопітливе визнання молодого чоловіка.

— Чи ви перед тим не радилися якогось лікаря зараз, як лиш перший симптом показався?

— Так... але я опісля почував себе лучше. Мені думалось, що це може лиш якась фалшива ознака. Місяці пройшли...

— Тепер вже досить пізно, пане, вирішив Дааст. — Я можу лиш частинно наздігнати утрачений час і обмежити небезпеку...

Два місяці пройшли від тої першої візити, протягом котрих Дааст у своєму сумлінні лікаря боровся, не покладаючи великої надії, з лихом, що так давно закорінилося. А ось то сьогодні те саме лихо загрожувало вже не самому винувникові, але також здоровій невинній дитині, яку той негідник старається втягнути у свою руйну, і яку вибрав поміж усіма, щоби їй защебити трійло, котрим животитимуть ще й дальші покоління зроджені з них.

По всяким правилам Дервілля повиненби був сам упередити молоду дівчину, та вже сам факт, що він позволив народитися тій любові, що їй не спротивлявся, і не ставив ніяких перешкод тій сліпій адорації з боку Мішелі, доказував, що нема що покладати надії на Дервілля. Треба отже йому самому упередити Мішелю, лиш не дотеперішнім

способом упертого спротиву і двозначним промовчуванням його мотивів. Але тут намір його наткнувся на непрохідний спіжевий мур, на такий самий мур, на який він був наткнувся підчас проходу до парку Сен-Жан. Дервілль був його пацієнтом. Між тою людиною а ним професійне право ставляє своє невідкличне вето. Зрадити, хочби лиш легеньким натяком, довіря хворого і відкрити, хочби лиш під натиском конечної потреби, тайну повірену лікареві, значилоби, в очах Дааста, поповнити найганебніший злочин у своїй лікарській кар'єрі. Продовж більше як двадцятьлітньої практики бував він вірний тій гіппократовій присязі, зложеній так урочисто, так виразно запалій в його памяті. „Діставшись до нутра хати, очі мої не бачитимуть того, що там діється, а язик мій не зрадить тайни, яку мені повірено“. Але навіть в браку такої присязи і памяті про неї, чиж не пригадуються йому слова його промотора при інавгурації на університеті: „Навіть, якби ваша мовчанка мала за собою потягнути найстрашніші наслідки, не лише не зрадуйте вашої тайни, але і не дайте зробити з цього справи сумління“.

„Найстрашніші наслідки“, роздумував Дааст. Нехай, коли це відноситься до людини чужої і для мене байдужої. Коли я маю відповідати перед Дервіллем, то відповідальність моя супроти Мішелі ще більша, бо чиж не є вона мою вихованкою, мою, майже дитиною? Тут якийсь іронічний, майже діявольський голос ніби прошептів до нього: „А проте ще цілком недавно, чи не хотів ти зробити з неї своєї коханки? Якщо ти згодишся зрадити тайну лікаря, чиж не для того, щоби задержати Мішелю собі?“

А серед тих його пекучих мук безтурботність Мішелі і загадковий спокій Дервілля. Бо муки Дааста збільшалися через обовязок лікувати Дервілля і завдавати йому, тому щораз більше ненависному чоловікові, приписані заштрики.

Вірний присвоєній собі здавна засаді незмішувати приватної людини з лікарем, і не вносити в медичну практику особистих моментів, Дааст дальше приймав Дервілля з тою самою холодновою вічливістю і властивою собі професійною резервою. Звичайно така візита тревала коротко, але одного дня він вже не міг видержати. Саме день перед тим мав він з Мішелею дуже бурливу розмову. Він ствердив, що дівчина перейшла до отвертого бунту проти нього. Вона вразила Дааста в його найболячіше місце, в його особисту гідність, закидаючи йому облуду.

— Твої аргументи, Марселю? Чи ти хочеш, щоб я тобі їх сказала? Це твоя любов до мене, твоя жага! Чи ти гадаєш, що я вже давно не зрозуміла твоєї заздрости? Запереч, що це не твоя пристрасть вела тебе, коли ти дотикався моїх рук, гласкав моє волосся... Отже ні. Я знаю чим я тобі зобовязана. Але не змушуй мене забути на поща-

нівок, який маю до тебе. Між нами не сміє бути жадної нікчемности! Сама думка про неї лякає мене!

Дааст був цілком поражений тими словами. А тепер, глядячи на ту спокійну, майже усміхнену людину, через яку зазнав тої зневаги, на того приятеля, нареченого, а може небаром й мужа, або любовника Мішелі, — він забув на свою здержливість. Він саме скінчив свою роботу, а Дервільль запинав камізолю, коли з уст Дааста пали слова:

— Пане, заговорив, вибачте мені, що сьогодні зроблю виїмок і промовлю до вас не яко лікар, але яко звичайна людина до людини.

Жак обернувся трохи занепокоєний.

— Про що розходиться, докторе?

— Називайте мене як звичайно паном, бо це розмова приватна.

— Слухаю вас.

— Ви залицяєтеся до панни Бруссар. Це дійшло до мене. Тепер позвольте мені спитати вас, чи маючи свідомість поважності вашого випадку, задумуєте не виявляти вашого стану здоровля вашій.... жертві?

— Жертві! Ох, що за погане слово!

— Не смійтеся, це слово тут зовсім відповідне. Бо й справді, тут можна прийняти лиш одно з двох: Або ви за-сліплені несвідомістю і є моїм обовязком одчинити вам очі, або ви це знаєте, що ваша недуга наказує вам женитися, а тоді я не знаю, яким словом назвати вашу мовчанку.

— Пане, я до того не долушу!

— Не перевертаймо наших роль. Ви мабуть забуваєте, що вона є моя вихованка.

З гнівом глянули вони на себе. Дааст, дуже високий дуже блідий, а блідість ця, підкреслена ще білим халатом лікаря, походила від пережитих в останніх днях мук. Натомість Дервільль червоний, осяяний тою молодечою червоністю, що спалахує при найменшій почуттю образи визиваючо глядить на свого противника своїм трохи цинічним поглядом, молодого самця певного побіди.

— Справді, сказав він, мені теж відомі обставини, які вас звязують з Мішелею і всі ваші почування зглядом неї. (Слово „почування“ вимовив з натиском). — Якщо ви покличитеся на ваші управнення, в такому разі, пане, скажіть їй...

— Виж знаєте, як і я, що моє положення яко вашого лікаря змушує мене до мовчанки. Ви самі повинні їй це визнати.

По устах Жака перебігла глумлива усмішка.

— Боюся, що нам обом дуже тяжко приходитьсь зрозуміти оден одного. Вимагаючи від мене, щоби я виворився перед Мішелею, ви маєте на цілі обернути в нівець усі мої пляни. Я думаю, що ви глядите на мою небезпеку

трохи крізь окуляри вашого особистого інтересу, а трохи вашої професійної загорілості.

— Говорю перед чоловіком поважно хорим.

— Не звабите мене в лапку, маю приклади. Були вже інші, що перебули подібну як і я кризу, а кінець кінців поробилися з них прикладні і дуже добрі чоловіки.

— У них запевно не було те саме, що у вас.

— Передусім не було в них того самого лікаря, що в мене.

Дааст заворушився.

— Досить! крикнув роздратований. — Тої образи вам не відплачую. Маєте щастя, що поєдинки вже не є в моді, інакше я бувби вам післав своїх секундантив. Я є ваш лікар, мій пане і лишуся ним з обовязку, хочби й тим бридився. Та оте моє пересвідчення є незмінне. Ви поступаєте супроти панни Бруссар...

— Як людина готова на все, щоби здобути цю, котру кохає.

— Ні! котрої пожадає.

— Хай буде! Ріжниця слів і оцінки. А що до нас двох, то констатую, що ми належимо до двох ріжних епох.

— Даруйте, сказав доктор. Його зір спинився поза вікном на крилах старого моста і фасаді готеля Маріоніє.
— Скажіть скорше до двох поколінь.

Життя знов покотилося як звичайно, але не приносило воно найменшої полекші мукам Дааста. Він все ще не бачив ніякої можливої розвязки тій драмі. Від того вечера у парку Сен-Жан, коли вона зрадила йому свою таємницю, події стали розвиватися зі застрашаючою льогікою великих катастроф. Вони пособляли собі взаємно, щоби скоріш спровадити нещастя: засліплення Мішелі, ніякове положення Дааста, спричинене відслоненням його почуття, а понад це цинізм Дервілля. Бо Жак ставився преспокійно в кабінеті доктора точно в означенім часі до одержання приписаних заштриків, як той, що звик відвиджувати купецьку лавку і ніхто з них не журився заходити з другим у якісь безплідні суперечки. А знова Дааст dokonував свої лікарські заходи з цілком протилежних мотивів з подвійною старанністю, уважаючи собі за обовязок чести служити пацієнтові як найсумлінніше і страхоючись помилки, завсіді- можливої або якоїсь непередбаченої комплікації. Бо йому була відома ця небезпечна зброя, яку наука вкладає кожному лікареві в руку, ті застрашаючо погубні наслідки випадкової помилки у вимірюванні дози лікарства! Якась тужливість опанувала ним, коли оглядав те тіло, у яке вкладав свою шпильку і в тій самій хвилі приходило йому на думку, що він незабаром буде змушений вливати під шкіру Мішелі ту саму отруту.

Під тим обухом нерви його натягалися і спадали. У деяких хвилях здавалося йому, що одуріє. Він уже сумнівався що до решти його пацієнтів, чи діагноза його була влучна

і чи певна його рука. Той чоловік, якого ум серед найтрудніших моментів ніколи не тратив сили і який на кілька місяців перед тим не дізнав найменшого захитання умових сил, почував себе тепер таким хитливим, таким нерішучим, як найбільший боягуз поміж його пацієнтами. Віра його у засади лікарської честі, присвоєна з давен-давна, не змінилася й досі, але він не міг устоятися перед думкою, до яких абсурдних наслідків вона готова його запровадити. Він жертвує добром для злого, віддає на поталу якомусь нікчемникові жінку, яку сам кохав, дитину, що її був йому передав померший приятель.

Дні і ночі товкся Дааст у своїм кабінеті, покинутім Мішелею, між двома марними сільськими візитами, при боці вічно хворої жінки, і побивався за розв'язкою ділеми. Він доходив до краю роспуки, почувався ще більш опущеним, ще більш запамороченим, ніж по п'ятнадцяти днях воєнного погрому у вересні 1914, коли то бувший його шеф Брусар відійшов у вічність. Якщо тепер хтонебудь йому вказавби якусь дорогу, він нею пішовби але під услів'ям, щоби міг оминути дві перешкоди: не виявити лікарської тайни і не класти Мішелі на жертвенник. Але він був переконаний, що шануючи одну перешкоду, він тим самим ламає другу і в яку сторону він не обернувсяби, всюди стрічає тьму і непроглядність. Останній відрух його розуму дозволив йому справдити свою власну діагнозу: божевілля або самогубство. Між тими двома бігунами хиталася його будучність...

Ця думка, одної ночі, явилася перед ним. Вона була абсурдна і потворна, але вона одна шанувала ту невмолиму льогіку принципів, які ним володіли. Він її прийняв гладко і без надуми, почувався майже щасливим, що бачить якийсь кінець своїм мукам. Врешті думка ця допасовувалася знаменито до стану його зболілої душі. Непевна спочатку і неоформлена, набрала вона ваги і розсілася в його голові на добре.

З кінцем тижня вона набрала у нього значіння постанови. Від того часу уважав він її за свою власність, а зреалізування її видалося йому обов'язком. В нім засвітила надія на фізичну і моральну полекшу. Від того часу відчував, що у його нутрі доконалося якесь відпруження. Він почав знова знаходити при боці своїх пацієнтів свій давній спокій і професійну тверезість. Перший раз від фатального проходу по парку Сен-Жан, він міг розмовляти з Мішелею без пересердя і прийняти від неї potwierдження її замислів без болю.

Ця розмова відбулася в його кабінеті, одного пообіддя, на кілька хвиль перед щоденними лікарськими порадами, що починалися точно спершу візитом Дервілля.

— Отже, сказав Дааст, ти твердо порішила пошлюбити Жака?

— Твердо!

— А мій спротив не мав у тебе ніякої ваги? Голос його був сухий, дуже виразний і трохи нетерпеливий. Мішеля відрубала коротко.

— Ніяка з тих причин, які ти мені навів, не має ваги.

— Жак сам поговорить з тобою сьогодні або завтра поза годинами урядовими. Повір мені, Марселю, і не допускай, щоби я перейшла над твоїм безглуздим спротивом до порядку денного і повинчалася з Жаком проти твоєї волі, або...

— Докінчи!.. ледви проговорив.

— Або взяла собі за любовника мушину, якого не можна пошлукбити.

Даастром потряс болісний стогін.

— То бодай присягни мені, що Жак досі не був ще твоїм любовником!

Вона глянула на нього в його очі як людина певна себе і така, що знає що чинить і погорджує брехнею як чимсь їй противним.

— Ми обоє з Жаком не належимо до покоління вітрогонів. Жак досі був лиш моїм добрим товаришем.

Дааст ускочив до свого кабінету. Протер спітніле чоло і закрав на хвилюку очі охлялою долонею. На лиці його показався усміх чоловіка, що нарешті дійшов до краю небезпечної дороги, і є вдоволений, майже щасливий.

Певним рухом руки відломав він головку шклянному міхурчикові, підніс його високо до рівня свого ока, щоби докладно оцінити і справдити захований там порошок і змішав його з дестильованою водою. А проте тремтіла його рука, коли приступав до фотелю, на яким сидів Дервіль. Колиби Жак був в тій хвилі уважніше придивився свому лікареві, він може бувби здивований блідим виглядом його лица. Поза тим і після останньої між собою розмови обидва не замінювали зі собою ні слова. Так було і тепер за виїмком, що коли Дааст наблизився до молодого чоловіка зі сивавкою в руках, він спитав його голосом дивним і настирливим:

— Чи ваші наміри супроти Мішелі лишаються незмінені?

— Так, відказав Дервіль.

— А вона все ще нічого не знає?

— Нічого!

— Гарзд!

Він легенько прочистив клаптиком вати місце, де мав втиснути заштрик, а відтак вкладаючи в те місце сивавку, крикнув нетерпеливо:

— Не рухайтесь до лиха!... Чиж я вам не казав, що одна незручна інекція, проста помилка у дозі, може вам спричинити смерть майже на місці. Нітроїдна криза, пане добродію!... Га?... А що, колиб я так дійсно помилився?

І він зареготав нервовим сміхом, а Дервіль дещо збентежений став і собі реготати. Але його веселість була фалшива, так само двозначна, так само неспокійна, як це здо-

рове глузування Дааста. Загикуючись він ледви вибовкнув:

— А це що за жарт??...

І раптом від превеликого гніву почервонів на лиці як бурак, кров набігла до його уст і густо закрасила чоло і ціле лице.

Дааст подався назад, витягнув шпильку і відложив надломаний міхурчик на виднім місці, оподалік бюрового годинника. Підчас виконання того руху, зір його бігав безупинно від годинника до непорушного Дервілля. Запримітив, що почервонілість пацієнта поступово зникає а її місце займає синява блідота і що молодий чоловік, оборонним рухом, підносив собі до лица то одну то другу руку.

— Болить вас що? спитав Дааст,

Відповідь прийшла у формі болючого крику змішаного з блекотом страху тривоги, з чого Дааст вирішив, що хворий скаржиться на нестерпний біль голови, що дуситься і вмліває. Відтак здавалося на хвильку, що якесь світло всунулося до скаламученого розуму Дервілля і в ньому засяла нагла свідомість жорстокої правди. Він цілий ворухнувся і останнім зусиллям зробив крок у сторону Дааста, намагаючись видати зі себе ще один крик, але той завмер на блідих устах. Замахав лише руками над головою вайлувато, як ранений смертельно звір, ноги під ним заломалися і як мертва маса звалилося тіло його на долівку.

Дааст не рухнувся. Зір його уперто причепився до годинника. Минуло кілька хвиль. На долівці лежав витягнений і задубілий Дервілля з відчиненими широко очима, якби хотів заховати вигляд чоловіка, здивованого тою наглою і несподіваною смертю. Вкінці Дааст підвівся, уняв у свої руки бездушне тіло і старанно і уважненько випростував його і розтягнув на лікарському столику, дбаючи дуже про те, щоби його не ушкодити. Зачинив мерцеві очі і упорядкував одержу, перед тим пересвідчившись, що серце не бється. Відтак, здіймаючи з клинка телефонічну трубку, промовив:

— Гальо! Прошу пані, комісаріят поліції!

Дався чути дзвінок і якийсь голос з апарату.

— Тут комісаріят поліції.... Слухаю...

Знов голос Дааста, певний себе і різкий, той що розкажує:

— Гальо! Тут доктор Дааст.... Один з моїх пацієнтів, пан Жак Дервілля... щойно перестав жити у мойому кабінеті. Нагла смерть, спричинена встрикненням... Помилка з мого боку?.. Певно. Додаю, що я поповнив професійну помилку, грубу, непростиму і заслугоуючу на найострішу кару... Віддаюсь до розпорядимости правосуддя.... і чекаю на вас у мойому кабінеті... Так, улица Галіні 16.... Прошу припровадити зі собою якогось з моїх колег для ствердження факту..... Згода... чекаю на вас, пане комісаре... Звідсіля не рухаюся.... Я жду вас.

З французького переклала Софія Куликівна.

Степан Смалъ-Стоцький

Немолів^{*)}

(Стожичи з дитячих літ на вічну пам'ять йому батькові)

Нарешті прийшов той всіми очікуваний великдень. Всі позривалися дуже раненько, повбиралися як найкраще, звичайно в щось нове, та чим боржій на цвинтар, щоб не спізнитися на воскресну утренью. Приїхав священик, виходить процесія. Не дзвонять, а хлопці клепають що сили в таракалки. Стали перед входом, двері до церкви зачинені. Що то буде? Почали правити, аж ось всі заспівали Христос воскрес і дзвони задзвонили. Священик підняв хрест вгору, доторкнувся дверий, двері відчинилися, а в церкві всі свічки палають, якась радість носиться над людьми, всі раді, що діждали великого свята. Приступають одно за другим до мирвання і чути все тільки Христос воскрес — Воістину воскрес!

І знов процесія виходить, а на цвинтарі довкола церкви попримішувалися жінки, кожна з своєю паскою то в менших то в більших нецьках. Люди співають, дзвони дзвонять-дзвонять, а священик кропить свяченою водою. Обійшли всю церкву, все посвятили і ще раз перед входом став священик та аж три рази каже Христос воскрес, на що всі люди за кожним разом відказували Воістину воскрес. І знов дзвони дзвонять та дзвонять, не перестають. І так цілий день. Це великдень, гадаю. Нехай но, мушу і я полізти на дзвіницю, що її дідунь поставили, попробую і я дзвонити, коли всі дзвонять, подивлюся і я крізь голосники.. Але тато кажуть іти до дому.

Увійшли ми в хату, дідунь кажуть Христос воскрес, ми всі відказуємо Воістину воскрес. На столі застеленим біленьким настільником лежало вже свячене. Дідунь взяли паску, зробили ножем хрест і вкраявши навхрест чотири маленькі цілушечки, почали краяти та роздавати кожному по кавалкові паски. На деревлянім кружку лежали яйця покраяні на куски та всяке мясно. Всі досягали, всім смакувало, а бабуня на кінці дала ще кожному й кусок баби покоштувати. Попоївши доволі, згадавши не одмо, як то було на великдень торік або й ще давніше, а як то сьогодні, посидівши трохи при такій розмові, повставали зза стола. Я взяв кілька яєць та крашанок за пазуху, а мама кілька писанок, щоб декому дарувати, та знов на цвинтар, бо великдень святкують усі люди разом на цвинтарі, там старе і молоде шукає розваги, забави. Поскодилося ціле село, дзвони переходять з одних рук до других і дзвонять-дзвонять. Старі посідали, де було місце, під церквою, дзвіницею або попід парканом, розмовляють. Жінки знов собі окремо найшли місце. Дівчата, почіплявшись за руки,

*) Див. „Вістник“, кн. II.

виводять кривий танець, співаючи до того пісні. Ще й нині пам'ятаю: „Чом ти, Галю, не танцюєш?“ — „Іде, іде Зельман“, а з одної пісні вже тільки слова: „Та вода по каменю, та вода по білому зтиха йде, зтиха йде“. Чудові пісні здоровими, дзвінкими голосами. При тім забави. Дівчата вються гнучко на всі боки, коси вбрані різними биндами мають. А все те таке природне, граціозне, невимушене, веселе, розкішне. Ні! Вони не танцюють, не бавляться, а неначе якусь богослужбу відправляють. Постояли парубки та й ми хлопці коло дівчат, надивилися, налюбувалися гарним образом, тай декого з старших скортіло потішити ним свої очі, а далі парубки загадали й собі чимось показатися перед людьми. Ось вже їх стало багато в ряд, зчепилися кріпко руками в одну лаву, а перед лавою стоїть один та розгадує, де, розбігшись, всею силою вдарити, щоб ланцуг перервати. Розігнався та перед самою лавою спинився, він тільки здурити хотів. Розігнався ще раз, скрутив та на іншим місці вдарив. Розірвав. Тепер на його місці йде другий. Або зчепилися руками за стан один за другим. На переді проводир. Ось вже біжуть. Проводир нараз закрутив, а той в хвості вже перевернувся, за ним і другі. Регіт. Або ось кілька ставлять дзвіницю. На землі стоять три парубки, верх них вихопилося два і стали їм на плечах, а тут ще одного підсаджують, щоб він тим двом поставився на плечі. Стоять. От вже помаленьки йдуть, доки той наверху не втратить рівноваги або на знак не зіскочить, а за ним другі. А ми хлопці і собі то яйцями докаємося то крашанками міняємося або в панаса граємося. Або сів один на найнижчій щаблі драбини, що спинається на церкву, руками заплющив добре другому очі, той наставив долоню, хтось рукою його по долоні вдарив, а він мав відгадати, хто вдарив. Не відгадав, мусів ще раз доти наставляти долоню, аж відгадає. Тоді той йшов на його місце. Все тут виходило на меткість, звинність, зручність, хитрість, жвавість, спритність.

Та хтось прибіг до тата і каже, що наша „красуля“ „на болоті“ загрузла. Побігло нас кількоро з татом „на болото“. За криницею „на болото“ зганяли з цілого села худобу і коні власне на весні пастися. Як весна була мокра, то часто траплялося таке, що якась корова заблукала аж так далеко, що загрузла по саме черево і ніяк не могла сама з болота добутися. Треба було її „тягнути“. Так красуля попсувала нам великдень, але все скінчилося гаразд.

На другий день свят так само, тільки що у нас була ще і служба Божа. І в церкві якось веселіше. Священик у світлих ризах, кадило веться пасмами вгору, крізь вікно проміння сонця грається тими пасмами, на хорах і в церкві жваво співають, дяки затягнули „херувика“ на нуту пісні „Іерусалиме світел над звізди“ та виспівують і саму пісню замість причасника, виспівують „всякев древо цвіти пускає, земля траву прозябає“, аж серце скаче. От вже і „Ангел вопієще благодат-

ній, чистая Діво, радуйся, і паки реку, радуйся... Світися, світися, новий Єрусалиме..." і всі переймаються тою радістю, тим світлом, що палає з свічок, що сиплеться ще й крізь вікна, і гремить із уст усіх могутне Христос воскрес. Щира, вдячна молитва несеться з серця кожного, що дав Бог діждати великого свята, велика ясність просвітляє душу, велика полекша розмістилася в серці.

На третій день свят або на провідну неділю йшли процесією на цвинцар за село, щоб там на гробах помянути покійників, відправити парастас або хоч панахиду, або хоч відмовити оченаш за їх душу. Тут усі покоління, живі і мертві, раз в рік, в свято воскресення найшлися пржкулі як одна громада, як одна родина, що хоч безперестанно обновляється, одні сходять в землю, другі родяться і виростають, на віки вічні тісно до купи належить. На селі люди так тісно звязані з природою, що і смерть уважають тільки природним актом, який не перериває звязку. Це тільки перехід в інший світ, як от вивандрування до Америки. Покійні з'являються людям часто в сні, ведуть з ними розмову, дають їм пораду, і люди вірять, що покійні справді їх відвідують, вони покійним на різдво лишають навіть кутю і іншу страву на столі або на вікні. Смерти звичайно ніхто не лякається. Люди вірять „в жизнь безконечную“.

По святах знов робота. В городі копають грядки, садять всяку ярину. З росадника, що перед вікнами великої хати, вибрали росаду, повезли на Мякшин, щоб там посадити капусту. Потім намість росади в цім городчику посадили різні квітки. В полі орють, сіють, скородять, садять картоплі. За роботою і не зчуються, що ось вже зелені святки. Перед образами понавішували на нитках цілі шкаралупи з писанок та голубів з воску пірячком прикрашених, замаїли подвіря і всю хату лепехом і шуваром, а также зеленими гілячками ворота і стріху. Веселі, розкішні святки в буйнім розгарі весни. Звичайно йшла процесія в поле святити поля.

Прийшли знов будні, знов робота. Моя не така велика, всеж таки робота. Косити я ще не косив, хйба на гумні, як ніхто не бачив, взяв косу, що висіла на клинку під стріхою, тай давай косити бабку, що нею поросла земля на гумні. Коли ж бо руки були ще за короткі, кіся за довге, а ручку тяжко було добре досягнути. Замахнувся тай заїхав кінцем коси в землю. Злякався. Але якось щасливо витягнув косу з землі і вже повісив знов на клинку. І з серпом я ще не вмів обходитися, хйба що приглядався, як дідунь назублювали серпи перед жнивами залізним долітцем на бабці, на якій і коси клепали. А як дідунь хотіли щось нагострити, чи сокиру, чи різак, чи долото, чи струг, чи вісник, тоді я обертав точило. Деколи заставили мене бабуня просо або ячмінь товкати пшоно та пенцак. Ступа стояла у нас в прибоці, там і жорна були, що на них робили гречані крупі і ко:

сімя лушили. Тоді жорна вносили до малої хати і тут і для мене найшли роботу. То знов кавали бабуня колотити масло в масничці, позливавши до неї всю сметану, яку мали. Колочу колотушкою та думаю собі, як то дивно: Отут доїли корови. Вже повний скопець. На лаві стояли готові чисті гладушки. До них цідили молоко крізь цідилок з чистого полотна. Трохи того молока зварили мені бабуся, я пив і було смачне. Гладушки заносили до комори, а на другий день збирали з них сметану; бабуня давали мені і сметани покушати, помастивши пиріжки — вже інший смак, але добрий. Тепер всю сметану, яку напрутали, зсипали до маснички і ось я її досить довго колочу і вже збилося з неї масло. Дають напитися маслянки. Добра. Масло перемивають в чистій воді, виминаючи його добре ложкою. Помастили мені маслом хліба. Дуже добре. Масло прячуть в ящику, чистій деревляній посудині з щільною накривкою. І того, що в гладушках лишилося під сметаною, давали мені напитися. Кисле молоко — добре. Гладушки з тим кислим молоком вставляли в теплу ніч, щоб там якийсь час постояли. Потім виймали, виливали в чистий полотняний ворочок так, щоб з нього сироватка зтекла, та ще поклали той ворочок між дві чисті деревляні дощечки, придавили його зверху чимось тяжким, щоб сироватка таки дочиста сплила в підставлений гладущик, бо і сироватка не сміє змарнуватися, і з неї ще є всякий ужиток в господарстві. За якийсь час з ворочка виймають сир. Дають мені їсти, посоливши трохи. Добре. Але бабуня намішають бувало трохи того сира з сметаною, а це вже було дуже добре. І все те з того молока, що його видоїли з коров'ячого вим'я. Дивно. Чудно. І я у бабуні про все допитувався, чому а як, а нащо.

Але прийшов час сіно громадити. Тоді вже і мені годі було коло хати вертатися, бо і мене брали тато з собою. І громадили покоси до валу, вали зсували граблями до купи, щоб з того класти копиці. „За багном“ треба було ношами сіно зносити туди, де клали стіжок, або до оборога, бо вивезти з тої мокрої сіножати сіно можна було аж в зимі саньми.

А на полі зносив я снопи туди, де тато клали полукіпки. Колиж сіно в копицях та снопи в полукіпках вистоялися, тоді ми з татом звозили все до дому. Починалось від воза. Скинули кіш, звичайні драбини, ручиці та люшні, розпустили розвору, переставляючи сворень на останню дірку, дали високі ручиці і люшні, поклали великі драбини, зпереду і ззаду примочували до драбин мотузи на рубель, поклали ще рубель, граблі та вила на віз і драбинястий віз готовий. Запрягаєм, ідем. Сіножати були у нас „за багном“, „за Крусем“, „за піском“, „за млином“ або на Мякшині, а поля лежали в трьох „руках“ — „за гумном“, „під бором“, „за церквою“, а крім того „під округами“, „за округами“, „за

хвостом". В одній „руці" сіяли всі озимину, в другій ярину, третя лежала облогом парениною. Тут паслася за той час череда. Приїхали на сіножать. Підіхали під одну копицю, скинули рубель, граблі, вила, розмотали мотуз з драбини, зашморгнули на нім рубля, щоб як рушити возом до другої копиці, він сам тягнувся за возом. І вже тато накладають вилами сіно, а я на возі розміщую його та притоптую. Великої штуки мусів я доказати, коли тато почали накладати сіно поверх драбин. Наставили дишель просто розвори і поглядай, кажуть, все на кінець дишла та накладай так, щоб від середини було на оба боки однаково, бо інакше фіра вийде на бакир і дуже легко може на дорозі вивертитися. Річ ясна, що тато самі добре уважали, щоб фіра мала рівновагу. Накладали яких три або й більше копиць, позагромаджували чистенько, вкинули ще решту сіна на віз, притягнули цупко рублем по самій середині, встромили ззаду в сіно граблі та вила і вже їдемо, а я лежу собі коло рубля вдоволений, що тато не то що не мали защо мене сварити, але ще й похвалили.

Інша річ з снопами. Їх треба класти уважно верствами гузирями до надвору, колосками до середини, колоски кожної верстви прикласти снопами здовж воза під рубель і на те, щоб снопи не розлізалися на боки. Це вимагало великої зручності. І в stodолі в засіках складав я снопи на такий лад.

В усім мусів бути порядок, на це дідунь і тато дуже уважали. Усього мене вчили: і чому граблі не можна лишати на землі зубцями до гори, і чому віз треба помастити, і чому все треба на своє місце покласти чи мазицю, чи вила, чи граблі, чи сокиру, чи що, і як по стерні ходити, щоб в ноги не колола, все, все. Ти в мене вже господар, казали тато, уважай, щоб всюди був лад. Такими словами татовими підби-валася моя статечність, хоч я і без того на свій вік споважнів-та вже й забув, як гарцював бувало на патику як на коні по подвірю або з скалок робив цявриня або збивав на вулиці куряву. Я вже татів господар!

Почавши від весни все нові вражіння западали глибоко в мою душу, будили в ній думку. Чи в садку, де голі гілячки покривалися листячком, розцвітали ріжним цвітом, що опадав, а замість нього показувалися зав'язки, з яких виростали і дозрівали черешні, вишні, яблука, грушки, сливки; чи на городі, де із скіпаной і на грядках гарненько приправленої землі із маленького як макове зерно сім'ячка, увіткнутого в ямку зроблену пальцем або посіяного рукою за короткий час посходила і виростала всяка городнина: бураки, морква, цибуля, часник, фасоля тична і лежуха, петрушка, кріпець, огірки, гарбузи, мак, капуста росада, кукурудза; чи в полі, де з посіяного на зораній і заскородженій рілі зерна жита чи пшениці, ячменю чи вівса, проса, гречки, гороху чи сочевиці, чи конопель, чи з посаджених картопель сходило, виростало,

цвило, колосилося, дозрівало і збиралося всяке збіжжя; чи в лісі, де все в весною від великого дерева до найменшого зіллячка, найменшої комашки оживало, росло, розвивалося, де соловії лящали і інші пташки своїм щебетом перекликалися, — геть скрізь і всюди ця безперестанна жива зміна в природі і всі її явища кидалися в очі, силували всі змисли до спостереження, так що і в голові дитини серед того безперестанного руху в природі виринали всякі спостереження, питання, всякі чудеса, які вона рада була розуміти.

Або та таємнича синява неба. Часто лежачи на взнак сам один під копицею, довго-довго вдивлявся я в неї. Коні спутані пасуться, головою та хвостами обганяють мухи і овади. Промовляю до гнідої чи до дереша або лисого яке слово, подивляється на мене неначе допитуючись, що саме я їм кажу, махнуть головою та знов гризуть траву. Побіжу докучливі овади з них позганяти та, коли впалися до крові, позгортати. І знов ляжу, вліплю очі в синяву, що мигтить надо мною, то ніби прояснюється, то знов більше посинішає. Сонце вогнем палає, припікає, жмуриць мої очі. І все те тільки мріє, неначе мені сниться. І синява немов розпливається, все вище піднімається, зникає, мій зір в ній топиться. Що воно там є так високо-високо? Чому я деколи там бачу хмарки як рідесенькі розтягнені жмути біленької вовни або клочча, що посуваються помаленьки в якийсь бік, ще більше розтягаються то знов клочаться? Чия рука це робить? Відки там береться така велика аж чорна хмара, що з неї лється дощ як з коновки? Як там аж тільки води взялося? В моїй голові виринають і снуються спостереження, враження з минулих днів, але вона ще не в силі їх з собою повязати, упорядкувати. Згадалося, як одного разу страшні чорні хмари з великим шумом звіялися над селом. Загуділо, загреміло страшно, блискавиці як ножем перерізували чорне небо, лютув дощ як з лотоків, а потім величезний град. Постуденіло. Всі були в хаті. Бо як побачили, що над селом за білого дня темно ставало, чим боржій звідусіль поспішали до дому. Дідунь вже зрана таке ворожили, бо безрога десь найшла віхоть соломи і несла його до свининця тай домашня птаха була якась неспокійна. Позачиняли вікна, двері. Знов страшно загреміло, десь вдарив грім. Всі хрестяться, б'ються в груди: „Боже милостивий будь мені грішному“, говорять оченаш. Бабуня виняли з скрині свяченого зілля, що його святили в церкві на Спаса, дали в черепок з вугликами, підпалили, щоб курилося, обкурюють хату перед образами і скрізь, відганяють „нечистого“, бо то в нього, кажуть, блискавиці та громи б'ють, і де його найдуть, там і хату підпалять, що згорить до тла. Всі понурили голови, журяться, якої то шкоди така туча наробить. На другий день рано вийшли тато з хати: та то страшний суд, кажуть. Люди повиходили на вулицю, розказують, що там коноплі з мочула вода геть забрала, а там

буря вірвала дах з хати... Все, кажуть, за гріхи людські так Бог нас покарав. То гнів Божий на нас грішних. Без ласки Божої вся людська праця до нічого...

І у мене, що бачив все, що діялось, бачив шкоду в полі і на сіножатях, прислухувався до таких розмов, усі ті вражіння вриваються глибоко в душу, стають зародком формування в душі розуміння і синяви неба і бурі-тучі і невидимої сили Бога, нечистого духа, гніву і ласки Божої, гріха. Чоловік на селі зростається зовсім з природою, всюди в природі бачить очима ту невидиму силу, чує її грімкий голос, всім його зміслом вона обявляється. Вона дає йому вітху, розквіт, удержує в страху. Сила небесна. Господь Бог...

Літня пора була ввагалі повна пізнання природи, повна вражінь та спостережень, повна роскоші для нас дітей. Але ще й під осінь було весело, цікаво. Товар гошили ми на стерню пасти. Стерня в ноги колола. Ранки були холодніші, чимраз більше було видно в ноги, ми частіше розкладали вогонь, грілися. В день тато орали, ралили, скородили, сіяли овину, громадили та звозили отаву. Як я був вже трохи більший, то я також за ралом ходив, при скородженні помагав і отаву громадив. До всякої роботи, яку я міг виконати, тато мене заставляли.

Аж ось бачу, з комори викотили бочки на огірки чи на капусту, поставили їх в ряд коло колодязя під кленом, поналивали в них повно води, щоб добре вимокли, потім за кілька днів ще їх вимили, кипятком випарилі, а дідунь оглянули добре обручі, де треба було, набили або вставили свіжі клепки, переконалися, чи де не течуть, а як все було в порядку, тоді мама виносила вибрані здорові огірки, полокали їх в кількох водах в нецях і одного за другим, проколовши ножем, укладали гарненько верстами до бочки, насолоючи верств, кількох треба, і перекладаючи кріпцем, дубовим листям тощо. Бочки занесли знов до комори і пильнували, щоб їх все удержувати в чистоті, доки огірки зовсім не вкисли так, що треба було їх заднити. Лишали тільки ту бочку незаднену, що з неї брали огірки до ужитку. І сирі огірки мені дуже смакували, а які то добрі вони були, як вкисли..

З квашенням капусти було ще більше роботи. Привозили з Мякшина повний віз зрізаних головок. І кілька разів завертали. Квашена капуста, чи сира, чи варена, це важна страва в господарській хаті. Треба її мати подостатком. Як головки трохи вляжались, а був гарний день, на подвіря виносили столи, стільці, на них примістили шатківницю, тут була вже і натерта на тертці сіль, і нуж очищені з верхнього листа головки шаткувати. сіллю, кількох треба насоловати, перемішувати і до бочки зсипати та трохи втовкати, аж доки бочка не стала повна. Поміж шатковану капусту вкладали і кількох вибраних цілих головок, щоб мати квашене капустиане листя на голубці. Зверху придавлювали капусту чистим денцем а

верх того камінням та добре доглядали, як капуста в бочках: вже в коморі почала киснути. Тоді треба було ропу і шумовиння часто зчерпувати і дуже чистенько коло того ходити, бо інакше капуста могла зіпсуватися. Я за бабунею бігав завжди до комори, як ішли туди капусту чистити, та всьому приглядався. А було у нас кілька бочок наквашеної капусти, то було коло чого ходити.

І картоплі треба було вибирати: одні, щоб перезимували, на городі в копець закопати, соломою вкрити, а зверху ще й землею присипати; інші для худоби деє в приборі спрятати, а знов інші, вибрані, для хатнього ужитку в коморі до льоху зсипати.

І на городі треба було все, що там було, викопати, зібрати, на своє місце дати.

Все була якась робота, як не це, то те. А як на своїм господарстві з усім упоралися, то тато йшли на панське чи орати, чи „стоси“ возити, чи що, щоб трохи готового гроша роздобути.

Деколи треба було поїхати на ярмарок, звичайно до Радехова, де ярмарки відбувалися що четверга, але і до Лопатина їздили, щоб дещо збіжжа або годовану безрогу чи конину продати та дещо для хати купити. Бо до села рідко коли заходили згінники купувати безроги, або приїжджали жиди з різним дрібним крамом для жіноцтва та вимінювали це за „покладки“ тощо. Як же поїхали на ярмарок, тоді вже і нам дітям привозили якогось гостинця, чи булочку, чи колачки, чи черепаляного свистуна, чи яку иншу забавку. А було й таке, що й мене брали з собою, щоби було кому воза пильнувати, як тато та мама пішли кудись між люди. Отоді було на що надивитися. Читаючи пізніше Квітчин Салдацький партрет, я завжди дуже живо пригадував собі свої перші вражіння з ярмарку в Радехові. Аж ось вернулися тато ще з кимсь до воза та кажуть, показуючи на мене: то мій Степан. А мені приказують: Степане, то дядько Демко або тітка Євка з Середполець. Ті погладили мене по голові, сказали „рости великий“, поговорили з татом дещо та знов пішли у ярмарок. А я далі розглядався, яке те все дивно було. Мав я що потім дідумеві та бабуні розказувати.

Нарешті всі роботи в полі, на городі і на дворі скінчилися, постуденіло, небо захмарилося, частіше перепадав дощ, треба було більше держатися хати та гумна. Настала на дворі погана погода. У нас тоді в селі велике болото. Хто немусить, не виходить з хати, з подвіря, гумна. Сірі хмари сунуть по небі, одна другу здоганяє, сонце закривають. День понурій, холодна мокрота прошибає тіло. Люди невеселі, бо все те немов давить душу. Дідунь лежать або сидять на ліжку, не можуть найти собі місця, бо гостець їх дуже мучить, колінах такий біль, як би хто розжареним сверликом там вивертив. Бабуня зажурені, самі не знають, як би допомгти. Кого-

не питали, що вже не робили, нічого не помагав. Тато були аж в Муканях, бо казали люди, що баба Параска, що на краю села, щось до того знає. Привезли якусь масть, мастили, даремно. Орендар Абрумко і його жінка Гинда раїли ще натерти хрену на тертці, розгорнути на шматині і обв'язати нею коліно. Робили й таке, бо що чоловік не пробувати-ме, як болить. Бабуня також нездорові були, щось в середині їх пекло. До болів люди на селі привикли, зносять їх терпеливо і як їм хоч трохи полегчав, то вже раді. Хоч нездужають, то працюють, бо так треба. Хіба що вже хтось так нездужав, що підвестися не в силі. Тоді лежить, тоді кличуть священика, щоб сповідав, маслосвятіє робив, і хорий спокійно здається на волю Божу, терпить, доки не подужав або не вмере. Все Божа воля і її приймають усі без ропоту.

З волі Божої прийшли приморозки, земля замерзає, кожний був рад, що минулася слотиста осінь. Падає сніг, настає зима. Що воно таке сніг? Вибіг я на двір, наставив руку, щоб налапати багато тих маленьких пушиночок, що літали в повітрі. Несу в жмені до хати, щоб дідуневі показати, аж бачу, що тільки долоня трохи мокра, а більше нічого. Я здивувався, а дідунь засміявся. Сніг, кажуть, це примерзала вода, в теплій руці топиться. В зимі треба нам було більш в хаті сидіти. В хаті було тепленько, бо у нас дров було завжди подостатком, а крім того цілу хату знадвору обкладали на зиму загатою, грубою верствою соломи, бо морози у нас бували гострі. Робота скупчувалася коло хати, обійстя і на гумні. В шопі рубали дрова, кололи скалки, щоб було ввечер чим світити на припічку. Свічки рідко коли вживали, а нафтою почали світити аж пізніше. Треба було худобі давати їсти, напоїти. В stodолі молотили, розстелюючи на току в два ряди колосками до купи снопи, змолочене віяли, підкидаючи збіжжа лопатою проти вітру, а щоб добре вітер протягав, то на те і надвірню браму stodоли відчиняли. Млинки до віяння завелися у нас аж пізніше і тоді я крутив корбою, а тато насипали на кіш, відгортали. Провіяне збіжжа чистили ще решетом, зсипали насамперед в чвертку з чубком, а з чвертки в мішки. Міряючи чверткою, тато хотіли знати, кілька кірців, видає копа тай кілька їм поле вродило. Мене притім навчили, що чотири чвертки йде на корець, а вісім гарців входить в чвертку, а гарнець має чотири кварта. Аж пізніше і тато купили собі децимальну вагу і важили збіжжа на вазі. Вимолочені житні снопи згортали гарненько до купи, рівняли та вязали перевеслом в околоти, щоб з них потім різати січку, або в кулі, щоб з них, як треба, вязати сніпки для пошивання дахів. Іншу солому, як вісянку, ячмінку, гречанку, домішували до сіна, робили так трясянку для годівлі худоби, а мерви вживали для підстілки в хліві і стайні. І мене привчали все робити, і молотити я татові помагав. А велика втіха для мене була санчатами везти з гумна вязанки трясянки

для овець і дійних коров, що стояли в хліві коло хати, а потім санчатами хоч трохи на вулиці з горбка посанкуватися.

В хаті найбільше чути було фуркiт веретен: пряли звичайно конопляні або рідше і льняні повісма, а також і вовну. Мене те все дуже цікавило. Бо я ще недавно бачив, як тато конопляне сімя кидали до сирой землі, як те сімя за якийсь час посходило, як коноплі потім росли; прийшов час, що їх мама свої, а бабуня свої — брали, в горстки вязали, горстки під стріхою до сонця або і так на городі роаставляли, аби вискли, що їх потім, вимолотивши сімя з матірчиних горсток, мочили, що їх на терлиці тіпали, а далі прядиво мняли, на великій гребiнці чесали, клочка відділяли, в повісма складали, аж ось ті повісма, навинувши їх на кузілку, вже прядуть, виводять з них тонкі нитки, що снуються на веретені. Колиж тих починків було вже кілька, тоді і моя робота починалась — держати веретено, як звивали нитки в клубок або в мітки на мотовилі чи на витушці, причім значили і пасма. Мене самого дуже кортіло клубки звязати, бо тоді і я мавби юрок в руці, крізь який ішла нитка, щоб не врізувалась в руку, а я рад був змати, як то воно робиться. Як отак основа була готова, тоді несли її до ткача таки недалеко напроти нашої хати. Я і туди забігав та бачив, як він на своїм варстаті полотно ткав. Від нього приносили вже сувої полотна і ховали до скрині, бабуня своє до своєї, що стояла в великій хаті, а мама знов до своєї, що була в малій хаті, аж доки не треба було комусь чи на нову сорочку, чи на штани, а тоді починалось шиття.

А з вовною то знов було инакше. Я вже в літі бачив, як віщі стригли і при тім помагав. А тепер в зимі вовну дротяними щітками чухрала, мішаючи чорну і білу так, щоб виходила сіра, бо у нас любили найбільше сіре сукно, аж потім пряли і все прилагоджували для ткача. Але рідко коли давали ткачеві вовняну основу та вовняні клубки на ткання. Звичайно основа була валова. А як і ткач з своєю роботою був готов, то треба було ще іти до млина і там в ступах, або як у нас также казали, в фолюшах його бити, аж тоді робилося з того сукно на сіраки, холошні і ин. Тут вже була свіжа робота для дядька Луцька, хоч у нього в зимі було завсіди досить шиття, бо він шив не тільки прості сіраки, але й чемерки до стану, що застібувались петельками на гудзики в два ряди. Таку більш міську моду завів дядько в нашому селі, пристосовуючи її до грубого сукна. Шив і кожухи і кацавайки і камізельки з купованого сукна і все ин. Коли я ще і нині умію добре гудзики пришити або, як що рзспоролось чи роздерлось, зшити гарненько до купи, або обрубити краї, то цього навчився я ще як малий хлопчина у дядька Луцька.

— Дядьку, а що то за палиця, що ви її до сукна прикладаєте?

— То локоть, а ті карби, то цілі. Ану порахуй, кілька цілів має локоть? А кілька буде півліктя?

От і почав я все ліктем міряти та дядькові докучати, щоб сказав, чи то добре, аж доки щось иншого мене не зацікавило, що я хотів знати.

На дворі стемнілося. Мама розклали вогонь на припічку, варять вечерю. Всі посходилися до хати, балакають, звичайно, про господарські справи, я прислухаюся, чи не захоплю вухом щось нового, чого я ще не знаю, але сон мене морить і я часто так засну, що тяжко мене добудитися до вечері, такий розіспаний. По вечері всі говорять оченаш, стелять, лягають спати. У великій хаті спали дідумь на постелі, бабуна на лаві під „грубою“, дядько Луцько і я на лаві під стіною. Тато і мама, мамині діти таї моя рідна сестра Настя спали в малій хаті. Стелили під себе якийсь старий сірак або кожух, дядько Луцько зробили собі якийсь сінник, під голову клали подушку, вкривалися также якимсь старим сіраком або рядниною і спали солодко. Вставали всі досвіта. Тато часто ще з вечера принесли з гумна околотів, рано внесли з прибоку січкарню, вижолоблений грабок на яких півтора метра за довгий, на чотирох ніжках, з рухомою дощечкою для примоцвання різака, вкладали до неї, скільки влізло, околоту, розміщуючи верстви так, щоб скривь було однаково завгрубшки, лівою рукою придержували і попихали околот, а правою зводили різак і натискаючи на нього різали січку, т. зн. візували з околоту те, що виставало поза край жолобка. Була це досить примітивна січкарня, різак не великий, все залежало від татової зручності, бо січка не сміла бути за мала ані за велика. А січки у нас було треба чимало, бо не лиш коням давали цілу зиму обрік, але і дійним коровам домішували пареної січки до отрубів або якої иншої підсіпки. Я лежав ще на лаві, досипляв, але часто будився від незвичайного шуму та придивлявся до всеї роботи. За якийсь час справили собі тато иншу, більшу січкарню, що була як скринка, а околоти притримувалися і попихалися наперед не рукою, а деревляною ручкою, таї різак був значно більший. Таким чином за той сам час могли нарізати втрос або й вчетверо більше січки. Січку згортали потім в мішки і виносили чи до прибоку чи на гумно.

Як не тов, то посторонки плели, шлії і инше шили або направляли. До того мали шило, гніп, сукали дратви. В господарстві все якась робота найдеться і ніхто у нас не дармував. Рано, ще дообід, треба було коням та худобі їсти дати, напоїти. Мама, розклавши вогонь, приставили горшки, варили обід. Встав і я, як розвиднялося, зачерпнув квартою води в коновці, набирав в рот, випускав цюрком над цєбриком на руки, так обмив руки і лице, обтер, зачесав волосся, став перед образами, зложив руки, казав оченаш, цілував дідуневі, бабуні, татові і мамі руку, попрятав а лавки мою постіль, по-

замітав віником чистенько хату, сміття виніс на двір, на гноївку, що перед хлівом. Бабуня постелили ліжку, вкрили гарним ліжником домашнього виробу, а в головах подушки сягали трохи не до самої стелі. Довкола ліжка була жердка, що на ній вішали деколи вбрання, деколи завісу, щоб ліжку заслонити.

Тимчасом був вже і обід готовий. Пообідавши, розходилися всі до денної роботи: молотити, дрова рубати, як вже треба було, сіна зі стіжка або оборога „за багном“ привезти, або і на зарібки поїхати стоси возити. То знов мама нагадали, що муки вже мало та що треба лагодити до млина і їхати молоти. От і поїхали тато до млина. Там треба було всього самому допилувати. Нераз було завізно, мусіли чекати, аж черга на них прийшла, нераз і через ніч оставали в млині. Вернулися з мукою, стали коло тої комори, що в садку, брали з воза міхи муки, заносили до комори і вже бодні та жолоби в коморі були знов повні муки.

Мама мали хатню роботу: дітій доглядали, варили, пекли, коровам та безрогом цєбрики з їдлом лагодили, пряли, шили, але найбільше мали праці коли треба було хусти прати. З цілої хати брудного шмаття наазбирається багато, так що до прання треба було когось ще до помочі брати. Внесли до малої хати великі нецьки, нагріли багато води, намочили в нецьках шмаття, щоб змякло та бруд трохи відстав. Потім внесли в прибоку зільницю. Пожмикавши в нецьках усе намочене шмаття, волали його, т. зн. клали його верствами в зільницю, посипували кожну верству добре вже загоді в горшках призбираним на те чистим попелом, все поливали горячою водою, з чого робилася зола, що просякала все шмаття в зільниці, виїдала зі шмаття бруд і стікала діркою в її дні в підставлений черепок. Коли отак шмаття через ніч назолилося, виймали його рано з зільниці, жмикали знов і полоскали в нагрітій воді, викручували і складали кожну річ на лаві, бо то ще не був конець. Тепер несли або везли все на криницю і там по кілька разів все наново в чистій воді кожну річ полоскали і прадами прали. Ляскіт прачів на криниці було чути далеко в селі. Як шмаття виглядало вже зовсім чисте, тоді викручували його, несли або везли все до дому, розвішували на горищі, щоб висхло, а тоді ще ззивали на качалку чи там роскітку і рубликом на столі чи на лаві качали та в скриню складали. От і скінчилося прання. Найбільше воно було під конець пилипівки перед різдвяними святками, бо знов аж по Йордані можна було прати. Між святками негодиться.

В Пилипівку ходив священник з дяком по хатах з молитвою: „Мир дому сему“ — каже — увійшовши до хати, а йому відказували „і живущим в ній“. Прочитав молитву, всі цілували хрест і руку священника, сів на лавці коло стола, розпитував за здоровля, за господарство, а мене. чи вмю оченаш, казав говорити „Вірую“, „десятеро Божого приказання“, похвалив мене, погладив по голові, взяв зі стола накритого чи-

«стим настільником хрест і прилагоджені там два „дутки“, і поблагословивши нас усіх ще раз хрестом, вийшов, а мама винесли за ним на віз хліб та кілька покладків свіжих для їмощі, трехи якогось збіжжа або повісма. І дяк своє дістав. Я був вдоволений, що мені все добре вдалося та що мене священик похвалив, бо і дідуневі та татові це сподобалося.

Село ставало біле-білесеньке, снігу нападало чимало, морози взялися гостріші, аж скрипіло під ногами, сонце неначе в імлі, наближалися різдвяні та йорданські святки, почались приготування. Вибрали пшениці на кутю, бо треба її в ступі оборотати і гладити як ячмінь на пенцак, бо кутя з оборотної пшениці ліпша. Мама мусіли напекти багато книшів, всяких пиріжків, наставили великий горщик сушениці на узвар. На святий вечер зварили кутю, приправили її маком, засолодили медом, наварили пирогів з капустою, голубців з пшоном або з гречаними крупами. Тато приготували на гумні тряснянки для худоби на всі три дні свят, поробили вязанки готові так, що тільки треба було покласти їх в ясла чи за драбину, бо в свята нічого робити негодиться; вибрали гарний, здоровий сніп жита, принесли до хати і поставили його в куті за столом під образами — це був дід. Принесли і тряснянки трохи, розстелили її на чисто обмитій підлозі під столом — це дідух, та потрусили сіном і на столі під чистим настільником. Під вечер взяли в збанок свяченої води і кропило та крейду і пішли ми на гумно. Тато покропили тою водою коні і худобу в стайні і хліві, покропили і в stodолі і в шопі, а на всіх дверях крейдою зробили хрест, так само і в хлівах на обійсті коло хати. „Дай Боже усім нам щасливо ці святки опровадити і нарік діджати!“ — кажуть, увійшовши в хату, а це був знак, що починається святий вечер. Усі відказали „Дай Боже!“ Мама засвітили свічку воскову на столі, поклали книш, поставили миски з кутею, пирогами, голубцями, узваром. Усі засіли до столу, сиділи через цілу вечеру, щоб кури добре неслися та висиджували курчата, а дідунь, набравши ложку куті, підкинули нею під стелю, щоб бджоли добре роїлися. По тім, як за багато зерен куті на стелі прилипле, ворожили, кілька буде роїв. Тепер почали ми всі кутю їсти. Кутя була дуже смачна, студена. Попоївши всього досита, заспівали коляду „Бог предвічний“. Я рад був, що міг встати та на дідуху трохи перевертатися. Бабуня з мамою радилися, кому б то треба вечеру післати. А посилалося вечеру бідним та тим, що їх хотіли таким способом вшанувати. І почали лагодити миски, давали туди всього потрохи, а зверху книша. Потім то одно то друге з нас ту вечеру розносили. Дідунь з татом та дядьком Луцьком згадували, які то святки були торік і давніше та що за той час змінилося. Діти бавилися, доки їх сон не зморив і вони там, де були, там і заснули. Нарешті і старші згадали, що треба рано вставати, щоб поїхати до Хмільна на службу Божу, і тому почали і собі стелити, оченаші відмовляти. Бабуня попрятали стіл, але лишили там вечеру для покійників. Погасили, полягали спати.

Е. Сінклер (Upton Sinclair).

Мертвий дім. *)

(переклав Л. Мосенда)

Біля дванадцяти років тому розмовляв я в Голяндії з своїм приятелем, письменником Фредериком ван Еденом, про Достоєвського й признався йому, що, не вважаючи на часті спроби, ніколи не вдавалося мені дочитати до кінця ані одного роману цього письменника. Ван Еден навпаки твердив, що Достоєвський є найбільший романіст світа, а це вже дуже висока похвала, бо й сам ван Еден є великий письменник. Але під впливом війни став мій приятель католицьким містиком; і ось тепер розумію його любов до похмурого росіянина, що теж був таким переобтяжений духом, який зневірившись у людському розумі, але при тім зовнішно сильний, — шукає помочі й притулку в автосугестії Божого імені.

Федор Достоєвський народився року 1821. в одному шпиталі; його батько був бідний лікар з численною родиною. Дитиною ще пізнав Достоєвський голод і холод; в двадцять чотири роки написав він у мансарді свій перший твір: „Бідні люди“. Він змальовує двійко нещасних, безвольних істот так правдиво, так „житєво“, що мав великий успіх.

Автор твору дістався до літературних кол, що в ті дні було майже рівнозначно з колами революційними. До свого слабосильного мистецтва прилучив він ще ідеї Фурс; приймаючи участь у радикальних зібраннях, пішов він так далеко, що перебрав на себе і потайну друкарню. Група революціонерів була відкрита; Достоєвський, перебувши кілька місяців у темній в'язниці, був з двадцятьма присудженими вивезений нарешті на пляч та поставлений під шафот, цілком готовий прийняти кару смерті. В останній хвилі прийшло царське помилювання, але одна з жертв збожеволіла. Переживання цієї події так вплинули на Достоєвського, що в своїх творах він завжди вертається до них.

*) Цей нарис є одним із дев'яноста ві збірки під назвою „Mammonart“ (в нім. переклад від титулом „Die goldne Kette“). В збірці подані досить вобіжні відомости про 77 письменників, від старовіку до сучасности, все на тлі взаємовідносин мистця й суспільства з точки погляду історичного матеріалізму. Нариси ці — написані з тенденційністю, цікаві для нас характеристикою російської літератури в її представниках (Пушкін, Гоголь, Тургенєв, Достоєвський, Толстой). Цікаво, що збірка, хоч і бажає бути лише інтернаціонально ідеологічною, але яскраво відбиває в собі ці два протилежества: здоровий ясний, волюнтаристичний дух англосаксонця і світ безвольного, розкладового „православного“ росіянина, як світ „мертвих душ“, у „мертвому домі“.

Л. М.

Він був засуджений до Сибіру на каторгу, де битий і мучений, жив укупі з найтяжчими злочинцями. Помилуваний через кілька років, був відданий до війська. Десять років пізніше міг Достоевський знов повернути до Росії, де все пережите описав у книзі „Записки з мертвого дому“.

Тепер Достоевський почав писати, щоб заробляти; хоч його книги й мали успіх, але грішми з них набивали кешені інші; письменник був завжди задовжений, жінка й дитина голодували й мерзли. Писав він жахливо швидко й не мав навіть часу корегувати свої праці. Безпереривно хорий, був він якось від епілептичного припадку непритомний цілих десять днів. Все це відбивається в його творах: посталями його є п'яниці, злодії, епілептики, ідіоти, неврастеніки. Він до такої міри просякає їхніми почуттями, так відображує кожну хвилю їхнього життя, кожний настрій їхніх жалюгідних екзистенцій, що ці постаті стають для нас самою дійсністю.

Його найбільшим романом є „Вина й кара“. В цьому творі змальовує він честилюбивого, зголоднілого студента, який з раптового імпульсу забиває стару лихварку, щоб ограбувати її. Він виконує злочин, і це жахливо, щоб дістати гроші. Але потім його починає катувати сумління й ми переживаємо з ним усі, повні мук, стадії каяття. Він знайомиться з молодого дівчиною, яка, щоб підтримати свою родину, стає повією; ця діачина спонукує його віддатися в руки поліції та іде з ним до Сибіру; зеднавшись, їхні душі очищуються любовю.

Коли я перед кількома роками опинився в шпиталі, то мені прийшло на думку, що це добра нагода для прочитання вісьмисот сторінок роману Достоевського „Браття Карамзови“. В нім змальовується кілька братів цього імени та їхній старий батько; всі вони завше п'яні й знаходяться в звязку з дурними повіями. Старий батько має гроші, через це сини є проти нього й намагаються отверто, один перед одним, його забити. Для ріжноманітності описується ще монастир, повний ченців, що взаїмно ненавидять один одного, а на додаток ще й достойний та повний любови святий, в духовности якого містяться всі нові надії для Росії й людства. Але святий умирає й наймолодший Карамзов, що любить його, страчує свою віру в Бога й людей, бо не бачить очікуваного від святого чуда: отець Зосіма смердить після своєї смерті цілком так само, як і кожний інший труп. Так далеко дійшов я в цій книзі; коли хтось цікавиться продовженням і кінцем — може дочитати її сам.

Хоч це й звуть „реалізмом“, але все це є романтичне й суб'єктивне в найвищому ступені; це пристрастна, але також і цілком божевільна пропаганда. Достоевський — це східно-ортодоксальний або візантійський Христос; далі —

це славянофіл, або містичний російський патріот, який вірить, що російська душа є чимось чудесним і цілком особливим, знаходячись з Богом у містичному звязку. Але цей звязок є добре знана середньовічна оргія страждання і покори, насолоди каяттям і самопониженням, звеличення язв, лахміття, вошей, жебрацтва і смороду. Через терпеливо виношену покору душа досягає містичних високостей. І коли в молодому студенті виростає усвідомлення, що він знищив людину, то він зовсім не хоче викупити вину вживаючи свій образотворний мозок для корисної праці; ні, він іде на поліцію й признається урядовцям, які є ще більші злочинці, ніж він. Влада, сама квінтесенція з огидних злочинців, засилає його до Сибіру, де він і побожна повія вивчають екстатичність страждання.

Пункт цей виступає ще ясніше з другого роману, сенс якого полягає в тім, що в ньому християнство ставиться в паралелю з ідіотизмом. Це твердження не є перебільшене; воно є лише виявленням власної тези самого Достоевського. Твір має назву „Ідіот“, і герой його є втіленням того містичного, психоневрастенічного християнства, яке знаходить свій вираз у добровільно вишуканім понижуванні. Цеж бо є значно простіше страждати, ніж мислити! Значно простіше підпадати епілептичним спазмам та жаху і називати їх Богом! Здається, що літературна критика теж легко підпадає спокусі уважати психічну хоробливість як додатну мистецьку якість. І мабуть тому в усій царині мистецтва немає більшої духової трагедії, ніж Достоевський. Ця людина стреміла боротися за свободу, а цар зробив з неї мученика. Але він з заслання повертає не для того, щоб боротися за прояснення розуму, а щоб лежати в поросі й цілувати руку, яка його била. Він повертає як проповідник реакції, й віщує, що щастя Росії знаходиться в ченцях. Його бажання сповнилося: спасаючим ченцем був Грігорій Распутін.

Я підкреслюю, що не роблю Достоевському жадного закиду за зображування тих страчених, безнадійних, хорих і укатованих душ, що він їх знає якнайкраще. Я не протестую, що його постаті просякнуті пропасницею гістерії, що вони мають задубілі, скляні очі, що вони стогнуть, кричать, падають, тремтять, що їхні коліна трусяться, зуби клацають, а їхні кошмарні галюцинації наповнюють цілі розділи.

Я навіть згоджуюся читати такі речі, та тільки з точки погляду природника, який хоче з ними познайомитися, але ніколи як апотеозу зідеалізованого й зперсоніфікованого ідіотизму, щоб довести божеську природу епілепсії.

о. Степан Сmachило

Протикатолицькі упередження

Є в українській суспільності антикатолицький „комплекс“. Висловлюють його найчастіше закидами політично-суспільного змісту: католицизм опортуністичний, Рим лучиться тільки з могутніми, слабких лишає на ласку сильних, католицизм виховує лихих патріотів, католицизм фортеця капіталістів і т. п.

І справді політика католиків є дивно гнучка. Випадків в історії без числа на те, як горячі ісповідники католицької релігії творили союзи з різними собі суперечними рухами, партіями і урядами. В святім союзі 1815. р. вони були підпорою реакції — ворогами свободи слова і преси — але в тому самому часі в других краях вони стояли в рядах завзятої опозиції і домагалися тої свободи, яку деінде поборювали. В монархіях Європи вони проповідували вірність династіям, тоді як в Швейцарії і в Північній Америці цілою душею боронили чистої демократії. Деякі католики бували і нині є тактичними союзниками соціалізму, тоді як другі їх співісповідники бачили в ньому антихриста, і не так давно ми читали в пресі згіршені голоси з приводу бесід, що їх деякі католики пробували заводити з большевиками, тими самими, що вони їх уважають бандою злодіїв святої приватної власности. Історія неодного поневоленого народу знає навести, — з горечі лихоліття зроджені — голоси в роді скарги якогось Ірляндця, що Ірляндія то „один нюх табаки в римській табакерці“. З другої сторони то саме їх католицизм був для Ірляндців, Тирольців, Поляків їх судою. Кардинал Мерсіє підніс національне достоїнство своєї вітчизни далеко вище ніж уся космополітична фінансієра Бел'єгі.

Чи справді католицизм то голова Януса о двох лицях без ніякої сталої напрямної — чи не має зовсім того, що звемо the principle of policy? Не має його, коли ходить про технічне творення міжнародніх ситуацій або контролю економічних сил. Римський Папа певно не буде брати участі в боротьбі за джерела продукції нафти — хоч можливо, що той хто тую боротьбу виграє, буде паном земської кулі. Не основує церква свого авторітету на економічних передпосилках, не вважаючи, що сама має маєтки. Сила її авторітету в сфері духовій і тут вона має сталі і незмінні принципи, від яких ніколи не відступає. Ті принципи кат. церква видвинула відколи увійшла в контакт із організованими людськими суспільностями і так само твердо їх нині обстоює і безкомпромісово означає ними своє відношення до кожної держави.

Якіж ті принципи? Св. Августин стверджує: Небесне Царство у своїй вандрівці по цім світі збирає собі горожан з поміж усіх народів, не звертаючи ніякої уваги на ріжниці в зви-

чаях, законах і установах між ними. Воно не нищить ані не відкидає нічого з них — радше заховує їх, йде за ними як за різними способами прийнятими різними расами на осягнення тої самої мети — земського мира, коли тільки вони не в перепону для релігії, яка учить людей почитати одного найвищого і правдивого Бога. (De Civit. Dei XIX. 17). Подібно висказується св. Августин в діяльогу „De Libero arbitrio“. Закон є дочасний і „хоч справедливий, то від часу до часу може змінитися“, тоді як умовини змінилися. Демократія підходить поважним зрівноваженням народам — серед яких живе горожанський дух і охота на свідчення для спільного добра — тоді як для народів зіпсутих, схильних слухати демагогічних клічів, жадних особистої наживи, — відповідає більше форма правління аристократична. Той сам традиційний погляд висловлює Лев XIII. в Енцикліці *Immortale Dei*: право суверенности не тягне за собою якоїсь точно означеної форми правління. Воно (правління) раз може мати таку, другий раз иншу форму, якщо тільки кожна з тих форм в практиці забезпечувалаби загальне добро. Отже є поставлені два принципи, горожанин католик має можливість заявити себе тільки за такою формою *de facto* правління, яка 1) не спиняє свободного і мирного практикування релігії і 2) яка має на оці добро загалу. Мимо протикатолицьких традицій французької революції, Папа Лев XIII. накликавав французьких католиків до послуху республіці, а Папа Пій XI. признав права італійській нації, не зважаючи на те, що рісорджіменто відкидало права церкви — з хвилию, як диктатура фашистів пошанувала католицькі принципи. Церква ставиться нейтрально до вартости форм правління і демократичного і аристократичного.

Навіть погляд на kwestію походження суверенности не є однозгідний серед кат. мислителів. Св. Августин добачує причину панування чоловіка над чоловіком в упадку перших людей, св. Тома з Аквіну знов у соціальной природі чоловіка, а не в грісі. Але коли церква є апрінципальною в чисто політичних проблемах — то виносить вона з найбільшим притиском проблеми моральні, які виринають у звязку з організацією суспільного життя народу. Якіб високі і благородні поняття ми не мали про державу, якщо ходить про моральні цілі — не можемо не бачити того, що держава має дуже обмежені впливи. Ті обмеження не дадуть себе усунути, вони є конечні. Кольрідж назвав державу узброєною совістю суспільности.

Та її зброя тут є її слабкість. Держава має до діла з різними характерами, які знов руководяться преріжними мотивами, які родяться чи з почування обовязку чи з бажання власної користи або зі страху перед карою. Декому вистарчить сказати: ти повинен, другого треба аж переконувати, що так ліпше для нього, а третього треба заставити примусом. При виконуванні своїх елементарних завдань — забезпечити умовини нормального життя горожан — держава має до діла в пер-

шій мірі з тими, які реагують на найнищі мотиви. І тут вона мусить уживати примусу. Та цей примус є причиною, що навкола держави наростають асоціації, які ослаблюють і підривають авторитет держави там, де вона апелює до мотивів вищих — до обов'язку і розумного егоїзму. Нема ніякого сумніву в тім, що людські закони мають величезний вплив на мораль — головню по великих містах державний закон є тим чинником, що формує моральну совість нищих верств. Та людський закон дає тільки мінімум моральности, яка сама паде то піднімається залежно від людської опінії. Католицька церква признає, що держава від Бога. Не є вона злом конечним, але органом на добре і шляхотне життя. Тільки з огляду на обмежений вплив держави на моральну сторону людського життя — церква переступає границі держави, щоби доповнити моральну дію держави — і то не як частина тої самої цілості, але як чинник вищого порядку доповнює порядок нищій. У відклику до вищих мотивів виявляється неміч держави — в апелю до вищих мотивів виявляється сила церкви. Колинебудь церква держала у своїх руках судовласть світську — або уживала насильства — тоді вона ослаблювала свій авторитет у відношенні до вищих мотивів, які одиниці в творчих рушіях людської діяльности. В самій основі християнської релігії лежить щось, що бунтується проти примінювання примусу. І як світський закон вдоволяється мінімум моралі — церква сягає до шахітум моралі — до морального ідеалу. „Будьте отже звершеними, як і ваш отець небесний звершений“.

Тим католицтво не обезцінює вартости закону, воно тільки підкреслює, що католики керуючись своїми принципами, можуть вийти дальше „самого послуху“ закону. Сутєва ріжниця між законами держави та її інституціями а законами церкви і її звичаями лежить в тому, що церква має свій моральний взір в минулому, в особі Божого Сина. Мораль світського закону хвилює з хвилиєю людської опінії. Теж і церква у себе знає зміни на протязі віків свого існування — з тою тільки ріжницею, що обов'язки, які вона накладає, ніколи не є нові й інші від попередніх — але як ново винесені зі скарбниці, де вони існували. Все нові умовини у світі спонукують церкву тільки підкреслювати, в ясних контрастах навітлювати раз одні, раз другі обов'язки, а все ті самі і незмінні моральні постулати. Саме та прикмета незмінности морального елемента в церкві є критерієм поступу чи занепаду морального життя народу. І тої сталій моральний елемент в церкві є джерелом її авторитету.

Як ілюстрація того накликування церкви до вищих мотивів, може послужити наука кат. учителів про відношення між державною владою і горожанами.

В основу тої науки всі кладуть слова І. Христа: Віддайте отже цісареві, що цісарське, а що Боже Богові. Ті слова видвгають два принципи. Перший признає домагання світської

влади, другий кладе; межі тим домаганням і їх касує, коли світська влада входить в конфлікт з домаганнями вищого порядку. Св. Павло коментує слова І. Христа, що вся власть від Бога. Носії світської влади є служителями Бога. Нагороди і кари з рук влади служать добру і їх уживає Бог в своїй правлінні світом. Світській владі належить повинуватися. Моральне джерело тієї повинности є справедливість, а справедливість є тільки одною з форм любови. Так світській владі католицька церква дає найбільшу санкцію. Св. Апостол Павло писав свій лист в тому часі, коли римська імперія зазначила вже своє вороже відношення до Христа готримми егзекуціями. Обставини часу не могли не мати впливу на св. Павла, що насвітлював і підкреслював радше перший постулат слів І. Христа. Теж і перші Отці і Учителі Церкви мали досить причин пригадувати науку св. Павла. Не було потреби класи натиск на другий принцип науки І. Христа. Тоді невелика була небезпека, що християни стануть упідлювати себе перед світською владою, бо на неї вони дивилися з призириством.

Перший св. Йоан Золотоустий (XXIII. I.) підніс другий принцип цитованої науки І. Христа, вказуючи на можливість заіснування *de facto* влади, якій послух не належить. Ми винні не тільки цареві, але і Богові. Той довг владі не є абсолютний, але належиться його віддати, коли Боже буде задоволене. Односторонньо ставлена наука „цисареве цисареві“ — є неоправдана католицькою традицією. Вона їй противиться.

Коли впала римська імперія і християнство здобуло широкі території, коли стали формуватися середовічні держави, коли приналежність державна горожан була пливка — а володарі ставили необосновані претенсії на володіння чужими краями і народами — християнство видвигнуло другий бік євангельської науки — про відношення володарів до підчинених. Ті претенсії володарів стрінулися з цего скристалізованою наукою: Кожна влада справедлива є від Бога, для того вона не є привілеєм — ані особистим правом, а є вона мандатом від Бога на добро загалові, вона служить і Богові і народові. І влада, що має на увазі щось инше як загальне добро — точно кажучи — не є владою а тиранією. Середовічні теологи в коментарях до науки св. Павла вказали можливости і право і обовязок ставати в опозицію до тиранії. Хиба що через *consensus subsequens* сам згодився на неї. Під тиранією тут розуміється владу, яка приказує горожанам чинити діла противні чесноті (*virtuti*).

Св. Тома з Аквіну вчить: Ті, що одержали владу від Бога а її надуживають, заслуговують, щоби її втратити. Одно і друге є від Бога.

З таким самим притиском на вищі мотиви католицизм трактує і питання власности. Він не вяже себе з такою чи

иншою формою власности. Дуже помиляється той, який прилягавби до католицького табору в думці, що там конечно майде піддержку для оборони status quo свого посідання. Чи краща форма індивідуальної власности, чи спільницької, чи колективної, чи державної, католицизм лишає те питання досвідів і здоровому розумові.

Католицизм заінтересований передусім в тому, щобн власність взагалі не була першорядною а тільки другорядною ціллю — засобом до мети а не самоціллю. Коли соціалізм проповідує відродження людства механічними засобами продукції і розподілу, католицизм хоче зміни і відродження серця і волі, бо тільки звідти можна зачинати правдиву поправу. Бо ані багатство, ані убожество самі собою не роблять людей ліпшими. Їх вплив на характер залежить від того, як хто їх уживає. Католицизм настоює, що коли власність існує, то існує вона в характері мандату від Бога і з того боку її належить признати і шанувати як річ Божого права. Щодо приватної власности, то перші Отці Церкви головно св. Амбросій — так далеко підкреслювали її характер мандату, що можлиби навести цілі уступи, які складаються начеби вони заверечували приватну власність взагалі — але то зовсім не було їх наміром. В модерній катол. літературі рацію існування приватної власности з Божого права аргументують „функцією“, яка сутево нині не рійняється від аргументу мандату. Так як католицизм признає Боже право тільки за авторітетом суспільним загально — тому, що його домагається соціальна природа чоловіка — але форма того авторітету і межі його ділання мусять зі зміненими обставинами часу і місця змінитися — а все мусить бути той авторітет такий, щоби вистарчив на удержання суспільного ладу в даних обставинах, — анальоґічно є і в матерії власности.

Якщо — а властиво тому, що чоловік в яких обставинах то не булоби, на виконання своєї людської функції потребує якоїсь власности, якою він мігби свобідно аж до надужиття диспонувати — католицизм признає Боже право за приватною власністю, якої межі знов можуть і повинні пересуватися, коли те виявиться конечним для свобідного виконання людських завдань чоловіка. Нова економічна політика Сталіна за нерівну працю давати нерівну нагороду звертає від чистого комунізму до функціоналізму.

Католицизм не признає ніякій економічній організації абсолютної вартости. Кожну науку про Боже право капіталізму чи колективізму уважавби католицизм за більшу нісенітницю, чим науку про Боже право монархії або демократії. Не тільки фєвдальному чи капіталістичному устроєві в Європі католицька Церква не давала санкції Божого права, але не давала її теж і колективному устроєві в Єзуїтській теократичній державі в Парагваю. Коли католики поборюють колективний устрій в совітській державі — то їх ненависть є спря-

мована не так до колективізму як форми організації суспільного життя, що її у большевицьким виданні з погляду здорового розуму уважають абсурдом, — як в першу чергу ненавидять вони теорію, яку поклали большевики в основу тої організації — теорію „душі улия“. Метерлінк каже, що пчола не живе для себе (в абсолютнім значінні того слова), а тільки для тої душі улия, для здійснення майбутности раси і виключно для неї. Подібно і російський комунізм розуміє призначення пролетара. Він не сміє мати індивідуальної душі. Існує тільки душа колективна. „Нема індивідуальної совісти, індивідуального розуму ні індивідуальної свободи“.

Католицизм учить, що кожний чоловік з осібна має душу і кожна душа з осібна є варта спасення.

Не мають теж католики ілюзій, щодо вартости капіталізму. Власники боронять, пролетарі ненавидять капіталізм, тому що він є остовою приватної власности. Честертон висловлює католицьке переконання у своїому парадоксі на капіталізм, що капіталіст у нестримнім бажанні посідання як найбільше фабрик і як найбільше фарм аж до неподільного посідання всіх варстатів праці — заперечує ідею приватної власности, як заперечувавби ідею супружества той, що бажавби мати всі жінки у своїм гаремі.

Св. Тома з Аквіну формулюючи принципи політики і економії, поклав в їх основу моральне поняття людських чинів — *actus humani*. Католицизм не розуміє політичних і економічних законів як чисто фізичних законів механіки або хемії; вони є законами людських діл, що заключають в собі моральні вартости.

В католицьким розумінні політичні і економічні науки є галузеву науки про етику.

Католицизм не є доктриною — він є передусім життям. Тому не можна не поставити питання, чи всі католики мають на увазі католицькі тези у своїм політичним чи суспільним діянні?

Відповідь словами Марітена: „Католицизм і католики не все є синонімія. Але блуди, нездарність, оспалість католиків не заключають в собі католицизму і католицизм не є обовязаний достарчати „алібі“ для похибок католиків“.

Андре Біоліе

Японська дитина

(в французького)

Ніде нема так розвиненого культу дитинства, як у Японії. Публичні парки не є в Японії лиш місцем променад. Кожний з них має дитячий куток, де діти можуть віддаватися найрізноманітнішим забавам: є там приряди до гімнастикування, каруселі, гондоли і пр. Тут — маса піску, там — ліліпутанські городи з мініятуровими деревцями, скелями й річками. Повітря переповнене сміхом і криками радості.

Яка шкода, що в Токіо і у великих містах діти, що виходять з зовсім малого віку, вже адягають західне вбрання. В західній одежі тратять вони багато зі свого питомого чару, хоч наш костюм вигідніший і дав більше свободи рухам й грі.

Маленькі Японці часто з'являються в товаристві батьків, які поводяться з ними з чисто материнською дбайливістю й увагою. Дивна риса в японській вдачі, суворій і часом дикій. Деякі з тих батьків мають вигляд молодих студентів. Це тому, що Японці — в порівнанні з нами — взагалі виглядають молодшими за свій вік. Крім того й женяться вони значно скорше й дуже горді, коли стають батьками. Ця гордість носить почасти містичний характер, бо містика взагалі лежить в основі японської вдачі: власне на дитинстві хлопця переходить категоричний обов'язок кожного Японця підтримувати культ предків — своєї родини, нації і особливо предків цісаря. Цей культ, єдина релігія Японця, яка зливається з патріотизмом, забезпечує і утримує величність старої країни, Ямато.

Є в Токіо спеціальний квартал для дітей, це квартал Аза Куза. У вечері, театри і кіна блискотять тисячу світел, на вулицях лунають веселі пісні. Але в день це царство дітей. Є тут зоологічний сад, з оленями й сарнами, зі салями до плавання, з театром маріонеток, маса крамниць з цукрами і забавками, блискотками й цяцьками, з яких так і трискає ціла наївна грація, ціла барокова фантазія, колись славна в японським мистецтві.

3. березня є спеціальне свято дівчат. Всі крамниці Гінци, головної вулиці Токіо, переповнені тим, що тут зветься Гіна-Сама, фігуринками людей і різноманітних річей. Знайдете тут історичні сцени і особи з двору цісаря, улюблених героїв Ніпона.

Свято хлопців відбувається 5. травня, коли цвітуть азалії і вишні. Міста тоді є в святочних шатах. Тротуари отінені штучними галузками цвітучих вишень, вкриті бараками з виставленими в них фігурами всіх воївників, що є славою старої Японії. Кожний дім, на честь хлопців, здвигає маленький вівтар, оздоблений прапорами й вазами з квітами іриса, якого

листя, прості мов спис, символізують мужеську відвагу, конями, вкритими чепраками, зброєю і різними емблемами, що представляють всі прикмети ідеальної людини, а особливо воляка. Бо Японець над усіми іншими чеснотами кладе чесноти військові.

Крім того, в садах (в містах) або перед дверима (в селах), прикріплені на кінці довгого бамбуса, уносяться в повітрі великанські паперові карпи, помальовані на блакитно або червоно. Скільки карпів, стільки хлопців в родині. Карп, що пливе річкою вгору, борючись проти течії, і вмів уникнути гачка з вудки, є символом завзяття, впертості і звинности водночас. Все прикмети, яких потребуватиме малий Японець, щоби здобути собі майбутнє і славу.

Але коли він має 7 літ, наступає час науки. Кінець літам радості і безжурности. Деякі з тих дітей вже взяли початки суспільного життя в родинній школі або в дитячих садах. Я відвідав кілька з них і не міг надивуватися, з якою терпеливістю дають ті малпки себе мити, витирати носа, класти спати — без всякого протесту. Бачив я їх і підперезаних білим чи блакитним фартушком поверх цвітистого кімона, як вони сидять довкола стола, де куриться риж, або уставлених коло умивальні чи розпростертих на землі, як каже японський звичай, на малюсіньких матрацах з головою виголоеною або вкритою чорним волоссям, як чемно замикають всі відразу свої задерті до гори довгі вії, маленькі любі автомати.

В початковій школі наука триває шість літ. Тут уже починається тяжке життя підрастаючих молодих людей. Хлопці вдягаються в вузьку туніку зі скіряними гузиками і в кашкет. Дівчата вбрані в моряцький костюм: плісовану спідницю, блакитну блузу в зимі і білу в літі, з великим білим ковніром, їх волосся поділено у дві коси, що спадають на плечі.

І дівчата і хлопці піддані суворій безощадній дисципліні моральній і інтелектуальній, яку вони зрештою приймають, не ремствуючи. Розумова праця, наложена на них, є дуже тяжка і невдячна. Подумайте тільки, що коли наші діти можуть навчитися читати в шість місяців, для малого Японця треба шістьох років, щоби вивчити біля трьох тисяч знаків китайського альфавету і опанувати літературну мову, яка дуже віддалена від щоденної. Коли вони продовжують свою науку, окрім історичних і літературних відомостей, чисто японських, повинні ще засвоїти частину нашої окцидентальної мудрости і познайомитися з чужими мовами, цілковито інакшими, аніж східні.

Додайте до того все, що треба знати з новітньої науки, додайте, що назагал японська дитина менше є інтелігентна від китайської напр., і ви зрозумієте, звідки цей смутний вираз облич маленьких японських школярів. „Ми не вимагаємо від дітей надмірного розвитку інтелігенції“, скавав мені один професор. „Нам треба тільки, щоби з дитини вийшов добрий горо-

жаним, здоровий тілом і духом, енергійний, витривалий, слухняний, і цілковито відданий рідному краю і цісареві“...

Ця відданість, дійсно, є єдина пристрасть, дозволена малому Японцеві. Ціле японське виховання стремить вдихнути, розвинути і зміцнити безмежну й сліпу патріотичну гордість. Ось перші речення з підручника історії Японця для вжитку в початкових школах:

„Праматірю Його Величності Цісаря є Амератсу, богиня Сонця, якої чесноти були такі блискучі і добродішні, як і проміння цієї зорі... Японією спершу правив князь Микоту, внук Амератсу... Заки він став цісарем Японії, його бабка сказала до нього: „Ви будете правити цією країною і ваша могутність володарська триватиме так довго, як зірки і місяць“. На цім пророцтві і на цих словах засновано наше цісарство“.

Щоранку, в школі, діти простираються перед портретами цісарів й цісаревих, нащадків богів, живучих символів вітчизни. На весну, — дуже милий звичай, — всі японські школи удаються на прощу до домовин померших цісарів. Тисячі школярів і школярок дефілюють мірним кроком перед святинами, і клякають перед ними з однаковими рухами і з чисто військовою дисципліною, з тим самим виразом пошани.

Коли Японець має 18 літ, є він переконаний, що японський нарід найбільш великий нарід з усіх; що прастара земля Ямато одержала божу місію панування спершу над Азією, а потім і над цілим світом. Але рівночасно переконаний він, що добровільно йому не дадуть того, на що Японці після того пересвідчення мають право... Не шукаючи, чи їх тяжка ситуація походить може від тяжкої економічної ситуації світа, ці юнаки відчувають острє почуття кривди і гніву. Атавізм і едукція заострюють їх націоналізм.. Малі граціозні Япончики готуються стати великими вояками.

Наталія Лівницька - Холодна

Гріх

Знов зустріну тебе в трамваї,
 Чи побачу в театрі знов,
 І злетиться споминів зграя,
 І заграє татарська кров.
 Кинеш знов лиш один, звитяжний,
 Погляд гострих очей своїх,
 І безкрила душа, відважно,
 Випе знов, як отруту, гріх.

Ів. Гончаренко.

Техніка державного перевороту.

(Лист з Франції.)

„Кожна штука має свою техніку. Не всі великі революціонери були обзнайомлені з технікою державного перевороту. Перебираючи лишень великих: Катіліну, Кромвеля, Робеспера та Наполеона, а навіть Леніна, видно, що всім їм була знана концепція державного перевороту, але не техніка“, каже Малапарте, автор нашумілої „Техніки державного перевороту“,¹⁾ що ось недавно з'явилася у французькому перекладі.

Підчас найдужчої революційної кризи над Європою в двадцятих роках нашого віку, ні катілінівці зправа, ні катілінівці зліва не мали реального поняття про методу, тактику, техніку державного перевороту. Поняття, що жевріло в їхніх мозках про втримання або захоплення державної керми, ґрунтувалося на спорохнявілих засобах чисто-поліційного порядку. А проте Європа була готова для комуніст. революцій, лишень партії не вміли використати обставин, ні досвіду російської революції. Їм здавалось, що жовтневе більшовицьке повстання 1917 р. викликане виключними обставинами московського порядку та помилками Керенського. Вони не добачували, що Керенський був при владі в усіх європейських країнах.

Їх метода полягала в уживанні поліційної системи, якій вірними залишаються до нашого часу абсолютистичні та ліберальні уряди. Але нездатність буржуазії оборонити державу покривалась нездібністю „революційних“ партій протиставити оборонній методі — зачіпну, модерну тактику, поліційній системі — революційну техніку. Здається, що в 1919 і 1920 р.р. Італія була підготовлена до комуністичної революції. Все було готове для неї, але італійські комуністи гадали, що революційне становище країни, пропасниця пролетарських мас, епідемія загальних страйків, паралізування економічного та політичного життя, соціалізація фабрик робітниками та земель дядьками, дезорганізація армії, поліції, бюрократії, — все те вистане для того, щоб влада перейшла до рук „трудящих“. Парламент склався з лівиці, його поступування сприяло як немож. краще революційній акції синдикальних організацій. Бракувало не сприятливих обставин, бо їх було до біса, а в олі захопити владу, знання та усвідомлення собі повстанчої тактики. Революція загубилась у стратегії, що ставила собі завданням підготовлення рішучої атаки. Ніхто не знав, як розпочати та вести

¹⁾ С. Malaparte. Technique du Coup d'Etat. Traduit de l'Italien. Paris. Editions Bernard Grasset 10-e edition.

атаку, як організувати переворот. Уряди сучасної Європи мають остерігатись ще лєнінської революційної стратегії, а тактики Троцького, що так уміло була звита підчас революції та яка загрожує кожній анемічній державі. Лєнінська стратегія, може бути використана лишень при тотожних умовах, у яких перебувала Росія в 1917 р., а тому вона не представляє безпосередньої небезпеки європейським урядам. Актуальною небезпеккою є саме троцьківська тактика державного перевороту, що виходить з динаміки людського життя.

В той час, як Троцький організує раціонально державний переворот, Центр. Комітет більшовицької партії організує пролетарську революцію. Останній творить комісію зі Сталіна, Свердлова, Бубнова, Урицького та Дзержинського, явних ворогів тактики Троцького. Ці люди, не мають довіри до повстання організованого Троцьким. Вони припускають, що революція є проблемою чисто поліційного порядку. Бо що ж може вчинити Троцький зі своєю тисячкою людей? Юнаки військових шкіл умить справляться з ним. Треба підіймати проти супостата пролетарські маси, цілі тисячі путіловських та виборгських робітників, величезну юрбу дезертирів, збільшовичені частини залоги. Треба спровокувати загальне повстання, втягати маси в страйк. Але Троцький знав, що повстання мусить розраховувати лишень на меншість, що держава це не бюрократична та політична організація, а технічна організація, себ-то електричні центральні, залізничні, телефони, телеграфи, газометри, акведукти. Троцький накреслив шлях техніки державних переворотів та визначив її правила. (З його досвіду скористав Сталін у 1927, коли показав, як треба обороняти державний апарат — проти цього самого — Троцького.) Повстання це машина, каже Троцький: треба техніків, щоби пустити її в рух і лишень техніки можуть її зупинити. Урухомлення цієї машини не залежить від політичних, соціальних та економічних умов країни, а від зменьки людей готових на все, загартованих у своїй тактиці. Вона мусить складатися зі спеціалістів: механіків, електриків, телеграфістів, радіотелеграфістів, інженерів, одне слово техніків, що розуміються на технічних функціях держави.¹⁾

Лєнін не розумів гаразд повстанчої тактики, він занадто вдався в дебрі революційної стратегії, з її підняттям мас проти уряду, з її стандартним пляном зреволюціонувати весь

¹⁾ В своїм відчиті Троцький (Lew Trocki. Ostatnie przemówienie w Kopenhadze. Warszawa 1933. „Nowa Era“) відкидає тези Маляпарте. Різниця між ними така: коли існує „ударна група“ з виробленою технікою — переворот можливий і без відповідних об'єктивних передумов в країні, — каже Маляпарте, і перестерігає Європу перед комун. революцією. Передумови конечні — відповідає Троцький, але без „ударної групи“, без партій — і передумови на ніщо не здадуться.

нарід. На що Троцький відповідав так: „Гаразд, але спочатку треба зайняти місто, захопити стратегічні точки“. Щоб опанувати модерну державу, треба штурмової частини та техніків, гурту озброєних людей з добрими інжинерами. „Повстання це машина, твердить завжди Троцький. Щоб її урухомити треба техніків; і тільки техніки зможуть її зупинити“.

Ленін, який опирався на маси робітників та дезертирів хотів повалити уряд, щоб опанувати державу. Троцький, який опирався на тисячку людей, хотів опанувати державу, щоби повалити уряд.

Штурмові частини Троцького склалися з тисячі робітників, солдатів та матросів. Еліта цього тіла була рекруттована зпосеред робітників Путіловського та Выборгського заводів, матросів балтійської флотії та солдатів латишських полків. Протягом десятих днів під кермуванням Антонова-Овсієнка, ці люди проробляли „невримі маневри“ в осередку міста. В гущі дезертирів, посеред безпорядку та хаосу, що панував в урядових будинках, міністерствах, бюрох оперативного штабу, на почті, на телефонічних та телеграфічних центрах, на стаціях, в касарнях вони втягались що дня, без зброї, у вивчення повстанчої тактики. Відбувалася свого роду загальна репетиція державного перевороту під шумливу музику вулиць. Поліція та військова влада тимчасового уряду були так переняті думкою раптового вибуху пролетарських мас, що за димом емоцій не спостерігали лапок Антонова-Овсієнки.

Ніхто не підозрівав, що купки розкиданих людей підпорядковуються точним наказам, виконують певний плян. Матроси Дибенка під проводом спеціалістів-інженерів вивчали на місцях розположення водотягових рур, проводів газу, електричної енергії, телефону та телеграфу. Треба в потрібний мент ізолувати даний квартал в декілька хвилин. Троцький поділяє місто на сектори, визначає стратегічні точки, розпреділює завдання поміж групами. Скрізь поруч солдатів сторчать техніки. Взяття Московської стації доручається двом четам латишів, двом матросам та десятком залізничникам. На двірці висилається по 20 чоловік. Для контролі руху на залізничних лініях, до кожної чети прилучується телеграфіст. 21 жовтня три матроси відправляються на електричну централю, якої ніхто не стереже. Директор звертається до них: „Ви є тими людьми, яких я вимагав від комендантури? Ось вже п'ять днів як вона обіцяла вислати сторожу“. Три більшовицькі матроси розташовуються на електричній централі, щоб оборонити її, як вони кажуть, від червоногвардейців у разі повстання. Декілька гуртків матросів захоплює три другі електричні централі.

Військова влада була занята обороною бюрократичної та політичної організації держави. Троцький ухопився за сю помилку, опановуючи лишень технічні органи державної машини. В означений мент операції розгортаються з дивовижною

хуткістю. Телеграфічну централю охороняло п'ядесят жандармів і солдатів ззовні. Брак поліційних засобів, як не мога краще, проявляється в цій оборонній тактиці, що зветься службою порядку та забезпечення. Подібна тактика може дати гарні результати супроти збунтованої юрби, а не горстки рішучих людей, або трьох матросів Дибенка, що задалегідь втиснулись у ряди оборонців, а коли треба було кинути через вікно на вулицю пару гранат, щоб учинити сполох серед жандармів і захопити свій об'єкт.

Після невеликого спротиву більшовики заволоділи всею технічною організацією, але Керенський ще не впав, сеж він тримає владу, хоч утратив контролю над залізницями, електричними централами, публічними установами, телефонами, телеграфами, поштою, державним банком, складами вугля, нафти, хліба. В передмістях усі вулиці забарикадовано, нікто не може вийти з місця, навіть головний штаб ізольовано; радіо-телеграфічна станиця в руках більшовиків; фортеця Петра і Павла теж занята червоними.

25. жовтня, коли у великій залі Смольного Інституту відкривається всеросійський з'їзд Совітів, Троцький наказує Антонову-Овсієнкові атакувати Зимовий палац де сховався уряд Керенського. Щоби дати зрозуміти представникам совітів всієї Росії, що повстання вдалося не вистрачає заявити, що більшовики опанували державну машинерію, а треба ще оголосити, що члени уряду знаходяться в руках червоних.

Колиж Троцький дав найкращий приклад як треба опанувати владу, Сталін у свою чергу показав ліберальним та демократичним урядам, як треба забезпечувати оборону держави супроти повстанчої тактики Троцького. Боротьба між Сталіном і Троцьким є де найбагатший повчаючий епізод на протязі останніх десятих літ; се історія невдалого державного перевороту. Сталінові не є властива апатія москалів.

Вже тоді, коли вмирав Ленін, і коли Троцький клав вагу на студіювання політичних та економічних питань, Сталін захопив у свої руки керму більшовицької партії. Можливість порозуміння поміж червоною армією, душею якої був Троцький та синдикатами, предсідником яких був Томський, непокоїла як одного так і другого. Сталін, що мав на своїому боці ГПУ та бюрократичні апарати партії і держави, уявляв собі небезпеку 18. брюмера.

Троцький з допомогою армії та синдикатів рахував розбити „трийку“ (Сталін, Зіновєв і Каменєв), випередити сталінський Термідор 18-м брюмера „перманентною революцією“, захопити партію і державу в свої руки, щоб зреалізувати свою програму інтегрального комунізму.

Але промови, памфлети, полеміка à propos інтерпретування ленінської думки не були в стані розколоти партії. Треба було ділати, вибираючи влучний мект. Замість сього Троцький вивчав політичну та соціальну ситуацію Англії.

Вороги Троцького користають з сеї повільности, позбавляють його військового комісаріату, отже контролю над армією.

При допомозі Менжинського, що приходить на зміну Дзержинському, Сталін організує спеціальний корпус для охорони держави. Менжинський особисто робить вибір поміж комуністами, рекрутує для нової цілі робітників технічних служб, залізничників, механіків, електриків, телеграфістів. Цей спеціальний корпус являє собою сотку чет з десятих людей кожна, підтриманих двадцяткою панцирних авт. Мотоциклісти забезпечують зв'язок поміж четами, з Лубянкою. Менжинський, що став начальником нової організації, ділить Москву на десять секторів, злучених поміж собою телефонічно.

Організація є „таємна та незрима“. Її члени не мають жадного однострою. Крім технічних та військових вправ вони переробляють політичний вишкіл: грається на їхній ненависти супроти ворогів революції, супроти жидів, прихильників Троцького. Жидів усунуено з армії, синдикатів, адміністрації промислових та комерційних трестів. Помалу партія Троцького розлазиться. Всі упередження старої Росії повертаються проти Катиліни „хороброго мов татарина й трусливого мов жид“.

Але Троцький залишається вірним своїй тактиці: для завоювання держави збирається він кинути не юрбу, а штурмові частини організовані потайки.

Повстанча акція Троцького повинна, розпочатись заняттям технічних органів державної машини та заарештуванням народніх комісарів. Але Менжинський випереджує плян; червоногвардійці Троцького знаходять будинки пустими. Всі сторонники Сталіна втікають до Кремля, де Сталін зі спокоєм вичікує кінця боротьби поміж штурмовими повстанчими військами та спеціальним корпусом Менжинського. 7 падолиста 1927 р. святкують. Ворошилов робить огляд війська.

Менжинський вжив потрібних заходів. Його оборонна тактика полягала не в обороні периферії при допомозі великого розгорнення сил, а в обороні серця, нутра при допомозі купки людей. Незримій атаці Троцького він протиставить незримую оборону. Він не розкидає своїх сил, щоб охоронити Кремль, комісаріати, осідки промислових та комерційних трестів, синдикатів та публичної адміністрації. Він скупчує сили спеціального корпусу на оборону технічної організації. Троцький не передбачав тактики Менжинського, він спостеріг негайно, що його повстанча акція наскочила на оборонну організацію. Коли він дізнається, що його частини потерпіли поразку при взятті електричної централі, раптом міняє свій плян і перекидає сили на здобуття політичної та адміністративної організації держави. Не в стані більше розраховувати на свої штурмові частини, розкидані та розсіяні супротивником, він залишає свою тактику й скупчує всі зусилля в останній спробі піднести загальне повстання.

Його заклик доноситься лишень до де-кількох тисяч студентів та робітників, які захоплюють університетський амфітеатр, відбивають атаку поліції та простують на Червону Площу. В одчаї Троцький губить контролю над ситуацією та довіряючи своїй пристрастній натурі тратить усе.

Каппівський державний переворот у Німеччині в середині березня 1920 р. набирає клясичного аспекту військового перевороту, як по своїй концепції, так і по виконанні. Де-кілька дивізій, сконцентрованих у мурах Берліна, під командою генерала фон Лютвіца, надіслали ультіматум урядові Бауера передати керму державної влади до рук Каппа, на що уряд Бауера відповів негативно та негайно вжив поліційних заходів для оборони держави та підтримання публичного порядку. Протиставлено військовій концепції сили поліційну систему зарядження: поліція мала обороняти державу, мовби остання була містом, військо мало атакувати державу, мовби вона була фортецею.

Поліційні заходи уряду полягали в забарикадуванні майданів, головних вулиць та в зовнішній охороні публичних установ. Для Лютвіцаж сутнота державного перевороту містилась у заміні відділів поліції на перехрестях великих вулиць, перед Райхстагом та міністерствами — військовими частинами. Тому що поліція була не в стані боротись проти вояцтва, фон Лютвіц вмиг став господарем ситуації. Захоплення Берліна відбулось без пролиття крові, мовби справа йшла про зміну одної частини другою на місці комендантури. Коли Лютвіц гадав, що захоплення державної керми міститься в єдиному факті заміни поліційних сил військом, новий канцлер Капп був того переконання, що заняття міністерств гарантує нормальне функціонування державного апарату та легальність революційного уряду.

Бауер, який був ознакочлений з духом генералітету та високих урядовців, зрозумів, що на початку не варто ставити опору фон Лютвіцові, бо вступ війська до Берліну був неминучий. Бауер тямив, що той, хто зуміє зупинити або ушкодити державну машинерію, потрапить у серце каппівського уряду. Щоб перервати життя держави, треба було паралізувати все публичне життя.

Залишаючи Берлін та втікаючи до Дрездену, уряд Бауера звернувся зі закликом до німецького пролетаріату вчинити загальний страйк, що був несподіванкою для Каппа. 13. березня останній мовби став в'язнем нового ворога. В де-кілька годин життя Берліна було спаралізоване, страйк перекинувся на всю Прусію. Столиця була позбавлена світла, води, харчів, сполучення з околицею. Робітники покинули фабрики з найбільшим спокоєм. Безпорядок скрізь був найдосконаліший. Безсильний реагувати на пасивний опір робітництва, Капп звернувся по допомогу до техніків, щоби пустили в рух

найделікатніші колісцята публичної машинерії, але було вже запізно: параліж охопив усей державний апарат.

Консерватор, натхнений принципами авторитету, ліберал, поважачий легальність, демократ, вірний парламентарній концепції політичної боротьби, не зважалисьби ніколи на незаконну інтервенцію пролетарської маси. Думка вжити загальний страйк як законну зброю в обороні держави проти військового перевороту, не могла бути чужою для Бауера, вихованого на марксизмі в кращому розумінні слова.

Перевороти Каппа, як і Прімо де Рівери були виконані після правил традиційної тактики, що не має нічого спільного з модерною тактикою державного перевороту. Капп гадав переводити переворот 18. брюмера на німецькому ґрунті. Прімо де Рівера думав, що вистане при захопленні модерної держави скинути при допомозі багнетів конституційний уряд. Вони не усвідомили собі головних засад модерної техніки державного перевороту, а хвилеву перемогу завдячують лишень абсолютній ігноранції урядів у справах оборони модерної держави.

Не так справа стоїть з фашистівським переворотом в Італії. Наприкінці 1920 р. проблема, яку мав розв'язати фашизм, була не боротьба проти ліберального уряду або соціалістичної партії, що ставала з кожним днем більшим елементом завірюхи в країні, а боротьба проти робітничих синдикатів, єдиної революційної сили, здатної оборонити буржуазну державу проти фашистівської небезпеки.

Роля робітничих організацій в обороні буржуазної держави, які використав було Бауер в березні 1920 р. супроти Каппа, була подекуди ясна для Джолітті.

Замість протиставити збройну силу революційній акції фашизму, Джолітті поставив неутралізувати його при допомозі синдикальної акції, організованих робітників. Це була бауерівська метода, вжита як превентивна метода супроти революційної небезпеки.

Наприкінці 1920 р. події викликали в Італії ситуацію *zans cexemple* в історії політичної боротьби сучасної Європи. Синдикати вели боротьбу не на жарт. Міста, провінції, райони параліжовано після перших стрілів; під крик сирен двері та вікна зачинялись, рух зупинявся, вулиці пустіли.

На фабриках робітники готовились до боротьби, зброя сторчала в усіх кутках: під токарними станками, динамо, котлами тощо, щоб перетворити кожен фабрику в фортецю. Червоні прапори маяли скрізь на комінах. З усіх боків стікались до бірж вражі гуртки, треновані в тактиці вуличної бійки, щоб охоронити осідки синдикатів проти есентуальної атаки чорних сорочок. Скоростріли чатували скрізь на сходах, у коридарях, на дахах. Під крики сирен оголошували страйк, карабінери і поліція відходили до касарень. Джолітті був надто лі-

беральний, щоби втручатись у боротьбу, що її робітництво так уміло провадило проти ворогів держави.

Серед цієї загрожуючої пустки фашистівські відділи теж не гаяли часу, вони спеціалізувались у вуличній війні. Займали перехрестки; відділи, що спеціалізувались в обороні та атакуванні домів, були наготові. Карні експедиції були одним із найважливіших елементів тактики чорних сорочок. Біржа праці, робітничі кружки, хата голов соціалістичних організацій палились та нищились. Страх бути покаранням позбував червону сторону агресивного духа, та потрапив у серце організації робітників. При приближенні чорних сорочок тікала червона сторожа, соціалісти, секретарі синдикатів, провідники страйків ховались на села.

Наприкінці 1921. року ця тактика, вживана систематично, зруйнувала політичні організації червоного пролетаріату. Небезпека червоної революції була усунена на завжди.

Джолітті, що ставив на карту „синдикалізму“ супроти фашизму, був вельми вражений занепадом робітничих організацій; фашизм виходив з боротьби переможцем. повиним агресивного духа та віри в потребу дальшої боротьби.

Для захоплення держави треба було очистити терен від усіх організованих сил, здатних піддержати уряд та пошкодити фашизмові в найвидатнішій фазі повстання. Треба було запобігти не тільки загальному страйкові, а й утворенню єдиного фронту уряду, парламенту та пролетаріату. Фашизм змушений був зробити *tabula rasa* з кожної організованої сили: політичної чи синдикальної, пролетарської чи буржуазної, синдикатів, кооператив, робітничих гуртків, бірж праці, часописів, політичних партій.

Муссоліні змушений був розчавлювати найнебезпечнішого ворога фашистівського перевороту, загальний страйк, що ось висів над ним, мов Дамоклів меч, цей контр-революційний страйк, який він поборював три роки. Проголошуючи проти фашизму цей страйк, уряд та ліберально реакційна буржуазія рахувала розірвати ліберально порив чорних сорочок. Але фашистівські відділи техніків та спеціалістів робітників заступали страйкарів у публичних установах і страйк здавлено.

Залишився ще один великий етап — похід на Рим. Але це було вже питанням часу.

Відрубна природа сучасної держави, складність та делікатність її функцій, вага політичних, економічних та суспільних проблем, які має розв'язати, роблять з неї геометричне місце слабощів та неспокою. Сучасна держава підпадає більше, ніж коли небудь, революційній небезпеці. Дарма тішити себе надією, що ліберальна техніка оборони держави є певною й непохитною; треба радіти, що багато комуністичних катіліцистів не усвідомлюють собі істотних елементів модерної техніки державного перевороту.

Джон Гелсворси

(1867—1933).

Нобелів лявреат у р. 1932 з царини красного письменства, англійський письменник, Джон Гелсворси (John Galsworthy), помер 31-го січня ц. р.

Коли говорити про талант, що мав усі сприятливі зовнішні можливости для свого розвитку, то його найкращим прикладом був талант Гелсворсів. Син заможного адвоката, зі старої шляхетської родини, народився він 14-го серпня 1867 р. в графстві Сюррей у Кумбі над Темзою. Родинна традиція й батькове бажання ніби витичували йому життєвий шлях: він студіював правничі науки, навіть відбував правничу практику але було в нім уже щось, що штовхало його з дороги родової традиції, й, забезпечений матеріально, кинув він зарібки, без яких міг обійтись, та подався у кругосвітню мандрівку в рр. 1891—93. Мабуть враження з неї підсилені яркими тоді впливами Стівенса і Кіплінга, дали йому канву для його перших оповідань; але велика доля автокритики затримала їхню публікацію аж до 1898 р., та й то під псевдонімом Джан Сінджан, рівнож як і кілька наступних романів і оповідань.

Лише 1904 року випускає Гелсворси під власним іменем роман „Островні фарисеї“, в якому поперше намічається характерна риса його творчости, риса, якої не мав ані один з його англійських і європейських сучасників: могутня епічність, що зовнішно охопила собою кілька генерацій англійського середнього суспільства, а внутрішню — визначається широким закресленням життя з усією глибиною його проблем.

Слідуючим своїм романом „Дукач“ (The Man of Property) набуває Гелсворси світової слави й цей його роман стає початком великого циклу „Сага Форситів“. Це—історія роду Форситів, роду, якості якого зконцентровані в головному героєві Семові Форситові, що відзначається безмежним егоїзмом, тугою надбання, безграничною вітальністю. „Сага“ охоплює добу від вікторіянських часів аж до військового періоду. Її післявійськовим продовженням є трилогія „Модерна комедія“ (романи: „Біла малпа“, „Срібна ложка“, „Лебедина пісня“). Вже менше знаний автор як творець багатьох драм, от як „Страйк“, „Срібна скринька“, „Справедливість“, „Вікна“, хоч в Англії вони мали колись великий успіх і виконали певний соціальний вплив.

Треба було авторові вийти зі свого оточення, стати трохи осторонь від нього, щоб побачити очима письменника безмірлицемірства, фарисейства, зробити їх об'єктом своєї іронії й сарказму Нічого, правда, нового. Тіж риси, тих самих верств, що їх так добре знали й по мистецьки змалювали ще раніше Ді-

кенс і Текерей. Але в Гелсворсовій творчості вони спроектовані не на моральну сторону житєвих проблем, як у цих двох його попередників, і не на соціальну, як у його сучасника, Б. Шоу. З цього боку Гелсворси великий майстер; незагострювати тих рис власним до них ставленням, а подавати читачеві їх так, щоб читач сам виконструював своє до них відношення.

І мене, українського читача, вражає не моралістичний сарказм автора, не іронічна критика суспільства Форситів, на респіт не той, повний гідного суму, ліризм, з яким автор прощає, здається, відхід зі сцени певного шару англійського суспільства. Ні, мене вражає, що своєю творчістю зумів Гелсворси збудувати тривкий і величний міст традиції, що сполучає минулість нації з її будучністю.

І хоч те англійське суспільство яке малює автор, є може лицемірне й фарисейське, але всюди й завше посідає воно і виявляє таку пересвідчуючу жадобу буття, такі могутні владарські імпульси й волю до боротьби й перемоги, що мені, українському читачеві, робиться зрозумілий увесь житєвий патос англійської нації, яка своїми Форситами змогла не лише скувати світові імперії й мати певність, що та будова стоятиме ще довго.

Рід Форситів або щезає або щезав. Це хибне твердження. Цим родом була й лишається ціла англійська нація, що її кували Дрек, Кромвель, Пітт, Гестінгс, Дізраелі, Чемберлен. А коли на зміну їм приходить Мекдональд, то ми бачимо, що й у нім усе гаяє національна вітальність Форситів. Ні, Форсита живі. „Сага“ їхнього роду ще не доспівана. І мені, українському читачеві, Гелсворсева творчість, здається, найяскравішим виразником тої національної традиції, що підноситься понад верстви, стани, класи, маючи об'єктом лише націю, як вічно живу ідею: „Le roi est mort, vive le roi“.

Теодор Курпіта

Ранкове...

Хотяй на сході зарево рожевиться —
На заході ще чорні брови хмар...
Ось блеском сонце тіні всі змете з лица —
Мов Юр пробає списою хижу твар!

І встане Він з полками непобідними
Та вишле в світ борців зза семи гір
І видасть ночі безпощадний бій не мир —
Списи комонників пробють простір...

Настане День з колиски віковичньої
Узрять всі Яр із поза тьми примар,
Бо хтож би бачив День із поза пліч її —
Як лиш не ці, що ходять горі хмар?...

Д.м. Донцов

Колтунський консерватизм

(Відповідь живим трушам)

Прошу читачів вибачити за трохи непарламентарне окреслення нашого „рідного“ консерватизму. Але—іншого не знайшов.

Чи це значить, що ці консерватисти є колтуни? Алеж як раз навпаки! Це надзвичайні люди, а коли у праці цих надзвичайних людей повстав колтунський консерватизм, то це одне з чуд природи.

Деінде буває навідворот. Вінстон Черчіль в Англії теж консерватист. Має в краю опінію завадіяки, одного з тих, які знають лиш „діяльність для діяльності і боротьбу для боротьби“, який парламентарне крісло здобув кавалерійським рейдом в Трансваалю. Ніби скінчений варят, правдивий нащадок Марльбора, яким він є. А тим часом — в критичну для імперії хвилю, як морський міністр, він віддав їй неоцінені прислуги і став одним з найбільш блискучих постатей англійського консерватизму... Другий, сер Джойнсон Гікс (коротко—Джікс), до недавна найбільш ексцентрична постать в парламенті, людина з неможливими краватками і — страшно сказати — ініціатор білю про vote for flappers, права голосу для метеликів („смотриків“). Але й цей „дивак“ — у відповідну хвилину — потрафив взяти за обшивку торговельного представника могутньої ССРСР і викинути його — як kota-шкідника або якогось альбанського дипломата — за двері. Чим дуже обнизив совітофільську дурійку в світі і очистив політичну атмосферу в Англії... Обидва оті „ексцентрики“ і тьма їм подібних перед ними, заложили підвалини міцної будови британського торизму.

У нас навпаки—ні одного ексцентрика серед консерви, всі — на диво поважні люди, здобули свій політичний стаж вірною службою під найрізномроднішими партійними прапорами, такі консерватисти, що про масу інакше не говорять, як про „чернь“, „простолюдя“ або й просто, як про „хамів“, — а як зійшлися будувати консервативну групу — вийшов консерватизм колтунський! Як пояснити оте чудо природи, я не знаю, але факт є фактом.

Якіж підстави цеї „ідеології“? Боротьба нібито з большевицьким Сходом, плекання нібито національних традицій та релігії, ідеалу (у одних) — „дідичного монарха“, сліпа вірність проводові (у других), приборкання „занархізованої черні“ (всіх, які не бачать в них пророків), ну і виховання нової „маси“, яка їх слухала...

Очевидно, консерватизм мусить боротися зі Сходом. Світлі постаті європейського консерватизму, як Вогюе, Жо-

зеф де Местр, Кюстін, Пальмерстон і інші боролися з ним. А навіть такі ліберали, як Гюго і Мішле, бо їм ходило про охорону найвищих дїбр західної цивілізації проти Росії... Цілком інакше „бореться“ зі Сходом наш консерватизм. Для нього виявом Сходу є — лише большевицький режім, якому завдячуємо ширення безбожництва і непослуху серед „маси“ і молоді. Бідкається одна консервативна цюця Кльоця в „Дзвонах“: „Наше простолюддя, яке ще так недавно було патріотичне, послушне й вірне своїм провідникам..., перемінюється в чернь“¹⁾, а винен тому — річ ясна — большевизм і націоналізм, вітер зі Сходу. З ним і треба боротися, а з російським Сходом — зовсім навпаки! Всупереч до Кюстінів, колтунський консерватизм цей Схід російський дуже любить. Готов з ним навіть „тісний союз“ заключити. Бо — ми самі є Схід, бо українське життя є „східне в самих своїх органічних заложеннях“,²⁾ а „відроджена Великорусь хліборобська“ стане „не ворожою, не небезпечною нам“. Небезпечним для консерватизму є лише Захід, ота „облеслива й розлагаюча західня демократія.“³⁾ Для того так мало знаходимо в нашій консервативній пресі про західне культурне життя, а зате багато з Зощенка і Аверченка, які стали в тій пресі надворними письменниками. Для того з такою легкою думкою приймає наш консерватизм, що большевизм існуватиме „рівно довго, що й система Петра“,⁴⁾ цеб-то 200 літ, або — як твердить „Мета“ — ще яких 30 чи 40 літ. А тому — (льоґіка колтунського консерватизму!) — уважається за безцільне виступати проти нього...

Особливож нам випомінає християнська „Мета“ дискредитацію большевизму з нашого боку, бо (слухайте!) незабаром „він буде одинокою, живою, не позбавленою глузду політичною ідеєю, яка ще нашому народові остане“ навіть „одиноким спасенням“.⁵⁾

Так пише „позбавлений глузду“ консервативно-католицький „публіцист“ з „Мети“.

Так „бореться“ наш „консерватизм“ зі Сходом.

Другий коник, на яким їздить наш консерватизм, це плекання традицій; серед них — льюальности до проводу, послуху йому, щоб він не робив, як читаємо у одного консерватиста: коли українська голота в 1918 р. повстала проти свого „монарха“ в Києві, то цілком природно, що для ратования він мусів „ужити всіх сил і заходів, які тільки були

1) „Дзвони“, 1932, кн. VI, ст. 414.

2) В. Кучабський: „Україна і Польща“, отверта відповідь жольському консерватистові. Львів, 1933, ст. 202.

3) „Хліборобська Україна“, кн. 3 ст. 64 і кн. 4, ст. 185, прим.

4) В. Кучабський: цит. кн., ст. 143.

5) „Мета“, 1933, ч. 7.

а його розпорядимости, хочби вони й московськими генералами називалися".⁶⁾

Коли Франц Йосиф хотів правити Угорщиною з австрійськими генералами, малярські консерватисти поклали своє вето. Коли Микола І. хотів правити Конгресівкою російськими генералами, польські консерватисти поклали своє вето. Колтунський консерватизм задивляється на ці справи інакше. Він льояльний до самозаперечення; як той... мудрий, який собі лоба розбив, як його до церкви післали Богу молитися.

Навіть більше, догмою консерватизму нашого є, що збудувати державу можна лише в тісній спілці зі зденаціоналізованою консервативною клясою на Україні, елементом „найбільш державно-творчим“, з російським дворянством. Коли англійські кольонії в Півн. Америці проголосили свою незалежність від метрополії, вони зачали жорстоко переслідувати т. зв. льоялістів, що лишилися вірними англійському королеві, замикали до вязниці, конфіскували їх маєтки, і врешті — змусили їх вивтікати до Канади... Шкода, що ті кольонії мали лише Вашингтонів, а не наших консерватистів. Вониб повчили янкесів, як і з ким будувати державу. Вониб повчили їх, що до вязниць замикається бунтівників, а не льоялістів, що в кольонії, яка прагне стати від метрополії незалежною, найбільшим „державно-творчим“ елементом є елемент, що тримає з метрополією.

Консерватизм підкреслює значіння „любви до своєї землі“.⁷⁾ Як він ту любов розуміє? Колись з жалем писав Шевченко Якову де Бальменові, що згинув на Кавказі, що йому довелося пролити кров „не за Україну, а за її ката“. Папа нашого консерватизму уважає, що обсьвязком льояльності кожного українського консерватиста було — тому катові служити вірою і правдою. Служба цареві була обовязком „кожного державника, традиціоналіста і консерватиста“. Аж так довго, поки цар його з тої присяги не звільнив! І щойно тоді, отакий „державник“ мав право піти „за голосом любви до своєї Землі“.⁸⁾ І цей, во істину, колтунський консерватизм вщеплюють нам як українське державництво і як український консерватизм! Любов і службу чужому монархові (щоб він не виробляв) — над любовю до своєї землі.

На Заході князь Велінгтон писав, що коли Бурбони втратять трон (чого він був певний), то станеться це через їх в л а с н у в и н у, а не через вину „непослушної черні“, як сказалиби колтунські консерватисти. А лорд Булінгбрук твердив, що „лише добрий король сміє своє право панувати

⁶⁾ Ідеї та дійсність, ст. 19.

⁷⁾ В. Кучабський: цит. твір, ст. 238.

⁸⁾ „Хліб. Україна“, кн. 5, ст. 282.

випроваджувати від Бога“.) Колтунський консерватизм проповідує „вірність проводові“, всякому і за всяку ціну.

Наш консерватизм хвалиться своїми гетьманськими традиціями. Але він їм вірний лише, коли ніщо тому на перешкоді не стоїть. Колиж українська „чернь“ в літі 1918 р. урядила величаву панахиду по покійнім гетьмані Івані Мазепі в Софійському Соборі, гетьман і всі його міністри в ній участі не взяли, бо не дозволив і не зняв клятви з Мазепи московський патріарх. За голосом любови до своєї землі вільно йти, аж позволить цар. За українського гетьмана вільно молитися, аж позволить московський патріарх... Так виглядає „традиціоналізм“ українського консерватизму!

А його релігійність? Колиб людей впускали до раю після того, скільки разів хто вимовив слово Бог і віра, райський партер зайнялиби самі наші консерватисти.. В англійській суспільності (пише не колтунський, а дійсний консерватист, Черчіль), „ніколи нікому не докучається за його релігійні переконання, ані навіть ніхто на нього за те кривим оком не погляне... Загальний погляд на релігію був такий: коли хто робив все, що міг, щоби провадити порядне життя, виконувати свої обовязки, дотримувати віри приятелям і не сказати лихого слова до бідних і слабих, — то вже досить байдуже було, чи в що він вірив чи ні“.⁹⁾ Так думає англійський консерватист і мабуть ціла партія, яка нехтує благочестивим ексгібіціонізмом, але зате тим більше дбає про те, щоби людина віруюча — не ламала засад своєї віри в житті. Колтунський консерватизм тільки й має на устах слова про Бога, „про піднесення духа“, про „приклонне боговіння“, про „божеською потугою осяяні чини“, а на ділі — фалшує родовід свого „монарха“ (гл. „Інвестигатор“), або супроти противників уживає метод боротьби, за які мусить паленіти зі сорому всякий, хто не прийняв за свою — фарисейську мораль колтунського консерватизму.

А в культурнім житті? Здавалосяб, якраз ті, у яких що друге слово то „любов до рідної землі“, що якраз вони повинні плекати до неї любов і — не говорім ненависть (вони того не люблять), а — бодай якусь настороженість до тих, що цю любов хочуть викоринити?

Бо якраз оті наші консерватисти з гетьманщини XVII віку тим і відрізнялися (свідчить про це царський намісник Румянцев), що уважали все своє за вище і краще, а свій нарід за вибраний. Але ось зявляються новітні консерватисти і вчать, що Україна — це не щось окреме, лише частина „трьох Русий“, що Москалі — наші „рідні брати по крові, духу і культурі.“¹¹⁾ Старе „демократичне“ україно-

⁹⁾ George Hooper, Wellington, Lord Bolingbroke, Das Bild eines patriotischeu Königs.

¹⁰⁾ Winston S. Churchill: Weltabenteurer im Dienst, ст. 103.

¹¹⁾ „Хліб. Україна“, кн. 3, ст. 63.

фільство не любило царату, але захоплювалося Чернишевськими, Герценами і іншими демократами, яких ділило від нас тільки непорозуміння. Консерватисти — захоплені євразійцями та іншими „братами консерватистами“, яких ділить від нас теж тільки „взаїмне засліплення й незнання.“¹²⁾ У Запольської („Зашумить ліс“) одна дівчина читає Чернишевських, щоби „вміти розрізнити тих, що так, як і ми терплять, від тих, що нас і їх переслідують... Уміти розрізнити тільки... кохати їх ніколи!.. Це сильніше, як наша воля і добрі наміри... І чиж дивно, що для людей, вихованих цілими поколіннями на консерватизмі Запольської — нарешті „зашумів ліс?“ Віддавши всю свою любов „братам-клясократам“, колтунський консерватизм вже не має її до покоління, яке збирається виховувати. Це покоління консерватизм обкладає епітетами „чвертьінтелігенції“, зараженої „орієнтальним анархізмом“, „розбишаками“, „злодіями“, „гієнами і шакалями“ (в „християнській“ „Меті“), „чорною“ і „хамами“, „вічуючими дітьми“. Жадає безкритичного послуху для існуючих національних авторитетів і як анархію, стрічає кожне слово критики.

А так виростає молодь англійських консерваторів: „Свобода невимушеність, з якою члени родини лорда Сесіля, мужеські і жіночі, розмовляли і дебатовали між собою, було чимсь надзвичайним. Там просто заохочували до ріжниць думок, і між батьками і дітьми, братами і сестрами, вуйками і небіжками миготіли аргументи, неначе всі вони були рівнорядні й рівноправні.“¹³⁾ І яка шкода, що діти англійських консерватистів виростають на таких вархолів, як Черчіль. Післатиб до них якогось редактора „Меті“...

А головно, в школах англійських, так само, як в родині, мабуть ще ніодин консерватист не заборонив читати ні Шекспіра, ні Шова. У нас спершу „політика“ (пок. С. Томашівського), потім один з найвищих достойників церкви осудили — Шевченка, як „анархіста“, давши гасло: „пора скінчити з культом Шевченка!“... Той самий „консерватизм“ поклав вето на Франка. Нарешті взято під підозріння й Лесю Українку, бо є вона „знана як атеїстка“ (Н. Зоря, 5. II.). Повторяю, так само, як і вони на себе самих, задивляюся й я на консервативних редакторів як на людей майже геніяльних, але — чи заступлять вони, всі разом, бодай одного Шевченка? І чи зискає щось наша молодь, зростаючи в думці, що Зоценко й Аверченко — це гідні української уваги письменники, а „Кобзар“ — щось підозріле? І коли вони будуть викидати на смітник Шевченка, Франка і Лесю Українку, то к о г о ж і щ о консервуватимуть вікам потомним оті „консерватисти“? Свою власну писанину?

¹²⁾ В. Кучабський: цвт. твір, ст. 235.

¹³⁾ Winston S. Churchill, op. cit. 179.

Наші — пожалься Боже — консерватисти хочуть об'єднати нашу людність „під проводом осілого консерватизму без рїжницї національностї і віроїсповідання“. ¹⁴⁾ Но, з такої точки погляду, їм не може залежати на національних цінностях. Але чи й тій людности, яку ці лицарі хочуть „об'єднати“?

Вони консервують — „руський Схід“, як програму-шахіст, часом заступаючи його „ягайлонською ідеєю“. ¹⁵⁾

Вони консервують ідею любови до „братнього по крові, культурі і духу“ народу російського.

Любов до „рідної землі“, але лиш тоді, коли їх звільнять від любови до чужого монарха.

Любов до Мазепи, але коли чужий патріярх на це позовить.

Вони консервують погляд на свій нарід, як на „чернь“, яку приборкувати вільно навіть силою московських генералів.

Консервують рідну культуру, але вичищену з її найславніших імен.

Консервують традиції, нищучи найкращі з них...

Такий є колтунський консерватизм! І оцей „консерватизм“, від якого здалека заносить старезною, запліснілою Костомарівчиною і галицьким москвофільством з перед 1848 року — він сміє закидати ідеям, які голошу я їх „орієнтальне“, не європейське походження. І то без тїні доказу, без натяку на ерудицію! Що взагалі ці люди знають про Європу? В Європі можна сидіти і 20 літ і лишитися з душею, вивезеною з Пацикова.

Те, що я писав, передруковувалося не раз в європейських журналах, як близьке і своє. На те, що писав, я мав рецензії Шмолера, Е. Пернерсторфера, Келлена, П. Рорбаха і інших — рецензії, які бачили в авторі такого самого Європейця, як і вони самі. І навіть ворожий, соціалістичний журнал Кавтського, Die Neue Zeit, поборюючи видвигнуту мною в 1913 році програму сепаратизму, писав підчас війни, що „не можна відмовити ідеям Донцова певної конквентности і Grosszügigkeit“...

І, закохані в Евразії, графомани з „Мети“ будуть закидати цим ідеям „орієнтальний анархізм“.

Коли ці джерела не доступні галицько-льодомерийським „публіцистам“ консервативних органів, хай заглянуть до „Przeglądu Współczesnego“ (№ 53). Там, на своє здивовання, довідаються, що не в „орієнтальнім анархізмі“ черпає свої думки Донцов, а — „у своїх західних майстрів“.

Західно-європейський характер моїх ідей підкреслює і А. Новачинський в новорічній статі в „АБС“

¹⁴⁾ В. Кучабський: цит. кн., ст. 129.

¹⁵⁾ Гр. Адам де Монтрезор: Открыте письмо до польського консерватиста, Львів, 1932. Наклад „Хлібср. Шлях“,

(„Wernyhora“). Що знають про Європу, журналісти з „Мети“, яких духовий овид кінчиться Сяном з одної сторони і Збручем з другої? Для них, все є „анархія“, що йде проти колтунського консерватизму.

Ні, Азії і „орієнту“ вони можуть шукати не у мене. Азіятчину вони можуть знайти у гетьманській офіцерні, яка в 1918 р. замикала наші „Просвіти“ на Україні, палила портрети Шевченка, здирала з наших установ жовто-блакитні прапори і тризуби і пр. Ось де віяв дух Азії! І звідти, — і в своїх поглядах, і в своїй „полеміці“ засвоїли його собі і наші гетьманці-консерватисти...

Тартюфи з „Мети“ видумують, що „фашизм“ є ворожий церкві та що він скорше чи пізніше приведе до комунізму. Що до останнього, то якраз є той „фашизм“ єдиним захистом, який вратовував націю перед ідейним заливом комунізму і дальше її ратуватиме, не імпотентний колтунський консерватизм... Апостоли цього останнього (от, лицарі конюнктури!) вже добачають — на сторінках к а т о л и ц ь к о г о органу — в большевизмі (правда в будучності) наше „одиноке спасення“. Хто знає, чи не перепорхнуть вони колись до червоних, щоби в них шукати „спасення“ своїй бездарности і невмінню кого будь єднати своїми „ідеями“ або вродженій отаманії (не хоче „чернь“ нас слухати, підемо до большевиків!).

Щож до відношення „фашизму“ до релігії, то в цей свій аргумент наші фарисеї ледві чи самі вірять. Бо колиб вони засадничо поборювали противників церкви, чому вони не поборюють радикалів, чому, навпаки, ідуть з ними рука в руку? Зрештою прочитайте „Нову Зорю“ (ч. 7): завдяки зарядженням фашистівського уряду на релігійно-моральнім і суспільнім полі, — „завдяки цим зарядженням католики Італії двигнулися зі свого понижаючого положення“, деякі з тих заряджень знайшли „особлиwsze одобрення св. Отця“... І дальше: „у світі що раз більше зазначаються два противні табори: католицький з Італією на чолі..., та другий, комуністичний, під проводом Росії... Не виключено, що між тими таборами може прийти до рішачої боротьби на життя і смерть! А де знайдемося ми, Українці?“ Коли підемо з колтунським консерватизмом (який надуживає католицької марки), то напевно зйдемо під прапор, що до якого к а т о л и ц ь к а „Мета“ (ч. 7) вже пророкує, що „він (большевизм) буде одинокою живою, ...ідеєю“, яка нам лишиться.

Несвідомо, чи свідомо, — але ціла акція того „консерватизму“ нехибно привелаби до комунізму, колиб не стрінула опору зі сторони здорової частини народу: привелаб своїм фарисейством і безідейністю...

—:—

Р. С. В ч. 6 і 7 „Мети“ прочитав я „статтю“ консервативного „лицаря“, Василя Кучабського, в якій читаємо про впливи на нашу „занархізовану молодь“: „першим з тих злощасних впливів була діяльність одного, всім дуже відомого українського публіциста... Другим-же чинником, поруч злочинної „ідеольгічної“ діяльності чоловіка, про якого тут мова, — другим чинником звихнення нашої молоді став закордонний провід нелегальщини“. І — дискретно „лицар“ Кучабський між одним і другим „чинниками“ проводить майже знак рівности. Він, правда, пише: „не називаю його (того публіциста) іменно, бо цей чоловік протестує проти цього, як проти ніби-то денунціювання його особи... Але кожен читач знає, про кого мова, і він сам до цього теж додумується“. Іншими словами: колиб я назвав Д. Д. по імені, це булаб ніби-то денунціяція, але коли я згадаю його так, що „кожен читач“ догадається, то — це вже не є денунціяція! Так конклюдує чесний консервативний „лицар“ Василь Кучабський, в вигіднім, далекім Берліні.

Очевидно, в тій простацькій карикатурі з „Мети“ я не пізнавби себе, колиб не найшов в ній всіх тих лайок, якими обкидалося мене в других „християнських“ часописах з називанням мого імені. Зрештою „пізнати“ себе в „Меті“ мені помогли „Kurjer Lwowski“ і „Ilustr. Kurjer Codzienny“ в Кракові, які передрукувавши „обжаловання“ В. Кучабського — назвали моє імя.

Отже „лицар без страху і догани“ В. Кучабський досяг бажаного ефекту. Чи тільки викликування тих ефектів зветься чесною полемікою і чи належить до фаху публіциста чи якого іншого, це полишаю чулому сумлінню християнської редакції „Мети“. Твердження „Мети“ булиб безвідповідальні, навіть колиб були хоч дрібку правдиві. Вони є подвійно безвідповідальні, бо є цілковито неправдиві.

На цім місці застерігаюся проти інсинуацій „лицарів“ з „Мети“ і проти накидування мені відповідальности за організацію, з якими в жаднім контакті не стояв і не стою, про що мабуть чудово знають і „Мета“ і Кучабський.

„Мета“ вказує пальцем на невігідну собі особу, яка ніби-то ширить „анархію“. Але нашо так далеко шукати? А може то — один з редакторів „Мети“, ще до недавна ундист, а перед тим загравіст? В „Заграві“, в ч. 3 і досі є його стаття, де він пише: „Канвою національно-суспільного виховання... повинні бути кличі національного егоїзму, ексклюзивности... підчеркнення моменту боротьби... перед моментом супокійного розвитку“. Як такі анархістичні виступи ще не нап'ятувала „Мета“, хоч і post factum?!

А може причиною тої анархізації є сам „лицар без страху і догани“, В. Кучабський, який чейже не відразу прийшов на світ таким фарисеєм, яким є тепер?

Зрештою, для чого „Мета“ ставляє в зв'язок з „закордонним проводом нелегальщини“ людину, яка ні в отих „закордонних“ журналах не співробітничала, ані на тих „закордонних“ з'їздах — у Відні чи деінде, не була? Це все робив хто інший, а саме — один з редакторів „Мети“, який до того — як свідок — отверто і публично признався недавно на одній розправі, за що йому, зрештою, волос з голови не спав...

Де, отже, ваша етика — не говорю вже про християнську — а яка-будь — шановний „лицарю“?

Зрештою, невже ви не розумієте, як осмішуєте себе, коли приписуєте в краю такі величезні впливи одній особі, проти якої мусите мобілізувати цілі партії і часописи? Я такої перебільшеної думки про себе не тримаюся.

Те, що я пишу, я пишу прилюдно, і писатиму далі. Але той є дуже наївний, хтоб думав, що колиб ця моя робота — в наслідок „полеміки“ Кучабських—припинилася, що тоді оті живі трупи зєднають когось для своїх марних ідей. Не я стаю на перешкоді успішності роботи тих „лицарів“, лише їх духова імпотенція. Колтунські консерватисти нарікають на хаос понять в краю, що за ними не хочуть йти як за проводом. В цім хаосі винні вони самі. „Мета“ закидає мені, що я „цілими літами“ проповідував — ті самі злочинні думки. Наші консерватисти — кожного року інші, зигзагуючи від загравізму до ундизму, від ундизму до католицтва, і від католицтва—майже до комунізму (ч. 7. „Мети“). Ось де джерело розгардіяшу в думках в краю! І не цим еквілібристам тому розгардіяшові зарадити!

Нам дуже потрібно консервативної думки і організації, які-б отверто і з переконанням протиставилися комунізму і соціалізму і чесно поборювали ворогів. Консерватизм є сильний не механічно--засвоєними формулками й програмами, не помадковими драгоманівсько-соціалістичними пігулками (замість до „братів-словян“ чи трудящих, — до „братів-хліборобів“ чи „братів-консерватистів“), а людьми. Таких людей видав консерватизм англійський і досі не видав наш.

Тіж „лицарі“, які гуртуються коло „Мети“, вони незабаром остаточно відвернуть від тої організації все, що в краю є чесне і здорове. Провідники колтунського консерватизму моглиб зеднати коло себе наш нарід, колиб він складався з колтунів. На щастя так не є.

Одне лиш дивно, як ці люди сміють надуживати прапору релігії?

М. Л.

З пресового фільму

В „Ділі“ ч. 17. пише М. Данько: „нація, zorganizована політично так мало, що її провід не кермує всіма її частинами... очевидно не доросла до повноти національно-політичної еманципації“.. Миб сказали інакше: провід, zorganizований політично так мало, що не кермує всіма частинами нації, очевидно не доріс до ролі проводу.

Нащо синхати власні хибн на ту нещасну націю?

— 0 —

Большевицька „Укр. Думка“ (ч. 4) в захваті від статей „Слова Польського“ про совітський рай: „польська преса починає впадати при обговорюванню радям. справ у поважніший публіцистичний тон“... Далше — чотири шпальти передруку і висновок: „З цієї статті „Сл. Пол.“, а зокрема в її останнього речення, що „в самої негачії ніхто не може жити“ — будуть наші націоналісти до самої глибини згіршені“...

Не знаємо, хто буде тим згіршений. Ми можемо лиш радіти, що большевицька „Укр. Думка“ нарешті знайшла собі одиодумців, даремно, перед тим шукаючи їх в українській пресі і серед укр. пролетаріату.

— 0 —

„Гром. Голос“ (ч. 6.) пише з нагоди роковин Крут: „Це була мо-лодь, якій були святі соціалістичні ідеали національної і соці-альної волі України. Це новинні пам'ятати всі, що святкують сьогодні пам'ят героїв в під Крут!“

Що молоді, яка боролася проти російських соціалі-стів, були, „святі соціалістичні ідеали“, — твердити це в верх журналістичної безсоромності. Їх труни, які навіть біля розритої могили не стыдаються ставляти будки в партійною тандетою.

— 0 —

Часописи доносять про нараду, що відбулася між PPS і УСДП, щоб спільними силами боротися „за соціалізм, за демократію і за свободу“.

Перед тим відбула Р. Р. S. нараду в Вітосом і Нац. Демократією, чи теж, щоб боротися за соціалізм, не знаємо. Чи має УСДП всту-пити до Центролеву, про це часописи не пишуть.

— 0 —

„Voss-Zeitung“, хвалить на загал виставу української графі-ки в Берліні. Завважає лише, що їй тяжко відріжнити, чим та графіка ріжняться від — російської. Пару літ тому, берлінська преса (з нагоди ви-стави вєс Винниченка) — теж не могла зрозуміти, чим відріжняться від російської — українська театральна творчість... Так буде завше, доки у нас не переведуться гермафродитні „творці“, і доки українська громад-ська думка не попросить всіх наших графіків, письменників, хористів, різьбярів і малярів — нарешті національно „самоозначитися“ і не в-ступати під ріжними прапорами..

— 0 —

Наша преса захоплена виставою „Боярнин“ Лесі Українки теа-тром ім. І. Тобілевича у Львові, а хто був незадоволений, той брав „не-дотягнення“ в грі артистів на рахунок самої драми, непридатної, мовляв, для сцени („Lesedrama“!)

На жаль нас та вистава не задовольнила. Такі річи, як „Боярнин“ треба грати клясичним стилем, виравно — і патетично — скандуючи можольоги чи діяльоги, підкреслюючи сентенції — нерав такі глибокі, і т. п. Хто чув нпр. в Віденських театрах нашого земляка Онна (Оноферка) в трільої Шілера „Валенштайн“, або Кайнда в „Смерть Юлія Цезаря“ Шекспіра, той зрозуміє, що я хочу сказати.

Степан (М. Бенцаль) не зрозумів цього. Його голос був срий, безбараний, без пориву й нюансів. Дикція поспішна й невразна. Наго-лося нерав фальшиві, руйнуючі ритміку вірша. В „Сєроч. Ярмарку“ він

був більш на своїм місці; це відбулося й на грі Кривницької, яка в останнім акті чулася трохи знеохоченою партнером...

Мимо гри цієї артистки і п-ні Посацької (мати Степана), яка дала досить стилеву українську постать, — вистава не належала до найкращих. А що вона задовольнила нашу пресу, це свідчать хіба про її невдаблівість.

Історія нашої культури повинна мабуть зробитися довшою о 50 літ, щоби ми могли виставляти річчї Лесі Українки...

Такеж захоплення викликав фільм большевицький „Безпритульні“. На нашу думку він далеко нижче „Любови донського ковака“. В „Безпритульних“ ряд обрааків, наскрізь тенденційних і тому фалшивих і тому не мистецьких. „Безпритульні“ — це не жертви совітського режиму (запевняє фільм), не тому повстають вони, що сотки тисячі дівчорн відриваються від батьків, ровстріляних або засланих І. П. У., а — просто так: батько не, мати вмерла... Глядач бачить шмінку і його озановує нехїть до „представлення“, до беасоромного збавання собі в голову большевицької вигадки.

І поведаться в СССР (на фільмі!) в безпритульними — просто як з рідними дітьми. Пальцем їх начальство не ткне. Лиш усміхається — і алодії стають „чесними совітськими робітниками“, лиш попросять — і ліножи беруться до праці, до „совітського будівництва“. А за бунт — навіть не карається, а в нагороду за нього привоваются подарунки! Мені здається, що не один безпритульний не пізнавби в цій сахариновій іділії трагічної і жорсткої большевицької дійсности.

Перед 1917 р. — виставляли в Росії оперу „Жизнь за царя“, дешляхотні російські пейзази добровільно жертвували собою для „царя-батьюшки“. Тепер виставляють тих самих шляхотних пейзазів, які — з ситузівом, крий Боже не з під кнута! — працюють для „совітського будівництва“... Яке це „мистецтво“ в одноманїтне й нудне.

Страшне вражіння роблять обличчя акторів, пригадуються вислови Кюстіна, Чаадаєва, що „Росіяни не має обличчя“. І дійсно ці лица були — необчислїми. Ні твердої думки, ні виразного почуття. В найближчій хвилині могли вони зробити все, що хоче, — обличчя хама, психічна желатїна, яка в браку внутрішньої дисциплїни мусить зносити над собою диктатуру.

Маса — не є нпр. амерїканська маса з Метро Гольдвіна, дисциплїнована, як жадна, але де кожна одиниця — в окремою індивідуальністю. В совітськїм фільмі нема індивідуальностей, нема навіть свідомої маси, в череда, яка без чередникової гирляги не обїдеться.

Ось чому фільм цей робить пригмоблююче вражіння.

Бібліографія

Іван Чернява. На Сході — ми! (Фільм прийдешнього). Львів-В-во „Стрибожич“, ст. 198.

Тема — війна України в Росію. Повість не задовольняє під оглядом мистецьким. Не робить вона вражіння чогось щирого, глибоко пережитого (напр. такого, як робить Ремарк чи Двінгер). Нема в ній війни двох народів, ні навіть армій, лише — штабів чи одиниць. Нема атмосфери війни, ані пояснення чому два народи рїжуться між собою, нема атмосфери, напр. розділятої в „Війні і Мирі“ чи в „Огнем і Мечем“. Є деякі вказівки на неї (манїфестації вуличні), але це не є белетристика, це репортаж, газетна хроніка. Сім дефектом взагалі грїшить повість. Нема в ній зображення подій і душевних станів, є лиш звїт, що не є мистецьким засобом.

Маленьке оповідання Мопасана (здається „Пер Мільон“, франк-тірер 1871 р) — в більш надихане неспримириємю ворожістю, ніж цілий роман „На Оході — Ми“. Бо в Мопасана мистецький підхід до ричи. Не робить вражіння чогось грандіозного військовий звіт: „2 мільйонна армія російська склала зброю“, „маршал Хвиленко ударив на Курськ“ (106) і т. п. Читач нічого при тім не відчуває. Коли хочете порівняти, яке вражіння лишають батальні сцени, коли в них описуються не зовнішні перипетії, лише внутрішній динаміка душевного стану акторів, прочитайте Стендаля або Меріме — „Здобуття редути“ і порівняйте з романом Черняви.

Щодо ідеології, не можемо її в авторській інтерпретації поділити. Він хоче говорити про силу, її апотеозу, та говорить про що інше. У нього авелічення „свинства“ (47), краси топтання чужої землі, насолода „пустарів смердючих з чужими трупами“ (49); апотеоза „вандалізму“, „нешляхотности“ (47), твалчення жінок (82), абсолютно весмачна сцена, і пр. Це не філософія завойовника, це філософія гієни. Не ідеологія шляхотного здобувця, а ідеологія номада. Не Кюліна, не Шпенглера, ані навіть Жозефа де Местра (навіть в його аполіогією ката), не Ніцше, ні Бісмарка, ні Мольтке, ні Кляззевіца, ні Наполеона. У останніх теж деякі прикрі ричи виправдуються, але вони ними не чваняться. У останніх в насильство — аче й шляхотність, так само як і у полковника Лоренса, напр. „Бунт в пустині“. Ідеологія сили є в „Слові о полку Ігоря“ (навіть насильства), але то ідеологія лицарська. Не знайти моралі повісти і у Макаявель. Останній говорить про лиса і льва, Чернява — про лиса і гаяну. Комбінацію перших можна ненавидіти, але ніколи не чути до неї відрази. Апостол насильства Ніцше подивляв Гелленів за їх „сміливість шляхотних рас, божевільну, абсурдну, споттанну“, про героїзм сильних говорить і Геель у Ремарка, про „догорду життя“, про „ушовня і риск“, — але ніхто не говорить про „вандалізм“ і „нешляхотність“, як про чесноти, ніде нема садязму руйнації. Макаявель багато писав про „зміння командувати“, про моральну і силу, і якраз цього елементу насильства мало в автора, замість цього — „сила пастука“. Автор говорить майже виключно про цей „пастук“, Макаявель про те, що сильна людина, яка хоче панувати, повинна виказати „величність душі, відвагу і силу“. Отже спершу — „величність“ і „відвагу“ моральну. Я мігби зацитувати ще і ще теоретиків насильства, і завше це буде інакша ідеологія, аніж ідеологія романа Черняви.

За механічно (не глибоко, цілком еством) засвоєно тут мораль сильної людини: ментальність автора (про це свідчить хочби збірка його віршів) інша.

Ще увага: уступ про анексію земель аж по Волгу і Баку (190) викличе комічне вражіння. По перше, до Поволжа скорше (географічно) малаби претенсії Донщина. По друге — коли забрати побережжя Каспія з нівночи аж до Баку, то треба або анектувати камазайські народи (які себе анектувати не дадуть), або прилучити до України вузьеньку побережжю смужку без жадного гінтерлянду, отже землю, якої не дасться оборонити. Є ще один недопустимий момент — це „Деус екс Махіна“, машина. Коли її винайшов Українець, щоби звичати Москву, то з таким самим успіхом мігби її винайти й Москаль, щоби зрізати з землею Київ. Нема, одним словом, в романі внутрішньої, переконуючої динаміки, коначности української перемоги в ростучих сил нового народу, лише чиста механічна розв'язка, яка тим самим не переконує. Давує теж ідея поребнання скиптру Сходу в українські руки. Чи не кривється за тим наша психічна нездібність уявити себе раз без того Сходу, без Росії? — Одні в федералісти під егідою Москви, другі — її анектувати хочуть, а в обох випадках дивляться на Росію і Україну як на нерозірвану цілість, „європейський Схід“.

В цілости філософія автора, зрозуміла реакція на „гуманну“ кашку, якою псули нам шлунок десятки літ. Але філософія — не перетравлена, карикатура на ідеї Сореля і Ніцше.

Глибоке застановлення автора над тою філософією і передусім

— праця над собою й інтензивне читання може дозволять йому, в майбутнім, дати більш викличену річ.

Поспішних критиків (в Нов. Зорі), які побачили в творі Черняви — як вони вправилися — щось „зі сімени Донцова“, можемо потішити, що ця рецензія пізніше призначена для ЛНВ. — була написана ще перед їх заміткою; ще коли книжка Черняви була тільки в рукописі. О. В.

„За державність“. Матеріяли до історії українського війська. Видав Українське воєнно-історичне т-во. Збірник 2. Каліш — 1930. Випускаючи в світ 2-ий збірник „За державність“, в порівнянні зі збірником 1-м зроблено великий поступ до зовнішнього вигляду. Видання робить вражіння солідне, як підбором матеріалу, так рівнож і змістом. Особливо звертає на себе увагу наявність великої кількості схем, що значно полегшує орієнтацію для читача, а також світляки (чого бракувало в 1-му збірнику), виконаних дуже охайно, які ілюструють самий зміст збіранка.

Що до окремих статей, то більшість з них торкається подій на Великій Україні в рр. 1917—19.

Ген. М. Омелянович-Павленко (старший) дає продовження „Зимового Походу“, героїчної епопеї в зацілі ворога від 6. XII. 1919 до 6. V. 1920 р. Особливо цінним являється, що сьогодні написав цим разом не лише учасник походу, але й його фактичний вожд; тому-то події освітлюються не в локального пункту бачення, а охоплюються їх з висоти начального становища.

Початок (1-а половина) спогадів ген. М. Безручка п. з. „Січові Стрільці в боротьбі за державність“ також являються цінним вкладом до історії. Автор, який був в 1919 р. начальником штабу корпусу С. С. подає дуже докладно і суто-об'єктивно перебіг боїв, що їх провадили Січові Стрільці на Великій Україні. Треба зазначити, що це уперше вийшли в світ спогади авторитативної особи (спомини полк. Е. Коновальця торкаються здебільшого політичного боку історії корпусу С. С.), які змальовують чини одної з кращих частин армії У. Н. Р., що нею був корпус С. С.

Цікавими для читача будуть статті ген. А. Пувицького — „Бой сірних за Коростень“ і підп. М. Яценка — „Що то було?“ Обидві статті торкаються періоду, коли армія була ще в стані кристалізації й війна провадилася по заліанцях. Тут уже зустрічаємо в більшій мірі суб'єктивізм авторів, який, що-правда, лагодить вміло своїми замітками редакція збірника (під фаховим керуванням покійного ген. М. Юнакова). Сотн. О. Шпилінський в статті п. з. „Армія в перспективі історії нації“ спробував дати студію тягlosti історичних традицій української збройної сили. Нарис цей ілюстровано 8 рідкими світлинами зі збірок, що тепер знаходяться в посіданні німецьких бібліотек і архівів.

Кілька невзаних обставин подає лейтнант фльоти С. Шрамченко про події в Чорноморській фльоті в 1918 р. Автор є в курсі тих справ, як ад'ютант морського міністра за часів гетьманату. Період по виходу російської революції в 1917 р. і спроби утворення українських національних військ ще до оголошення IV Універсалу знаходять відгомін в статті підп. М. Янчевського, а п. М. Байко подає один з епізодів боротьби повстанців з найзлом росіян (Деникіна) в 1919 р.

Г. Лазаревський спростовує деякі уступи в книжці проф. Д. Дорошенка „Ілюстрована історія України“, які торкаються періоду навчання гетьмана П. Скоропадського. Рівнож П. Сулятицький робить критичний огляд книги П. Врангеля „Біле дело“ і освітлює відношення ген. Врангеля, команданта російської добровольної армії, до України та українців. Ю. Н.

Проф. Г. Федотова. „И есть и будетъ. Размышления о Россіи и революціи“. Парижъ, 1932, ст. 218.

Автор, досить молодий московський еміграційний історик та публіцист безперечно одинокий яскравий письменник серед групи т. зв. „Новий Град“.

У розділі „Коли похитнулася Імперія“ зауважує, що мілітарний

занепад триває у москалів вже понад століття: „коли окинути оком війни, що їх Росія вела в ХІХ та ХХ століттях, то лінія занепаду визнається в вражаючому яскравістю. По турецькій війні 1828—29 р. р. Росія вже не знає перемог. Усі позажні конфлікти кінчилися для неї катастрофою. Навіть турецьку війну 1877—78 р. р. з огляду на її жертви та нікчемність політичних наслідків приймали сучасники, як поразку“.

Основну причину упадку старої Росії автор вбачає в тім, що „в оболоні петербурзької імперії“ московське царство було, висловлюючись терміном Шпенглера, „псевдоформовою“. Розкриття її приводило само по собі до руїни збудованої на ній державности. Російська державність могла загинути від освіти. В освіті полягав цілий сенс імперії, як нової форми влади. Без небезпечного прищеплення чужої культури і до того в героїчних довах, стара московська державність стояла перед неминучим сконом. Справа йшла, перш за все про техніку та форми народнього господарства. Та чиж мислима техніка без науки, а нові форми господарства без нових господарних класів? Вісімнадцяте століття простувало без роздумувань та хитань європейською стежкою. От лише що з новими господарними класами не повелося. Соціальна пугачівщина, по однім боці, і політичний лібералізм Новикова та Радіщєва, по другім, відзначають кінець освіченого абсолютизму Росії.

Змальовуючи по черзі „господарні“ класи автор знаходить, що „трагізм Росії полягав у тім, що „зайвими людьми“ у ній стали не лише жводи. Дворянство перетворюється на фонд постачання крайнім зайвими людьми. Дворянин до кінця, до двів революції без утанку дає московській культурі людей, імена яких служать їй окрасою. Але він же втрачує цю культуру своєю смертною недугою, на імя якій „атонія“... Найбільше вражає те, що цю дворянську „атонію“ приймала більшість за справжній образ московського духа. Обломов — за національного героя... Чим більше занепадав шляхотський стан, тим старанніше піклувалася ним держава, стремлючи підперти себе гнилою підпорою. Від Олександра ІІІ дворянська ідея переживає осімейний ренесанс. Перший ліпший недоук-нероба може правити волостями, як земський начальник, нероба в титулом — губермію. В цій запізненій спробі оживлення трупа самодержавія розтринькало весь свій моральний капітал, який посідало у свідомості народніх мас... Усунець монархією від участі у владі на початку ХІХ ст., шляхта від тоді зовбулася всіх політичних традицій. Тепер, коли придалось її служення, вона могла принести державі хіба що досвід псярні та стайні. Серед загального безвілля, неврастєнічє вигуки примхливого пана видавалися вроявами міцної вдачі. Баранови, Зелєні, Думбадає були в державнім житті тим самим, чим босяки Горького в літературі: міцною стравою для втомлєних душ“ (ст. 17, 19).

Переходячи до бюрократії Фадотєф пише: що „чисельність мундурів не надавала російським вулицям військового стилю. Припухлі, згорблені, з лінєвим, розхитаним кроком, носії уніформ усією своєю зверхністю сигналізували фізичну й моральну вичерпаність“ (ст. 24). Московський урядницький стан кінця ХІХ віку отверго жертвує особистям та родинним інтересам справу держави. Користлюбність, як форма аполітизму, служить патентом на благонадійність. За Росію, можуть, коли хочуть, вмирати бунтівничі студенти; урядовець дбає про те, щоб вивести в люди свої діти й забезпечити собі емертуру на старість. По-клякаша колись, за Сперанського й по 14 грудні 1825. рятувати Росію від дворянської атонії, бюрократія вироджувалася у величєзну державну школу неробства“ (ст. 24). „Талановиті люде трапляються, звичайно, всюди. Давала зрідка талановитих, скорше працєлюбивих людей і московська бюрократія останніх десятиліть. Але найвидатніші з поміж них, справжні державні діячі, як Вітте, вражають однобіччєстю фахівців (предтечі совспеців, шрим. авт.), браком справжньої культури. В ґрунті рєчі, московським бюрократичним верхам бракувало не лише творчих ідей, але й волі до влади, навіть реальної влади над країною“ (ст. 24, 25). Напрямок давали гнилі рештки аристократії, а не бюрократія“. Звідси, нижє Ф., потреба за час останнього бурхливого царювання знайти новий

вольовий хребет для московської політики. Звідси ці запізнені шукання ерзація — спроба підперти трон Радою Об'єднаного Дворянства чи Союзом Русского Народу. Коли виявилось, що ці підпертя гнилі, то потопуючі в коронах хахаються за міцних людей. По Століпіні настане ера Ілюдора, поки, нарешті, московські міністри і разом з ними цілий потворний бюрократичний механізм не став і'рашкою в руках зловісного старця, справжнього правителя Росії в її останніх трагічних роках". (ст. 259).

Ахілєва пята інтелігенції, на погляд автора в безгрунтовності її ідеалізму: „не тяжко бачити, що ці її якості були визначені наперед самим її народженням у петровській революції. Протягом століть її функцією було нести на Московщині готову західну культуру, що завжди було кричучою суперечністю супроти зберіганих у народі пережитків старомосковської та візантійської культури. Відривання від ґрунту було свого роду завданням Петра. У цім відриванні інтелігенція протягом століття ішла в монархію, доки не обернула проти неї жала своєї критики... Деж її коріння? Це коріння у владі монархії злого освітнього завдання. Від останніх днів Катерини монархія перебував в стані хронічного переляку. Французька революція і розвиток Європи тримають її у тривозі, не справдженій подіями московського життя. Обскурантизм, влади, ця її форма західництва, тить Меттерніха, впавши на Росію, перетворює її в славянську Австрію. Завдяки Петровській традиції та браку революційних класів, для московської монархії було цілкомовно можливо затримати в своїх руках організацію культури. Занедажувавши на непоправну хоробу обскурантизму, монархія не лише підірвала технічні сили Росії, гублячи міль її армії, але також витворювала й болючий розрив з тією класею, для якої культура — моральний закон і матеріальна передумова життя (ст. 27—28). Залишався ще поміркований лібералізм, той на якого покладали свої наївні надії не менш наївні проводирі українства від Драгоманова до Ефремова й Чикаленка. Той земський лібералізм, на якому будував свою убогу, дарма що ідилічну, утопію Драгоманов. Але всупереч фантастичним („чудацьким!") думам Драгоманових, ліберальні течії ніколи не були досить впливові в Росії, як цілком правильно оцінює Федотоф. „За ними, пише він, не стояла сила героїчної жертвенності, не стояла її рішуча підтримка суспільних верств. Московський лібералізм довго існував не так силами московських умов життя, як вражіннями закордонних мандрівок, поверховим захопленням дивами європейської цивілізації, при повнім невмінні сполучити свій просвітній ідеал в рушійними силами московського життя“ (ст. 38).

Буржуазія (купецтво) та нарід (селянство й пролетаріат) не відіграли в революційних подіях якоїсь поважнішої ролі, скількиб не ретували марксиста про контр-революційну роль буржуазії, а всі вкупі не торочили про легендарну роль „народу“ в революції: „Коли настала революція, буржуазія відіграла в ній лиш пасивну роль. Вона дала своє ялочасне імя, як ганебне тавро, для цілої коаліції гинучих класів. Княві Рюриковій крові й революційні соціалісти, як представники „буржуї“, гинули в льохах Че-ка“ (ст. 35).

Рішаючу ролу відіграла верства півінтелігенції, яку Ф. не дуже влучно охреснив найменням „нової демократії“. Проте присвячені тій гебридній верстві сторінки належать до найяскравіших і повних гострої й глибокої спостережливості сторінок твору: „Від 1906 р. інтелігенція ступнево сходять з революційного кому. Залешений нею простір вповнюють нові люди, можна сказати нова класа. Її не повелося, цій класі. Її не помітили в момент народження. Вгледіла й перелякались, колаж вона вже дісталася до влади то піднесла її на рахунок большевицької революції“. Фах нових людей буває ніколи дивний: слуга з лави, кравець, цирковий артист, голяр відіграли значнішу роль в революції, аніж звичайний робітник. Звичайно, з цими ріжнокласними зливається й утворювана пролетаріатом верхня верства, що пориває зі старком, але не переходить у ряди інтелігенції. Сюди шле вже й село свою честолюбну молодь. Могутній цей натиск іде з самого дна. На-

прикінці минулого сторіччя босяки проявляються не лиш, як герої ошвидань, але також як і автори. Від Максима Горького можна датувати народження нової демократії, в Шалашіні вона дає Московщині свого генія. Ціла відмінність нової демократії від інтелігенції полягає в тім, що вона не переходить через середню школу, і це витворює між ними справжній розрив. Нові люди самоукі. Вони складають матури екстернами, перепадаючи з року на рік. Екстерни можуть мати величезну очитавість, але тяжче за все їм дається письмо. Для них видаються преріжні „книгозбірні самоосвіти“, що годують їх цілком нестраними цеглами в неможливих перекладах. Це неймонірна саламахи в філософії, соціології, природознавства, фізики, літератури. У соціалістичних партіях вони зустрічаються з інтелігенцією на рівній нозі. Але булюб помилкою уяжати їх пануючій настрої революційним. Поміж ними стрінете занеклих анти-соціалістів, учнів Леонтева, що мстяться на революціонерах за ватавну клясову зневагу.

Бо кривне їх почуття — ненависть до інтелігенції, завдрість до тих, хто піше без правописних блудів й знає чужі мови. Завдрість, що повстає в свідомості умової нерівності, мідніша від усякої соціальної злості. Соціалісти — вони торечать про перевагу в партії інтелігентів, літ-ратори — протестують проти редакторського коша, маляри — мріють про спалення Ермітажу. Футуризм у соціальному сенсі був відбитком завойовницьких стремлень саме цієї групи. Маяковський свідчить, які величезні вибухові сяля тут вричалися

Говорити про суцільність світогляду серед нової верстви цілком-што неможливо. Але, коли вона сумежала з революціонерами, то виявлялася величезна ріжниця в напруженості волі. Для інтелігентії революція — була жертвою, демократія — сходженням у діл. „Все для народу“. Нона демократія сама нарід. Вона стремить до піднесення, а не до схилення в діл. Вона скорше призвряливо ставиться до маси, відстаюї, тупої, покірної. Вона хоче влади для себе, щоб в-ести нард. Її чуже сентиментальне сгашення до нього. Чуже й аскетичне самозречення. Теоретичний імморалізм Леніна знаходить у цій верстві своїх практикуючих учнів. Це вони — люди Жовтня, будівничі нового побуту, ідеологи пролеткультури“ (ст. 49—51).

Яскравим пензлем малює Фенотоф образ компартії та її фунда-тора: „большевицька партія — витвір Леніна. Без нього вона не-мислима. Він одинокий уможливив цю фантастичну сполуку интернаціоналістів, інородців, московських конспіраторів, екстернів, робітників, салда-тів та селян. Збудовання СССР в уламків Росії, справа його рук, його особиста справа.

Як і компартія, Ленін максимально відірваний від російського ґрунту, і в той самий час Ленін є чисто національний московський про-яв. Він ст-виться з привирством до москаля, мягкого, розхитаного й хоче гатити дурня по голові аж той порозумнішає. Але нема сумніву, що Леніна в якійсь міі приваблює московське народне єство. Чужа йому Европа з її складом, її психічними формами. Він любить московську про-роду й будову розуму московського селянина, скорше селянина аніж робітника Звідси, через селянина, його пошана перед Толстим. Із селянином і з Толстим його споріднює нахил до простоти, ненависть до краси, до всяких оболон культури, зокрема слова. Для Леніна культура вичердується трактором: елементарна користність. Його простота в мор-ральнім сенсі є ціннічна. Але її оголеність допомагає нам розглянути цінням московського мужика і навіть Толстого, як основних складєників моско-ської душі.

Його промова біла ломакою по голові, відкидаючи все зайве, уни-каючи ораторських о-рас. Лайка — одинока риторична фігура, що він її визнавав. Московський люд, як і Ленін, погорджує красномовністю. У цьому панові, закорднім марксисті нард вівнів свою людину. Ле-ніна вліплено з того тіста, з якого витворюються діячі реакції. Дурново та Курлоф його на-ближчі духовні кривні (у П. Н. Дурново навіть розум марксіський). Велика енергія, практичний розум, погорда до фрази й чу-

тивності, внутрішній імморалізм, кожна риса тут заперечує тип революціонера. Будь ніщо вплив за юнацьких літ, і симбірський дворянин Ульянов міг би заступити Плева на його посаді. Московські марксисты 90-х років етично настроєні і самі собою за це погорджуючи, за це жахнулися перед твердокамінним й віддлагли йому. Він став осередком приваблення людей нового типу. Він сам виконував його, немислосердно довікаючи сарказмами й образами мякотілому інтелігентові. З жидів, кавказців та московських ніцшеанців він створював свою гвардію — хижаків та бойців. Те, як він умів (хоч і не завше) приборкувати ці гібридземелля, не менш дивовижне, ніж ознаювання жовтчевого нового аграрю.

Проте, не слід забувати, що розум Леніна всеж є розум мавка, й ніщо так його не розкриває, як смішна мрійливість техніки... Ленін, наче той Маніфсф, мріяв про електрофікацію Росії.

Сталінові присвячені такі рядки: „Як вожд революції Сталін втілює діявольську енергію фантастичної й фанатичної меншости. Як правитель Московщини, Сталін є спадкомцем царів московських і імператорів російських в їх капіталом східної покори 150 мільонів відданих, не раз випробованим у колишніх революціях в височини трону. Нова революція Сталіна є класичною формою російської революції вгору, що має формальну аналогію в революцію Петра й матеріяльну в революцію Івана Гріаного у відмінність від першого Жовтвця, де масові розрухи підносять вгору божевільний порив диктатора. Революція проти народу виконується своєю новою опричницею: нагнаних з міста урядовців, червоних преторянців ІПУ та шумовиння сільської голола“.

Влучні спостереження, особливо як на москаля, надає Федотоф також справоду „дивовижного“ зхрещення теми соціальної революції в тему „московського імперіялізму“ у світовій політиці (ст. 93). Був час, безперечно був, коли інтернаціонал став гимном московського національного почуття, яке перетворилося в почуття всесвітнє... Проте, в міру розгрому світового комунізму та стабілізації буржуазної суспільности, виявок з всесвітніми революціонерами став національно небезпечним. Він політично іволює Московщину, оточуючи її ворожим колом. Найтяжчі поразки інтернаціональній націоналізм дстав в Авії, де блескуці перемоги, одержані ним, адавалося. вже виправдували євразійську концепцію Росії — азійської імаерії. Революційні народи Сходу, відбивши ся при доомові московського золота та зброї від ворогів, один по однім повертаються синію до Московщини. Національний прапор віє над Туреччиною, Персією, Хінамі. Московщина, що ще до недавня користувалася такою повзгою на Сході, вже не може звідсіль сподіватися чогось доброго. Безкровна пока що поразка в Авії небезпечніша вічних загроз у Європі. В майбутній сутячці Сходу й Заходу вона ставить Московщину під перші удари, повбаляючи її винятково щасливого поклонання служити за міст між двома світами.

В середині СССР національна проблема висловлюється у напруженні між московською свідомістю та націоналізмом інших народів. По природі своїй большевизм відкидає національну свідомість народів. По традиціях партії він воліє за раще централістичну державу. У перших роках революції він роторочив сепаратистичні стремління малих народів та областей (України, козацтва, Кавказу) й аберіг обрубаний тулуб старої Росії.

На майбутнє Федотоф, у цілковитій згоді з усією одвічною московською традицією, незмінною традицією непогамовного імперіялізму й невмирущої заборчости радить „боротьбу до кінця“ в українським сепаратизмом Поруч і в цим і так само в ширій згоді з старо-московськими „пріказними“ традиціями ддя уловлення мрійник та лагідних думи майбутніх Брюховецьких та Драгоманових, Федотоф дораджує прийняти до складу пантеону московських національних святих усі українські національні традиції, в самим гетьманом Іваном Мазепою. Нечуване, неймовірне, проте факт! Але, в українській пресі (Ст. Вісник) вже розглядалися провкти Федотофа, не такі вже зрештою оригінальні серед емігра-

ційних московських професорів: візьміть, хочби Трубецького з проєктом кількомаверхового будинку моск. культури, в найвищій поверсі якої має бути припущена українська культура, або ще більш сміливі проєкти ком. гетьманського міністра С. Заводського що до створення чи пак існування... багатоперхових душ і т. ін., створити: „кількаступеневу національну свідомість: московську, руску, російську“, а тому зупинятися над цими деталями тут не час і не місце. Z.

—o—

Від і до наших передплатників

За привіти — Українській Студ. Корпорації „Чорноморе“ в Данцігу; Укр. Академ. Ковачтву „Чорноморе“ в Чернівцях; Укр. Громаді в Гавані в Румунії; Др. М. Антоновичу, Берлін; мец. Багриновському, Рівно; проф. В. Біднову, Варшава; проф. Я. Бобрукові; інж. Наталії Білинській, Кельце; Дм. Геродотові, Букарешт; інж. Н. Гнатюкові, Прага; В. Гоцькому, Кремянець; П. Дорошові, Холмищина; Ви. Панству Королевим, Прага; др. Д. Куликові, Кути; судді Я. Марковському; пр. Д. Овещукові, Румунія; пр. М. Підлужному, Бережани; інж. Паламарчукові, Городок; м-р. В. Савчукові, Перемишль; інж. Саковичу, Подєбради; М. Чирському, Закарпаття; сот. Б. Шевченкові і др. — щиро дякує Редакція.

П. Ів. М.—ких (Олександрів Куяв.) пише нам: „в великим жалем повертаю Вам „Вістника“ і прошу вибачити, що трохи задержав, а це тому, бо мав надію як не передплатити, то хоч вислати належність за надісланий примірник. На жаль не спромігся, колиж зарібку старчає ледве на життя“.

Хай це прочитають ті в наших „високоповажаних“, яким цілком добре „старчає на життя“, а які ані передплати не присилають, ані книжки не вертають.

До н. А. К—ого в Праві. Віршуйте:

ой співають пташки,
Шуме в полі колос,
Та немає краще
По-над людський голос“.

Як який. Пошліть Ваші твори до „Гром. Голосу“, там такі дуже цінять-ся. Може навіть патент на „почесного каменяра“ дістане.

Вп. П. Ж. П—ові в Лювені: нарис не влий, лиш не дуже цензурний. Більше оповідання присилайте.

У. Самчукові у Праві: просимо прислати реляції про дискусію з приводу „Крик в порожнечу“. Новеля піде, рівнож новеля Ворона невла.

Вп. Пані Ганні Чикаленко, дякуємо за прислане. Піде в IV зошиті.

Л. Мосендз, про Л. Толстого в книги Е. Сінклера просимо прислати.

Дм. Геродотові, що до надсилки нашого місячника закордон, адміністрація точно щомісячно в першу чергу висилає закордонні примірники.

В книзі IV. м. і підуть новелі: 1) У. Самчука — „Бібліотечка“, 2) Ворона (з Закарп. України) — „Гудульська Помста“. 3) І. Федорович: Малайцької — Biennale 1932 р. і пр.

Від Адміністрації.

Число висилається так, що воно в перших днях місяця повинно бути в руках передплатників. Колиб так не було просимо реклямувати на пошти.

Ми одержуємо все нові адреси від наших прихильників і заступників і на них висилаємо чергові числа нашого місячника. Хто не бажає стати передплатником хай зверне книжки. Дарових, оказових немає.

Упіннення висилаємо тому, що легше заплатити малу суму чим нівініше більшу.

— В IV книжці розпочнемо друкувати листу осіб, що мимо триразового ухилення ані не прислають передлати, ані не звертають книжки.

На заграничні адреси висилемо що місяця точно. До Франції і Чехословаччини вкладаємо сам разом чека. Кожний заграничний передплатник, що згоря заплатить річну передплату чотири американські долари одержить, по виборі, одну з оголошуваних в нашій продажі книжок.

Наш місячник хочемо оперти на передплатників. Тому ті, які вложили на пресовий фонд „Вістника“: О. Федорика (Сколе), — 5 зл., І. Бутковський — 5, Ю. Гошовський, Ю. Хоминедь, Б. Михайлович, Ф. Луців і ін. — разом 13 зл. 80, Б. Стефанішин — 5, Штуль, Кремянець — 1.80, Гошовський — 3, Михайлович — 1, читачі „Вістника“ в Гребеніві — 10 зл., Середньошкільна молодь Остріг — 2 — одержать рівновартість вложений сум в книжках.

Дрібні суми на пресфонд ліпше посилати як передплату! Хто хоче допомогти журналові, хай приєднує передплатників!

Всім о. О. Боярський, прислали на нашу адресу 5 зл. для „Вид. Спілки“ передала їй.

Вп. П. Т. Бортник, прислали на нашу адресу 9 зл. для „Вид. Спілки“ передала їй.

Вп. Микола Близняк, Нью-Йорк. Повідомлення про вислання нам 5 ам. дол. отримали. Грошей нам ще не передано. Книжки висилаємо. — Передплату в Румунії приймає Вп. П. Гнат Перохівський, Vicesigesti IV, Strada Delea-Veche 45.

— Пошукуємо заступників на Чортківщину, Тербовельщину і Кременеччину.

Нові книжки

Листи до правителя України, зібрав Іван Криця-Надбужанський, Перемишль—Львів, 1933, ст. 96.

Книга Знання, Українська За-

гальна Енциклопедія, зшт. 21, Львів.

Карби, мистецький збірник, Львів 1933, ст. 32.

Надіслані журнали.

Дзвіночок, часопис для українських дітей, Львів, ч. 16.

Нова Хажа, журнал для племяння домашньої культури, Львів, ч. 2.

Рідна Школа, ілюстров. часопис для всіх, ч. 3.

Тризуб, тижневик, Париж, ч. 5.

Студенський Шлях, Львів, ч. 1, січень 1933.

Кооперативна Республіка, Львів, ч. 2.

Вояки, ч. 6, Львів.

Місіонар Прес. Серця Ісусового, Жовква, ч. 2.

Око, освітньо-культурний орган Опівля, Рогатин ч. 1.

Рідна Мова, наук. популяр. місячник, Варшава, ч. 2.

Світ Дитини, Львів, ч. 7.

Ruch Słowiański, Lwów, Nr. 1.

Вольнос Ковачество — *Вільне Ковачство*, Прага, ч. 12.

Muśl Narodowa, Warszawa, NN. 8, 9.

ERRATA: в вірші Н. Лівидької - Холодної в 2 кн. (ст. 83.) має бути: ряд. 6 і 9 згоря зам. „фіялки“ — вгл. „фіялок“ — „фіялка“, вгл. „фіялок“; ряд. 17 зам. „чоло“ — „чола“; ряд. 16 зам. „дома і в школах“ — „дома й в школах“; ряд. 17 зам. „плакати“ — „алакати“. В 2 кн. рецензія на журнал „Україна“, ст. 156, повинна мати підпис автора: С. Наріжний. В Споминах Ст. Смаль - Стоцького в 2 кн. такі найважливіші помилки: ст. 86, ряд. 3 згоря по „до тої“ має бути „хати, де я 1859 р. на світ народився“: ряд. 10 здолу — „ровнілся“ зам. „ровсялся“; ряд. 8 здолу зам. „Шнури“ — „Шпури“; ст. 87, ряд. 15 здолу — „словама“ зам. „словами“; ряд. 11 — „придатне“ зам. „придане“; ст. 88 ряд. 8 згоря — „бук“ зам. „сук“; ст. 90, ряд. 28 згоря — „дутьки“ зам. „дульки“; ряд. 7 здолу — „що та як“ зам. „що то як“; ст. 91 ряд. 20 згоря „дебряку“ зам. „дебрину“.

Студенський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7'20, з поштою 8'00 зл. п., адреса Львів, Супінського 21.

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює важні питання доступним способом і таким чином творить багате джерело для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання в читальнях і кооперативах. Згадаємо ще, що воно містить дуже багато прегарних обравків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

Передплата на рік в краю і Чехословаччині виносить 18'00 зол., на 6 місяців 9'00 зол., на 3 м. 5'00 зол. поодиноке число коштує 2'00 зол.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, Ринок 10, Товариство „Просвіта“.

„НЕДІЛЯ“

бажаючи станути якнайблище до укр. родини, зорганізувала ще роздачу

ЗАПОМОГ для родин передплатників на випадок такого нещастя в родині, яким є смерть.

Від тепер родина кожного передплатника „Неділі“ не молодшого 20-ти, а не старшого 45 р., який продовж двох повних кварталів оплачуватиме точно передплату на „Неділю“ і не є обложно хворий в мент вступлення в той же початковий речинець двох кварталів, дістає від тепер право до одноразової

ЗАПОМОГИ НА ВИПАДОК ЙОГО СМЕРТИ У ВИСОТІ ТРИСТА ЗОЛ.,

в тм, що коли точна передплата перетриває більше як два роки, допомогова сума врослає на випадок смерті до висоти

500 (пятьсот) золотих.

Родини передплатників зовище 45 р. віку, а найвище до 55 р. життя, отримують на випадок смерті, при тих самих, вище згаданих умовах, половину встановленої запомогової суми, а саме 150 золотих а коли точна передплата перетриває більше як два роки, 250 золотих.

Права родин передплатників на запомогу вступають в силу після двох кварталів точної передплати, при чому хочби найкоротша перерва в тягlosti передплати уневажнює управління до запомоги і вступний речинець двох кварталів мусить тоді бути повторений.

Адресуйте „Неділя“ Львів, вул. Японська 7.
ВИДАВНИЦТВО „РОДИНА“

ТРИЗУБ

тижневик політики, культури, гром. життя та мистецтва виходить в Парижі. Умови передплати в Польщі: на рік — 25, півроку — 15, кварталньо — 8 зл. п. Адресувати: Й. Липовецький, Варшава, Черняковська 204/25, для грош. переказів — почт. рахунок 13.425, Варшава, Й. Липовецький.

Приймається передплату на

„ВІСТНИК“

**місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.**

ВІСТНИК даватиме твори красного письменства, оригінальні й перекладні, головню західно-європейських і американських авторів.

ВІСТНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.

ВІСТНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСТНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСТНИК має кореспондентів в головних європейських культурних центрах.

Крім вже перечислених, в журналі співробітничать: **Б. Антонич, Лідія Бурачинська, др. Остап Грицай, Антін Крезуб, д-р Лука Луців, М. Матіїв-Мольник, О. Наріжний, С. Наріжний, ген. Всеволод Петрів, Віктор Приходько, др А. Річинський, І. Федорович-Малицька і інші.**

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 3 м. 6,** або на чековеkonto. 500.371, виносить: квартално зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 4 амер. дол. Ціна окремої книжки — зл. 2.20. — — — — —

„НОВА ХАТА“

Журнал для плекання домашньої культури.

Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші звідомлення зі спортивного світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елегантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів.

Чвертьрічна перед. зол. 4.50. Поодинокое число коштує 1.50 зол.

Адреса: „**НОВА ХАТА**“, Львів, Ринок ч. 39. I. п.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 3/6.

З друкарні Ставроп. Інст. в піднаймі З. Медницького у Львові.

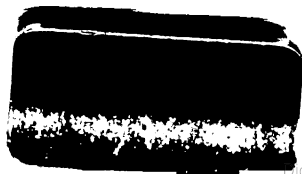

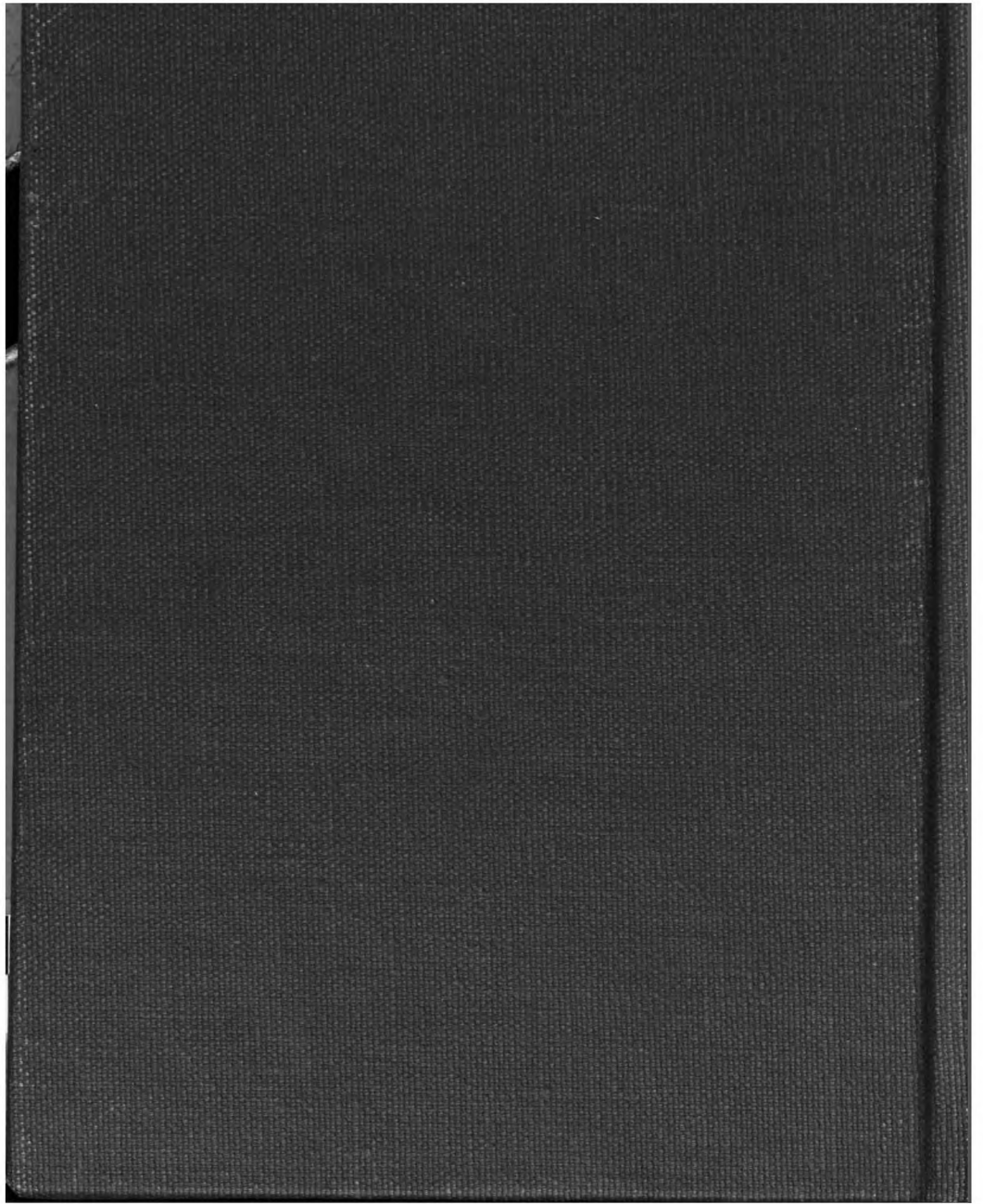

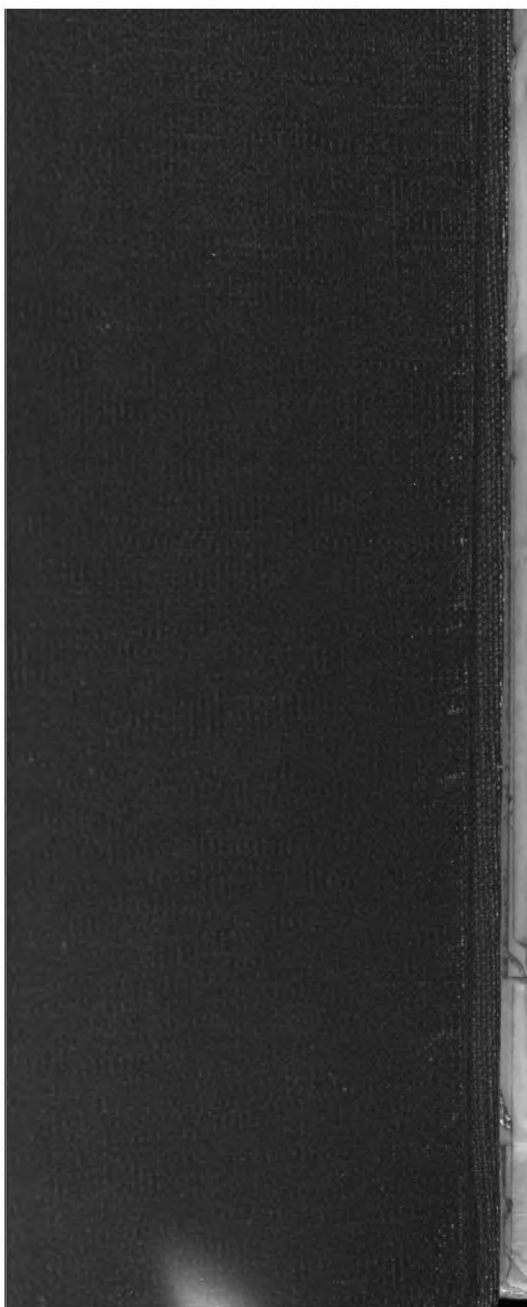

1

3 2000 000 454 464